Primenjena etika

Urednik Edicije
JOVAN BABIĆ

Dejl Žaket

NOVINARSKA ETIKA

MORALNA ODGOVORNOST U MEDIJIMA

S engleskog preveo

Rastko Jovanović

Edicija *Primenjena etika*
Drugo kolo

Dejl Žaket

NOVINARSKA ETIKA
MORALNA ODGOVORNOST U MEDIJIMA

Naslov originala
Dale Jacquette

JOURNALISTIC ETHICS
MORAL RESPONSIBILITY IN THE MEDIA

Izdavač
Javno preduzeće „Službeni glasnik"

Za izdavača
Branko Gligorić
direktor i glavni i odgovorni urednik

Izvršni direktor
Vladimir Banjanin

Urednik Edicije
Jovan Babić

Urednici
Ilija Vujačić
Milka Zjačić-Avramović

Dizajn
Miloš Majstorović

Lektor
Jasna Aničić

Grafičko uređenje
Srđan Đurđević

Tiraž
1.000

Authorized translation from the English language edition, entitled JOURNALISTIC ETHICS: MORAL RESPONSIBILITY IN THE MEDIA, 1st Edition, ISBN 0131825399, by JACQUETTE, DALE, published by Pearson Education, Inc, publishing as Prentice Hall
Copyright © 2007 by Pearson Education, Inc , Upper Saddle River, New Jersey, 07458

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage retrieval system, without permission from Pearson Education, Inc. SERBIAN language edition published by SLUZBENI GLASNIK PUBLISHING HOUSE, Copyright © 2007

Ovlašćeni prevod izdanja na engleskom jeziku pod nazivom NOVINARSKA ETIKA: MORALNA ODGOVORNOST U MEDIJIMA, prvo izdanje, ISBN 0131825399, DEJL ŽAKET, koji je objavio Pearson Education, Inc, Prentice Hall
Copyright © 2007 by Pearson Education, Inc., Upper Saddle River, New Jersey, 07458

Sva prava su zadržana. Nijedan deo ove knjige neće biti reprodukovan ili preuzet na bilo koji način i ni pod kojim uslovima u elektronskom ili mehaničkom obliku, što se odnosi i na fotokopiranje, snimanje i svaki drugi sistem pohranjivanja informacija bez dozvole Pearson Education, Inc Izdanje na SRPSKOM jeziku objavilo je JAVNO PREDUZEĆE SLUŽBENI GLASNIK, Copyright © 2007

www.slglasnik.com

SADRŽAJ

Predgovor 15

Uvod: Šta je posao novinara? 19

Vesti 19

Moralna prava i odgovornosti 21

Moralni problemi novinarske etike 26

Kriterijumi profesionalne etike 29

1 Govorenje istine u javnom interesu 33

Istina i njene konsekvence 33

Namerno i nenamerno iznošenje neistina 35

Slučaj 1: Newsweek i sveta knjiga Koran u zalivu Gvantanamo 36

Slučaj 2: Inscenirani incidenti u istraživačkom izveštavanju *Dateline NBC*-a 39

Temeljni princip novinarske etike 42

Novinarski imperativi govorenja istine 43

Istina kao korespondencija sa činjenicama 45

Praktični kriterijumi istine i unakrsna provera sadržaja vesti 47

Plagijatorstvo 49

Moralni integritet i raison d'être novinarstva 51

Slučaj 3: Džejson Bler i *New York Times* 52

Relevantnost i pojam relevantne istine 55

2 Novinarska prava i odgovornosti 65

Prava i odgovornosti 65

Legalna i moralna prava 66

Slučaj 4: Pravo da se objavljuju vesti i odgovornost za njihov sadržaj 68

Posledice zloupotrebe prava 70
Slučaj 5: Uloga novinara kao odgovornih građana u kriminalnim istragama 74
Odnos prava i odgovornosti 76
Izvor novinarskih prava 81
Slučaj 6: Novinarska odgovornost i nepristrasnost 86

3 Moralni ideali i svakodnevna novinarska stvarnost 91

Moralni ideali 91
Sukob moralnih ideala i tržišne stvarnosti 92
Slučaj 7: Slučaj Džesike Linč 98
Dve strane profesionalnog novinarstva 102
Midin dodir televizijskih vesti 103
Za doba mas-medija i protiv njega 106
Slučaj 8: Požar u skladištu i zatvaranje prihvatilišta za beskućnike 107
Slučaj 9: Pritisak vlade na štampu u Meksiku 112
Komercijalizacija vesti 115
Sticanje profita u novinarstvu 117
Povećavanje prihoda od izveštavanja 118
Sukob sa oglašivačima oko sadržaja vesti 120
Moralni izbori u reakcijama na pritisak oglašivača 121
Moralne obaveze novinara da ostvare profit 123
Uticaj grupnih interesa na izveštavanje 124
Poziv novinarima da se odupru finansijskom zastrašivanju 125
Povećavanje novinskih profita smanjivanjem troškova 127
Slabost volje i iskušenja finansijskog dobitka 129
Neprimetno oglašavanje 130
Slučaj 10: Danajci donose darove 131
Moralni problemi „potajnog" oglašavanja 133
Reklamiranje proizvoda u vestima 136

4 Sloboda štampe 143

Dileme slobode štampe 143

Zaštita novinarskih sloboda u američkom Ustavu 147

Slučaj 11: Tomas Džeferson o značaju slobode štampe 150

Prvenstvo slobode štampe u američkoj Povelji o pravima 153

Slučaj 12: Odluke Vrhovnog suda Sjedinjenih Država o slobodi štampe (slučajevi Pentagon Papersa, Martina Lutera Kinga i Miami Heralda) 157

Dug slobode prema slobodi štampe i potrazi za istinom 162

Slobodna štampa kao četvrta grana vlasti liberalne demokratije 165

Slučaj 13: Sloboda štampe (ili njen nedostatak) širom sveta (Drugo međunarodno rangiranje slobode štampe u svetu, oktobar 2003) 169

Opravdanje slobodne štampe u slobodnom društvu 173

Izazov očuvanju slobode štampe 174

5 Cenzura i uskraćivanje informacija radi višeg dobra 183

Cenzura i mandat novinarstva 183

Istorijska i filozofska pozadina 185

Cenzura i poredak prioriteta novinarskih obaveza 187

Moralni razlog za cenzuru štampe 189

Slučaj 14: Tomlinsonovi napori da kontroliše javni radio i televiziju 191

Tri principa za kontrolu cenzure 194

Međuzavisnost slobodnog društva i slobodne štampe – princip 1 195

Obaveza da se maksimalizuje relevantno govorenje istine – princip 2 197

Mogu li informacije biti štetne? 198

Paradoks koji izuzeci od cenzure predstavljaju za cenzore 200

Slučaj 15: Cenzura štampe u Iraku 201

Ponovno razmatranje teških slučajeva u prilog cenzuri 204

Vesti o izvršenju smrtne kazne 206

Strateški osetljive vojne informacije 207

Ravnoteža između slobode štampe i potrebe za cenzurom 208

Ponovno uspostavljanje slobode štampe posle perioda cenzure u vanrednim uslovima 210

Izdvajanje moralno opravdane cenzure – princip 3 211

Dobrovoljna i nedobrovoljna cenzura 213

Slučaj 16: „Cenzurisanje" terorista na zvaničan zahtev u slobodnom društvu 214

6 Zaštita poverljivih izvora 221

Poverljivost 221

Poverljivi izvori informacija 222

Moralni i prudencijalni razlozi 223

Sudski pritisci na novinare da otkriju izvore 224

Slobodna štampa i odupiranje prinudi 226

Slučaj 17: Zakoni o zaštiti novinara u američkoj istoriji 227

Zakoni o zaštiti i izuzeci od zaštite poverljivih izvora 231

Moralne komplikacije kod poštovanja poverljivosti 232

Slučaj 18: Džudit Miler i CIA 234

Smernice za pozivanje na poverljivost 238

Unutrašnji profesionalni nadzor poverljivih izvora 242

Cenzura i otkrivanje poverljivih izvora 244

Slučaj 19: Poverljive informacije o predstojećoj zdravstvenoj opasnosti 245

Uravnoteživanje zaštite izvora i višeg javnog dobra 246

7 Novinarstvo i poštovanje privatnosti 251

Privatnost u javnom svetu 251

Ustavne osnove prava na privatnost 252

Moralna vrednost i pravo na privatnost 253

Slučaj 20: Objavljivanje privatnih fotografija sa svadbe slavne osobe u časopisu 259

Obaveza novinara da poštuju privatnost 261

Istraživačko novinarstvo i pravo na privatnost 263

Dobrovoljno otkrivene informacije nasuprot nedobrovoljno stečenim informacijama 264

Problemi klizave nizbrdice pri određivanju privatnosti 267

Slučaj 21: Istraživanje privatnog života porodica javnih zvaničnika 268

Izbor javnog života kao odricanje od privatnosti 269

Slava i novinarske povrede privatnosti 273

Javni položaj i odricanje od privatnosti 275

Slučaj 22: Izveštavanje o samoubistvima 280

Slučaj 23: Paparaci i tragedija princeze Dajane i Dodija al Fajeda 285

8 Objektivnost, subjektivna perspektiva i predrasude 291

Ideal objektivnosti 292

Neuplitanje u događaje o kojima se izveštava 293

Slučaj 24: Kanadska radio-korporacija o Teriju Milevskom 301

Novinari i vojska 302

Slučaj 25: Uputstvo Pentagona o „pridruženim" novinarima u Drugom zalivskom (iračkom) ratu 302

Izveštavanje u doba rata 306

Potencijal pridruživanja za kontrolu, cenzuru i propagandu 309

Perspektiva i izveštavanje 313
Političke i druge lične predrasude 315
Slučaj 26: Optužbe za liberalne ili konzervativne predrasude u američkom novinarstvu 316
Interpretacije novinara i potrošača vesti 320
Skepticizam, relativizam i postmodernistička ravnodušnost prema istini 322
Nagađanja i spekulacije u vestima 326
Slučaj 27: Praćenje američkih predsedničkih izbora 2000. godine 327
Nenaučne ankete i nepotkrepljena mnjenja 329

9 Slobode i obaveze urednika 337
Urednička mišljenja 337
Slučaj 28: Etika uređivanja u slobodnoj štampi 338
Razlikovanje vesti od komentara 341
Jaz između vrednosti i činjenica i naturalistička greška 343
Inferencijalna verzija naturalističke greške 347
Jaz između jeste i treba i razlika između vesti i mišljenja 350
Slučaj 29: Fondacija nacionalne konferencije pisaca uvodnika (National Conference of Editorial Writers Foundation – NCEW) 352
Uredničko mišljenje i perspektiva 355
Urednička sloboda i ideologija 356
Etičke smernice za pisce uvodnika i komentara 358
Kako podsticati pluralizam mišljenja 361
Slučaj 30: Novinarska etika i moć uredničkog mišljenja 362

Pogovor: Novinarstvo i dobrobit društva 369
Vesti koje menjaju svet 369
Teroristički napadi u Londonu 369

Uragan Katarina 370
Zemljotres u Pakistanu 372
Pouke za novinarsku etiku 374
Visoka tehnologija i informisanje 376
Istorijska pozadina: Tvenov pamflet o Kongu 377
Uticaj medija na javno mnjenje 380
Dvostruki uticaj medija na političke odluke 382
Ideologija implicitna u tehnologiji masovnih komunikacija 383

DODACI

1 Etički kodeks Društva profesionalnih novinara 389
Uvod 389
Tražiti istinu i izveštavati o njoj 389
Minimalizovati štetu 391
Postupati nezavisno 391
Biti odgovoran 392

2 Međunarodna federacija novinara – Deklaracija o principima ponašanja novinara 395

3 Etički kodeks Udruženja novinarskih urednika 397
Etički kodeks 397
Odgovornost 397
Tačnost 398
Integritet 398
Nezavisnost 399

4 Etički kodeks i kodeks profesionalnog ponašanja Udruženja urednika radio-televizijskih vesti 401
Uvod 401

Literatura 407
Indeks pojmova 417

za Tinu

Predgovor

Novinarstvo je naprosto prvi nacrt istorije.
Džefri C. Vord [Geoffrey C. Ward]

U ovoj knjizi se kritički ispituju ključni pojmovi i tipični načini odlučivanja u novinarskoj etici. Knjiga je namenjena studentima koji pohađaju kurseve primenjene etike, kurseve novinarstva svih nivoa, kao i svima zainteresovanima za moralne probleme s kojima se susreću profesionalni novinari i za moralne standarde za koje se razumno može očekivati da će im profesionalni novinari težiti.

U pojedinim poglavljima se uvode moralni pojmovi i raspravlja o moralnim problemima s kojima se suočavaju profesionalni novinari. Svakoj temi, uvek ilustrovanoj savremenim primerima iz novinarske prakse i praćenoj obaveštenjima o istorijatu, pristupa se sa praktičnog stanovišta. Razmatraju se kako moralni izbori s kojima se suočavaju profesionalni novinari koji proizvode vesti, tako i njihov uticaj na čitaoce i slušaoce ili gledaoce koji ih primaju. Pretpostavljamo da profesionalni novinari imaju moralnu odgovornost prvenstveno prema svojim čitaocima, ili gledaocima i slušaocima, na čije vitalne interese potencijalno utiče kvalitet svakodnevnog izveštavanja o događajima. Novinari su moralno odgovorni javnosti čije obavešteno odlučivanje i dobrobit uopšte može bitno da zavisi od istinitosti relevantnog sadržaja vesti. Novinarska etika mora prvenstveno da se poziva na javnost kojoj su vesti namenjene, na dobro onih kojima u krajnjoj liniji treba da služi izveštavanje i na čije živote sadržaj vesti može da izvrši dubok uticaj, dobar ili loš.

Počinjemo utvrđivanjem osnovnih ideala novinarske etike. Pitamo se zašto je potrebna novinarska etika i kako ona može da

bude od pomoći novinarima i javnosti kojoj oni služe. Odakle potiče pravo da se prikupljaju informacije za koje novinari misle da su vredne toga da postanu vest? Koja su druga prava, za koja se ponekad misli da uključuju slobodu od cenzure i političkog uplitanja, kao i zaštitu poverljivih izvora informacija, implicirana najosnovnijim novinarskim pravima da se otkrivaju i šire informacije? Iz kojih se temeljnih moralnih vrednosti ili pojmova izvode obaveze novinara? U kakvom su tačno odnosu novinarska prava i obaveze? Kako možemo da budemo sigurni u to da postoje dobri razlozi za postupke koji se od novinara traže, odnosno za postupke koji im se zabranjuju budući da krše profesionalne moralne standarde? Spiskovi onoga što bi profesionalni novinari trebalo da čine i onoga što bi trebalo da nastoje da izbegavaju, koje srećemo u novinarskim etičkim kodeksima, kao što su oni reprezentativni primeri izneti u Dodatku na kraju knjige, iskrsavaju u najboljem slučaju tek na kraju filozofskog ispitivanja obaveza koje su relevantne za novinarsku profesiju. Tek pošto smo kritički pretresli pitanja postavljena u ovoj knjizi i pošto smo se uverili da razumemo da li i zašto novinari imaju izvesna moralna prava i obaveze bićemo u dobrom položaju da samostalno prosudimo primerenost pravila ponašanja pripadnika novinarske profesije, koja su postavili profesionalni novinari i da prosudimo o tome da li oni imaju ili nemaju valjane razloge da prihvate svoje kodekse profesionalnog ponašanja.

Da su principi profesionalne novinarske etike ove ili one vrste bitni trebalo bi da bude očevidno. Istina je da novinari imaju veliku moć. Oni se širom sveta smatraju izvorom tačnih informacija do kojih se dolazi inteligentnim, agresivnim istraživačkim izveštavanjem. Za ono što kažu u društvima sa relativno slobodnom štampom pretpostavlja se da može biti nešto na šta se s pouzdanošću može osloniti od najnižih do najviših nivoa donošenja odluka u jednom ogromnom krugu korisnika informacija. Ako razmotrimo posledice važnih odluka koje su donete na osnovu namerno lažnog izveštavanja pokvarenog novinara, tada počinjemo da stičemo osećaj za razloge neophodnosti profesionalnih etičkih standarda. U skladu s tim, moramo da razmotrimo razloge koji su uverili profesionalne novinare u potrebu postojanja nekog profesionalnog etičkog kodeksa.

To sa svoje strane zahteva da se novinarski etički kodeks brižljivo promisli na jedan dublji filozofski način.

Kad novinari koriste svoja profesionalna prava oni za uzvrat imaju profesionalne odgovornosti. Ova knjiga poziva čitaoca da se zapita u kakvom odnosu stoje te različite strane profesionalnog rada novinara. Oblast kojom se bavimo pripada delom poslovnoj etici, delom etici ličnih vrlina, a delom filozofskoj teoriji saznanja. Koristićemo bar istu meru zdravog razuma koliko to zahteva istraživanje bilo kojih praktičnih poslova, a da pri tom ne zaobiđemo značajna teorijska pitanja koja bi trebalo da zanimaju svakoga na koga utiče to kako se izveštava o vestima. Moramo da postavimo mnoga pitanja i da budemo uporni u pokušaju da dođemo do ispravnih odgovora. Između ostalog, moramo da postavimo pitanje o tome da li je onaj standard istine koji se zahteva od novinara realno dostižan. Moramo da ispitamo pojam slobode štampe, kao i njegov opseg i granice, ako novinarstvo, tradicionalno shvaćeno, treba da bude definisano kao govorenje istine o tekućim događajima u interesu javnosti. Moramo da postavimo pitanje o opsegu i granicama cenzure, o zaštiti poverljivih izvora, o objektivnosti, subjektivnoj perspektivi i predrasudama, o uredničkoj slobodi i moralnoj strani uređivanja vesti. Moramo da ispitamo posebne etičke probleme koji se postavljaju pred novinare koji takođe učestvuju u jednom biznisu koji za cilj ima profit ili su makar deo neprofitne ali troškova svesne novinske organizacije. U tom procesu ćemo izložiti jedan pozitivan moralni ideal novinarstva kao snage koja deluje za društveno dobro.

Ako je govorenje istine, uz odgovarajuća ograničenja, nešto čemu profesionalni novinari treba objektivno da teže, kao što ćemo dokazivati, tada težnja da se zadovolje zahtevi novinarskog integriteta predstavlja ispunjenje najplemenitijeg cilja novinarske profesije, a istovremeno i najpouzdaniji put za sticanje trajnog priznanja istinskog novinarskog talenta.

Zahvalan sam Majklu Bojlanu [Michael Boylan] što me je pozvao da napišem ovu knjigu za ediciju primenjene etike Prentis Hola. Zahvaljujem sledećim udruženjima i pojedincima na dopuštenju da u celini ili delimično preštampam njihove formulacije etičkih kodeksa ili smernica za profesionalno novinarsko

ponašanje, kao što je naznačeno u Dodatku: Društvu profesionalnih novinara (Society of Profesional Journalists), Međunarodnoj federaciji novinara (International Federation of Journalists), urednicima AP-a (Associated Press Managing Editors) i Udruženju direktora radio-televizijskih vesti (Radio-Television News Directors Association). Želeo bih da zahvalim Kristoferu Hansonu [Christofer Hanson], sa Univerziteta Merilend, na tome što je pročitao rukopis, kao i Suganji Kurupasamiju [Suganya Kuruppasamy] na tome što je nadgledao slaganje teksta i štampanje knjige. Moja supruga Tina, koja na osnovu opštih principa zaslužuje onoliko pohvala koliko bi bilo pristojno da objavim, ovoga puta zaslužuje posebnu zahvalnost što je posvetila svoje ogromne istraživačke sposobnosti pronalaženju informacija o mnogim primerima iz novinarske prakse koji su obrađeni u ovoj knjizi. Holandski institut za više studije humanističkih i društvenih nauka (Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences – NIAS) i Kraljevska holandska akademija umetnosti i nauka (Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences – KNAW) velikodušno su mi obezbedili istraživačku stipendiju za rad na ovom projektu tokom školske 2005/2006. godine.

Uvod: Šta je posao novinara?

Vesti

Ako se zapitamo zašto postoje novinari, očigledan je odgovor da novinari pružaju jednu bitnu uslugu – izveštavaju o vestima. U mnogim oblastima svog života donosimo odluke na osnovu informacija za koje nemamo sredstava ni znanja da ih sami prikupimo, već u tome svakodnevno zavisimo od profesionalnih novinara. Novinari prikupljaju podatke i izveštavaju o vestima da bismo ih mi dalje koristili. Kao i u slučaju svake druge dragocene i potencijalno opasne supstance, čistoća informacija je od najveće važnosti. U prvom delu ove knjige videćemo da se celokupna novinarska etika može sažeto predstaviti kao obaveza novinara da *u najvećoj mogućoj meri izveštavaju istinito o stvarima relevantnim za javni interes.*

Prvenstveni posao novinara jeste to da otkriva činjenice u svetu i izveštava o njima. Jedna ovakva naizgled nevina deskripcija već postavlja značajna filozofska pitanja koja su neposredno relevantna za svet profesionalnog novinarstva. Ako prihvatimo da novinare smatramo moralno odgovornim za istinitost sadržaja njihovih izveštaja, moramo da budemo sigurni da od novinara ne zahtevamo da rade nešto što ne mogu da urade. Opšti princip, koji je prvi izrazio filozof Imanuel Kant [Immanuel Kant] krajem osamnaestog veka, glasi da „treba" implicira „može".[1] Ovaj princip povlači za sobom da se ljudi ne mogu smatrati odgovornim zbog toga što nisu učinili nešto što nije ni bilo u njihovoj moći da učine. Prema Kantovom principu, moralno smo obavezni samo u pogledu onih stvari koje stvarno možemo da učinimo. Intuitivno, ovo ograničenje

1 Navedeno u: Kant, *The Metaphysics of Morals*, u: Kant, *Practical Philosophy*, str. 513.

izgleda ispravno. Ne bi trebalo da se smatram moralno odgovornim za to što nisam zaustavio razorni zemljotres jer i nisam u stanju da kontrolišem moćne prirodne sile. Slično tome, da bismo znali da li možemo novinare da smatramo moralno odgovornim za govorenje istine, treba da postavimo filozofska pitanja o tome da li je istina nešto što se uopšte i može dostići, ili u kom tačno smislu reči možemo očekivati od novinara da nastoje da uvek govore istinu.

Govorenje istine u javnom interesu jeste plemeniti ideal. Poput drugih apstraktnih ideala i taj idel je u opasnosti da dođe u sukob sa pritiscima realnog života. Neka moralna pitanja se pred profesionalne novinare postavljaju prvenstveno usled činjenice da je objavljivanje vesti u većini slučajeva i biznis. Na nesreću, ne možemo da se pozovemo na neku opšteprihvaćenu teoriju poslovne etike i da je neposredno primenimo na posebne probleme novinarstva. Razlika između novinarstva i drugih vrsta biznisa povezana je sa osobenom vrstom proizvoda ili usluga koje profesionalno novinarstvo pruža. Svoju odgovornost da pruže istinite informacije u javnom interesu novinari ispunjavaju samo u onoj meri u kojoj se u društvu poštuje i štiti sloboda štampe. To znači da društvo u kome postoji sloboda štampe uglavnom očekuje od vlasti da se ne meša u obaveštavanje o vestima, već da sarađuje sa novinarima u onoj meri u kojoj to dozvoljavaju njene druge možda vitalnije obaveze. Ima mnogo načina na koje ova vrsta novinarske slobode, poput svih drugih vrsta slobode, može da bude zloupotrebljena u pokušaju da se ostvari profit. Pružanje vesti čitaocima i gledaocima zahteva novac, ali nekim ljudima i donosi ogroman novac, posebno investitorima, oglašivačima i nekim reporterima. To je veliki biznis sa vlastitim problemima poslovne etike, koji nisu neposredno relevantni za industriju vesti. Pa, ipak, ne smemo da izgubimo iz vida to da novinarstvo može da bude isto toliko biznis u kome je čovek čoveku vuk koliko i savesno obavljan poziv. Činjenica da se unutar novinske industrije vesti kupuju i prodaju kao roba sama po sebi ne znači da je ona automatski sumnjiva. Ova knjiga bi trebalo da pomogne zainteresovanim čitaocima da brižljivo promisle o tome šta mi kao potrošači vesti želimo od vesti i o tome kako mislimo da bi oni koji istražuju

vesti i izveštavaju o njima trebalo da se vladaju dok nas obaveštavaju o vestima. Ako smo u ovom istraživanju razumni, međutim, ne bi trebalo da očekujemo da industrija vesti bude potpuno izolovana od onih vrsta finansijskih pritisaka koji preovlađuju u celokupnoj kulturi.

Za vesti plaćamo na mnogo načina, bilo da to znamo ili ne. To radimo kad se pretplaćujemo na kablovsku televiziju koja sadrži i programe vesti isto toliko kao i kad na staromodan način plaćamo pretplatu na lokalne novine ili časopise. To radimo čak i kad vesti i reklame čitamo na Internetu. Na ovaj ili onaj način, kao potrošači vesti dok one *jesu* vesti, plaćamo za informaciju koju dobijamo. Štaviše, tako bi i trebalo da bude u tržišnoj razmeni vrednosti. Ovde nije problem to da li je izveštavanje o vestima najbolje obavljati kao biznis, posebno ako na pitanje zašto postoje novinari odgovorimo onako kako smo to već učinili. Niti ćemo ovde kao temu novinarske etike ispitivati korene ili plodove novinarstva u kontekstu savremenog kapitalizma. Pitanja koja želimo da postavimo u ovoj knjizi tiču se morala profesionalnih novinara unutar preovlađujuće političke i ekonomske realnosti, a ne unutar sveta snova moralne utopije. Svrha utvrđivanja moralnog ideala, pa čak i ideala koji je dovoljno realističan da se manje-više neposredno primenjuje na stvarni svet, ipak je u tome da će, kad novinarska zajednica počne stvarno da prihvata neki dostižan ideal, blagotvoran moralni poredak početi da preovlađuje na polju koje može da pruži snažan primer drugima. Dobar moralni princip može da doprinese progresivnoj promeni u svetu ako je smislen dovoljnom broju ljudi i ako ga slede u praksi kao standard profesionalnog ponašanja. Ako ne može da ostvari moralnu utopiju, može bar da pomogne da stvari postanu bolje.

Moralna prava i odgovornosti

Novinari imaju posebna moralna prava i s njima povezane posebne moralne odgovornosti. Isto to važi, s obzirom na različit ali povezan skup prava i odgovornosti, i za potrošače vesti. Slika novinarske etike izložena u ovoj knjizi sledeća je: rad profesionalnih novinara pruža jedinstvenu uslugu u otkrivanju i prenošenju korisnih činjenica svima koji bi mogli odgovorno da izvuku

korist iz tih informacija. Moralni imperativ profesionalnog novinarstva, njegova svrha i ono što ono zahteva od onih koji se njime bave jeste obezbeđivanje relevantnog govorenja istine u javnom interesu. Sva novinarska prava i odgovornosti, svaki moralni princip o kome ćemo raspravljati u ovoj knjizi, izviru iz te tvrdnje o profesionalnom pozivu novinara.

Kad se profesionalna etika ispituje iz filozofske perspektive, cilj nije prosto iznošenje spiska onoga što treba i onoga što ne treba da profesionalci slede ako žele da njihovo profesionalno ponašanje bude smatrano moralno ispravnim. Zapravo postoje etički kodeksi koji se sastoje upravo od ovakvih smernica za ono što profesionalni novinari smatraju etički prikladnim profesionalnim ponašanjem, koje su pripremila razna profesionalna novinarska udruženja i koji odražavaju njihove poglede na moralne vrednosti povezane sa novinarstvom. Profesionalni etički novinarski kodeksi ispunjavaju jednu važnu funkciju. Oni iscrpno izlažu i podsećaju novinare na moralne izbore s kojima će se verovatno susresti u izveštavanju i pružaju im osećaj za njihove odgovornosti i za ono što se od njih očekuje kad obavljaju svoje dužnosti. Takvi kodeksi, uopšte uzev, zahtevaju od njih da o vestima izveštavaju tačno, a posle toga se tipično iznose upozorenja na posebne vrste iskušenja koja novinari treba da izbegavaju kako bi izbegli da budu okrivljeni za rđavo profesionalno ponašanje. Etički kodeksi pružaju vredan uvid u ono što novinari vide kao granice u okviru kojih oni misle da je neophodno regulisati načine na koje se vesti prikupljaju, uređuju i objavljuju. Bacivši pogled na spiskove moralnih saveta sadržanih u profesionalnim etičkim novinarskim kodeksima iz Dodatka, vidimo da oni postavljaju visoke ideale za izveštavanje o vestima i upozoravaju novinare na neke od moralnih opasnosti s kojima bi se mogli suočiti; zapravo, kao što smo rekli, ti kodeksi se svode na spiskove onoga što novinari treba i što ne treba da čine. Prosto izložiti sadašnjim ili budućim novinarima spisak onoga što treba i što ne treba da čine ipak nije dovoljno da nam pruži ono što ćemo nazvati *novinarskom etikom*. Moralna uputstva u vidu deset profesionalnih zapovesti, ma kako važna mogla biti za novinara, ne objašnjavaju *zašto* je neki skup pravila dobar niti ga opravdavaju. Zašto bi se novinar koji počinje da

se bavi ovom profesijom složio da su to dobri principi? Zašto bi novinar izabrao da sledi te određene profesionalne moralne smernice, čak i ako pretpostavimo da su one ispravne, posebno ako su one u neskladu sa drugim poželjnim ciljevima?

Da bismo se bavili tom vrstom pitanja, moramo prvo da razjasnimo cilj i svrhu novinarstva i da otkrijemo filozofsku osnovu moralnih prava i odgovornosti novinara. Šta tačno novinari kao novinari treba da čine? Ako pravi novinarski posao ima neke veze sa otkrivanjem činjenica i izveštavanjem o njima, u smislu u kojem su činjenice istine izražene istinitim rečenicama, moramo da postavimo temeljna pitanja o prirodi i postojanju istina, istinitih činjenica ili rečenica, i o tome da li je istina nešto što ljudi mogu dostići. U tom pokušaju mi se na neki način bavimo istom onom vrstom stvari kojom moraju da se bave i profesionalni novinari da bi otkrili činjenice o kojima izveštavaju, mada naša tema nisu tekući događaji, već moralni pojmovi i saveti profesionalnim novinarima.

Novinarstvo kao nastojanje da se dođe do znanja obavezuje posebno filozofe da postave pitanje o *epistemološkom* ili *teorijsko-saznajnom* statusu novinarskog izveštavanja. U filozofiji je otvoreno pitanje o tome da li postoje dostižni standardi istine i znanja. Izgleda kao da se novinarska zajednica i njena publika, u onoj meri u kojoj to njihovi pripadnici mogu obično da kažu, bave svojim poslom s potpunim samopouzdanjem, služeći se pojmovima činjenica, istina i znanja kao da su oni dobro shvaćeni i opšteprihvaćeni. Mi se, kad filozofski ispitujemo probleme novinarske etike, ne moramo osećati prinuđenim da osporavamo tu implicitnu pretpostavku. Prosto želimo da znamo kakva su pravila novinarskog govorenja istine, i da li ona mogu da izdrže filozofsko ispitivanje. Prihvatićemo to da ne možemo novinarima uputiti moralni zahtev da istinito izveštavaju ako ne postoji filozofski inteligibilan pojam znanja ili istine. Kako tada da postupamo? Treba li prosto da prihvatimo sve što među profesionalnim novinarima prolazi kao novinarska istina i da usvojimo iste uslove kao osnovu za prosuđivanje o tome da li je dati novinar ispunio ili prekršio osnovni princip novinarske etike? Šta sa efektima individualne perceptivne ili kulturne perspektive ili pristrasnosti kao smetnjom novinarskoj objektivnosti? Ako nema istinski objektivnog istinitog izveštavanja

o novim događajima, kako pojedine novinare možemo smatrati moralno odgovornim za neispunjavanje onoga što je za njih, kao i za svakoga drugog, jedan nemogući i nedostižni standard? Za šta su u tom slučaju profesionalni novinari moralno odgovorni? Mi, zapravo, često smatramo novinare moralno odgovornim za istinitost njihovog izveštavanja. Razvijajući jedno filozofsko ispitivanje najznačajnijih problema novinarske etike, sada želimo da postavimo pitanje da li imamo pravo da to činimo. Ako odgovorimo potvrdno, tada moramo da ustanovimo prema kojem ćemo standardu istine smatrati odgovornim novinare kao javne govornike istine. Šta filozof, oslanjajući se na ključne ideje teorijske epistemologije, može da kaže a što bi pomoglo da se razjasni praktična intelektualna i moralna situacija novinara?

Kad dođe vreme, osvrnućemo se na sva ta kao i na mnoga druga pitanja. Pokušaćemo da iznesemo zdrave filozofske razloge za prihvatanje standarda istine za koje se razumno može očekivati da će ih novinari u praksi zadovoljiti i koje će oni, u velikoj meri, stvarno uspeti da zadovolje. Takođe ćemo se suštinski složiti sa duhom etičkih kodeksa koje su donela udruženja i organizacije profesionalnih novinara. Tada ćemo biti u položaju da zaključimo da novinari imaju moralnu odgovornost da prikupljaju činjenice o događajima u svetu i da o njima blagovremeno i tačno prenose informacije svima koji bi želeli da ih znaju. Svi mi bitno zavisimo od takvog znanja; svakodnevno se oslanjamo na to da je sadržaj izveštaja istinit. Pošto je znanje takođe i moć, kao što je još u sedamnaestom veku primetio Fransis Bekon [Francis Bacon], informacije koje pružaju novinari isto tako su potencijalno opasne i po pojedince i po društvo. Prema tome, očekujemo i zahtevamo, kao moralni cilj dostižan čoveku, da štampa izveštava o vestima istinito i blagovremeno u javnom interesu. Sama ta činjenica nas obavezuje da postavimo pitanje da li je istina neki misteriozan pojam, nešto toliko nedokučivo da se ne možemo ni nadati da ćemo stići do nje u želji za znanjem, ili je ona ono za šta bi svaki potrošač vesti sa ulice rekao da označava razliku između istinitih i lažnih vesti, prosto na osnovu toga da li se ono o čemu novinar izveštava zaista desilo ili nije.

Trebalo bi da pokušamo da se stavimo u položaj profesionalnog novinara da bismo shvatili moralne dileme s kojima on mora

da se suočava. To će biti lako ako i mi već radimo kao profesionalni novinari ili studiramo kako bismo postali profesionalni novinari. Ostali čitaoci će morati da zamisle da su oni sami istraživači koji rade na terenu, izveštači ili urednici. Šta ćemo tada uzeti za naše moralne standarde za profesionalno ponašanje novinara? Ako se kao novinari nadamo da ćemo ne samo zaraditi hleb naš nasušni ili imati uspešnu karijeru, već i da ćemo doprineti društvenom dobru, koji su postupci moralno prihvatljivi kao doprinos opštem dobru? Koji postupci zaslužuju moralnu osudu? Možemo se držati moralnih ideala, ako smo dovoljno čvrsti, i energično pokušavati da postupamo u skladu s njima, čak i u okolnostima koje jasno ne ohrabruju niti nagrađuju vrlinu. Mera u kojoj smo u stanju da se u teškim uslovima približimo moralnom idealu pruža standard kojim se može procenjivati naše profesionalno novinarsko ponašanje. Stoga moramo brižljivo da razmotrimo to kako treba da izgleda moralni ideal novinarstva i da utvrdimo praktičan cilj slaganja sa minimalnim moralnim zahtevima odgovornog izveštavanja o vestima. Važno je utvrditi jasnu granicu između onoga što je moralno opravdano i onoga što nije moralno opravdano da novinari čine kad prikupljaju nove informacije i izveštavaju o njima. Praktičan novinar želi da sa sigurnošću postupa unutar jednog skupa jasnih moralnih granica, ako se za njih prosudi da su prihvatljive, i da pokuša sve što može da se ne bi udaljio od profesionalnih moralnih standarda. Novinari bi, ukratko, želeli da u konkretnoj situaciji znaju da bi bilo u redu da učine ovo, ali da bi bilo moralno pogrešno da učine ono. To bismo želeli i svi mi. Interesantno, odgovori nisu uvek ovako laki, što je donekle frustrirajuće. Moralni problemi stvarnog života često se, na nesreću, više opiru rešavanju od onih koje možemo da nađemo u knjigama. Pa, ipak, apstraktna istraživanja ideja sa svim svojim ograničenjima mogu da igraju značajnu ulogu u ocrtavanju moralnog progresa, navodeći nas na to da razmišljamo o hipotetičkim situacijama koje su dovoljno slične problemima za koje je verovatno da ćemo ih sresti u stvarnim okolnostima.

Kad pokušavamo da artikulišemo neku apstraktnu teoriju, stvari moramo da uprošćavamo da bismo mogli da ih objasnimo. To važi ne samo u filozofiji, uključujući i etiku, već i u fizici, hemiji, biologiji, psihologiji i društvenim naukama. Postoji opasnost

preteranog uprošćavanja naših reakcija na ono što se može stvarno desiti osobi uhvaćenoj u moralnu dilemu ili uključenoj u ozbiljan moralni prestup. Razmišljanje o problemima koji se mogu sresti u praksi, kao i o onome što moralne nedoumice mogu značiti s obzirom na kredibilitet profesije i njen potencijalni uticaj na interese drugih osoba, može pomoći da se novinari pripreme za to da izbegnu gomilu sličnih vrsta situacija koje bi mogle biti moralno kompromitujuće ili dostojne osude. Uopšte uzev, takve nezgode izbegavamo dajući sve od sebe da bismo uradili moralno ispravnu stvar, zavisno od toga šta prihvatamo kao svoje moralne odgovornosti. Često, verujemo da na osnovu instinktivnih reakcija ili na osnovu dobrog vaspitanja znamo šta je ispravno a šta je pogrešno učiniti. Ipak, možemo poboljšati svoje šanse da stignemo do zdravog moralnog suda, pokušavajući da shvatimo svoje moralne porive da učinimo ovo ili da se uzdržimo od onog, ako te moralne principe eksplicitno zabeležimo i razmotrimo njihove implikacije. Stoga je iz svih tih razloga u našem interesu da počnemo ozbiljno da razmišljamo o onome što jeste ili nije moralno ispravno da profesionalni novinar čini. Razmišljanjem o nekim očiglednim moralnim lekcijama izloženih slučajeva izoštrićemo svoju osetljivost za moralne prelive i implikacije koje ima donošenje moralnih odluka u stvarnom svetu.

Moralni problemi novinarske etike

Bilo da smo novinari, bilo da težimo da postanemo novinari ili da smo prosto zalepljeni za ekran svaki put kad krene emisija vesti, potrebno je da kao obavešteni građani budemo svesni moralnih problema s kojima se suočavaju novinari koji istražuju činjenice i izveštavaju o njima. Svi mi u vitalnom pogledu zavisimo od istinitih, tačnih, blagovremenih i društveno odgovornih vesti. Šta su te odgovornosti i kako o njima, kao o jednom posebnom poglavlju profesionalne etike, treba misliti?

Svako ko redovno prati vesti shvata da se pred novinare svakodnevno postavljaju mnoga moralna pitanja. Postoje problemi o kojim temama izveštavati i kako o njima izveštavati, postoje sukobi i moralne dileme povezane sa pravom javnosti da zna nasuprot pravu pojedinca na privatnost, pitanjima nacionalne bezbednosti ili drugim društvenim pritiscima da se javnosti uskrate

izvesne informacije, problemi sa zaštitom poverljivih izvora, postavljanjem granica cenzuri kao i o mnogim drugim teškoćama. Teorija novinarske etike mora da objasni odakle potiču novinarska prava i odgovornosti i na koji način su povezani sa prikladnim moralnim ponašanjem profesionalnih novinara. U isto vreme, korisna filozofska rasprava o novinarskoj etici treba da iznese jasne primere etičnog i neetičnog ponašanja koji bi služili kao smernice za praktična razmišljanja o moralnosti nekih od izbora s kojima se suočavaju profesionalni novinari.

Novinari su, uopšte uzev, savesni istraživači koji imaju osećaj da obavljaju određenu misiju. Oni žele da otkriju i saopšte istinu, da podele informacije o trenutno značajnim dešavanjima u svetu, poštujući pri tome prava ljudi i pokušavajući da uravnoteže neutaživu glad za vestima sa drugim javnim i privatnim obzirima. Na taj način, izveštavajući o značajnim događajima i delujući kao čuvari javnog interesa, novinari mogu posredno da doprinesu pozitivnim promenama za opšte društveno dobro. Nesumnjivo je da su zbog ovoga mnoge osobe izabrale da postanu profesionalni novinari, želeći da slede najbolje primere novinarstva koje služi javnom interesu i svet čini boljim. I pored toga, kompetentni novinari taj važan posao mogu da obavljaju bolje i s više samopouzdanja ako postanu svesni moralnih problema koji mogu da se jave unutar njihove profesije. Ako novinari budu ohrabreni u tom smeru da misle o opasnostima etičkog izbora prilikom izveštavanja, mogu sebi da pruže praktičan moralni filozofski okvir unutar kojeg mogu da razmatraju mnoge tanane razlike između moralno dopustivog novinarskog ponašanja i ponašanja koje zaslužuje moralnu osudu. Mi koji nismo novinari već potrošači vesti možemo bolje da ocenimo do čega sve dolazi prilikom pribavljanja informacija i njihovog širenja, kao i da bolje razumemo situacije koje su zanimljive sa moralnog stanovišta, u kojima se ponekad zateknu profesionalni novinari, i da tako postanemo svesni složenosti etičkih rasprava koje se odnose na probleme izveštavanja.

Ova knjiga je nastala kao rezultat želje da se razjasne središnji problemi novinarske etike, pri čemu sam nastojao da ona postane praktični priručnik iz etike za profesionalne novinare. Ovde izložene ideje nude jednu sistematsku teoriju moralnih prava

i odgovornosti novinara, zajedno sa zbirkom problema koje treba razmatrati u tekućim raspravama o novinarskoj etici. Već smo nagovestili da se profesionalni etički kodeksi ne mogu smatrati poslednjom reči o ovom predmetu mada oni mogu da pruže materijal za filozofsko razmišljanje. Filozofi, koji su retko kad novinari, spremni su da na druge načine analiziraju principe koje su sami novinari predložili da bi ustanovili granice između moralno prikladnog i moralno neprikladnog ponašanja prilikom izveštavanju. Stoga argumenti koje ćemo razmatrati nisu namenjeni samo novinarima, već svima koji prate rad novinara ili od njega zavise.

Kad otvorite stranice novina ili časopisa ili slušate vesti na radiju ili televiziji, postajete deo široke interaktivne mreže koja obuhvata informacije sa svih strana sveta prikupljenih i priređenih radi zadovoljavanja radoznalosti i pružanja podataka značajnih za donošenje odluka pojedinaca i organizacija. Filozofska pitanja povezana sa novinarskom etikom zanimljiva su kako sama po sebi tako i zbog svojih praktičnih implikacija, ali i iz drugih razloga. Problemi predrasuda i različitih tačaka gledišta u izveštavanju imaju opšte implikacije za metodologiju traganja za istinom u teoriji saznanja budući da su zajednički za nauku, istoriju, kao i za naše opšte shvatanje činjenica o svetu. Pitanja o privatnosti i obavezama koje se tiču prava novinara kad ona dođu u sukob sa pravima šire javnosti nisu samo pitanja individualnog morala, već imaju značajne konsekvence za političku filozofiju, filozofiju prava i pojam društvenog dobra.

Etika bilo koje profesije, uključujući i novinarsku, pruža minijaturni model moralnih vrednosti. U meri u kojoj principi kojima svaka profesija pokušava da reguliše ponašanje svojih pripadnika odražavaju vrednosti inherentne široj zajednici; ti principi predstavljaju mikrokosmos svih moralnih prava i odgovornosti. Proučavanje posebnih etičkih pravila discipline kao što je novinarstvo, nudi usredsređen pogled na to kako specifični problemi s kojima se suočava neki profesionalni esnaf kao moralna potkultura unutar šire zajednice mogu imati šire i dalekosežnije implikacije za etiku društva kao celine. To posebno važi za novinarsku etiku, zato što smo svi mi, u manjoj ili većoj meri, uključeni u aktivnosti saznavanja činjenica o svetu i deljenja informacija koje smo otkrili sa drugima, čak i ako se time ne bavimo kao profesijom.

Svi moramo da naučimo kako da primamo i obrađujemo nove informacije, i moramo da odlučimo kako da ih u svom životu odgovorno koristimo. U ovom ograničenom smislu svi smo mi novinari, te stoga moramo da pokušamo da steknemo neki uvid u način na koji novinarstvo funkcioniše i u moralne dimenzije stvaranja vesti. Ova knjiga je napisana i da bi proširila svest o novinarskoj etici i o značaju vesti u našim svakodnevnim životima i da bi pomogla unapređenju otvorene rasprave o kognitivnim, moralnim i političkim vrednostima koje se dramatično ukrštaju u ovoj profesiji.

Brzo širenje informacija uz pomoć modernih telekomunikacionih tehnologija u novinama, na radiju, televiziji, preko videa, satelita i sajtova na Internetu može da bude snaga koja će doneti ogromno dobro ili zlo, zavisno, kao i kod svih tehnologija, od toga kako se koristi. Primer kako novinarstvo potencijalno ima važnu moralnu ulogu jeste tačno izveštavanje o prirodnim katastrofama koje nam prete u bliskoj budućnosti, o zdravlju, putovanjima, opasnostima po okolinu i sličnom, što sve mogu biti značajni činioci u zaštiti života i imovine. Nasuprot tome, neodgovorno izveštavanje može da izazove paniku, a preterano samopouzdanje na takav način da stvori ili pogorša postojeće društvene probleme širenjem lažnih informacija ili, na primer, iznošenjem tačnih informacija na jedan emocionalno zapaljiv način. To su ekstremni slučajevi oko kojih se mnoge misaone osobe verovatno mogu složiti. Ako krenemo od očiglednih primera, to će nam pomoći da počnemo da razmišljamo o principima kojima bi trebalo da bude rukovođeno profesionalno novinarstvo. Problemi koji se nužno moraju razmotriti u jednom potpunijem bavljenju ovim predmetom ipak su često mnogo tananiji, komplikovaniji i stoga manje podložni nedovoljno promišljenoj moralnoj reakciji o tome koji su tipovi profesionalnog novinarskog ponašanja moralno opravdani ili neopravdani.

Kriterijumi profesionalne etike

Opet počinjemo da izoštravamo svoj osećaj za ono što se zahteva od teorije novinarske etike pitajući se šta je ono što je specifično za profesionalnu etiku, a posebno za novinarsku etiku, nasuprot opštim etičkim principima za koje možemo da

pretpostavimo da važe za svaku odgovornu osobu. Razlika između opštih i profesionalnih etičkih standarda može se lepo ilustrovati u slučaju novinarske etike.

Povucimo prvo neke osnovne distinkcije. Postoje moralna pitanja koja novinari moraju pokušati da reše, a koja nisu problemi novinarske etike. Da li dva novinara kojima je dodeljen isti zadatak mogu da stupe u vezu? Da li bi to bilo kršenje profesionalne novinarske etike? Mislim da bi bilo, mada bi moglo predstavljati i kršenje drugih opštijih moralnih principa koji nisu specifični za profesionalno novinarstvo. Rekao bih da to isto važi i za druga nespecifična pitanja kao što su pitanja o tome da li je moralno ispravno ili pogrešno da novinari plaćaju porez na dohodak, da uzimaju droge radi opuštanja, ili da abortiraju. Čak i najpotpunija teorija novinarske etike neće odgovarati na moralna pitanja kojima moraju da se bave i oni koji nisu novinari.

Novinarska etika mora da bude na odgovarajuće načine specijalizovana isto koliko i profesionalno novinarstvo. To možemo da uvidimo ako shvatimo da se često smatra da novinari (mada i novinari i oni koji to nisu, imaju obavezu da govore istinu) imaju posebnu odgovornost da, unutar granica svojih mogućnosti, uvek istinito izveštavaju mnogo širu publiku. Od svih nas se zahteva da ne iskrivljujemo niti da namerno pogrešno prikazujemo činjenice kad komuniciramo sa drugima niti da ih lažemo o onome za šta verujemo da je slučaj. Novinari, nasuprot tome, zbog potencijalnih posledica svog govorenja ili negovorenja istine, masovnosti publike kojoj prenose informacije, autoriteta koji imaju, i stepena u kojem se ljudi u svom donošenju odluka oslanjaju na informacije koje oni prenose, zbog svega toga imaju veću odgovornost za poštenje u svom profesionalnom radu. Ako prijatelju neistinito kažem da je u nekom delu sveta izbio rat, ne kao svesnu laž već možda zbog glasina čiju se tačnost nisam pomučio da proverim, tada pogrešna shvatanja i odluke zasnovane na njima verovatno u najbolju ruku imaju veoma ograničen uticaj na tok događaja u svetu. Ja kao običan građanin u razgovorima koje vodim naprosto ne dopirem do nekog većeg broja ljudi da bi to imalo iole značajan uticaj. Ako neki cenjeni novinar prenese istu neistinu u večernjoj emisiji vesti koja se gleda širom sveta, posledice i potencijalna šteta su očigledno mnogo veći i time impliciraju za novinara mnogo

viši standard proveravanja činjenica i tačnosti u opisivanju stanja stvari u svetu i prenošenju informacija korisnicima.

Odnos između opštih moralnih obaveza i posebnih odgovornosti koje pojedinci imaju zato što se bave određenom profesijom mogu se uzeti kao obeležje onoga što ćemo smatrati *profesionalnom etikom*. Relativno je lako videti kako se taj kriterijum može prilagoditi da bi odgovarao profesionalnim etičkim odgovornostima u poslovnoj etici, medicinskoj etici, pravnoj etici i slično. U slučaju novinarske etike, postoje mnogi aspekti aktivnosti koje spadaju u prikupljanje vesti i izveštavanje o njima koji podjednako važe za sve osobe, ali za koje novinari, zbog specifičnosti posla kojim se profesionalno bave i njegovih potencijalnih implikacija po društvo, snose povećan stepen profesionalne moralne odgovornosti.

Navikli smo da o vestima mislimo kao o uvek dostupnim. Na većini mesta u svetu u kojima će ova knjiga verovatno biti čitana, to je poput pritiskanja prekidača da bi se soba ispunila svetlošću ili otvaranja slavine da bi potekla pitka voda. Postoje mnoge dnevne novine i nedeljnici, kao i informativni televizijski programi koji se emituju u određeno vreme ili neprekidno kao dvadesetčetvoročasovni servisi vesti. Lakoća pristupa vestima navodi nas na to da njihovo postojanje uzmemo zdravo za gotovo. Uvek su tu za nas, i možemo da izaberemo da svoje vreme iskoristimo prateći vesti ili na neki drugi način. Možemo da umesto informativnih emisija gledamo sportski prenos ako više volimo, ili komičnu seriju, ili da ugasimo televizor i odložimo novine i bavimo se nekom fizičkom aktivnošću. Ponekad su vesti toliko zanimljive da ih gledamo sa uživanjem, a ponekad toliko dosadne ili depresivne da poželimo da se nekako izbavimo. Bez obzira na naš promenljiv stav prema vestima, ne možemo da previdimo njihov značaj u našem svakodnevnom iskustvu. Ako na trenutak razmislimo o tome odakle potiču vesti, ne možemo a da ne primetimo da se one sastoje od informacija koje su prikupile i predstavile osobe koje su stekle određeno profesionalno obrazovanje i koje se bave određenom vrstom posla. Daljim razmišljanjem možemo da uvidimo to da i kod novinara postoje iste one vrste moralne snage i moralne slabosti karaktera kao i kod drugih osoba i da ti činioci mogu imati neposredan uticaj na način izveštavanja, a time i potencijalni uticaj na milione potrošača zavisnih

od vesti. Uz to, novinari se suočavaju sa mnogim moralnim dilemama koje su jedinstvene za njihovu profesiju.

Etika novinarstva kao takva predstavlja posebnu tematsku oblast unutar opšteg polja primenjene profesionalne etike. Novinari su profesionalci posebne vrste, a posao koji obavljaju, budući da su oni osobe koje mogu da pogreše i koje moraju da odluče kako da se bave svojim poslom u svetlu uticaja koji imaju na druge ljude, podložan je posebnim moralnim razmatranjima koja obuhvataju poseban skup moralnih principa ili pravila ponašanja. U ovom kontekstu ne treba da previdimo ni činjenicu da su za mnoge čitaoce i gledaoce vesti postale jedna vrsta zabave, ni to da je izveštavanje često praćeno elementima koji prvenstveno imaju zabavan karakter. Ova zabavna komponenta u izveštavanju otvara dodatna moralna pitanja koja se odnose na način na koji se vesti prikupljaju i prikazuju. To je jedan element koji se lako povezuje sa činjenicom da je novinarstvo obično i način da se zaradi novac; pa ipak je ono i nešto više. Značaj zabavnih elemenata, čak i u ozbiljnom novinarstvu, leži u tome što oni pomažu da se društvena zajednica čvršće poveže, što nam pomaže da tekuće događaje shvatimo na nov način, ponekad i preko komičnih elemenata koji nas opuštaju i skreću pažnju na različite aspekte, posebno popularne kulture, što se može shvatiti kao društveno poželjna komunikacija.

1 Govorenje istine u javnom interesu

Već smo razmotrili značaj koji za novinare ima istinito izveštavanje. Lažna „informacija", kao što smo sugerisali, zapravo i nije informacija, stoga nije vest, čak i ako se objavljuje kao takva. Nismo saznali ništa o svetu ako nam neko kaže da pada kiša kad zapravo kiša ne pada. Dakle, kad ne izveštavaju istinito, novinari ne ispunjavaju svoju osnovnu profesionalnu obavezu da dođu do informacija i da ih prenesu javnosti.

Istina i njene konsekvence

Odanost istinitosti i tačnosti u izveštavanju u novinarskoj etici prihvata se kao osnovna obaveza. Ovaj zahtev je naglasio još Tunis Vortman [Tunis Wortman] u danas klasičnom delu iz 1801. godine, *Rasprava o politici i slobodi štampe (A treatise Concerning Political Enquiry and the Liberty of the Press)*. Vortman je jedan od prvih koji pokušava da artikuliše obavezu medija da uvek prenose istinu:

> Svako odstupanje od istine je kobno. Nepristrasnost bi trebalo da bude postojana odlika štampe. Ni strah na jednoj strani, ni nada u nagradu na drugoj, ne treba da zastrašuju štampu niti da utiču na njena istraživanja. Ona ne bi trebalo ni da bude podmićena da izriče preterane nezaslužene

> pohvale, niti da joj silom bude nametnuto ćutanje. Korisnost periodičnih publikacija zavisi od njihove postojane i nepromenljive odanosti čestitosti. Čim se iskrivljenim ili neprimerenim razmatranjima dozvoli da na njene stranice unesu pristrasnost i da ih uprljaju, štampa postaje opasnost po istinske interese društva.[1]

Neki od onih koji se bave pravima i odgovornostima novinarske profesije na sličan način suprotstavljaju slobodu štampe i zahtev da se izbegavaju lažne i netačne informacije. Komisija Roberta M. Hačinsa [Robert M. Hutchins] o slobodi štampe iz 1947. godine na sličan način uvodi sledeće bitno ograničenje kojim se sloboda izveštavanja precizno razlikuje od neograničenog prava novinara da kažu sve što požele bez obzira na to da li je to istinito ili lažno:

> Pravo na slobodno javno izražavanje uključuje pravo da se greši. Sloboda je eksperimentalna. Rasprava ne može da postoji osim ukoliko pogrešna mnjenja ne mogu da budu s pravom iznošena od strane onih koji pretpostavljaju da su ona ispravna. Ali pretpostavka da čovek koji greši stvarno pokušava da nađe istinu bitna je da bi on mogao da polaže pravo na slobodu izražavanja. Ono što moralno pravo ne obuhvata jeste pravo da se svesno ili neodgovorno greši.[2]

Poenta je u tome da informacija sadržana u vestima ima potencijal da bude upotrebljena, a njena upotreba nosi implikacije

1 Navedeno u: Knowlton and Parsons, *The Journalist's Moral Compass*, str. 64.

2 *Ibid.*, str. 213. Videti i: Day, *Ethics in Media Communications*, str. 82: „Prvo, i najočiglednije, izveštavanje o nekom događaju mora da bude *tačno*. Činjenice treba da budu potvrđene, to jest treba da se zasnivaju na čvrstoj evidenciji. Ako postoji neka sumnja ili spor u vezi s činjenicama, to treba da bude otkriveno publici. To je osnovni zahtev, zato što netačna informacija može da potkopa kredibilitet bilo kog novinarskog poduhvata. I tačnost navoda treba da bude proverena. Sa stanovišta moralnog postupanja, sporno je da li se neposredni navod može izmeniti da bi se govornik sačuvao od neprijatnosti. Ako postoji takav problem, treba se poslužiti neupravnim govorom ili parafrazom. Pa ipak, neki novinari veruju u to da je „pročišćavanje" pogrešne gramatike sagovornika stvar poštenog odnosa prema datoj osobi. Ono što *nije* prihvatljivo u novinarskoj profesiji i što se zaista smatra novinarskim smrtnim grehom jeste izmišljanje ili preinačavanje navoda, čak i kad je to u skladu sa suštinom onoga što je rečeno."

po dobrobit i sreću drugih ljudi. U ekstremnim slučajevima, to da li je sadržaj vesti istinit ili lažan može da bude pitanje života ili smrti za ljude koji odluče da postupaju u skladu s navodnom informacijom. Posledice predočavanja navodnih činjenica i istina, sa znanjem da ljudi mogu na osnovu njih da donose odluke koje će uticati na mnoge aspekte njihovih života, jesu značajan izvor profesionalne moralne odgovornosti koju imaju novinari. Temelj profesionalne novinarske etike moralni je zahtev da novinari slede visoke standarde govorenja istine.

Namerno i nenamerno iznošenje neistina

Izveštaji mogu da sadrže neistine najmanje na dva načina: namerno ili nenamerno. Razmotrimo tipičan najgori scenario kada se svesno objavi neistinita vest; tada ćemo bolje razumeti zašto je takvo postupanje profesionalno neetično, i bićemo u stanju da sagledamo istinito izveštavanje kao moralni ideal.

Pretpostavimo da neki novinar izveštava o predstojećem skoku tržišne vrednosti deonica nekih preduzeća visoke tehnologije. Izveštaj je upotpunjen grafikonima i izjavama eksperata i svim drugim ukrasima legitimne novinarske analize projektovanih budućih ekonomskih uslova. Posmatram ovaj izveštaj na televiziji i počinjem da verujem da je opisani trend istinit. Posledica toga je da dižem veliki deo ušteđevine da bih investirao u deonice preduzeća visoke tehnologije. Izveštaj je, kao što će se pokazati, potpuna izmišljotina čiji je cilj bio samo da popuni vreme nečim što je prijatno i ohrabrujuće za ljude koji žele da veruju da se ekonomsko stanje popravlja. Grafikoni su lažni, a intervjui aranžirani sa prijateljima da bi se ostavio utisak da se reporter konsultovao sa obaveštenim ekonomistima.

Zamislimo da su deonice zapravo strašno slabe i da pokvareni reporter to zna, dajući na taj način svesno pogrešnu sliku njihovih budućih potencijala. Posledica je takva da mogu izgubiti životnu ušteđevinu ili, u svakom slučaju, pretrpeti ozbiljan novčani gubitak, što će mi dalje onemogućiti da ispunim svoje finansijske obaveze. Sigurno da postoji izvesna mera neizbežnog rizika u investicijama na berzi, tako da krivicu za loše investicije ne mogu prebaciti samo na jednog beskrupuloznog

novinara. Pa, ipak, ako on svesno pogrešno prikazuje činjenice, to je nalik situaciji u kojoj on nekome pomaže da mi ukrade novac. Lako možemo da uopštimo ovaj primer, recimo, na odluku nekog ribara da isplovi na pučinu, donetu na osnovu maliciozno neistinitog izveštaja da će vreme biti lepo ili studentovu odluku da se preseli u izvestan kraj grada na osnovu neistinitih izveštaja da je taj kraj bezbedan.

Problem je još veći ako izveštač odluči da ne izveštava o pokušajima vladinih zvaničnika da potkopaju Ustav, ili odluči da iznese neistinite izveštaje o aktivnostima koje dovode do ograničavanja građanskih sloboda da bi se sprečio državni udar. Rezultat je taj da je moguće projektovati kontinuum slučajeva koji, mada predstavljaju neodgovorno novinarstvo, na kraju dovode u opasnost same temelje slobodnog društva. Događaji ne moraju uvek da budu ovako dramatični. Isti učinci mogu da nastanu postupno i praktično neprimetno kroz laganu eroziju društvenih vrednosti, nastalu namerno pogrešnim ili nekompetentnim izveštavanjem.

Slučaj 1

Newsweek i sveta knjiga *Koran* u zalivu Gvantanamo

U utorak, 11. septembra 2001, radikalni islamski teroristi koje je podržavala teroristička mreža Al Kaida oteli su četiri aviona. Prvi užasan događaj desio se krajem prepodneva kad su otmičari dva aviona usmerili ka Svetskom trgovinskom centru u Njujorku. Svetski trgovinski centar i nekoliko okolnih zgrada su uništeni, a tom prilikom je poginulo oko tri hiljade ljudi. Treći avion je udario u zgradu Pentagona u Vašingtonu, a četvrti, kojim se očigledno upravljalo tako da pogodi još jednu metu u Vašingtonu, možda Belu kuću, srušio se u Pensilvaniji posle herojske borbe gnevnih putnika za kontrolu nad avionom. Posle ovih Al Kaidinih napada usledio je udar na islamske teroriste širom sveta, osumnjičeni za terorizam uhapšeni su i predati u nadležnost Sjedinjenih Država (mnogi od njih su borci zarobljeni tokom potonjih operacija protiv talibana u Avganistanu), i držani u zatvoru koji se pokazao kao sporan vojni zatvor u zalivu Gvantanamo na Kubi.

Nedeljnik *Newsweek* je objavio priču svoja dva iskusna reportera, Majkla Ajzikova [Michael Isikoff] i Džona Barija [John Barry], koja je navodno opisivala bezdušne metode ispitivanja koje koristi američka vojska u Gvantanamu. U jednom slučaju, posebno dostojnom osude, *Newsweek* je objavio da su vojnici oskrnavili primerke *Korana*, svete knjige muslimana, stavljajući ih na klozetske šolje i, u jednom slučaju, bacivši primerak u šolju i povukavši vodu. Na osnovu te priče, izbili su krvavi antiamerički protesti u međunarodnoj islamskoj zajednici, za koje je Asošiejtid pres objavio 17. maja 2005. da su za sobom ostavili najmanje 14 mrtvih u Avganistanu i rasplamsali jednu već napetu situaciju punu mržnje i podozrenja između islamskih i neislamskih država.

Dve nedelje kasnije, u broju od 23. maja, *Newsweek* je povukao priču o Gvantanamu. Urednik Mark Vitaker [Mark Whitaker] povukao je ranije optužbe ovim rečima: „Na osnovu onoga što sada znamo, povlačimo prvobitnu priču o tome da je interna vojna istraga otkrila skrnavljenje *Korana* u zalivu Gvantanamo." Demanti je u izvesnom smislu bio dobrovoljan, ali je do njega došlo tek posle oštrih kritika od strane američkih vojnih i drugih vladinih zvaničnika koji su tražili da priča bude povučena. Američki Generalštab je 16. maja izdao saopštenje u kojem se kaže: „Ne možemo da otkrijemo ništa što bi podržalo optužbe koje su se pojavile u *Newsweeku*." Zaista, navodno, posle pregledanja 25.000 dokumenata iz zatvora, istraživači su mogli u zatvorskim beleškama da ustanove samo jedan incident koji se odnosio na *Koran*. U ovom slučaju, nije se radilo o američkom vojniku, već o islamskom teroristi zatvorenom u Gvantanamu koji je navodno istrgnute stranice *Korana* bacio u klozetsku šolju u znak protesta protiv uslova u zatvoru.

Čini se da je izvor neistinitog izveštavanja u *Newsweeku* bio jedan poverljiv izvor koji je u prošlosti bio veoma pouzdan izvor informacija. Unazad posmatrano, to je, samo po sebi, bilo očigledno nedovoljno da jamči istinitost priče. Posledice pogrešnog izveštaja imale su odjek širom sveta, utičući posebno na kredibilitet američkog izveštavanja i, nepotrebno je i reći, na osobe ubijene ili povređene u metežima do kojih je došlo, kao i po njihove porodice i prijatelje.

PITANJA

1. Kolika šteta može potencijalno biti naneta pojedincima i državnim interesima pogrešnim izveštavanjem o vestima poput priče o skrnavljenju *Korana* u *Newsweeku*? Do kakvih reperkusija može doći po američku međunarodnu politiku, njen ratni napor u Iraku i borbu protiv međunarodnog terorizma? Da li onaj ko objavljuje vesti snosi ikakvu moralnu odgovornost za ono što drugi ljudi odluče da urade na osnovu istinitog ili lažnog izveštaja?
2. Kakav napor treba uložiti da bi se otklonio gubitak kredibiliteta koji je pretrpeo onaj ko objavljuje senzacionalne priče koje mogu dovesti do gubitaka života, imovine, nacionalnog prestiža i do osude vladinih ciljeva usled neistinitih vesti kad jednom budu objavljene?
3. Da ste vi urednik koji brine o objavljivanju priče o skrnavljenju *Korana* u Gvantanamu, na kakvim biste merama opreza insistirali? Da li je problem mogao biti izbegnut i pre objavljivanja priče? Kakva bi opšta uređivačka politika bila idealna da bi se sprečio sličan fijasko?
4. Kako biste odgovorili kritičaru koji bi rekao da bi priča, ako je istinita, svakako trebalo da bude objavljena u časopisu, a da bi njeno objavljivanje sigurno izazvalo nerede i gubitak života i uticalo na američku spoljnu politiku i njen napor da suzbije terorizam širom sveta? Kakva je razlika, s obzirom na nastale posledice, između toga da li je priča objavljena u *Newsweeku* istinita ili lažna? Šta je to toliko značajno o istinitosti u novinskom izveštavanju kad su posledice istinite ili lažne priče skoro iste?
5. Asošiejtid pres je, pošto je raspravljao o nekoliko drugih skorijih slučajeva plagijatorstva i neistinitog izveštavanja, zaključio svoj bilten od 17. maja opreznim rečima: „Pjuov [Pew] istraživački centar nedavno je objavio podatak da 45 procenata Amerikanaca malo veruje ili nimalo ne veruje u ono što pročita u dnevnim novinama. U proteklih šest meseci tiraž novina u Sjedinjenim Državama opao je za 1,9 procenata radnim danima i 2,5 procenta nedeljom, što je najveći pad tiraža novina u više od deset godina,

objavila je 2. maja zvanična Agencija za procenu tiraža". Šta se može učiniti kako bi se povratilo poverenje čitalaca u sadržinu novina i informativnih časopisa posle pisanja o skandalima? Šta biste vi učinili kao urednik da ponovo zadobijete poverenje čitalaca posle otkrivanja nekog lažnog izveštaja koji je naneo štetu?

Istu vrstu odgovornosti, u različitom stepenu, ima svako ko prenosi neku informaciju drugoj osobi. Zato svi mi imamo moralnu obavezu da govorimo istinu, bar kada se može razumno pretpostaviti da naši sagovornici znaju da ne izmišljamo, ne pričamo šale, ne pišemo roman, ne preslišavamo se uloge u nekom komadu i slično. U slučaju profesionalnih novinara razlika je u tome što oni imaju posebnu institucionalnu ulogu u širenju informacija. Za njih se misli da imaju poseban autoritet kao oni koji šire istinu, i oni dopiru do mnogo većeg broja ljudi od obične osobe koja prenosi informacije malom krugu prijatelja i poznanika. Štaviše, ona vrsta informacija koju novinari obično iznose, često je ozbiljnija i ima potencijalno sudbonosnije posledice od onih koje su dostupne običnom pojedincu. Stoga novinari snose posebnu moralnu odgovornost, pored naloga svim osobama da govore istinu najbolje što mogu. Novinari imaju izuzetnu moralnu dužnost da izbegnu neistinitost u svom izveštavanju, da isprave greške do kojih je možda nenamerno došlo u njihovom opisu činjenica, kao to i da se nikako ne upuštaju u svesno iznošenje neistina. Navešćemo još jedan značajan slučaj:

Slučaj 2

Inscenirani incidenti u istraživačkom izveštavanju *Dateline NBC*-a

„*Dateline NBC* 17. novembra 1992. emitovala je petnaestominutni prilog pod naslovom 'Čeka se da eksplodira'. Prilog se odnosio na bezbednost velikih kamioneta Dženeral motorsa proizvedenih od 1972. do 1987. Ovi kamioneti su imali rezervoare izvan šasije.

Ovaj izveštaj je počeo pričom o Šenonu Mozliju [Shannon Moseley], tinejdžeru koji je poginuo u kamionetu koji su mu dali roditelji. Jedan policajac je opisao Šenonove krike dok je umirao u plamenu. U drugom delu je prikazana uplakana dvadesetdvogodišnja majka čije su dve ćerkice poginule u sličnoj nesreći. I ona je mogla da čuje njihove krike dok je plamen obuhvatao kola. U toj epizodi prikazan je i jedan prazan kamionet u koji sa strane udara vozilo i koji se posle toga zapalio. NBC je to nazvao 'nenaučnom demonstracijom' toga da bi se benzin zapalio ako bi rezervoar bio probijen pri udarcu ili ako bi gorivo iscurelo iz njega.

Dataline nije saopštila gledaocima da je rezervoar bio do vrha napunjen, a da je zatvarač bio neispravan. Gledaoci takođe nisu bili obavešteni da su ispod kamioneta bile montirane rakete kako bi bilo potpuno sigurno da će izbiti požar čak i ako rezervoar ne eksplodira ili ako benzin ne iscuri prilikom sudara. Naprava za paljenje je bila daljinski kontrolisana i aktivirana je neposredno pre sudara. NBC je saopštio da je požar zapravo izazvala neispravna žica u prednjim farovima starih kola koja su udarila u kamionet; pošto je to učinilo daljinsko paljenje nepotrebnim, postojanje daljinske kontrole nije ni pomenuto u emisiji.

A NBC nije saopštio gledaocima ni to da su njegove procene kritične brzine potrebne da pri sudaru dođe do paljenja bile isuviše male u oba slučaja. Sve te činjenice su izašle na videlo posle brižljive istrage – koju nisu vodili mediji, već korporacija čiji je ugled *Dateline* ugrozila."[3]

PITANJA

1. Zašto se može poverovati da je *Dateline NBC* sledila neetičku praksu u prikazivanju navodnih opasnosti po bezbednost kamioneta GM-a? Šta se tačno pretpostavlja da su oni uradili što bi bilo moralno pogrešno ili gnusno? Kakav problem ovaj slučaj postavlja pred profesionalno novinarstvo?
2. Da li je insceniranje nekog događaja ili njegovo „rekreiranje" pred kamerom nužno moralno loše ako novinari i producenti iskreno veruju da neki problem postoji?

3 Christians, Fackler, Rotzoll and McKee, *Media Ethics*, str. 41-42.

Šta ako oni samo pokušavaju da obezbede dramatične propratne snimke kojima će ilustrovati ono što se može desiti ako se ne uvedu odgovarajuće mere sigurnosti? Ako je to razlog da se pred kamerama inscenira događaj kao što je eksplozija kamioneta GM-a, kakvu prateću poruku, otkriće ili demanti treba da iznese novinar da bi izbegao da obmane gledaoce, a možda i da na taj način spreči da on sam bude okrivljen za profesionalno nedopustivo ponašanje?

3. U kojoj meri se može okriviti vizuelni medij televizije da ohrabruje novinare da insceniraju događaje kako bi demonstrirali prethodno utvrđene zaključke do kojih su nezavisno došli? Da li predstavlja moralno izvinjenje reći da publika očekuje i traži dramatične video-snimke, kao što je kamionet koji na ekranu leti u vazduh, da bi poverovala u to da bi moglo biti opasno posedovati vozila izvesne vrste i upravljati njima? Ako nalazite da program *Dataline NBC* u ovom slučaju zaslužuje moralnu osudu, da li bi predstavljalo ikakvu razliku po vaš sud to da li je činjenička istina da su vozila o kojima je reč stvarno opasna i da je ono što je u izveštaju bilo prikazano nešto što bi se *moglo* desiti u određenim okolnostima?
4. Koja pravila treba da slede istraživači, izveštači i producenti vesti da bi izbegli i najmanji nagoveštaj moralnog kompromisa u svom izveštavanju o događajima poput primera u ovom slučaju? Kako se može očuvati integritet novinara iz perspektive upravljanja vestima da bi se sprečile kasnije optužbe za profesionalne etičke prestupe? Šta biste uradili i šta mislite da bi trebalo da uradite da ste vi kolega reportera koji predlaže da se eksplozija kamioneta inscenira pred kamerama da bi se ilustrovali problemi do kojih može da dođe? Zašto? Šta biste uradili i šta mislite da bi trebalo da uradite kao urednik ili producent vesti ako postanete svesni toga da je ovakav jedan događaj insceniran kao deo uzbudljivog video izveštaja?
5. Šta novinar ili informativni medij može da učini da bi kompenzovao žrtve insceniranih izveštaja? Da li je uvek dovoljno kasnije objašnjenje okolnosti insceniranja ili

rekreiranja događaja pred kamerama? Ili bi novinari trebalo da budu moralno odgovorni za odštetne zahteve onih koji su pogođeni insceniranjem događaja? Da li u tom slučaju ima ikakve razlike između toga da li su optužbe koje prate priču istinite ili lažne? Gde da pokušamo da povučemo granicu između novinske prevare i kreativnog istraživanja, dokumentovanja ili izveštavanja?

Obično novinari imaju dobre namere i žele da iznesu sve relevantne istine koje se odnose na određenu priču o kojoj izveštavaju. Postoji ogromna razlika između iskrenih pokušaja da se o nekom događaju izveštava istinito, ali da se pri tom čine slučajne greške koje dovode do neistinitog izveštavanja, i toga da se svesno odluči da se istina pogrešno prikaže ili, kao što prostije i neposrednije možemo reći, da se laže. Čak i uz najbolje namere možemo da pogrešimo i da stvari prikažemo na pogrešan način dok pokušavamo da iznesemo ono za šta iskreno verujemo da su činjenice. To se događa i naučnicima i filozofima isto kao i novinarima, kao i svakom od nas u svakodnevnom životu. Pokušavamo da kažemo istinu najbolje što znamo i možemo, ali iz raznoraznih razloga ponekad pogrešimo. Šta stoga treba smatrati primerenim moralnim stavom profesionalnih novinara prema istini sadržanoj u izveštajima o događajima?

Temeljni princip novinarske etike

Sada ćemo izložiti (a potom dalje razraditi i braniti) ono što ćemo nazvati *temeljnim principom opravdanja i moralnim nalogom profesionalnog novinarstva*. Princip iznosi *raison d'être* profesionalnog novinarstva, njegov razlog postojanja, ili njegovu obavezu, u sledećoj formulaciji najosnovnijeg moralnog naloga svakog novinara:

TEMELJNI PRINCIP OPRAVDANJA I MORALNI NALOG PROFESIONALNOG NOVINARSTVA

Novinari su moralno obavezani da u najvećoj mogućoj meri prenose relevantne istinite informacije u javnom interesu.

Često ćemo se pozivati na ovaj princip dok se bavimo moralnim problemima s kojima se sreću profesionalni novinari. Dokazivaćemo, na primer, da se pravo slobode štampe, pravo novinara da slobodno otkrivaju i saopštavaju informacije, izvodi iz ovog principa, i zapravo iz potrebe i prava javnosti da zna istinu. Bez ove pretpostavke, novinari ne bi imali nikakvu obavezu da maksimalizuju iznošenje relevantnih istina u javnom interesu i za javno dobro. Veze između nekih problema novinarske etike očiglednije su nego veze između nekih drugih, i u izvesnim slučajevima biće nam potrebno više napora da objasnimo kako su pojmovi koji leže u osnovi, između ostalog, politički motivisane cenzure, zaštite poverljivih izvora, poštovanja privatnosti pojedinaca, neposredno ili posredno povezani sa temeljnim principom profesionalne novinarske etike.

Novinarski imperativi govorenja istine

Sada ćemo objasniti, odbraniti i istražiti izvesne značajne konsekvence temeljnog principa novinarske etike. To će nam pružiti dobro polazište za raspravu o problemima govorenja istine u novinarskoj etici.

Mi nismo pokušavali da temeljni princip novinarske etike *deduktivno izvedemo*. To je, zaista, ono što ga i čini temeljnim. Kao i u slučaju aksioma nekog matematičkog sistema, ne pokušavamo da dokažemo ništa toliko osnovno. Naprotiv, mi predlažemo taj princip kao najbolji način da se shvate i sistematizuju moralne obaveze koje se najčešće pripisuju profesionalnim novinarima. Taj metod je analogan i metodu prirodnih nauka. U nauci, da bi se objasnile složene pojave, iznose se hipoteze koje su sugerisane ali još nisu potvrđene naučnikovim preteorijskim očekivanjima o onome što će verovatno biti istina.

Zadatak novinarske etike je, slično tome, da pokuša da razjasni sve što bi prethodni princip mogao da implicira kao nešto što izražava minimum onoga što se očekuje od ponašanja profesionalnih novinara. Taj poduhvat je samo prvi korak u pokušaju da se odluči da li su implikacije tog principa istinite i, u krajnjoj liniji, da li je ispravan sam princip iz koga te implikacije slede. Poći ćemo od konsekvenci govorenja istine kao temeljnog moralnog

propisa profesionalne novinarske etike. Moramo da postavimo pitanje o tome da li sledeći iskazi opisuju razumne moralne obaveze novinara ili ne:

IMPERATIVI GOVORENJA ISTINE

- Moralna je obaveza novinara da najbolje što mogu govore istinu izveštavajući o događajima i da izbegavaju kako namerne tako i, u meri u kojoj je to moguće, nenamerne neistine.
- Moralna je obaveza novinara da najbolje što mogu izbegavaju uticaj predrasuda i imaju u vidu udeo svog stanovišta, predispozicija i drugih činilaca koji mogu da utiču na istinito izveštavanje o događajima, kao i to da najbolje što mogu nadvladaju te i slične činioce koji često ometaju govorenje istine u novinarstvu. Novinari su moralno obavezni da budu svesni mere u kojoj ti činioci mogu da utiču na istinitost njihovog izveštavanja i da preduzmu korake da ih utvrde i izbegnu.
- Novinari imaju odgovornost da ne plagiraju izveštavanje drugih novinara, mislilaca ili pisaca, ne samo zato što to predstavlja kršenje prava intelektualne svojine tih osoba i krađu, već i zato što plagiranje bez odgovarajućeg upućivanja na autorstvo predstavlja jednu vrstu svesne netačnosti i pogrešnog predstavljanja sadržaja vesti kao da ih je nezavisno otkrio i njihov činjenički sadržaj utvrdio novinar koji ih je samo na prevaru prisvojio.
- Novinari, dalje, moraju da provere istinitost tuđih izveštaja, tamo gde je i kada je to prikladno, i da na taj način obezbede uzajamnu samoregulaciju profesionalnog ponašanja, postupajući u dobronamernoj želji da otkriju i isprave svesne ili slučajne greške.
- Najzad, kad se otkriju greške u izveštavanju, novinari su moralno obavezni da ih javno isprave i da u najvećoj mogućoj meri otklone pogrešne utiske koje su neistiniti izveštaji mogli da izazovu.

Ponovo ćemo istaći da sve to nisu jedine moralne obaveze koje važe u profesionalnoj novinarskoj etici. To su posebni principi koji važe za novinarstvo s obzirom na određene probleme govorenja istine. Govorenje istine je, sa svoje strane, samo jedan od aspekata novinarske etike, ali je očigledno značajan aspekt, imajući u vidu misiju novinara da otkrivaju i prenose informacije društvu kojem služe, bilo da je reč o pojedinoj lokalnoj zajednici, državi ili celom svetu.

Istina kao korespondencija sa činjenicama

Odmah će nas zaokupiti filozofski problemi koji se postavljaju pred novinare s obzirom na njihovu moralnu obavezu istinitog izveštavanja, ali oni se postavljaju pred svaku granu znanja i mučili su filozofe od samih početaka filozofije. Šta je istina? Kako možemo da prepoznamo istinu i kako možemo da je saopštimo drugima? Zar nije neizbežno da ona bude iskrivljena pri pokušaju da je prenesemo drugima? Zar ne moramo da preterano uprostimo činjenice sažimajući ih da bismo ih izrazili, posebno u pregnantno pisanim novinskim stupcima i sažetim izveštajima na radiju i televiziji? Kako možemo da izbegnemo zamke nesvesnih predrasuda i inherentnih ograničenja sopstvene perspektive kad s najboljim namerama pokušavamo da uvek govorimo istinu? Šta je greška, neistina, i kako se može ispraviti? Čak i ako se pokaže da nije doslovno *istina* ono čemu se očekuje da novinari teže, još uvek to može biti nešto istino*liko*. Pa, ipak, bolje ćemo razumeti pravi cilj profesionalnog novinarstva tek pošto podrobnije razmotrimo ta pitanja i brižljivije promislimo o različitim mogućnostima. Tek tada, razmatrajući moralno opravdane novinarske ciljeve, možemo imati čvrstu osnovu za raspravljanje o načinima na koje novinari mogu pokušavati da ih ostvare.

Dublji filozofski problemi o prirodi istine ne moraju nužno da jednom za svagda budu rešeni da bismo stigli do delotvornih smernica za govorenje istine u novinskom izveštavanju. Možemo da kažemo da isti standardi važe za novinarstvo kao i za druge oblasti svakodnevnog života. Znamo šta znači kad dete govori istinu a kad laže o tome da li je krišom uzimalo kolače, a isto tako znamo, otprilike, šta znači kad novinar govori istinu ili

objavljuje nešto neistinito. Pa, ipak bi bilo korisno reći nešto konkretnije i određenije o ovim intuitivnim idejama, razjašnjavajući novinarove moralne obaveze prema istini. Za početak i uopšteno možemo da kažemo da su *deklarativne rečenice*, koje nazivamo i *iskazima*, ono što je istinito ili lažno. Postoje rečenice kojima se izražavaju pitanja, zapovesti ili zahtevi, koje nisu iskazi zato što ne kažu da određeno stanje stvari postoji. To nam je jasno kad uporedimo rečenice: „Vrata su zatvorena", „Da li su vrata zatvorena?" i „Zatvori vrata!" Samo je prva od njih istinita ili lažna, zavisno od toga da li su vrata zatvorena ili nisu. Nema smisla reći da je pitanje „Da li su vrata zatvorena?" istinito ili lažno, a isto važi i za zapovest „Zatvori vrata!". Istinit iskaz je iskaz koji pozitivno korespondira sa činjenicama koje rečenica izražava ili prikazuje. Njime se izjavljuje da izvesno stanje stvari postoji, i ako je činjenica da to stanje stvari postoji, tada je iskaz istinit. Lažan iskaz, prema ovoj koncepciji, jeste iskaz koji ne korespondira pozitivno sa činjenicama koje navodno prikazuje. O lažnom iskazu možemo da mislimo kao o iskazu koji nije istinit.

Neki svakodnevni primeri će nam pomoći da pojam istine učinimo jasnijim. Ako novinar objavi da je predsednik Sjedinjenih Država potpisao zakon kojim se zabranjuje vožnja skejtborda onda kada je predsednik samo to razmatrao, ali nije ni prineo pero papiru da bi ozvaničio zakon, tada je ono što je novinar rekao lažno. Ako novinar izvesti da se predsednik okliznuo u kupatilu i povredio vrat, a to se zaista i desilo, tada je ono što je novinar rekao istinito. Kao opštu karakterizaciju istine, možemo da kažemo da je iskaz istinit ako i samo ako stanje stvari koje treba da izrazi ili prikaže pozitivno korespondira sa stanjem stvari koje zaista postoji u svetu. To se, uz izvesna preciziranja i ograničenja, ponekad naziva *teorija istine kao korespondencije*. Standardan je sledeći primer: iskaz „Sneg je beo" istinit je ako i samo ako je sneg beo. To znači da je rečenica istinita samo u slučaju da stanje stvari koje ona izražava stvarno postoji. Formula „'Sneg je beo' istinita je ako i samo ako je sneg beo", sa sintaktičke tačke gledišta, prosto uklanja znakove navoda iz iskaza izraženog u nekom jeziku da bi se prikazala činjenica ili stanje stvari koje utvrđuje uslove istinitosti tog iskaza. Stoga se ponekad ova teorija naziva *teorija redundancije* ili *diskvotaciona teorija istine*.

Možemo se pitati zbog čega sve ovo. „Sneg je beo" istinito je ako i samo ako je sneg beo; „Predsednik se okliznuo u kupatilu" istinito je ako i samo ako se predsednik okliznuo u kupatilu, i tako dalje. Ova formula nam ne pruža ništa čvrsto na šta se možemo osloniti kad pokušavamo da odredimo koji iskazi su istiniti, a koji su lažni. Međutim, na neki način baš je to poenta ove teorije. Teorija korespondencije ili diskvotaciona teorija istine jeste *formalna* teorija koja nam pruža samo formu, a ne sadržaj ili suštinu istine. Ona sigurno ne pokušava da zađe s one strane ovih pitanja forme time što bi nam govorila šta treba da činimo da bismo doznali da li je dati iskaz istinit ili nije. Pa, ipak, s obzirom na njenu svrhu ono što ova teorija kaže teorijski je korisno. Primena ove definicije istine pretpostavlja da imamo neposredan način da saznamo koju činjenicu ili stanje stvari iskaz treba da izrazi ili prikaže, kao i to da saznamo da li odgovarajuća činjenica ili stanje stvari zaista postoji u stvarnom svetu. Mada filozofi, pokušavajući da utvrde konceptualni domašaj naših ideja o istini i znanju, iznose ingeniozne misaone eksperimente, koji uobičajeno značenje analize dovode do krajnjih granica, za praktične svrhe pokušaja da se shvate moralni zahtevi govorenja istine u novinarstvu, pa čak i u naukama, matematici i svakodnevnim stvarima, data definicija istine savršeno je ispravna.

Praktični kriterijumi istine i unakrsna provera sadržaja vesti

Već smo videli, kao neku vrstu polazne tačke za razmišljanje o prirodi govorenja istine u novinarstvu, da novinari govore istinu kad iznose iskaze koji pozitivno korespondiraju sa činjenicama. Činjenice ili stanja stvari koja stvarno postoje u svetu, uopšte uzev, jesu nešto javno što i druge osobe mogu same da istražuju. To su pojedine istine koje drugi novinari ili zainteresovani neprofesionalci mogu ponekad da saznaju baveći se praktičnim stvarima. Njihovo iskustvo često služi kao spoljašnja provera koja može da potvrdi ili opovrgne ono o čemu su drugi novinari izveštavali.

U ogromnoj većini slučajeva u kojima novinari izveštavaju o događajima, oni prenose informacije o stvarima koje su

posmatrali ili o kojima su govorili drugi pouzdani svedoci. Stoga su to vrste činjenica koje i druge osobe mogu da otkriju, potvrđujući ili opovrgavajući sadržaj novinarevog izveštaja. U kasnijem poglavlju ćemo tvrditi da u slobodnom društvu nijedan zvaničnik ne bi trebalo da misli da njegovi ili njeni postupci ne mogu biti ispitivani i da se o njima ne može izveštavati široka javnost radi dobra slobodnog društva. Pružanje potrošačima vesti ove „stražarske" informacije o integritetu javnih zvaničnika jeste jedna od značajnih funkcija slobodne štampe. Na isti način, i u krajnjoj liniji zbog istih razloga, nijedan novinar ne bi trebalo da veruje da drugi novinari ili pripadnici javnosti neće brižljivo ispitivati i proveravati istinitost ili lažnost njegovog ili njenog izveštavanja. U principu, činjenice o kojima novinari izveštavaju podložne su istom istraživačkom izveštavanju kao i bilo koji drugi događaj od interesa radi unapređenja novinarstva u svim njegovim aktivnostima i, u krajnjoj liniji, radi unapređenja samog društva.

Trebalo bi da očekujemo da je većina novinara, ako se drže profesionalnih moralnih obaveza da govore istinu, uvek svesna da se istinitost ili lažnost njihovih izveštaja može nezavisno proveriti. Stoga bi oni trebalo da pozdrave činjenicu da njihov rad mora neprekidno da se podvrgava proveri, testu pozitivne korespondencije sa činjenicama, na isti način na koji svaki naučnik treba da očekuje da će drugi naučnici procenjivati istinitost njegovih ili njenih teorija i eksperimentalnih rezultata. Standardna je politika u mnogim redakcijama da se očekuje da novinari potvrde istinitost bilo kog tvrđenja iz svojih izveštaja pozivanjem na dva nezavisna izvora ili više njih. Ako je dolaženje do istine posao, svrha i opravdanje novinarstva, tada je sve što doprinosi povećanju istinitosti sadržaja novinskog izveštaja suštinski deo etosa profesionalne novinarske prakse. Kao i u nauci ili istoriji, cilj novinarstva je da se otkriju i saopšte relevantne istine, a ne veličanje ega ili napredak karijere pojedinih novinara. Ono što je najvažnije, kamen temeljac profesionalne novinarske etike i zvezda vodilja, koja novinarima treba da ukazuje na pravi put, jeste potraga za istinom i želja da se najbolje što se može izvesti o svim relevantnim činjenicama događaja vrednih izveštavanja.

Plagijatorstvo

Korišćenje misli ili spisa druge osobe bez eksplicitnog priznanja ili navođenja originalnog izvora naziva se *plagijat*. Poznat nam je problem plagijatorstva u školskom radu, kada studenti ponekad prepisuju rad drugih ljudi i podnose ga da bi zadovoljili zahteve kursa kao da su ideje ili način na koji su one izražene njihovi vlastiti. To je, s pravom pretpostavljamo, loše; to je ponašanje koje zaslužuje moralnu osudu. Nema nikakve razlike u tome da li je plagijat počinio student koji vara na ispitu, predajući nečiji tuđi seminar ili diplomski rad, ili naučnik, istoričar ili filozof koji lažno tvrde da je rad neke druge osobe njihov, ili novinar koji se pretvara kao da izveštava o rezultatima svog originalnog istraživanja do kojih je zapravo došao neki drugi novinar ili tim novinara.

Zašto je plagiranje moralno rđavo? Postoje dva razloga. Prvi je to da se plagiranje svodi na kršenje prava intelektualne svojine, što, u stvari, predstavlja krađu. To znači primati javno priznanje za nečije tuđe ideje i nečiji tuđi rad. Plagijator nelegalno prisvaja trud druge osobe, bez pristanka originalnog autora i bez nadoknade originalnom autoru za njegov ili njen trud. Drugi razlog, koji je više povezan s našom raspravom o govorenju istine u novinarstvu, jeste to što plagiranje predstavlja svesnu netačnost i pogrešno prikazivanje činjenica. To je slučaj čak i kad je sam sadržaj plagiranog izveštaja stoprocentno istinit. Ako novinar potpiše neki članak ili emituje vest na radiju ili televiziji kao da je to plod njegovog rada, kao nešto što je on istraživao i čije je činjenice sam lično utvrdio, kad je zapravo taj sadržaj plagiran od drugog autora, tada su čitaoci ili slušaoci i gledaoci obmanuti u pogledu izvora, originalnosti i kredibiliteta saopštene informacije. Prema tome, plagijator laže javnost o tome ko je autor vesti, čak i kad sama vest ne sadrži nikakvu laž. U tom pogledu nije značajno, sa stanovišta prvenstvene profesionalne moralne obaveze novinara da maksimalizuje govorenje istine, da li je plagijator plagirao istinite informacije ili lažne informacije. Očigledna posledica toga da profesija toleriše ili žmuri pred plagijatorstvom jeste korozija kredibiliteta vesti, pre svega onih medija koji se u tome naročito ističu, ali isto tako i opštija korozija kredibiliteta vesti u svim njihovim oblicima. Novinari su stoga profesionalno i moralno

obavezni da u svom izveštavanju izbegavaju plagiranje, kao i to da razobliče i na odgovarajući način kazne novinare koji svesno plagiraju tuđi rad.

Šta tada treba da kažemo o većini vesti objavljivanih na radiju, televiziji i u mnogim novinama? U novinarskim krugovima široko je prihvaćeno da lavovski deo originalnog istraživačkog izveštavanja, bar u Sjedinjenim Državama, preduzima relativno mali broj novina i novinskih agencija.[4] Novinari istraživači često rade u teškim uslovima i sa malim operativnim budžetima da bi otkrili činjenice koje se potom ponavljaju u mnogim drugim informativnim medijima, naročito na radiju, televiziji i Internetu. Do toga da teret istraživanja pada naročito na novinske izveštače dolazi usled raznih društveno-ekonomskih razloga. Ono što oni otkriju preuzimaju i ponavljaju mnogi drugi informativni mediji. Postoje međunarodne novinske agencije, poput *Associated pressa* (AP) i *Routersa*, koje obezbeđuju izveštaje o vestima koje radi objavljivanja otkupljuju mnogi informativni radio i televizijski programi, pa čak i druge novine. Da li je to plagijatorstvo? Obično nije. Razlog je to što se u odgovornom novinskom izveštavanju uvek pominje originalni izvor informacija. Novinski izveštaji mogu da sadrže informacije koje su novinske agencije pripremile za druge korisnike vesti. Na početku ili na kraju prvog ili poslednjeg stupca nekog članka u novinama, ili u nekom trenutku tokom čitanja vesti na radiju ili televiziji, ili na nekom mestu na Internetu i tome slično, obično se pominje agencija ili neki drugi originalni izvor informacija sadržanih u vesti. Ako pažljivo slušate vesti objavljivane na radiju i televiziji, na primer, u nekom trenutku emitovanja vesti, ili na početku ili kraju emisije, ili u zahvalnici koja se pojavljuje na kraju TV emisije, naći ćete da se pominju originalni izvori. Uobičajene su fraze poput „Prema X-u", „Prema nedavnom izveštaju objavljenom u Dnevniku X" i slično. Tamo gde se poštuje ova praksa nema ni reči o plagiranju.

4 Videti: Downie, Jr. and Kaiser, *The News About the News: American Journalism in Peril*, posebno str. 64: „Živimo u doba televizije, okruženi mnogim drugim, starim i novim formama elektronskog novinarstva, ali štampa još uvek objavljuje najveći deo originalnog izveštavanja. U američkim mestima i gradovima, lokalne novine određuju šta je vest. Nekoliko velikih nacionalnih novina radi to isto za nacionalne informativne medije. Od svih učesnika u poslu širenja informacija, niko nije ni izbliza toliko odan praćenju vesti kao što su to dnevne novine ove zemlje. ...Novinske organizacije su ono što čini smislenim američku slobodnu štampu."

Originalnom izvoru je odato primereno priznanje, a oni koji su se trudili da otkriju činjenice verovatno su, na neki način, bili kompenzirani za informaciju koju su pružili, i niko ko obraća pažnju na iznete činjenice nije pogrešno informisan niti mu je na neki drugi način naneta šteta.

Moralni integritet i *raison d'être* novinarstva

Ova zapažanja su verovatno dovoljno očigledna. Kasnije ćemo videti koliko je važno da budemo sigurni u svoje prve korake i u smer u kojem vode. Moramo imati čvrstu osnovu sa koje možemo da prosuđujemo vrednosti srodnih problema novinarske etike. Videćemo da se većinom pitanja o primerenom ponašanju novinara možemo baviti pozivanjem na temeljnu svrhu novinarstva – otkrivanje i saopštavanje relevantnih istina.

Do sada nismo u potpunosti analizirali taj pojam. Metodologiju potrage za istinom u novinarstvu većim delom smo ograničili na obično opažanje i interpretaciju događaja u javnom prostoru što, u principu, može da učini bilo koja osoba sa normalnim sposobnostima opažanja, kompetentna da izađe na kraj sa svakodnevnim životnim izazovima. Tek treba da povedemo raspravu, u filozofskom pogledu, o težim temama kao što su relevantnost informacija i interpretacija događaja, koje pretpostavljaju složenije novinarske aktivnosti. Čak i tada, još nismo iscrpli sve što je od filozofskog značaja u razmatranju najvažnijih zamki u koje može da upadne savestan novinar koji želi da istinito izveštava o događajima u svetu.

Postoje opasnosti čak i za časne novinare koji se trude najbolje što mogu da iznose samo istinu. Do najvećeg dela neistinitog izveštavanja dolazi se verovatno slučajno, a ne namerno, pošto većina novinara savesno ulaže sve napore da izbegne pogrešno prikazivanje činjenica. Da to nije slučaj, novinarstvo ne bi uživalo visoki ugled i reputaciju za pouzdanost koje svakako uživa. Sledeći zanimljivi primeri tiču se tačnog korišćenja navoda. Uopšte uzev, navodi se koriste u izveštajima o događajima samo onda kada tačne reči osobe koja se citira mogu biti nezavisno dokumentovane. Magnetofonski zapis ili stenografske beleške očigledan su metod. Nije dovoljno da izveštači navedu kako je neko rekao

nešto što je blisko onome što bi oni sami mogli reći ili je čak istovetno po značenju. Postoje mnoge tanane razlike u prelivima značenja koje mogu biti izgubljene čak i u neznatno pogrešnom citiranju, a pažljivim čitaocima ili slušaocima to da se citira neka istaknuta osoba obično prenosi utisak da izveštaj o njenom govornom činu prenosi reč-po-reč ono što je ta osoba rekla. Ako to nije slučaj, tada je reporter podržao laž koja je u suprotnosti sa temeljnim moralnim principom novinarske etike da se uvek maksimalizuje relevantno govorenje istine u javnom interesu. Dakle, ako neka članica Kongresa kaže: „Ja podržavam Stratešku odbrambenu inicijativu", a reporter je pogrešno citira kao da je umesto toga rekla: „Ja podržavam tehnologiju rata zvezda", tada se u novinarevom izveštaju potkrala laž, čak i ako je „tehnologija rata zvezda" samo popularan naziv za „Stratešku odbrambenu inicijativu". To *nije* ono što je članica Kongresa stvarno rekla, tako da citirati je kao da je rekla nešto drugo znači uneti u izveštaj neistinu koja potencijalno može imati ozbiljne posledice.

Nažalost, postoje i skandalozni slučajevi kada su novinari izmišljali lažne priče zbog lenjosti ili radi nekih daljih ciljeva. Ponekad neodgovorni pokvareni novinari postupaju iz perverzne želje da vide da li i u kojoj meri mogu da izmišljaju stvari a da ne budu uhvaćeni, idući čak toliko daleko da izmišljaju izvore i uverljivu ali potpuno neosnovanu lažnu evidenciju, obmanjujući javnost i svoje urednike, da bi dokazali svoju dovitljivost. Srećom, ti slučajevi predstavljaju izuzetak u jednoj inače moralno ispravnoj i istinoljubivoj profesiji. Nećemo se preterano baviti tim patološkim primerima osim da bismo ih istakli kao krajnost. Novinari su, po pravilu, ogorčeni zbog tih razmetljivih kršenja profesionalne etike, koja bacaju sumnju na integritet njihovog rada i na integritet rada svih ostalih novinara, čak i kad oni sami ni na koji način ne postupaju loše.

Slučaj 3

Džejson Bler i *New York Times*

Skorašnji po zlu poznat slučaj pukog izmišljanja sadržaja vesti jeste slučaj Džejsona Blera [Jayson Blair], koji je 1. maja 2003. bio prinuđen da napusti *New York Times* pošto je u njemu proveo četiri godine.

Bler je bio optužen za višestruke novinarske prevare, jer je dopise slao navodno iz Merilenda, Teksasa i drugih mesta, dok, u stvari, nije ni napuštao Njujork. Izmišljao je komentare, navode i događaje koji se nikada nisu desili. Upuštao se u opsežno plagiranje, preuzimajući pojedinosti iz drugih novina i novinskih agencija, stvarajući lažan utisak da je putovao kako bi pratio događaje i sretao se sa osobama koje su u njima učestvovale.

U Blerove izmišljene intervjue spadali su i razgovori sa osobama povezanim sa nizom tadašnjih mučkih snajperskih napada u predgrađima Vašingtona i u severnoj Virdžiniji i Merilendu. U krajnjoj liniji to je i dovelo do Blerovog razotkrivanja, jer su oni koje je on navodno intervjuisao i citirao u svojim člancima kasnije istupili sa žalbama da nikada nisu razgovarali sa njim i da je sadržaj njegovih izveštaja neistinit.

Interna istraga *New York Timesa* o Blerovom nemoralnom i neprofesionalnom ponašanju otkrila je problematičan sadržaj u najmanje trideset šest od sedamdeset tri priče o kojima je za svoje novine izveštavao otkako je u oktobru 2002. počeo da dobija zadatke da izveštava o događajima od šireg interesa. Bler je, naravno, otpušten. *New York Times* je takođe doneo neuobičajenu odluku da otvori direktnu telefonsku liniju za čitaoce koji bi obaveštavali istražitelja o prevarama u tim novinama i o drugim greškama i pogrešnim informacijama.

PITANJA

1. U čemu je značaj istine u novinskom izveštavanju?
2. Zašto bi Džejson Bler trebalo da bude kritikovan zbog izmišljanja priča, pozivanja na nepostojeće izvore informacija, i sličnog, kad je to ono što romanopisci neprekidno čine? Ako je informisanje počelo da uključuje i zabavu, a ne samo činjenice, analize i uredničke komentare, kakvu razliku čini to da li su informativne priče istinite ili bar delimično fiktivne?
3. Šta biste vi kao urednik uradili kad bi se otkrilo da je novinar iz vaše informativne redakcije svesno falsifikovao sadržaj svog izveštaja o događajima? Koje akcije biste mislili da je primereno da preduzmete i, što je značajnije,

zašto biste mislili da su te akcije opravdane? Kako treba da reaguje novinar kad otkrije da je njegov kolega izmišljao lažne izveštaje?

4. Kako mogu novinske organizacije da spreče rđavo ponašanje novinara kao što je ovo koje se desilo u *New York Timesu*? Koje vrednosti treba usaditi u svakog člana novinskog tima, i kako ih treba objašnjavati, opravdavati, podržavati i primenjivati?
5. Mnogi ljudi veruju u to da, kad vas neko jednom slaže, posle toga mu nikada više ne možete verovati. Da li je to istina? Zašto jeste ili zašto nije? Treba li situaciju medija i agencija koje objavljuju vesti smatrati drugačijom? Ako treba, zašto? Ako ne treba, zašto? Šta odgovorni novinari i mediji u kojima rade mogu da učine kako bi ispravili štetu koju su naneli pokvareni novinari koji na svojim stranicama ili u svojim emisijama objavljuju netačne i ponekad svesno izmišljene lažne vesti? Da li je trebalo Blera otpustiti sa posla, ili je uredništvo trebalo da nađe načina da promeni njegovu pogrešnu novinarsku praksu kako bi ga sprečilo da ponovi prekršaj?

Ovakvi postupci, kad do njih dođe, prema zahtevima novinarske etike da se govori istina, nesumnjivo su u suprotnosti sa profesionalnom etikom. Oni su isto toliko nemoralni koliko bi bilo nemoralno i laganje prijatelja o nečemu važnom. Međutim, zbog većih razmera laži koje iznose pokvareni novinari i zbog mogućnosti da one utiču na mnogo veći broj ljudi usled široke distribucije njihovih laži putem medija, svesno prenošenje laži novinara proporcionalno je mnogo veći prekršaj. Novinarska profesija je obavezna da pokuša sve što može kako bi iskorenila takve prekršaje, kao i to da pokuša da ispravi svaku štetu koja je možda usled njih nastala, time što bi javnost učinila svesnom određenih laži ili neproverenih ili netačnih izveštaja. Pripadnici novinarske profesije mogu imati opravdanja da preduzmu i dalje kaznene mere koje su u njihovoj moći, na primer, da izopšte iz profesije pokvarene novinare, da ih ne primaju na novi posao, niti da im daju preporuke i, u nekim slučajevima, zavisno od težine njihovog prekršaja i primenljivih zakona, da ih

prijave nadležnim organima radi krivičnog gonjenja. Ovi su slučajevi, srećom, izuzeci među pripadnicima jedne profesije koji su većinom izuzetnog integriteta i koji žele da govore istinu o događajima o kojima izveštavaju.[5]

Relevantnost i pojam relevantne istine

Rekli smo da novinari ne samo da imaju obavezu da izveštavaju o događajima, već i da u najvećoj mogućoj meri iznose istinite i *relevantne* informacije. Šta je relevantnost i šta su relevantne informacije?

Poput problema perspektive i interpretacije, i ovo su pitanja koja su filozofi u nekim slučajevima istraživali dublje i u većoj meri no što bi to bilo neophodno za praktične svrhe novinskog izveštavanja. Počinjemo beleženjem osnovne činjenice o relevantnosti u smislu u kojem se taj pojam obično shvata i primenjuje u svakodnevnim praktičnim stvarima. Prvo se bavimo načinima na koje obično mislimo i govorimo o relevantnosti u drugim praktičnim poslovima. Sama relevantnost je relativna u odnosu prema interesovanjima, kontekstu i sudu. Ono što vama može izgledati relevantno ne mora izgledati relevantno i meni, baš kao što i ono za šta ja verujem da je istinito ne mora biti ni u kakvom skladu sa onim za šta vi verujete da je istinito. Pa, ipak, većinom se slažemo u tim stvarima, tako da bismo, u principu, bili spremni da prihvatimo da se relevantan smisao relevantnosti primenjuje u procenjivanju novinarskog izveštavanja.

Temeljni princip i moralni nalog novinarske etike iz dobrih razloga izričito pominje iznošenje *relevantnih* istina (u javnom

5 Nažalost, slučaj Dejsona Blera nije jedini. Otkriveno je da je Stiven Glas [Stephen Glass], dopadljiv mladi novinar iz *The New Republic*, izvršio veliku novinarsku prevaru 2003, izmišljajući sadržaj i izvore u više od polovine svojih članaka. U druge poznate primere o kojima se naširoko raspravljalo spadaju Dženet Kuk [Janet Cooke] iz *Vašington posta* i Patriša Smit [Patricia Smith] iz *Boston Globea*. Glasov slučaj je izuzetan zato što je neuobičajeno brižljivo izmišljao izvore, uključujući i sajtove na Internetu, da bi podržao neke od svojih navoda, zaobilazeći na taj način pravilo o dva nezavisna izvora za unakrsnu proveru tačnosti informacija u novinarskom izveštavanju što bi trebalo da garantuje istinitost i tačnost vesti. Glasovo ponašanje bilo je predmet oštrog dokumentarca emitovanog u emisiji *60 Minutes*. Film *Shattered Glass* (2003) snimljen je kao kritika Glasovog rđavog novinarskog ponašanja, a sam Glas je otada objavio roman *The Fabulist* [Simon and Schuster, 2003] o liku koji radi ono u čemu je on sam uhvaćen. Svet romana je sigurno jedino pravo mesto za ovakvu vrstu kreativnog pisanja koje nema legitimno mesto u profesionalnom novinarstvu.

interesu). To znači da mi od novinara ne očekujemo da opisuju apsolutno sve pojedinosti događaja o kojima izveštavaju. Oni moraju praviti izbor. Urednički proces ne počinje onda kada novinar preda rukopis uredniku. Svaki novinar sam uređuje svoje vesti od samog početka, kad odlučuje, često po uputstvima svog urednika, koje pojedinosti nekog događaja da uključi, a koje da izostavi.

Evo nekih ekstremnih slučajeva koji treba da nas podstaknu na razmišljanje o pojmu relevantnosti u novinarskom izveštavanju. Ako je novinar poslat da izveštava o suđenju nekoj osobi optuženoj za masovno ubistvo, neće biti relevantno, obično bismo rekli, da novinar potom posveti ceo članak opisu frizure i odeće članova porote. Odeća i frizure članova porote nemaju nikakve veze sa pitanjem za koje se razumno može pretpostaviti da je ovde bitno, naime, sa pitanjem o snazi iznetih argumenata i dokaza o krivici ili nevinosti optuženog. Ako se novinar pošalje da izveštava o modnoj reviji, s druge strane, može se zaključiti da neće biti relevantno ako on preda rukopis koji zanemaruje prikazane modele i raspravlja o političkim vezama i kriminalnoj prošlosti manekena i dizajnera.

Isto tako nećemo smatrati da novinar ispunjava svoju profesionalnu etičku obavezu kad izveštava o broju cipela kandidata za sudiju Vrhovnog suda, *osim ukoliko se ne pokaže* (na opšte iznenađenje) *da je to relevantno* za razumevanje događaja o kojima se izveštava. Nisu sve činjenice vredne izveštavanja, i profesionalni novinari moraju da na osnovu svojih profesionalnih standarda i vlastitog zdravorazumskog suda i iskustva izaberu o čemu će izveštavati, a šta će izostaviti. Od izveštača se očekuje da utvrde samo informacije koje su relevantne za vest, i da ih potom prenesu čitaocima, slušaocima ili gledaocima na način koji pomaže da se razume ono što se događa. Očigledno je da su takve distinkcije u izvesnoj meri stvar subjektivnog suda koji se može razlikovati od novinara do novinara. Šta se tada podrazumeva pod pojmom relevantnosti, i kako novinari mogu da odluče šta je za njihovo izveštavanje relevantno, a šta nije?

Nema lakog odgovora na pitanje šta konstituiše relevantnost. To je pojam koji je relativan u odnosu na mnoge različite vrste činilaca. U njih spadaju interesi publike i inherentni eksplanatorni

značaj date činjenice ili skupa činjenica u pokušaju da se shvati neki događaj. Broj cipela kandidata za sudiju Vrhovnog suda obično neće biti relevantan za vesti o osobi koja je kandidovana, mada se uz malo mašte mogu zamisliti okolnosti u kojima bi ta činjenica mogla biti relevantna. Imamo u vidu činjenicu da to što neka osoba nosi cipele određenog broja ne pomaže da se objasne stvari za koje smo obično zainteresovani. Želećemo da znamo zašto je ta osoba bila kandidovana, kakve kvalifikacije ima za taj položaj i šta će ta osoba verovatno učiniti ako njeno imenovanje bude potvrđeno. Možemo želeti da znamo, na primer, nešto o njenim pogledima na smrtnu kaznu i druga pitanja koja su na dnevnom redu ili se naziru u budućnosti. Osim ukoliko broj cipela nekako ne utiče na postupke osobe na tom položaju, skloni smo da pretpostavimo da činjenica o broju cipela nije važna prilikom odlučivanja o datom kandidatu. Svi razlozi koji nas navode da se zanimamo za činjenicu da je izvesna osoba kandidovana za taj položaj u sudstvu obično nemaju nikakve veze sa brojem cipela koje ona nosi. Ta činjenica, pod pretpostavkom da je to činjenica, ne utiče na to da li će data osoba biti dobar sudija Vrhovnog suda, a to je obično ono za šta smo najviše zainteresovani. Ako ta osoba nosi neobično veliki broj cipela ili ako nošenje takvog broja na neki način utiče na razvoj karaktera nekog pojedinca, tada mogu postojati zanimljive implikacije koje povezuju broj cipela sa njenim pravnim pogledima i sudskim odlukama koje će verovatno donositi ako bude imenovana za člana najvišeg nacionalnog suda. Činjenica o broju cipela, ako je dovoljno čudna, mogla bi da zasluži novinarski komentar kao zanimljivost. U poređenju sa novinskim prostorom ili vremenom emitovanja koji bi mogli biti posvećeni zanimljivijim aspektima kandidatove karijere i njegovim stavovima prema zakonu, međutim, lako je videti da bi novinar koji bi posvetio makar i jednu jedinu rečenicu broju kandidatovih cipela bio izložen podsmehu zbog traćenja prilike da čitaoce ili slušaoce i gledaoce obavesti o drugim stvarima koje bi mogle imati uticaja na značajne strane njihovog života ako kandidat o kome je reč bude imenovan. Činioci koji bi bili važni s obzirom na pretpostavljene interese javnosti, kao što je kandidatov stav o smrtnoj kazni, procenjuju se kao relevantni, dok se činioci koji su nevažni po postupanje kandidata, koje se od njega očekuje ako bude

imenovan, prosuđuju kao irelevantni. Sledi da jedna te ista činjenica o kojoj novinar izveštava može da bude relevantna u kontekstu jedne priče, a irelevantna u kontekstu neke druge.

Šta je relevantno za određeni posao zavisi uopšte uzev od njegovog cilja. U slučaju novinarstva, relevantnost zavisi od toga da li, kada i kako novinar koji istražuje ili izveštava može pokušati da se obrati određenom krugu čitalaca, slušalaca ili gledalaca i njihovim interesovanjima, birajući da istakne jednu, a ne neku drugu stranu priče. U novinarstvu, šta je relevantno govorenje istine zavisi od toga šta mi kao novinari pokušavamo da učinimo i za šta s pravom verujemo da se od nas očekuje da činimo pišući o određenoj vrsti događaja. Kao potrošači vesti, grupa u koju spadaju i svi novinari, ono što nalazimo da je relevantno u vestima, uopšte uzev, i veoma specifično, zavisi od naših interesovanja koja se odražavaju u količini vremena i truda koje smo voljni da posvetimo otkrivanju njihovog sadržaja. Neko može da čita prvo samo nacionalne, a zatim samo međunarodne vesti, a da tek baci letimičan pogled na lokalne vesti, ili obrnuto. Drugi čitalac može da pročita samo strip, a da potpuno zanemari vesti o ekonomiji, sportu ili reportaže o putovanjima. Ne postoji moralna obaveza, koju je ikada iko dokazivao, da čitaoci koji uzimaju određene novine ili gledaoci koji uključuju određeni program treba da posvete pažnju bilo čemu što ih ne zanima. Možda je potrebno da svi mi budemo bolje upućeni u naša istinska interesovanja, a i mediji mogu da u tom pogledu pomognu. Međutim, izgleda neprihvatljivo insistirati da potrošači vesti imaju ikakvu posebnu moralnu obavezu da favorizuju bilo koji deo onoga što prolazi kao vest u odsustvu dobrih razloga koji impliciraju da oni treba da imaju određeni skup interesovanja. Tada bismo kao odgovorni građani mogli imati opštu moralnu obavezu da budemo informisani o tekućim događajima, u skladu s našim interesovanjima, a da ipak nemamo nikakvu obavezu da pročitamo svaki red u novinama ili da odslušamo i odgledamo svaki sekund emisije vesti. Stoga kao pojedinci snosimo moralnu odgovornost za ono iz danas dostupnog izuzetnog menija medija čemu smo izabrali da posvetimo svoje vreme i pažnju.

Daljinski upravljač savremenih televizora jeste ostvareni san bihejviorista. Možemo da vidimo šta zanima gledaoce, a šta

ih ne zanima, prosto beležeći koliko puta menjaju kanale pritiskom na dugme, kao i to koliko dugo gledaju program s određenom vrstom sadržaja, a ne sa nekom drugom. Gledalac može skoro isključivo da prati ekološke programe, dok se neko drugi prevashodno interesuje za politička dešavanja u Africi. Ako neke novine ili informativna emisija sadrže uglavnom sportske vesti, a mi se ne zanimamo za praćenje timova i sportista, tada ćemo verovatno „glasati nogama" i izabrati neki drugi izvor vesti koji je više u skladu s našim interesovanjima, ma šta mi, s pravom ili ne, smatrali da su naši interesi. Novinareva je odgovornost da pruži vesti koje se smatraju relevantnim određenom delu populacije u smislu obraćanja njihovim interesovanjima. Vesti se obraćaju određenoj publici i njenim interesovanjima, pružajući informacije koje će zadovoljiti potrošačevu radoznalost o onome što ga interesuje.

Vesti kao roba imaju prođu na tržištu kad zadovoljavaju dovoljno veliki deo javnosti da mogu da pokriju troškove svoje proizvodnje. One uspevaju kao vesti, s druge strane, nezavisno od knjigovodstvene vrednosti, samo u meri u kojoj zadovoljavaju legitiman zahtev za informacijama povezan sa određenim skupom interesovanja. Novinari koji istražuju i izveštavaju, kao i drugi proizvođači vesti, ako je ova karakterizacija njihove moralne situacije ispravna, nisu, kao novinari, profesionalno odgovorni za prirodu ili intenzitet interesovanja svojih potrošača. Interesovanja potrošača su njihova stvar, i argumenti koji bi učinili moralno obaveznim da se zna šta se dešava u svetu u celini, ali da se ne zna koji su sportski rekordi oboreni, ili obrnuto, nisu tema novinarske etike već opštije društvenopolitičke etike. To znači da smo u teoriji mi sami, a ne novinari na čije se informativne usluge oslanjamo, odgovorni za svoja interesovanja. Pa, ipak, novinari mogu da igraju neku ulogu u kultivisanju interesovanja svojih potrošača. To je već pomenuti izuzetak. Oni to čine kad odgovorno objavljuju nešto što po njihovom sudu zaslužuje da bude objavljeno, ali još uvek nije šire prihvaćeno kao središte interesovanja, na taj način zapravo stvarajući zainteresovanost za novu temu koja ranije nije postojala. To je ono što novinari koji se bave istraživačkim novinarstvom tipično čine, mada su njihovi metodi samo jedan od mnogih načina na

koje novinsko izveštavanje simbiotički stvara bar deo interesovanja za pojedine vrste informacija koje objavljuje. Tu vrstu novinarstva ponekad i protivnici i obožavaoci nazivaju „čišćenjem Augijevih štala". Reč je o istraživačkim novinarima koji izazivaju nevolje otkrivajući činjenice za koje bi moćne osobe više volele da ostanu nepoznate. Manje živopisno rečeno, novinarstvo koje se bavi razobličavanjem društvenih zala često se svodi na kampanje ili krstaške ratove koje vode elektronski mediji i štampa da bi izazvali zanimanje javnosti za ono što dati mediji smatraju vitalnim, ali za sada zanemarenim pitanjima.

Najzad, treba da shvatimo da novinari nisu oslobođeni moralne odgovornosti time što zadovoljavaju sva interesovanja koja njihovi potrošači imaju. Bilo bi pogrešno ako bi pokušavali da zadovolje ono što bi sami procenili kao moralno neprimerena interesovanja, a ne moramo preterano da naprežemo maštu da bismo ovakva interesovanja zamislili. Jedan očigledan primer su poverljive medicinske informacije o inače nezanimljivim osobama u nekoj zajednici, a lako možemo da zamislimo i mnoge druge. Mada novinari nisu moralno odgovorni za interesovanja svojih mušterija, osim u onoj meri u kojoj su pomogli da se ona obrazuju, moralno su odgovorni za to koja će od interesovanja svojih klijenata da zadovolje, kao i za to, naravno, na koji način će ih zadovoljiti. Novinarstvo u svom najboljem izdanju zahteva da izveštavanje bude prilagođeno interesovanjima čitalaca kao članova šire zajednice. Može se činiti opasnim izraziti stvari baš na ovaj način, ali dobro novinarstvo se upravlja prema interesovanjima za koja se realistično može očekivati da ih javnost ima ili koja bi u idealnom slučaju bila u njenom najboljem interesu. Strategija usklađivanja vesti sa tim idealom jeste, uopšte uzev uspešna, ne samo time što je u skladu s temeljnim principom profesionalne novinarske etike i njenom misijom na tržištu ideja, da tako kažemo, već i na ekonomskom tržištu. Mudro utvrđujući najprosvetljenija ili idealna interesovanja svojih mušterija, ono za šta bi oni *trebalo* da se interesuju, novinari prema njima ne zauzimaju paternalistički stav, već, naprotiv, pokazuju poštovanje prema svojim mušterijama kao inteligentnim racionalnim subjektima. To se uvek iznova pokazuje tačnim i kada se profesionalno novinarstvo posmatra sa tačke

gledišta efikasnog poslovanja, jer je ono uspešno samo kada na najbolji način ispunjava svoju opšteprihvaćenu svrhu.

Sve što nam je potrebno za donošenje ispravnih sudova o relevantnosti jeste zdrav razum. On nam govori koje informacije je razumno očekivati da će biti potrebne potrošačima vesti i da će ih oni želeti. Nije potrebno reći da očigledni slučajevi od kojih polazimo ne rešavaju teža pitanja. Pa, ipak, pretpostavljamo da se neki opšti princip primenjuje u svakom slučaju, čak i kad je njegova primena složenija. Relevantne informacije su uvek relevantne u odnosu na neki pretpostavljeni cilj ili svrhu, kao i određeni skup interesovanja. U većini slučajeva, svaki reporter sa iskustvom može svrhu radi koje se traže informacije uzeti kao unapred datu. U nekim slučajevima, odrediti da li su informacije, koje reporter može odlučiti da uključi u vesti ili iz njih isključi, relevantne može biti teže no što je to bilo u slučaju da li da se pomene ili ne pomene pitanje modnog stila člana porote ili broj cipela kandidata za sudiju Vrhovnog suda.

Razmotrimo ponovo taj prvi slučaj. Na koji način donosimo odluku o tome da li je relevantno za izveštavanje o suđenju u slučaju ubistva to da li je branilac često tokom pretresa hvatao beleške ili zevao? Da li je to nešto o čemu treba obavestiti čitaoce ili gledaoce? Šta ako sudija odluči da ode na rani ručak pre no što branilac iznese završnu reč? Da li takve činjenice treba uključiti u izveštavanje ili ne treba, stvar je zdravog suda novinara, a razni reporteri sa različitim osećajem i različitim perspektivama verovatno će o ovakvim pitanjima doneti različite odluke. Ono što novinarima profesionalna novinarska etika može da ponudi kao moralni putokaz jeste podsećanje na to da je njihova temeljna obaveza da govore istinu i da njihova odluka o tome koje su informacije relevantne ima neposrednog uticaja na pitanje da li oni na adekvatan način brinu o legitimnim interesovanjima svojih mušterija.

Kao i u drugim spornim slučajevima izbora u izveštavanju, novinari mogu da pogreše u donošenju suda o relevantnosti. Oni mogu da previde bitne aspekte neke priče usredsređujući se na stvari koje se naknadno mogu pokazati kao nebitne. Ono što, uopšte uzev, zahtevamo od novinara jeste to da iskreno i ozbiljno pokušaju da izveštavaju o onome što istinski smatraju

relevantnim činjenicama i pojedinostima, zajedno, kao što ćemo odmah videti, sa još nečim. Nije dovoljno da novinari naprosto prenose sve relevantne činjenice za koje smatraju da su vredne da se nađu u vestima, već, kao što ćemo u sledećim poglavljima početi da ispitujemo, da to čine najbolje što mogu i naročito *u javnom interesu*.

Rezime

Od novinara zahtevamo da govore i pišu istinu. To nije neki preterani, nedostižan ideal, već ideal koji, u granicama praktičnih mogućnosti, novinari mogu odgovorno da pokušaju da poštuju i da ga ispunjavaju. Pod istinom ne podrazumevamo nešto nedokučivo ili nedostižno. Ona za sobom, sigurno, povlači teškoće, jer istinu nije uvek lako otkriti ili saopštiti drugima.

Standard istine za koji ima najviše smisla da smatramo da novinari treba da ga ispunjavaju jeste postojanje pozitivne korespondencije između činjenica o kojima se izveštava i stvarnog stanja stvari koje izveštaj, navodno, opisuje. Kad novinar kaže da pada kiša, a kiša zaista pada, tada je rekao istinu; kad to nije slučaj, izveštaj je lažan.

Neistina može da se uvuče u izveštavanje o činjenicama na razne načine, preko nepažljivog korišćenja nepouzdanih izvora, kao i na bezbroj svesnih ili nenamernih načina. Svesne neistine u izveštavanju delo su pokvarenih novinara čije se rđavo profesionalno ponašanje ne može tolerisati. Trebalo bi da razobličimo novinarske laži kad god do njih dođe i da nametnemo odgovarajuće profesionalne sankcije svesnom širenju laži u štampi i svim informativnim medijima.

Nenamerne neistine mogu takođe da se uvuku u vesti na mnogo različitih načina, koji se u našoj analizi svode na to da kažemo da se dogodilo nešto što se zapravo nije dogodilo. Na koji način nenamerno neistinito izveštavanje može da bude otkriveno i kako to potom treba da bude saopšteno, posebno je pitanje. Informativni mediji bi ipak trebalo da pokušaju sve da bi iskorenili greške i netačnosti u svom izveštavanju i da potom preduzmu akcije kako bi obavestili o tim greškama i da isprave štete do kojih je dovelo njihovo netačno izveštavanje. Moralna osuda može da

bude opravdana čak i u takvim slučajevima ako informativne organizacije nisu delovale dovoljno brzo i na osnovu vlastite inicijative ili ako nisu dale odgovarajući publicitet greškama u svom izveštavanju za koje su bile odgovorne.

Opšti profesionalni etički princip na koji se pozivamo u razmatranju svih ovakvih slučajeva neistinitosti u izveštavanju polazi od onoga što smo ovde predložili kao temeljni princip opravdanja i moralni nalog profesionalnog novinarstva, naime, to da su novinari moralno obavezni da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu. Implikacije tog principa, i stoga pitanje da li je on u krajnjoj liniji ispravan ili nije, tek smo počeli da ispitujemo. Ipak, i na ovom ranom stupnju već vidimo da reakcije običnih čitalaca i gledalaca, kao i pripadnika profesije na novinarsku laž snažno idu u prilog bar onom delu tog principa koji ističe značaj istinitosti i tačnosti u izveštavanju.

Svako, uključujući i novinare, može da pogreši iskreno pokušavajući da iznese istinu. Novinari po pozivu i profesionalnom obrazovanju mogu imati posebne motive i sposobnosti koji im pomažu da nenamerne netačnosti svedu na najmanju moguću meru. U njih spada, ali ne jedino, nezavisno proveravanje činjenica i zaključaka od strane kolega. Pa, ipak, novinari nikako nisu izuzetak od opšteg pravila da su ljudi u epistemičkom smislu pogrešivi. Profesionalna novinarska moralna odgovornost u takvim slučajevima obuhvata odredbu da na prvom mestu treba nastojati da se izbegnu sve greške, da se aktivno traga za greškama u vestima i da se o njima javnost obavesti a one pokušaju da se isprave, i da se preduzmu odgovarajuće mere da se umanji šteta prouzrokovana nenamernim neistinama. Značaj istinite, pouzdane i tačne informacije zahteva da kao potrošači vesti ne treba da očekujemo ništa manje od svih pripadnika novinarske profesije od čijih postupaka zavisi naše svakodnevno donošenje odluka koje će pozitivno ili negativno uticati na naš život.

2 Novinarska prava i odgovornosti

Od profesionalnih novinara očekujemo ne samo da iznose korisne istinite informacije, već i informacije u javnom interesu. To novinarskoj etici daje jednu socijalnu dimenziju, koju ćemo u ovom poglavlju izložiti kao čvrsto isprepletenu mrežu moralnih prava i odgovornosti novinara.

Prava i odgovornosti

Celog života nam govore da pravo i odgovornost idu jedno s drugim. Verovatno je nešto slično istina. Pravo nam daje priliku da učinimo nešto što niko drugi nema prava da nas spreči da učinimo. Ako odlučimo da iskoristimo to pravo i zaista učinimo ono što imamo pravo da učinimo, tada preuzimamo odgovornost za način na koji smo odlučili da postupimo i za posledice naših odluka po nas same i druge. Otuda povezanost prava i odgovornosti. Šta, određenije, to znači za profesionalne novinare? Šta su njihova idealna moralna profesionalna prava i idealne moralne profesionalne odgovornosti? Odakle potiču moralna profesionalna prava, idealna ili ne, i u kakvom tačno odnosu stoje prema moralnim profesionalnim odgovornostima? Naš zadatak je da prvo razumemo pojmove novinarskih prava i novinarskih odgovornosti i da steknemo osećaj za to za koje se vrste prava i odgovornosti tipično kaže da ih imaju novinari u politički najliberalnijim društvima. Potom moramo da postavimo pitanje o izvoru novinarskih prava i odgovornosti i da pokušamo da shvatimo

u kakvom odnosu oni stoje. U tom procesu razmatramo etička pitanja o određenim pretpostavljenim novinarskim pravima i odgovornostima u skorijoj novinarskoj praksi.

Legalna i moralna prava

Potrebno je bliže odrediti formulu prema kojoj prava povlače za sobom odgovornosti. Moramo da razlikujemo *legalna* i *moralna prava*. Tada možemo da kažemo, na primer, da nam legalno pravo pruža priliku da po zakonu učinimo nešto što niko ne može legalno da nas spreči da učinimo. Na osnovu te distinkcije možemo i da dokazujemo to da nam moralno pravo pruža priliku s obzirom na neki dati etički princip da učinimo nešto što nas niko s moralnog stanovišta ne može sprečiti da učinimo.

Pojam prava, bilo legalnog bilo moralnog, ovlašćuje nas da učinimo nešto. Kad god imamo pravo da nešto učinimo, druge osobe nemaju prava da nas spreče da to učinimo. Tako, ako vi imate pravo da izrazite svoje mišljenje, tada ja nemam nikakvog prava da vas ometam da to učinite. Ako ja imam prava da glasam na izborima, tada niko nema prava da me ometa kad pokušavam da glasam. Prava pridaju izvestan status našem ponašanju, i u privatnom životu i u javnosti. Upražnjavamo svoja prava kad činimo ono što nam je dopušteno da činimo ili, kao što obično kažemo, što imamo pravo da činimo. Zakonodavci i filozofi ponekad govore i spore se o pravu na život, pravu na samoodređenje, pravu na potragu za srećom i tako dalje. U svakom slučaju, pripisivanje prava implicira da pojedinac ili neki društveni kolektiv može da učini izvesnu vrstu stvari ako tako odluči u tom smislu da niko nema prava da ih u tome spreči. Ne govorimo o pravima tamo gde se od osoba zahteva da nešto učine ili su na to prisiljene protiv svoje volje. U ovakvim je slučajevima primeren pojam obaveze ili dužnosti ili prosto pojam prinude. Pravo je nešto što pojedinac ili grupa mogu da upražnjavaju ili ne mogu. To važi čak i u slučajevima prava na život, ako pretpostavimo da je svakoj moralno odgovornoj osobi, posebno u vreme kriza, prepušteno da odluči o tome da li će izabrati život.

Imamo mnoga legalna i moralna prava. Ponekad se ove dve vrste prava podudaraju, ali naše legalne i moralne obaveze mogu

ponekad i da se razilaze. Kad je to slučaj, možemo imati legalno pravo da učinimo nešto što nije odobreno moralnim principima; ili, u suprotnom slučaju, možemo imati moralno pravo da učinimo nešto što legalno nije dozvoljeno. Ponekad dolazi do sukoba između onoga za šta verujemo da u moralnom pogledu treba da učinimo i onoga što društvene pravne institucije u određeno vreme i na određenom mestu dopuštaju ili zahtevaju da učinimo. Imamo legalno pravo da vozimo automobil ako smo zadovoljili sve zahteve u pogledu vozačke dozvole i ako nam je ona izdata. Tada možemo da učinimo izvesne stvari koje inače ne bismo mogli da učinimo. Možemo da vozimo automobil, pod ostalim jednakim uslovima, praktično bilo kuda, ako to želimo i ako to sebi možemo da priuštimo. Kritičar ovog tvrđenja mogao bi da iznese zamerku da vožnja nije pravo, već privilegija. Ono što ova često iznošena primedba tvrdi savršeno je ispravno, ali u tome je sadržana određena konfuzija. Mada neki ljudi kažu da je u ovakvim slučajevima reč o privilegiji a ne o pravu, uopšte uzev ono što oni imaju na umu jeste to da ne postoji *neotuđivo pravo* na postupak o kojem je reč, pravo koje važi bez obzira na sve drugo ili pravo koje nam ne može biti oduzeto. Imamo legalno *pravo* da vozimo kad imamo ispravno izdatu vozačku dozvolu, mada ovo naše pravo nije neotuđivo ili bezuslovno. Vožnja automobila je u tom smislu privilegija koju država daje kvalifikovanim osobama. Ali to je i pravo koje može biti oduzeto, zavisno od vozačevog ponašanja. Vožnja nije samo uslovno legalno pravo koje imaju oni koji su dobili vozačku dozvolu, već i istinska odgovornost. Legalno smo odgovorni za svoje postupke kad odlučimo da upražnjavamo svoje pravo da vozimo. Zakoni postoje delom i da bi zaštitili osobe od neodgovornog ponašanja drugih, tako da prirodno postoji snažan motiv da zakon zapreti ozbiljnim kaznama za neodgovornu vožnju, držeći vozače motornih vozila legalno odgovornim za primerenu upotrebu automobila. Zakoni, na kraju krajeva, u teoriji postoje prvenstveno da bi zaštitili društvo u celini od potencijalno štetnog ponašanja pojedinaca.

Za moralna prava i odgovornosti važi isto što i za distinkciju između legalnih prava i odgovornosti. U oba slučaja očekujemo da nam moralna prava daju prava u moralnom, a ne legalnom pogledu da učinimo nešto i, ako odlučimo da ostvarimo neko

svoje moralno pravo, time stičemo odgovarajuće moralne odgovornosti. Tako, pretpostavimo da imamo moralno pravo da se staramo za sopstveno telo. Ako odlučimo da upražnjavamo to pravo, što u nekoj minimalnoj meri moramo ako želimo da uopšte preživimo, tada smo moralno odgovorni za ono što činimo sa svojim telom ili svom telu, dozvoljavajući ili uskraćujući sebi da se previše izlažemo suncu ili da previše uživamo u slatkišima, ili da imamo razuman program fizičkih aktivnosti, zdravu ishranu i telesne vežbe. Moralno pravo je, na kraju krajeva, samo moralna prilika. Ono što činimo sa takvom jednom prilikom, izražava i određuje naš moralni karakter, a sa svoje strane nam pruža priliku da se ponašamo na način koji zaslužuje moralnu pohvalu ili moralnu osudu. Prava pružaju otvorena vrata, i moramo da odlučimo da li i kako da uđemo i kako da se ponašamo u pogledu prilika koje nam svako pravo pruža ako odlučimo da postupamo onako kako to dato pravo dozvoljava.

Šta su, dakle, prava i odgovornosti novinara? Da li su novine ili televizija bar delimično moralno odgovorni za neki teroristički incident ako su teroristi želeli da u svoje vlastite političke svrhe iskoriste senzacionalističko izveštavanje? Da li postoje granice koje nijedan moralno odgovoran novinar ne bi trebalo da prekorači u svom izveštavanju? Da li je važan način na koji su novinari došli do svojih informacija ili su to društvene okolnosti u kojima oni objavljuju svoje nalaze? Šta znači da novinari treba istinito i u javnom interesu da izveštavaju o tekućim događajima?

Ova pitanja ćemo razmatrati u vezi sa sledećim slučajem.

Slučaj 4

Pravo da se objavljuju vesti i odgovornost za njihov sadržaj

Irske novine *Sunday World*, u članku koji je napisao Pol Vilijams [Paul Williams], objavile su zapaljiv izveštaj o navodnom irskom kriminalcu Martinu Foliju [Martin Foley], poznatom kao Zmija. Članak na četiri strane pojavio se pod naslovom „Foli je mrtav čovek koji hoda". Članak je bio izvod iz nove knjige o dablinskom kriminalnom podzemlju koju je napisao Vilijams, novinar koji je pratio kriminal.

Irish Tribune, njujorške novine specijalizovane za vesti o irskoj i irsko-američkoj zajednici (19–25. januar 2005, tom 19, broj 3, str. 4) objavio je vest da je Folijev advokat za članak rekao: „To je jedan od najneodgovornijih primera novinarstva i uređivačke politike nekih tiražnih nacionalnih novina koji mogu da zamislim". U članku je novinar objavio svoje otkriće ili možda samo svoje mišljenje da je Foli policijski doušnik, odakle potiče i naslov članka. Foli se preko svog advokata obratio Višem sudu u Dablinu zahtevajući prestanak objavljivanja ovakvih priča pošto mu one ugrožavaju život budući da obaveštavaju druge kriminalce da je on policijski doušnik. Foli, alijas Zmija, prema *Irish Tribunu*, četrdeset pet puta je osuđen za kriminalne postupke i već je preživeo tri pokušaja ubistva koje su izveli dablinski kriminalci. Samom Vilijamsu su upućivanje pretnje i nalazi se pod dvadesetčetvoročasovnom policijskom zaštitom pošto je pod njegov automobil ispred njegove kuće novembra 2003. godine podmetnuta bomba, a policijski izvori veruju da je to možda Folijevo delo.

Sunday World je branio svoju odluku da objavi članak pozivajući se na novinarska prava i odgovornost da javnost obaveštava o kriminalnim aktivnostima.

PITANJA

1. Da li je Vilijams kao novinar imao moralno pravo da objavi svoju tvrdnju da je Foli policijski doušnik? Da li bi on snosio bilo kakvu moralnu odgovornost ako bi Folija povredili drugi kriminalci?
2. Kakvu moralnu odgovornost snosi *Sunday World* za štampanje Vilijamsove priče? Da li postoji nekakav poseban problem povezan sa činjenicom da je Vilijams ili neki urednik u novinama izabrao naslov „Foli je mrtav čovek koji hoda"? Može li to biti smatrano naročito raspaljivim ili čak podstrekom kriminalcima da preduzmu nešto protiv Folija uvereni da je on policijski doušnik? Ili je naslov, mada se može smatrati senzacionalističkim, irelevantan za pitanje moralne odgovornosti autora i novina u toj stvari?

3. Da li osuđivani kriminalac ima pravo na privatnost i zaštitu od onoga što bi se o njemu moglo reći u štampi? Da li, s obzirom na to da li su optužbe istinite ili ne, ima neke razlike u pogledu moralne odgovornosti autora i novina za objavljivanje nekih optužbi?
4. Pošto je navodno otkrio činjenicu da je Foli policijski doušnik, a znajući da bi objavljivanje te informacije moglo da ugrozi Folijev život, da li bi Vilijams postupao moralno odgovorno kao novinar da nije napisao članak i objavio tu pretpostavljenu činjenicu?
5. Da li je važno da javnost zna da je izvesna osoba policijski doušnik? Da li je to vrsta informacije koju bi ikada trebalo da objavi moralno odgovorni medij ako je verovatno da će osoba o kojoj je reč kao posledicu objavljivanja trpeti odmazdu? Šta su granice moralnih prava i odgovornosti profesionalnih novinara u tom slučaju? Šta biste uradili, i šta mislite da bi trebalo da uradite u ovakvoj situaciji i, najvažnije, zašto?

Posledice zloupotrebe prava

Šta se dešava kad postupamo moralno neodgovorno pa čak i na način koji se može moralno osuđivati? Šta se događa ako postupamo nemoralno? Zašto bi trebalo da se zabrinemo ako su neki postupak koji nam je pričinio zadovoljstvo drugi nazvali „moralnim" ili „nemoralnim"?

Postoje, kao što bi bilo razumno očekivati, mnoge vrste kazni za nemoralno ponašanje isto kao i za nelegalno ponašanje, mada su načini na koje se kažnjavaju kršenja etičkog kodeksa često različiti od načina kažnjavanja za kršenja zakona. Pre svega bi trebalo da imamo na umu da su mnoga moralna prava i odgovornosti često priznati i nametnuti zakonom. Idealno, zakon bi uvek morao da bude u skladu sa ispravnim moralnim razmišljanjem tako da se odredbe društvenih propisa pozitivno usklađuju sa najprosvetljenijim mišljenjem o tome šta je moralno ispravno, a šta pogrešno. Tada bi se i kršenja moralnih prava i odgovornosti mogla kažnjavati zakonom. Uz to, moralni prekršaji se kažnjavaju i lošom reputacijom među osobama koje prihvataju i nastoje

da slede propise koje smatraju moralnim obavezama u izvesnoj oblasti života. U profesionalnom kontekstu, širenje lošeg mišljenja među kolegama može imati značajan negativan uticaj na uspeh karijere onoga ko je kršio moralne norme. Naravno, može se steći loša reputacija bez ikakve vlastite krivice, dok mnogi koji u moralnom pogledu postupaju loše ili neodgovorno uopšte nisu stekli lošu reputaciju. Ipak, pre ili kasnije, osobe stiču moralnu reputaciju koju zaslužuju, a oni koji se pridržavaju moralnih standarda mogu ponovo da razmisle o tome da li će održavati profesionalne odnose sa osobama za koje se zna da su se neprimereno ponašale. Društveno nametanje profesionalnog moralnog kodeksa stoga odvraća od profesionalno neetičnog ponašanja, čak i osobe koje inače ne bi bile spremne da ispravno postupaju ako bi u potpunosti bile prepuštene samo svom sudu.

Pitanje moralnih sankcija za kršenje etičkog kodeksa predmet je opsežne filozofske rasprave. Možemo da kažemo, kao što je rekao i Džon Stjuart Mil [John Stuart Mill] u svom moralno-političkom ogledu „Utilitarizam" iz 1863, da ima dve vrste sankcija – unutrašnjih i spoljašnjih.[1] Unutrašnje sankcije su daleko snažnije, budući da se radi o našoj želji da učinimo ono za šta znamo da je ispravno radi našeg sopstvenog duševnog mira ili, ako ne ni iz kog drugog razloga, onda prosto zato što uviđamo da je to ispravno učiniti. Ono što unutrašnje sankcije čini toliko snažnim jeste to što su one prirodnije, manje nametnute, i usmeravaju veću voljnu energiju moralnog subjekta – u sadašnjem slučaju, moralno odgovornih profesionalnih novinara. Ipak, unutrašnji motivi moralno odgovornog postupka imaju takvu prirodu da će neke osobe osećati i postupati u skladu s njima, dok će druge biti potpuno nemotivisane da se ponašaju u skladu s moralnim principima.

Unutrašnje sankcije su tipično prisutne u ponašanju osoba koje smatraju da imaju obavezu ili dužnost da učine ono što je ispravno, pod uslovom da mogu da budu sigurne da ispravno postupaju. One žele da učine ono za šta veruju da su moralno obavezne da učine, pa čak i da učine i nešto više od onoga što im je dužnost, radeći moralno dobre stvari koje se u strogom smislu ne zahtevaju. Za takve postupke se kaže da su *supererogativni*

1 Mill, *Utilitarianism*, gl. 3, „Of the Ultimate Sanction of the Principle of Utility".

[*supererogatory* – izvršeno ili obavljeno u meri koja prevazilazi ono što je zahtevano – prim. prev.], a u to spadaju postupci kojima pomažemo ljudima prema kojima nemamo u strogom smislu nikakvu moralnu obavezu da im pomognemo. Zašto ljudi postupaju moralno? U velikoj meri zato što teže da zadrže sliku o samima sebi kao o ljudima koji postupaju u skladu sa moralnim principima. Većina ljudi želi da učini ispravnu stvar i bez nekog spoljašnjeg pritiska. Oni više vole da postupaju iz osećaja da su ljudi dobrog karaktera i da čine ono što sami smatraju moralno ispravnim, a ne usled pretnje zakonskim ili drugim spoljašnjim sankcijama.

Knjiga o profesionalnoj etici poput ove prvenstveno je namenjena ovakvim osobama. Bilo bi naivno očekivati da ćemo na stotinak strana moći argumentima da ubedimo one ljude, koji su skloni da zloupotrebljavaju svoja prava i izbegavaju svoje obaveze, da iznenada preokrenu svoj život i počnu da postupaju onako kako treba. Naprotiv, mi pretpostavljamo da čitalac već ima samomotivaciju da postupa moralno u okvirima onih profesionalnih etičkih smernica koje smatra prikladnim i koje je sklon da prihvati kad je jednom o njima obavešten i uveren u njihovu opravdanost. Ovakve osobe su, po prirodi, pozvane da se pridruže raspravi o tome u čemu se sastoji pravo shvatanje moralnih prava i odgovornosti. Važno je, pak, uzgred napomenuti da će osobe koje krše moralne principe steći lošu reputaciju koja može da utiče na to kako će drugi slobodno odlučiti da se ponašaju prema njima ili da ih izbegavaju i lično i profesionalno. To po sebi svakako nije dovoljan motiv da spreči moralne prekršaje uopšte ili unutar određene profesije, ali je nešto što sledi, skoro isto toliko izvesno kao grom posle munje, nemoralnom ponašanju u datom društvenom kontekstu, pod uslovom da prođe dovoljno vremena i da postoji zajednica osoba koje pokušavaju da svoj život i karijeru vode u skladu sa nekim moralnim kodeksom.

Iz sličnih razloga, trebalo bi da uvidimo da moralni principi mogu u najboljem slučaju da budu samo nepotpuno nametnuti pisanim zakonima. Pokvareni pojedinac koji zna šta su njegove moralne obaveze može uvek da smisli ingeniozne razloge zašto one ne važe u određenom slučaju kada je za njega probitačno da postupi nemoralno. On može sebe i da ubedi u to da neće biti

otkriven, kao što su možda mislili i neki od aktera skorijih slučajeva novinarskog plagijatorstva koji su pomenuti u prošlom poglavlju. Ili on misli da će ako bude uhvaćen biti u stanju da izbegne kaznu srećnim slučajem, računajući na nedostatak odlučnosti kod tužilaca ili na pomoć dobrog advokata. Neki pojedinci će uvek osećati ličnu potrebu da pomere granice onog za šta znaju da je legalno, kao i da prenebregnu moralna ograničenja ne bi li videli dokle mogu da idu u kršenju konvencionalnih moralnih principa, izazivajući društveni sistem u kojem žive.

Za vežbu, pokušajte da napravite spisak nekih stvari za koje verujete da ste moralno obavezni da ih činite, ali za koje u zakonu ne postoje odredbe. Zatim, navedite neke stvari za koje verujete da ste legalno obavezni da ih činite, ali o kojima vama intuitivno razumljivi moralni principi ne kažu ama baš ništa. Evo nekoliko primera koji će vam pomoći. Moralno smo obavezni da ne lažemo, ali u zakonima ne postoji odredba koja bi zahtevala da uvek govorimo istinu, osim u posebnim okolnostima, na primer, u sudnici kad smo svedoci pod zakletvom ili kad oglašavamo neki proizvod i iznosimo tvrdnje o tome šta on može da učini za osobe koje su za njega dale svoj novac, i slično. Možda smo moralno obavezni da pomažemo drugim osobama u nevolji, na primer, dajući novčani prilog dobrotvornim ustanovama. Međutim, sigurno je da u zakonu ne postoje odredbe koje bi zahtevale da građani čine dobročinstva jedni drugima. S druge strane, od nas se u nekim zemljama može legalno zahtevati da se prijavimo za služenje vojske, ali je u najmanju ruku sporno da li smo zbog toga i moralno obavezni da to učinimo. Iz sličnih razloga zakon može zahtevati da ne pijemo alkohol pre izvesnog uzrasta, ali možemo se pitati da li ima ikakvih dubljih moralnih razloga da to ne činimo sve dok ne proslavimo određeni rođendan.

Kad se moral i zakoni podudaraju, možemo se pozivati na isti skup prava i odgovornosti i kao na moralne i kao na legalne. U idealnom slučaju, stoga, kao što smo rekli, zakon se ocenjuje kao ispravan zato što izražava skup moralno ispravnih principa, a moralni principi idealno su nadahnuli i vodili donošenje i sprovođenje zakona. Možemo primetiti da to nije uvek slučaj. Zakoni se ne bave raznim moralnim pravima i obavezama, a, mada je etika i temelj zakona, dešava se ponekad, imajući u vidu nesavršenost

ljudskih zakona, da zakonske odredbe budu s njom u neskladu. Najupadljiviji slučajevi razilaženja morala i zakona javljaju se u društvima čiji se moralni principi čine veoma udaljeni od naših sopstvenih, kao što su diktature u kojima je moralnost zakona podređena političkim interesima. Opšti zaključak do koga se stiže u tim razmatranjima jeste to da oni ne moraju uvek biti u međusobnom skladu mada se zakoni i moral, legalna i moralna prava i obaveze mogu ponekad podudarati. Često nalazimo da je važno postaviti pitanje o moralnosti zakona ili predloženih zakona, što po sebi ukazuje na meru u kojoj smo spremni da pravo i etiku smatramo različitim.

Kad razmatramo ulogu koju imaju novinari i njihovu profesionalnu moralnu obavezu da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu, mogu se javiti posebni moralni problemi. Sledeći slučaj ilustruje moralne odgovornosti s kojima mogu da se suoče novinari u ispunjavanju svoje obaveze da objavljuju potencijalno osetljive informacije koje oni smatraju informacijama u javnom interesu.

Slučaj 5

Uloga novinara kao odgovornih građana u kriminalnim istragama

Nedavno suđenje pop pevaču Majklu Džeksonu [Michael Jackson] postavlja zanimljiv problem o potencijalno sukobljenim moralnim pravima i odgovornostima novinara. Od njih se, po pravilu, očekuje da se distanciraju od događaja o kojima izveštavaju. Kasnije ćemo u jednom poglavlju podrobnije istražiti taj aspekt novinarske etike. Pa, ipak, na osnovu moralnih razloga mogu se izneti dokazi o tome da novinari treba da pružaju relevantne informacije istražnim organima i sudovima pri gonjenju okrivljenih kriminalaca.

Postavljeno je pitanje da li je TV izveštač iz sudnice Dijana Dajmond [Diane Dimond] mogla pomoći tužiocima da prikupe dokaze protiv Džeksona za optužbe povezane sa incidentima u kojima su učestvovali maloletnici na njegovom ranču Nedođija u Kaliforniji, a ona je to zapravo i učinila, bez obzira na to da li je to bilo ispravno ili neispravno s tačke gledišta novinarske etike.

Pojedinosti optužbe ticale su se Dajmondinog otkrića uprljanih komada odeće koji su mogli pripadati Džeksonu, a koje je posedovao biznismen iz Nju Džersija po imenu Henri Vakaro stariji [Henry Vaccaro Sr.] i čuvao ih u jednom skladištu u parku Esburi u svojoj zbirci predmeta koji su pripadali porodici Džekson. Kaže se da je Dajmondova, pošto je došla do ovog otkrića, izjavila da će otkriti ove činjenice Tomu Snedonu [Tom Sneddon], tužiocu oblasti Santa Barbara koji je radio na ovom slučaju.

Njujorške novine *Daily News* objavile su 15. marta 2005. da je, dan posle posete Dajmondove Vakarovom skladištu, Snedon telefonirao Vakaru tražeći dozvolu da preda predmete čuvane u njegovoj zbirci radi moguće upotrebe u krivičnoj istrazi o Džeksonu koju je vodila kancelarija oblasnog javnog tužioca. Dajmondova je, međutim, preko portparola Sudske TV [Court TV] izjavila da je ona samo tražila komentar Snedonove kancelarije o „izvesnim dokazima koji bi mogli biti od značaja za tužioca".

Dajmondova je u emisiji Sudske TV bila prikazana kako pažljivo pokazuje komade odeće iz Vakarove zbirke, koji su navodno pripadali Džeksonu i razmišlja da li bi oni mogli da sadrže tragove DNK kao dokaze korisne za tužbu u Džeksonovom slučaju. Vakaro se sećao, kao što su izvestile *Daily News*, da mu je, kada je kamera isključena, Dajmondova navodno rekla da će „nazvati tužioca". U pismu od 13. januara 2005. Vakaro je navodno rekao Snedonu: „Vaša kancelarija me je kontaktirala pošto vas je Dijana Dajmond sa Sudske TV obavestila da postoje različiti predmeti od potencijalnog značaja za vas među predmetima iz skladišta u parku Esbari, u Nju Džersiju."

PITANJA

1. Ako pretpostavimo da su navedene informacije tačne, da li je Dajmondova postupila pogrešno kontaktirajući kancelariju oblasnog tužioca u vezi sa potencijalnim dokazima za tekuću istragu o Majklu Džeksonu? Ako je tako, zašto? Ako nije, zašto?
2. Kako da slučaj Dajmondove shvatimo u svetlu moralnih prava i odgovornosti novinara? Da li novinar koji istražuje vesti ima moralno pravo ili moralnu obavezu da skrene

pažnju vlastima na dokaze koji bi mogli biti od pomoći u njihovom gonjenju pojedinaca optuženih za zločin?

3. Pretpostavlja se da novinar, kao i svaki drugi građanin, ima obavezu da ne skriva dokaze povezane sa krivičnim gonjenjem. Čak i da otkrivanje mogućih dokaza sudskim organima nije deo moralnih odgovornosti novinara, da li bi bilo adekvatno braniti hipotetičke postupke Dajmondove tvrđenjem da je to učinila ne kao novinar već kao odgovoran građanin, čak i ako je do otkrića došla dok se bavila svojim poslom novinara?
4. Da li se može povući analogija između novinarskih prava i odgovornosti s obzirom na otkrivanje dokaza relevantnih za navodna krivična dela i pretpostavljene sveštenikove ili doktorove obaveze da ne objavljuje poverljive podatke koje je saznao u ispovedaonici, odnosno ordinaciji?
5. Da li bi Dajmondova postupala moralno odgovorno bilo kao novinar bilo kao građanin da je otkrila dokaze koji bi mogli biti relevantni za tekuću krivičnu istragu ili sudski proces, a da nije o njima obavestila odgovarajuće organe? Kako da pokušamo da razumemo mogućnost sukobljenih moralnih obaveza koje nastaju usled vrsta informacija do kojih novinari ponekad dolaze tokom pripremanja vesti? Šta ako novinar otkrije dokaze o planiranom ubistvu ili terorističkom napadu ili dokaze značajne za sudski proces povodom ovakvog događaja pošto se on desio? Kakva granica se tada može povući između kategorije dokaza koje bi trebalo i onih koje ne bi trebalo saopštiti odgovarajućim vlastima?

Odnos prava i odgovornosti

Na koji tačno način legalna ili moralna prava stvaraju legalne ili moralne odgovornosti? U kakvom odnosu stoje prava i odgovornosti?

Ako razmišljamo o legalnom pravu da se vozi automobil pošto je nekoj osobi izdata vozačka dozvola, jasno je da postoji neka vrsta razmene vrednosti. Vozaču je data izuzetna prilika, što se tiče zakona, da upravlja snažnom i potencijalno opasnom mašinom

i da je koristi po svojoj volji unutar propisanih granica. Vozač se, sa svoje strane, slaže da vozi koliko je god moguće odgovorno u okviru propisa zakona o saobraćaju i da, uopšte uzev, vozi pazeći da ne nanese materijalnu štetu i da ne ugrozi ničiji život. Vozač dobija jednu novu i intrinsično kao i instrumentalno vrednu mogućnost u zamenu za svoj pristanak da će se ponašati u skladu sa jednim skupom racionalno utvrđenih pravila za minimalizaciju opasnosti po vozača i druge osobe s kojima bi mogao doći u dodir upražnjavajući svoje uslovno pravo da vozi.

Zašto su prava i odgovornosti povezani na ovaj način? Zašto, da bi mogli da uživamo u prilici za delanje koje nam neko pravo pruža, treba da budemo opterećeni izvesnim skupom odgovornosti? Zašto ne bismo mogli jednostavno da činimo ono što želimo ne razmišljajući o posledicama naših postupaka? Kako se, pre svega, uspostavlja dinamika prava i obaveza u etici ili pravu?

Veza između prava i odgovornosti, legalnih i moralnih, čini se da leži u činjenici da upražnjavanje prava samom svojom prirodom stvara situacije u kojima druge osobe potencijalno mogu da izgube nešto vredno. I te osobe mogu imati pravo da čine istu stvar. Birajući da i sami u međuvremenu ostvare neko svoje moralno pravo, možemo pretpostaviti da se oni time ne odriču nijednog od svojih prava da budu zaštićeni od neodgovornog upražnjavanja istih prava od strane drugih. Zamislimo da se građani neke zajednice okupe na nekom javnom mestu i da neki zvaničnik ima zadatak da im podeli moralna prava da učine ovo ili ono. Dobijate koverat u kome se nalazi objašnjenje određenih prava koja ćete uskoro steći. Neka od prava koja se dele građanima mogu da prouzrokuju različite štete ukoliko se nebrižljivo upražnjavaju. Upravljanje automobilom je očigledan primer, a već smo se sreli sa brojnim drugim vrstama posledica upražnjavanja novinarskih prava. Možemo da mislimo i na bezbroj drugih sličnih vrsta primene svih vrsta prava koja ljudi često imaju u savremenim zajednicama. Uz prave kvalifikacije i potvrde, čovek ima, na primer, pravo da se bavi medicinom ili pravom. Treba da razmislimo samo jedan trenutak da bismo uvideli da bavljenje medicinom ili pravom može da ima ogromne posledice po dobrobit drugih osoba. Isto to važi i za druge vrste prava koja pojedinci u društvenim grupama mogu dati jedni drugima pod određenim

okolnostima u javnom interesu. To jasno vidimo u slučaju osoba koje upražnjavaju prava vladanja i političkog vođstva, policije, vatrogasaca i drugih vrsta radnika u kriznim situacijama, lovaca i vlasnika vatrenog oružja, arhitekata koji projektuju zgrade za koje moramo da verujemo da se neće srušiti dok smo u njima, uzgajivače i distributere hrane i prehrambenih proizvoda, profesore i umetnike, kao i sve druge članove neke zajednice. Sama zajednica u izvesnom smislu postoji da bi nadgledala i štitila prava i odgovornosti svojih članova.

Razmišljanje je isto u svakom slučaju primene. Zajednica ima koristi od prava da se postupa na određeni način, koja imaju za to kvalifikovani pojedinci, koji prihvataju odgovornost da svoja prava upražnjavaju na način koji neće naneti nepotrebnu štetu drugim članovima zajednice. Zajednica je ta koja u izvesnom smislu čini moralna prava dostupnim svojim članovima, onako kako smo to opisali, da bi zajednica kao celina imala koristi. Zajednica zapravo dopušta da ta osoba zavisno od svojih kvalifikacija može da bude zubar, a da neka druga to ne može, da ova osoba može da bude uzgajivač konja ili električar ili novinar, a da neka druga to ne može. Zajednicu zanimaju takva pitanja i ona posvećuje vreme i energiju davanju tih prava kvalifikovanim građanima radi dobra zajednice kao celine. Stoga je ona moralno obavezna da vrši nadzor i nad onim što se dešava unutar zajednice kao rezultat upražnjavanja prava koja je dodelila.

Neće biti dobro da zajednica dozvoli nekome da se bavi medicinom, a da potom opere ruke i više ne prati šta osoba koja je dobila to pravo čini. Pretpostavimo da se taj pojedinac pokazao potpuno nekompetentnim i da je upropastio zdravlje i doveo do gubitka života brojnih pacijenata. Takvo ponašanje očigledno nije u interesu zajednice i uglavnom je kontrolisano unutrašnjom potrebom mnogih osoba da postupaju ispravno u okvirima lične ili profesionalne etike. Ali je ono kontrolisano i spoljašnjim vidovima nadzora, pošto zajednica očekuje da će postojati moralna odgovornost i kad unutrašnje sankcije nisu dovoljne da očuvaju njene interese.

Stoga, ako treba da odgovorimo na filozofsko pitanje odakle potiču prava i odgovornosti, možemo reći sledeće. Pravo uklanja prepreke koje bi inače ometale da se postupa na određeni način.

Te prepreke su otklonjene uslovno, pod pretpostavkom da je data osoba kvalifikovana da upražnjava pravo o kojem je reč i uz uslov da će upražnjavanje prava biti u skladu sa izvesnim vrednostima koje data zajednica želi da očuva. To su odgovornosti koje prate upražnjavanje prava. Isto važi bilo da su prava i odgovornosti o kojima je reč legalna bilo moralna, budući da između njih postoji snažna pozitivna analogija. Osnovna razlika između legalnih i moralnih prava i odgovornosti jeste u izvorima i institucijama od kojih potiču.

Često možemo da utvrdimo izvor legalnih prava i odgovornosti. Prava i odgovornosti su kodifikovani u obliku pisanih zakona i presedana. Obično postoji određeni zakonodavni akt na koji možemo da ukažemo kao na, recimo, izvor prava da se vozi ukoliko ste položili potrebne ispite i zadovoljili sve druge pravne zahteve da biste postali vozač. Slično važi i za prava i odgovornosti da se bude zubar, lekar, arhitekta, novinar i slično. Izvor moralnih prava i odgovornosti tipično je manje očigledan i podložniji raspravi. Stoga ne bi trebalo da budemo iznenađeni kad vidimo da filozofi vatreno raspravljaju o problemu izvora morala i o odnosu moralnih prava i moralnih odgovornosti koji nisu pod okriljem zakona i sudskih odluka. Može se doći do nekoliko odgovora na pitanje o odnosu moralnih prava i moralnih odgovornosti, ako se shvati njihova antropološka osnova ili poreklo u svakodnevnim ljudskim poslovima.

Pošto je ovo pitanje značajno, ukoliko pokušavamo da objasnimo principe profesionalne novinarske etike kao stvar moralnih prava i profesionalnih moralnih dužnosti, trebalo bi da pokušamo da na njega odgovorimo. Nećemo pokušavati da dogmatski rešimo dugotrajne filozofske sporove pozivanjem na neku složenu etičku teoriju. Niti dole navedeni spisak treba da bude iscrpan. Prosto beležimo neke od najinteresantnijih mogućnosti da se utvrdi postojana veza između moralnih prava i moralnih dužnosti. Poenta je u tome da tražimo minimalnu teorijsku osnovu za raspravu o prirodi novinarskih moralnih prava i odgovornosti pre no što pređemo na razmatranje teorija iznetih u filozofskoj literaturi koje nam mogu pomoći i voditi nas u pravom smeru dok istražujemo principe novinarske etike. Razmotrimo stoga sledeće opcije:

- Svakom (legalnom ili moralnom) pravu odgovara obaveza ili skup obaveza; prema ovom shvatanju pravo je povezano sa odgovarajućom obavezom kao i brdo sa dolinom.
- Neka, ali ne sva, prava impliciraju odgovarajuće obaveze; postoje izuzeci od uzajamne povezanosti prava i odgovornosti. To postavlja posebno pitanje da li su novinarska prava povezana sa novinarskim odgovornostima.
- Prava kao takva ne impliciraju odgovarajuće obaveze, mada upražnjavanje izvesnog prava u izvesnim okolnostima može da implicira izvesne odgovornosti.
- Većina prava je povezana sa odgovornostima, jer je upražnjavanje prava, shvaćenog kao mogućnost za delanje, uopšte uzev kontingentno činjenički povezano sa mogućnošću zloupotrebe i nenamernog nanošenja štete drugima kršenjem njihovih prava, ako se pravo upražnjava nepažljivo ili neodgovorno.

Prema ovom shvatanju, odgovornosti i nastaju samo zato što praktično sve što preduzimamo može potencijalno da dovede do opasnosti da drugim osobama bude naneta šteta. Ova činjenica se najjasnije vidi u okolnostima u kojima u potpunosti raspolažemo pravom da delujemo, kad pripisujemo izvesne vrste odgovornosti upražnjavanju izvesnih vrsta prava. Svrha ovoga jeste u tome da se prava upražnjavaju obazrivo i da se oni koji odlučuju da postupaju u skladu sa svojim shvatanjem prava koja imaju upozore da mogu da očekuju da će se smatrati odgovornim za način na koji njihovo upražnjavanje prava i posledice tog upražnjavanja mogu da utiču na dobrobit drugih.

Na primer, pod normalnim uslovima mogu kao novinar imati pravo da objavim izvesnu priču u novinama ili preko etra. Međutim, ako to krši prava drugih, tada me moja profesionalna novinarska obaveza da kao novinar postupam odgovorno može obavezati da ne objavim tu priču. Nemam prava da činim stvari koje će kršiti prava drugih, a isto tako se ni drugi ne mogu upuštati u aktivnosti koje će kršiti moja prava. To znači da ja mogu legitimno da upražnjavam svoja prava samo u okviru granica određenih principom da moram da se trudim najbolje što mogu da ne povredim prava drugih pojedinaca. Očigledan razlog je to što

moja prava da činim ono što želim nikada nisu moralno značajnija od prava bilo koje druge osobe. Ako imam pravo da učinim nešto, osoba potencijalno pogođena mojim upražnjavanjem tog prava ima pravo da bude zaštićena od bilo kojih štetnih posledica mojih postupaka.

Izvor novinarskih prava

Odakle potiču prava, uključujući i novinarska? Poslednja već naznačena mogućnost, naime, zaštita ljudi od zloupotrebe prava koju bi mogli da počine drugi ljudi, nudi jedan značajan putokaz. Prema ovom gledištu, prava ne dolaze sa planinskih vrhova urezana na kamenim tablicama. Ona postoje samo utoliko ukoliko ih priznaje neko društvo, kao zaštićene oblike postupanja koji pripadaju svima koji odluče da ih upražnjavaju, pod uslovom da se ti postupci vrše odgovorno. U tom smislu, skup neotuđivih ili bezuslovnih prava ne može da se svede ni na jedno ili možda može na veoma mali broj prava.

Navikli smo da o pravu na život govorimo kao o neotuđivom pravu, ali je čak i to, filozofski posmatrano, sporno. Još uvek nije donet konačan sud o pitanjima moralnosti ili nemoralnosti abortusa, eutanazije, smrtne kazne, kao i izvesnih oblika ratova za koje se ponekad misli da su moralno opravdani. Ako se bilo koji od ovih postupaka može braniti kao moralan, onda oni za sobom povlače ograničenja prava na život. Uzmimo, na primer, slučaj smrtne kazne. Ja mogu imati pravo na život, ali moje pravo ne mora biti apsolutno, bezuslovno, ili neotuđivo ako to svoje pravo prokockam počinivši zločin kažnjiv smrtnom kaznom kao što je ubistvo. U tom slučaju, prekršivši svoju moralnu i društvenu obavezu da drugima ne oduzimam bezrazložno njihova prava, možda u moralnom smislu zaslužujem da izgubim sopstveno pravo na život. Ne moramo zalaziti dublje u etiku smrtne kazne, što je u mnogom pogledu teško moralno pitanje. Ipak, opšta teza bi trebalo da bude jasna, jer postoje i drugi zamislivi primeri koji upućuju na isti zaključak. Pretpostavimo da imam pravo na život, ali da sam oboleo od neke neizlečive zarazne bolesti koja će se dalje nezadrživo širiti ukoliko ja ostanem u životu. Ako se poštuje moje pravo na život, izvesno je da će to za posledicu imati gubitak života

miliona ljudi. Bila bi neka vrsta kontradikcije kad bismo tvrdili da ja imam apsolutno, bezuslovno ili neotuđivo pravo na život, ali da za dobro svih, pravo na život koje ja uživam treba da sa moralne tačke gledišta bude poništeno. Posledica toga je da je teško izneti snažne razloge u prilog postojanju bilo kojih apsolutnih, bezuslovnih ili neotuđivih prava. Problem ravnoteže između prava i odgovornosti doveo je do nerešenih moralnih filozofskih sporova koji su izvršili uticaj na pravo i njegove društvene implikacije.

Osoba koja odluči da upražnjava neko pravo to čini u krajnjoj liniji na osnovu pretpostavke da društvo ima koristi od toga što je ljudima dozvoljeno da se upuštaju u dopuštene načine delanja. Isto važi i s obzirom na prava slobode veroispovesti, korišćenja prava glasa i prava na mirno okupljanje, između ostalih. Sva ta prava propisuju načine delanja, često u najopštijim terminima, koja pojedinci mogu upražnjavati. Pošto svaki od tih načina delanja potencijalno može da nanese štetu drugima, i stoga posredno da nanese štetu društvu, oni su u sprezi sa bar implicitnim, a ponekad i eksplicitnim slaganjem o njihovom odgovornom vršenju. Društvo ne bi imalo nikakvog interesa i bilo bi nemarno u vršenju sopstvenih dužnosti ako bi građanima pružilo ona prava čije bi upražnjavanje moglo da ga oslabi pa čak i uništi. Stoga u pogledu prava uvek postoje i s njima povezana ograničenja. Pošto sama priroda prava implicira da pravo može biti iskorišćeno da bi se nanela šteta drugima, ono se mora upražnjavati samo odgovorno s obzirom na način na koji se ostvaruje i na posledice koje iz toga proističu. Ako ja imam pravo na slobodu veroispovesti, moram da postupam odgovorno u vršenju tog svog prava time što, između ostalog, ne postupam tako da kršim prava drugih time što, recimo, upražnjavam prinošenje ljudskih žrtava ili, manje drastično ali ipak još uvek remeteći druge ljude, slušajući noću propovedi na radiju toliko glasno da niko u susedstvu ne može da zaspi. Ako prava u krajnjoj liniji potiču od društva, od zamišljenog ili stvarnog društvenog ugovora koji sve nas uzajamno povezuje u okviru jednog sistema moralnih pravila i očekivanja, tada društvo ne samo da ima pravo, već ima i odgovornost da očekuje odgovorno upražnjavanje prava koja daje građanima. Društvo ne daje pojedincima slobodu da se upuštaju u aktivnosti

koje će društvu naneti štetu; to ne bi bilo racionalno. Ako tragamo za razlogom zbog koga se odgovornosti toliko često povezuju sa pravima, moramo prirodno očekivati objašnjenje toga kako su prava i odgovornosti uzajamno povezani da bi bili izgrađeni na racionalnim pretpostavkama.

Implikacija je to da se sva prava mogu pokazati kao uslovna prava. Prava su retko, ako su ikada, neograničena u tom smislu da nam pružaju slobodu da učinimo što god poželimo u određenoj oblasti ponašanja na koju se dato pravo odnosi. Ako vam pozajmim svoj automobil, tada ću vam dati pravo za koje možemo pretpostaviti da imam prava da vam ga dam. Sada ste ovlašćeni da vozite moj automobil. Prirodno, pošto cenim svoj automobil, poželeću da ovome pridružim određena ograničenja, tražeći od vas da vozite odgovorno kako zakon nalaže i možda da poštujete neka pravila o tome kada automobil treba da mi vratite, u kakvom stanju i s kojom količinom benzina u rezervoaru. Ako je naše razmišljanje ispravno, tada prava, mada pripadaju *pojedincima*, potiču *iz kombinacije pojedinačnih* interesa i *javnog* interesa. Upražnjavanje takvih prava mora stoga, u krajnjoj liniji, da bude opravdano u meri u kojoj ona zadovoljavaju individualne želje, ali i svojim doprinosom javnom interesu.

To je, u svakom slučaju, ono što obično kažemo o društvenim ili legalnim pravima. Da li isto razmišljanje važi i za moralna prava? Moralna prava, poput legalnih prava, nisu potpuno neotuđiva. Ona nisu neotuđiva u smislu da nikada i ni pod kojim uslovima ne mogu opravdano biti oduzeta. Moralna prava nikada nisu bezuslovna u smislu da nisu praćena odgovornostima. Kao protivprimer ovoj tezi, možemo reći da imamo bezuslovno pravo, koje nije praćeno odgovornošću, da se baš sada počešemo po glavi ako tako odlučimo. Ako imamo ovakvo moralno pravo, to nije najvažnije moralno pravo, upravo zato što nije praćeno nekom odgovornošću. Pa, ipak, to prihvatiti ne znači reći da je to pravo istinski bezuslovno ili u potpunosti nepovezano sa odgovornostima. Jer ako imamo druge odgovornosti prema samima sebi s obzirom na zaštitu i održavanje naših tela i zdravlja, tada verovatno ne treba da se češkamo po glavi na takav način da sebi nanesemo besmislenu povredu, češući se isuviše jako ili isuviše dugo ili koristeći opasne naprave poput bušilice.

Niti nam je dozvoljeno da se slobodno češemo po glavi ako znamo da ćemo time prouzrokovati neki drugi događaj koji je suprotan nekom u moralnom pogledu prioritetnijem cilju. Ne bi trebalo da se češem po glavi, mada u jednom drugom smislu imam moralno pravo da to činim, ako imam dobrih razloga da verujem da će, recimo, moje češanje skrenuti pažnju neprijatelju na prisustvo nevinih žrtava. Stoga sam, mada imam moralno pravo da se češem tamo gde me svrbi, moralno obavezan da se uzdržim od češanja zato što nad mojim pravom preteže jedna viša moralna odgovornost koja uključuje i moralna prava drugih. Činjenica da sam moralno obavezan da ne upražnjavam svoje moralno pravo da se češem ne umanjuje moje moralno pravo da se češem, već samo moje lažno očekivanje da imam bezuslovno ili neograničeno moralno pravo da se češem. Ni u jednoj plauzibilnoj situaciji u stvarnom životu ne postoji nikakva moralna smetnja da se češem po glavi. Moramo prilično da napregnemo svoju uobrazilju da bismo pronašli neki razlog koji bi ljudima moralno zabranjivao da se češu po glavi. Poenta je samo u tome da i u slučaju najbeznačajnijih postupaka, usled njihovog uzročnog potencijala, pa čak i pukog simboličnog značenja u nekom društvenom kontekstu, mogu postojati razlozi da upražnjavanje nekog moralnog prava bude moralno neprihvatljivo.

Stoga upražnjavanje bilo kog moralnog prava povlači za sobom moralne odgovornosti. Živeti, znači upražnjavati mnoga raznovrsna moralna prava koja se preklapaju i ponekad sukobljavaju sa odgovarajućim moralnim odgovornostima. To je teorijska osnova pojma osobe koja pokušava da živi moralno odgovornim životom. To nije puka pridika, već činjenica o prirodi moralnih prava koja potiče iz njihovog društvenog porekla. To u praksi znači da novinarska moralna prava, poput mnogih drugih prava, nisu moralno apsolutna, bezuslovna ili neograničena, ili, u strogom smislu, neotuđiva.

Šta je, tada, izvor novinarskih prava i odgovornosti? Odakle ona potiču, i šta iz njihovog porekla možemo da naučimo o načinu na koji profesionalni novinari treba da odgovorno upražnjavaju svoja prava?

Ako pažnju obratimo sa najtrivijalnijih moralnih prava, kao što je pravo da se počešemo po glavi, na ono što se može

nazvati moralnim pravom na život, tada vidimo da upražnjavanje moralnog prava na život, ako uopšte ima nečega takvog, neposredno za sobom povlači moralno odgovorno postupanje uopšte, a u minimalnom smislu, izbegavanje da se drugima nanese nepravda. Da li takođe, pored toga što drugima ne nanosimo nikakvu štetu, treba i da im pomažemo u rešavanju njihovih problema, posebna je tema teorijske etike koja je povezana sa ulogom saosećanja u našem moralnom životu, sa ostalim osnovama društvenog ugovora, drugim izvorima moralnih obaveza, kao i sa postupanjem, često uz znatnu opasnost po sebe samog, radi dobrobiti drugih.

Od novinara se ponekad traži da u svom poslu postupaju upravo tako. Oni često na nekonvencionalan način stižu na opasna mesta, dovodeći sebe u opasnost da izgube ruku, nogu ili život kako bi radi javnog dobra preneli vesti svojim čitaocima ili slušaocima i gledaocima. Ukoliko spadaju u one novinare koji moraju da budu na licu mesta da bi izveštavali, između ostalog, o ratu ili o prirodnim katastrofama, novinari, i pored opreznog i razboritog postupanja, mogu da budu ubijeni ili ozbiljno povređeni vršeći svoju dužnost. Oni se upuštaju u ovakav rizik da bi ispunili svoj zadatak u skladu sa svojom radnom etikom, napredujući u profesionalnom smislu i zarađujući za život radeći nešto u čemu uživaju i što smatraju važnim. Ako time dovedu sebe u opasnost, to bi u krajnjoj liniji trebalo da bude ne radi traženja uzbuđenja niti opasnog života na ivici, već radi prenošenja vrednih informacija javnosti u javnom interesu. To bi trebalo da predstavlja jedan značajan deo njihovog osećaja za ono što je profesionalna odgovornost svakog novinara.

Razmotrimo to malo podrobnije ispitujući još jedan slučaj. Sledeći primer i pitanja za filozofsku refleksiju tiču se određenog novinarskog osećaja moralne odgovornosti da svojim čitaocima „u potpunosti otkriju" incidente u koje je upletena neka politička ličnost, a koji možda utiču na novinarevu spremnost da objektivno izveštavaju o tom pojedincu. Ovde se pitamo da li je reporter Danijel Šor [Daniel Schorr] samo ispunjavao novinarsku dužnost ili je iskoristio priliku da otkrije neke činjenice koje su nanele štetu osobi o kojoj je reč.

Slučaj 6

Novinarska odgovornost i nepristrasnost

Istaknuti dopisnik Danijel Šor, u jednom članku objavljenom u *Christian Science Monitoru* 12. novembra 1999, str. 11, napisao je o Patriku Dž. Bjukenanu [Patrick J. Buchanan], kandidatu za predsednika koji je i sam nekada bio pisac i novinar, sledeće:

> Uvek sam se ponosio time što sam u stanju da zadržim novinarsku nepristrasnost prema političarima, čak i prema Ričardu Niksonu [Richard Nixon]. Ali kad je moj odnos prema jednom političaru takav da može da oboji moja gledišta, računam da je moja novinarska obaveza da to u potpunosti razjasnim. Političar o kojem je reč jeste Patrik Bjukenan. Moj problem s njim – ili možda njegov problem sa mnom – potiče i pre njegove veoma osuđivane odbrane Hitlera kao „čoveka velike hrabrosti... vojnikovog vojnika... genija" (nije naveden nikakav izvor). Problem potiče iz 1971. kada je g. Bjukenan bio pisac govora predsednika Niksona. On je sastavio nacrt govora u kojem je Nikson obećao Rimokatoličkim vitezovima Kolumba prijem kako bi se spasle parohijske škole od odluke Vrhovnog suda koja je zabranjivala federalnu pomoć religijskim ustanovama. Kad je od mene zatraženo da u Večernjim vestima CBS-a izvestim na koji način će on to da učini, obratio sam se prosvetnim vlastima i lobistima za katoličke škole, i objavio da mi se čini da je govor malo šta drugo do puka politička retorika. Bjukenan je preneo Niksonu svoje nezadovoljstvo, a Nikson je naredio Dž. Edgaru Huveru [J. Edgar Hoover] da povede istragu protiv mene u nadi da će iskopati nešto prljavo o meni. Kad je *Washington Post* objavio priču o istrazi sa naslovom na prvoj strani „FBI proverava novinara koji kritikuje predsednika", Bela kuća je, na sastanku sazvanom na brzinu, koji je trebalo da umanji štetu, smislila izgovor da se moj život ispituje zato što se

razmišlja o mom postavljenju u Belu kuću. U priči je rečeno da zbog previda nisam o tom poslu bio obavešten. ...Šta bi Bjukenan uradio sa prljavštinama o meni da je FBI išta pronašao, ne usuđujem se ni da pomislim. A zloupotreba FBI-ja postala je jedna od tačaka u predlogu Niksonovog opoziva (u članu II, „Zloupotreba vlasti"). Nisam besan na Bjukenana, ali zanimljivo je znati da, bar dok je bio mlad i oštar, nije oklevao da upotrebi FBI protiv nekoga ko mu se našao na putu.

PITANJA

1. Šor tvrdi da kao novinar ima obavezu, što će reći odgovornost, da otkrije okolnosti koje bi mogle da „oboje" njegova gledišta o jednom političaru. Šta pod time podrazumeva? Da li je u pravu kad kaže da kao novinar ima moralnu odgovornost da otkrije čitaocima takve činjenice? Zašto jeste ili zašto nije u pravu?
2. Odakle može da potiče Šorov osećaj novinarske obaveze? Šta je njen izvor? Šta bi bila posledica da je Šor pisao o Bjukenanu, tadašnjem kandidatu za predsednika, a da nije otkrio taj incident u koji su bili uključeni on i Bjukenan? Kako ovakvo otkriće doprinosi njegovom kredibilitetu (ili ga umanjuje) kao „nepristrasnog" novinara? Zašto mislite da je on osećao obavezu da otkrije ove činjenice?
3. Da li ispunjavanje očiglednih odgovornosti novinara može da se iskoristi i da bi se prikrili dublji motivi, kao što je želja da se druga osoba optuži za loše postupke kao što je zloupotreba vlasti? Ako može, da li to na bilo kakav način umanjuje pozitivnu moralnu vrednost koju uopšte uzev povezujemo sa ispunjavanjem profesionalnih etičkih odgovornosti?
4. Šorov članak je objavljen u rubrici „Mišljenja" u *Christian Science Monitoru*. Kakvu relevantnost u tom kontekstu ima navođenje Bjukenanovih reči pohvale Adolfu Hitleru? Da li i to predstavlja Šorovu moralnu obavezu kao novinara, ili to izražava drugi cilj koji bi u principu mogao

da bude, ili da ne bude, kompatibilan sa novinarskom odgovornošću da se otkrije mogući lični sukob iz prošlosti sa osobom o kojoj novinar danas piše?

5. Ako Šor kao novinar ima moralnu odgovornost da otkrije činjenice o Bjukenanu koje potencijalno mogu uticati na njegovu objektivnost kao izveštača ili komentatora, zar ne bi bilo bolje, zato što bi bolje ispunjavalo njegove profesionalne novinarske odgovornosti, da je uopšte odbio da piše o Bjukenanu? Zašto, ako ima potrebu da svoje čitaoce upozori na taj incident, nije prosto odbio da iznese bilo kakav komentar o Bjukenanovoj ličnosti ili javnom ponašanju? Da li bi to bilo više ili manje novinarski odgovorno u datim okolnostima?

Rezime

Moralna prava novinara mogu se izraziti i braniti na nekoliko načina. Šta novinari, moralno govoreći, imaju prava da čine? Možemo reći, a to ćemo kasnije potpunije objasniti, da novinari imaju pravo da otkrivaju i objavljuju informacije vredne objavljivanja u javnom interesu. To zapravo znači da će novinari stoga imati prava da iskopaju i objave informacije o bilo kojoj osobi ili o njenim planovima i projektima.

Zašto bismo prihvatili ovakvo njuškanje po našim životima? Možda mislimo da mi lično nikada nećemo biti pogođeni, pošto naši životi nisu zanimljivi niti dovoljno značajni da privuku pažnju profesionalnih novinara. Pa, ipak, postoje bezbrojne okolnosti u kojima možemo da zamislimo da smo postali predmet novinarskog istraživanja. Tada bismo mogli da se zapitamo zašto smo ikada dozvolili novinarima da imaju političko pravo, a kamoli da im teorijski damo moralnu slobodu da istražuju svaku temu koja im padne na pamet. Sada kada smo ispitali distinkciju između legalnih i moralnih prava i odgovornosti, spremni smo da u sledećim poglavljima dublje ispitamo novinarska prava i odgovornosti.

Ovi činioci su u izvesnom smislu moralni, ali su ponekad i zakonom određeni i zaštićeni, što možemo da vidimo iz zakonskih odredaba. Oni su na upadljiv način prisutni i na drugim

mestima, izričito u odredbama Ustava Sjedinjenih Američkih Država koje ustanovljuju slobodu štampe. Američki Ustav je poslužio kao uzor drugim narodima koji su težili da ustanove naprednu politiku u pogledu slobode štampe.

Moralna i legalna prava i odgovornosti mogu ponekad da dođu u sukob. Potrebno je da budemo svesni vrste situacija u kojima može da se javi ovakav sukob, delom zato da bismo mogli da ih izbegnemo ako želimo, ali i zato što one ilustruju neke od zanimljivih načina na koje naše praktično donošenje odluka može da postane u pravnom ili moralnom smislu veoma složeno. Stoga ćemo u raspravama koje slede ponovo razmotriti šta to znači reći da novinari treba da imaju moralnu slobodu da otkrivaju i šire informacije o bilo kom predmetu za koji procene da je dovoljno vredan da postane vest.

Da li su novinari moralno odgovorni za zločine i terorističke napade koji mogu biti počinjeni da bi se stekao publicitet? U ovom poglavlju smo već odgovorili na to pitanje. Novinari su odgovorni za izveštavanje o događajima na blagovremen način i, kao što smo opisali njihove profesionalne obaveze, da obezbede relevantno govorenje istine u javnom interesu. Mada su zamislive mnoge tanane varijacije ovog problema, svaka sa potencijalno različitom procenom o tome da li su novinari prekoračili granicu koja deli odgovorno izveštavanje od propagandnog sredstva opasnih snaga koje žele da poremete društvo, trebalo bi da bude jasno da novinari nisu moralno odgovorni za zločinačke postupke osoba o kojima izveštavaju. Pa, ipak, novinari su pred javnošću moralno odgovorni za izveštavanje o takvim događajima. Ako slave ili kleveću ljude bez odgovarajućih činjenica koje bi podržale njihove tvrdnje, ili ako tonom ili sadržajem svog izveštavanja podstrekavaju nasilje, tada ćemo prirodno smatrati da su se udaljili od svojih obaveza da o događajima odgovorno izveštavaju. Međutim, ako prosto iznose činjenice o incidentima koje su izazvali teroristi ili drugi kriminalci, ili ako postupaju kao novinska služba spremna da iznosi takve izveštaje, novinari, pod drugim jednakim uslovima, ne čine ništa čemu bi se mogla uputiti moralna zamerka. Osobe koje vrše činove nasilja moralno su odgovorne za ono što čine, naročito kad je njihova namera da izvuku korist od vesti da bi obznanili svoje ciljeve.

U ovom poglavlju smo dodirnuli, ali nismo dublje ispitali, pitanja o određenim profesionalnim moralnim odgovornostima za koje se razumno može smatrati da ih novinari imaju, niti smo razmatrali pitanja o tome kako tačno te odgovornosti mogu biti povezane sa novinarskim pravima. Umesto toga usredsredili smo se na bitne teme opšte teorije o vezi moralnih prava sa moralnim odgovornostima. Dalje smo pokušavali da objasnimo na koji je način društveno davanje novinarskih prava pripadnicima jedne profesije kao što je novinarstvo praćeno očekivanjima da će ta prava biti odgovorno upražnjavana na dobro svih. U kasnijim delovima ove knjige biće na razne načine istražena tačna priroda novinarskih odgovornosti. Nastavićemo da podrobnije ispitujemo ovu temu obraćajući pažnju na rešavanje onih vrsta moralnih sukoba između moralnih prava i odgovornosti do kojih može doći u svakodnevnom radu novinara.

3 Moralni ideali i svakodnevna novinarska stvarnost

Dosada smo izložili ideal profesionalne novinarske etike, koji ističe relevantno govorenje istine u javnom interesu. Odnos između novinarskih prava i odgovornosti povlači za sobom to da novinari imaju i pravo i odgovornost da otkrivaju i objavljuju istinu o tekućim događajima od interesa za njihove čitaoce. U ovom poglavlju se ispituje sama ideja postavljanja ideala novinarskoj etici u situaciji kad novinari možda rade u ne baš idealnom svetu egomanije, nemilosrdnih komercijalnih zahteva i drugih protivutopijskih realnosti. Ponudićemo konkretne razloge zbog kojih i iskusni profesionalni novinari treba da razmišljaju o filozofskim temeljima jednog apstraktnog moralnog ideala profesionalnog ponašanja.

Moralni ideali

Zašto bi ma kome od nas bilo stalo do nekog apstraktnog moralnog ideala kada moramo da živimo u svetu surove stvarnosti? Ponekad se u ovom pitanju vidi način da se ospori primenljivost nekog etičkog principa, a ponekad ono izražava moralni skepticizam koji će nas navesti da popustimo pred svakim pritiskom na našu želju da učinimo ono za šta verujemo da je moralno ispravno. Diskrepancija između ideala i stvarnog sveta može

se koristiti da bi se sugerisalo da nema nikakve svrhe razmišljati o moralnim pravima i odgovornostima. Ma šta etička teorija pokušavala da nam kaže o tome kako treba da živimo, argument se sastoji u tome da ćemo ubrzo u stvarnom svetu shvatiti da su moralni principi smetnja a ne prednost u skoro svim aspektima svakodnevnog života, posebno u profesijama kao što je novinarstvo.

Međutim, pokušaj da se u profesiji poput novinarstva prođe bez ikakvih etičkih principa naprosto ne može biti opcija. Baš kao što se nijedno društvo ne može nadati da će opstati bez neke društvene etike koja usmerava postupke njegovih građana i ustanova, tako nijedna profesija ne može očekivati da će ispuniti svoju funkciju bez oslonca na profesionalnu etiku. Jedino je pitanje kakvu vrstu etike i koje etičke principe profesionalna novinarska etika treba da razvija. Već smo predložili apstraktan moralni ideal profesionalnog novinarstva. Ovakav kakav je, on je i fleksibilan, ali i dovoljno određeno izražen, što omogućava da se izbegne dvosmislenost u većini njegovih primena. Obično bi trebalo da budemo u stanju da odlučimo, uz dovoljno činjenica na raspolaganju, da li je dati novinarski postupak doprineo relevantnom govorenju istine u javnom interesu ili nije. Nema ničega moralno dvosmislenog kod jasnih slučajeva plagijata ili izmišljanja vesti, niti u pogledu primanja mita da se ne bi objavila priča o hapšenju sina ili ćerke nekog političara zbog posedovanja narkotika. U isto vreme bi trebalo da uvidimo da stvarni svet za profesionalnog novinara nije moralna utopija, već složeni poslovni milje u kome postoje brojni lični i profesionalni pritisci na ljude koji bi inače više voleli da se svojim poslom bave u skladu sa primernim moralnim standardima. U svetlu tih činilaca, može se činiti naivnim, pa čak i smešnim, pretpostaviti da će se profesionalni novinar uvek držati apstraktnog moralnog principa umesto da postupa vodeći računa o svojim interesima i o pohvalama, unapređenjima, boljim uslovima rada i finansijskim nagradama.

Sukob moralnih ideala i tržišne stvarnosti

To isto se može reći za svaki moralni princip. Lako je moralno principijelnu osobu prikazati kao budalu onda kada druge osobe natežu ili krše pravila i to im prolazi nekažnjeno. Potrebno je da postavimo pitanje zašto treba doneti moralno opravdanu

odluku čak i kad to ne vodi zadovoljenju naših drugih želja. Stvarni svet će uvek biti složeniji i stavljaće moralnu čvrstinu nekog pojedinca na teža iskušenja no što to možemo u potpunosti da anticipiramo u apstraktnoj oblasti filozofske refleksije o etičkim problemima i principima. Ako bi to impliciralo da moramo potpuno da se odreknemo etike, tada bismo kao društvo zapali u ozbiljne teškoće. Bilo bi pogubno po kvalitet života svakoga od nas ako bi iznenada nestali moralni principi ili osobe spremne da ih slede. Srećom, zaključak da je etika besmislena u današnjim složenim društvenim uslovima ne sledi iz činjenice da druge osobe ne postupaju uvek moralno ili da su etički principi ponekad formulisani kao apstraktna idealizacija.

Evo jedne analogije. Pretpostavimo da trenirate za neko sportsko nadmetanje. Znate da vas vaša telesna ograničenja sprečavaju da pretrčite ili preplivate određenu stazu za izvesno vreme, ali verujete i da, ako postavite sebi cilj da postignete neko, realistički posmatrano, vama nedostižno vreme, možete da poboljšate svoju tehniku, izdržljivost i borbenost u mnogo većoj meri no da ste prosto slegli ramenima i priznali poraz, kazavši sebi da nikada nećete biti jedan Mark Špic [Mark Spitz], Karl Luis [Carl Lewis], Kristal Koks [Crystal Cox], ili već neko ko je vaš sportski idol. Isto važi i za moralni život. Ne moramo da još na samom početku budemo sigurni da ćemo biti u stanju da nadvladamo svaku teškoću koja stoji na putu donošenja etičkih odluka o tome kako da se vladamo, posebno unutar specijalizovanih profesija poput novinarske. Međutim, bilo bi nesmotreno da naprosto sledimo ponašanje drugih profesionalaca koji već rade na datom polju, osim ukoliko ne mislimo da se oni ponašaju moralno u istoj meri u kojoj postižu i komercijalni uspeh. Da bismo to postigli moramo svakodnevnom radu novinara da priđemo sa različitim skupom pitanja od toga kako da prosto rešimo neposredne krize u pisanju i tehničkoj produkciji izveštaja i vesti. Moramo da se zapitamo da li je uspeh drugih profesionalaca postignut na ispravan način, iz ispravnih razloga, i da pri tom razvijamo osećaj za ono što bi trebalo da bude dozvoljeno i za ono što bi trebalo da bude zabranjeno u ponašanju novinara.

U „stvarnom životu" slika novinarstva nije toliko mračna, poput neke fabrike iz Dikensovih romana. Trebalo bi da izbegavamo

preterano uprošćavanje problema zamišljajući da su novinari uvek u moralnom sukobu sa svojim pretpostavljenima, počevši od urednika rubrike pa sve do upravnog odbora i vlasnika. Pre svega, većina novinara želi da živi i radi u moralnoj sredini, ma šta to svakom od njih značilo. Svi oni imaju interes da igraju prema izvesnim pravilima, a priroda posla informisanja kao brzog objavljivanja i razmene informacija znači da je poverenje u druge kolege na ceni čak i među osobama koje se uzajamno nadmeću. Pravila, mada se i dalje menjaju i razvijaju, delom su nesvesno prihvaćena tokom šegrtovanja, ali su i kodifikovana u profesionalnim etičkim principima poput onih sabranih u Dodacima na kraju ove knjige. Većina novinara je, kaže se, u svakom slučaju prezaposlena skupljanjem vesti da bi se uplitali u isuviše mnogo moralnih dilema. Oni se čude, na primer, kolegama koji rade na terenu i imaju vremena za plagijate i za izmišljanje vesti. Održavati se na vrhu svoje profesije ne ostavlja novinarima koji se bave važnim zadacima puno vremena za moralne vratolomije, a uspinjanje ka vrhu u skoro svim dobrim novinama ili informativnim medijima trebalo bi da osnaži novinarev zdrav moralni sud o tome šta je ispravan, a šta neispravan postupak. Novinske kuće imaju odgovornost da podstiču moralnu radnu etiku nagrađujući zaposlene samo onda kada, pored toga što su izuzetni novinari, njihov rad oličava pozitivne vrednosti poput poštovanja istine i moralnih prava drugih osoba. Ako je tačno da je prevashodno moralno pravo i odgovornost novinara da iznosi relevantne istine u javnom interesu, čak i kad je to u sukobu sa takvim spoljašnjim faktorima kao što je profit, tada postavljamo jedan idealan standard profesionalne novinarske etike. To je apstraktno uputstvo, i kao takvo predstavlja standard koji dopušta tumačenje u svakoj primeni. Novinar mora da donese odluku, često veoma brzo i u složenim okolnostima, šta je istina, šta jeste ili nije u javnom interesu da bude saopšteno i kako to treba prikazati i objaviti. To su pitanja na koja se u svakodnevnoj stvarnosti posla ne može neposredno odgovoriti pozivanjem na formulu „govorenje istine u javnom interesu". Možda je to plemeniti ideal kojem novinari treba da teže. Pa, ipak, ovaj ideal sam po sebi ne pruža odgovore na pitanja kao što su pitanja šta je istina, ili kako je treba ispričati, ili da li je u javnom interesu da ona uopšte bude izneta u ovom ili onom slučaju. Šta je istina? Šta je javni interes? I šta jeste u javnom interesu?

Verovatno je da će se novinar koji želi da postupa u skladu sa moralno prihvatljivim kodeksom ponašanja osećati udaljenim od nekog apstraktnog idealnog moralnog principa, jer se može činiti da princip neće biti od neposredne pomoći pri donošenju odluka o tome šta da se učini u ovom ili onom slučaju. Ipak, postoje dobri razlozi za prihvatanje ideje jednog apstraktnog moralnog ideala i u našem razmišljanju o etici uopšte i o novinarskoj etici posebno. Neke od najznačajnijih koristi od prihvatanja izvesnog apstraktnog moralnog ideala jesu sledeće:

- Apstraktni moralni ideali pružaju kognitivne i vrednosne osnove za donošenje moralnih odluka u pojedinačnim slučajevima.
- Apstraktni moralni ideali sistematizuju naša razmišljanja o onome što verujemo da je moralno ispravno ili moralno loše.
- Apstraktni moralni ideali nam pružaju cilj kojem treba da težimo usavršavajući svoje ponašanje tako da se ono sve više približava vrednostima kojima težimo.
- Kad su izraženi na prikladan način, apstraktni moralni ideali mogu biti dostižni koliko i bilo šta drugo što pokušavamo da postignemo u životu. Neophodno je samo da naši principi postave cilj dovoljno jasno i nedvosmisleno tako da oni koji se bave izvesnom vrstom posla znaju šta treba da nastoje da postignu. Ako u praksi možemo da se složimo oko toga šta je istina, šta su činjenice o kojima vredi izveštavati, i šta jeste ili nije u javnom interesu, tada ne bi trebalo da imamo nikakav poseban problem, bar ne takav koji ugrožava ideju apstraktnih moralnih ideala, o stvarnom ispunjavanju onoga što smo ustanovili kao temeljni princip novinarske etike – izveštavati o svim istinama u javnom interesu.
- Najzad, iznoseći jedan apstraktan moralni ideal, olakšavamo objašnjenje i opravdanje naših postupaka kao moralnih subjekata. Ako smo novinari, tada možemo da se pozovemo na temeljni princip novinarske etike kao na način da položimo račun o našem profesionalnom ponašanju preko mnogo opštije prihvaćenih vrednosti prema kojima i pojedinci van naše profesije imaju pozitivan odnos.

Nema potrebe reći da puko prihvatanje apstraktnog moralnog ideala na rečima neće promeniti naše ponašanje niti ga učiniti etičkim. Utvrdivši neki moralni princip, olakšavamo osobama koje žele da čine ono što veruju da je ispravno da se usredsrede na manje ili više određenu artikulaciju vrednosti. Ne možemo od rđavih osoba stvoriti dobre građane time što ćemo ih naterati da napamet nauče Zakletvu na vernost zastavi Sjedinjenih Američkih Država ili Deset božjih zapovesti ili temeljni princip opravdanja i moralni nalog profesionalnog novinarstva ili neki od kodeksa profesionalnog novinarskog ponašanja sabranih u Dodacima na kraju knjige. Razumevanje nekog moralnog principa mora biti praćeno nepokolebljivom moralnom voljom da se postupa onako kako princip nalaže da bi dati ideal imao ikakvog uticaja na život i profesionalno ponašanje moralno odgovornih individua.

Podrobno izložiti šta se očekuje od ljudi i istaći sankcije predviđene za nepoštovanje relevantnih principa jeste sve čemu se bilo koja etika može nadati da postigne. Etički kodeks nam govori šta treba da činimo, ali sam po sebi ne može da postigne da mi to i činimo ukoliko sami ne odlučimo da postupamo u skladu s njegovim principima. A sa svoje strane, mi kao pojedinci možemo imati mnogo različitih razloga za donošenje odluke o tome da dati kodeks izražava ispravan način postupanja i stoga izabrati da ga sledimo u svom ličnom životu i profesionalnoj karijeri. Kad od toga odstupimo i ako budemo uhvaćeni, što je skoro sigurno da će se desiti, tada su predviđene izvesne mere kao kazna za naše postupke. Takve spoljašnje sankcije tipično nikada nisu toliko delotvorne kao naša sopstvena unutrašnja želja da činimo ono za šta verujemo da je ispravno, ukoliko zaista imamo takvu želju i ukoliko zaista verujemo da je izvestan način postupanja ili neki apstraktni moralni ideal opravdan. Ako se kao novinar ikada nađete u okolnostima u kojima osećate da kršite obavezu da iznosite relevantne istine u javnom interesu, naročito, pod ekonomskim i administrativnim pritiscima tada, na kraju krajeva, možete izabrati da prekršite obavezu prosto da biste određeni novinarski čamac održali na površini. Da li ćete tada postupati loše? Teško je zamisliti okolnosti u kojima biste mogli imati moralno opravdanje za jednu ovakvu odluku, stoga je odgovor verovatno:

da, kao novinar ćete tada postupati moralno loše. To nije jedina vrsta situacije u kojoj novinari ponekad mogu da učine nešto dostojno moralne osude sa tačke gledišta profesionalne novinarske etike. To je odluka koja, u najboljem slučaju, može biti opravdana sa nekog drugog moralnog stanovišta, a ne sa stanovišta profesionalne novinarske etike. Svaki pojedinac igra više različitih uloga u privatnom i društvenom životu. Možda bi neko mogao pokušati da racionalizuje postupak koji je suprotan temeljnom principu opravdanja novinarske etike, ali ne kao novinar, već kao vlasnik deonica u preduzeću od čijeg uspeha zavise penzije svih naših prijatelja sa radnog mesta, a da ne pominjemo i vlastitu, ili možda kao zabrinuti prijatelj novinarstva koji bi se borio zubima i noktima i svim mogućim sredstvima da spreči da još jedne lokalne novine budu ugašene. Ali tada ozbiljno moramo da se zapitamo da li ikada može da bude moralno opravdano pokušavati da se novinarstvo spase kršenjem njegove najosnovnije svrhe govorenja istine u javnom interesu. Ako je odgovor negativan, tada je možda potrebno da ojačamo odlučnost da postupamo ispravno boreći se za stvar novinarstva, čak i ako to ponekad zahteva da se suočimo sa teškoćama, preprekama i pritiscima, kao i da uložimo napor da se one savladaju; inače, trebalo bi da ponovo razmotrimo svoju posvećenost novinarskoj profesiji i onome što ona od novinara zahteva.

Kao što nagoveštava analogija sa sportom, možemo uvek da postignemo više no što bismo inače postigli ako težimo da damo sve od sebe pokušavajući da dostignemo cilj koji nam ostaje praktično van domašaja. Tako postupajući, možemo se mnogo više približiti željenom cilju nego da smo dopustili sebi da ustuknemo pred negativnim mišljenjem o mogućnosti da ikada vodimo jedan moralno savršen život. Uvek postoje nazadovanja i smetnje postizanju bilo kog vrednog cilja. Istorija novinarstva ipak nudi blistave primere osoba koje su se na primeran način suočile s moralnim izazovima ostvarujući na uzoran način temeljni princip novinarske etike. Kad bi te osobe trebalo da komentarišu svakodnevne odluke koje su morale da donose tokom svoje karijere, one bi verovatno govorile o sumnjama, teškoćama, neizvesnostima, o određenoj meri strepnje, o izazovima da popuste pred raznovrsnim pritiscima i o svemu drugom

što ih je ometalo da kao novinari ispravno postupaju. Pa, ipak, ostali su na svom putu, čvrsto se držali svojih principa i trijumfovali nad svim teškoćama, ne samo kao novinari dobri s profesionalne tačke gledišta, već i sa moralnog stanovišta. Ako su drugi postupali ispravno ispunjavajući moralne zahteve profesionalnog novinarstva, to možemo i mi. Kad je reč o pokušaju da se ostane veran profesionalnom standardu relevantnog govorenja istine u javnom interesu, iznećemo neke od izazova koji mogu da nam otežaju da sledimo ono što verujemo da je ispravan način postupanja. Činiti ono što je ispravno, posebno kad je to u sukobu sa onim što se u društvu nagrađuje, nije uvek lako; ali bilo šta što ima stvarnu vrednost, kao što smo videli iz primera sa sportskim treningom, retko kad se može postići bez napora i teškog rada. To upravo i jeste moralni izazov profesionalnog novinarstva isto kao i opštiji izazov pokušaja da se vodi moralno ispravan život.

Jedan skorašnji slučaj pomoći će nam da svoju pažnju usredsredimo na problem vernosti novinarskim idealima uprkos mnogim izazovima realnosti svakodnevnog posla.

Slučaj 7

Slučaj Džesike Linč

Volter Braš [Walter Brasch], profesor novinarstva na Univerzitetu Blumsberg, piše u svom članku u *Online Journalu* od 30. decembra 2003. o sudbini jedne žene vojnika američkih snaga koju su zarobili Iračani u Drugom zalivskom ratu:

> Do najozbiljnijeg ukrštanja novosti, zabave i oglašavanja možda je došlo kada su mediji počeli da se nadmeću u ponudama za „ekskluzivnu" priču Džesike Linč [Jessica Lynch]. *Washington Post* je prvi objavio priču ubrzo pošto je Linčova bila izbavljena posle devet dana provedenih u iračkoj bolnici aprila 2003. Pozivajući se na neimenovane izvore, *Post* je izvestio da se Linčova, devetnaestogodišnja pripadnica intendantskih jedinica, „ogorčeno borila i pogodila nekoliko neprijateljskih vojnika pošto su iračke

snage iz zasede napale (konvoj) armijske 57. intendantske čete, pucajući iz svog oružja sve dok nije ostala bez municije". Neimenovani izvori su izjavili *Postu* i da je Linčova „nastavila da se bori i pored toga što je zadobila nekoliko rana iz vatrenog oružja i videla kako je nekoliko njenih drugova poginulo boreći se ...Bila je spremna da se bori do smrti... Nije želela da bude živa zarobljena". *Post* je takođe objavio da je Linčova bila „probodena bajonetom kad su iračke snage zauzele njen položaj".

I drugi mediji su se odmah bacili na ovu priču i izveštavali ne samo o tome da su Linčovu Iračani ranili nekoliko puta, već i da je bila mučena u bolnici. Snage mornaričkih „Foka", pešadijskih rendžera i vazduhoplovstva izvele su smeo pokušaj spasavanja i izbavile je posle devet dana provedenih u iračkoj bolnici. *Post* je, praćen drugim medijima, izvestio, pozivajući se na reči nekog Iračanina, da su „četiri stražara u civilnim odelima čuvala sobu u kojoj se nalazila Linčova, naoružani kalašnjikovima i sa radio-stanicama". Izbavile su je, po izveštaju CBS-a, „specijalne snage pod kišom metaka". Priča je bila na naslovnim stranicama i u udarnim vestima nekoliko dana.

Postojao je samo jedan problem: veći deo ove priče – koju su medijima preneli neimenovani izvori, neki od njih iz Ministarstva odbrane, i koju mediji nikada nisu samostalno proverili – bio je netačan. Linčova nije upravljala cisternom za vodu već se vozila u „hamviju"; nije ispalila nijedan metak, niti su na nju pucali; povrede je zadobila kad se vozilo prevrnulo; konvoj nije bio napadnut iz zasede – prvo su zalutali, a onda ih je pogodila granata koju je ispalila grupica iračkih neregularnih trupa; irački lekari su prema njoj dobro postupali; u zarobljeništvu nije bila mučena; američka operacija spasavanja nije naišla na oružani otpor; Iračani su Amerikancima čak ponudili ključeve od bolnice.

Sama Linčova je kasnije izjavila da je vojska preuveličala ono što se dogodilo u pustinji. U intervjuu na televiziji ABC rekla je da je laži i korišćenje neimenovanih izvora od strane medija „vređaju jer ljudi izmišljaju priče u kojima nema ni trunke istine". Pre rata Bušova administracija je američkoj javnosti „govorila same laži", izjavio je senator Edvard M. Kenedi [Edward M. Kennedy]. Republikanac Henri Vaksman [Henry Waxman] bio je određeniji: „Lagali su da bi imali bolje odnose s javnošću, od mučenja Džesike Linč do predsednikovog sletanja na nosač aviona Abraham Linkoln u okviru izborne kampanje – i o tome koliko će rat koštati našu zemlju" (Braš ne navodi izvore ovih citata).

Linčova je odala priznanje drugim osobama koje su poginule u napadu ili su se borile; jedan mladi vojnik će dobiti Srebrnu zvezdu za hrabrost i skoro nijedan red u štampi. Ali plavuša-koja-se-bori-sa-vojnicima-i-preživljava-mučenje bila je materijal za odličnu priču. Toliko dobru da je starija potpredsednica Vesti CBS-a, pokušavajući da dobije ekskluzivna prava, uputila pismo Vojsci u kome je potrta razlika između vesti i zabave. U tom pismu je Betsi Vest [Betsy West] pisala: „U prilogu dostavljamo skicu predloga [*proposal*] koja sadrži ideje Vesti CBS-a, Zabavnog programa CBS-a, mreže MTV-a i izdavača Simon & Schuster. Od izuzetnog izveštavanja Vesti CBS-a, do mlade publike MTV-a, verujemo da je to jedinstvena kombinacija projekata dostojnih Džesikine veličanstvene priče."

Pišući za broj časopisa *Quill*, zvaničnog glasila Društva profesionalnih novinara, iz novembra 2003, Piter J. Sasman [Peter Y. Sussman] ukazao je na to da bi bilo izuzetno teško za bilo kog od „istaknutih" novinara CBS-a da nepristrasno postavlja pitanja osobi koju je njihov gazda pridobio nagoveštajima unosnih ugovora i uveravanjima da CBS njenu priču smatra „veličanstvenom".

PITANJA

1. Kakve moralne teškoće, koje postavljaju okolnosti u stvarnom svetu, možemo da utvrdimo u događaju sa Džesikom Linč? Zašto su iskusni novinari pogrešno prenosili lažne informacije o njenom mučenju u Iraku? Kakvu su ulogu izgleda igrali „neimenovani" izvori iz Ministarstva odbrane SAD u izmišljanju događaja? Kakvi si dodatni pritisci naveli novinare da ne proveravaju činjenice ovog slučaja pre no što o njemu počnu da objavljuju izveštaje?
2. Verovatno je da će novinare, isto kao i obične građane, u vrtlogu rata obuzeti nacionalistička osećanja. Prva žrtva rata, često nam kažu, jeste istina. Da li novinari stoga imaju posebnu obavezu da se odupru pritisku da stvari koje se nikada nisu desile u svojim izveštajima prikazuju kao dramatične i herojske događaje na bojištu? Ako je tako, zašto? Šta je, ako je išta, toliko posebno za ratno izveštavanje što ga čini tako podložnim preterivanju, demonizovanju neprijatelja i izmišljanju „činjenica"?
3. Kad se reporterima predstavi jedna dramatična priča kao što je ova sa Džesikom Linč, priča koja ima veliki potencijal za masovnu eksploataciju (ugovori za knjige i filmove, intervjue i slično), kakvoj vrsti pritiska mogu biti izloženi novinari da bi plivali niz struju i da ne bi postavljali pitanja o istinitosti popularnih priča? Kako se takvim pritiscima može realistično odupreti u interesu novinarske etike i temeljnog prava i odgovornosti novinara da govore istinu u javnom interesu?
4. Zašto bi se novinari uopšte oslanjali na neimenovane izvore u ovakvoj jednoj priči kada je glavni svedok, sama Džesika Linč, preživela incident i bila dostupna da potvrdi ili porekne bilo šta sadržano u novinskom izveštaju? Kakvi su pritisci na novinare da budu prvi sa uzbudljivom reportažom, čak i ako će se „informacije" kasnije pokazati lažnim, izmišljenim u političke svrhe? Koje su kognitivne i moralne vrline skepticizma i novinarske radne etike koje zahtevaju potvrđivanje činjenica pre objavljivanja?

5. Kako želja profesionalnih novinara da povećaju tiraž, rejting i profit utiče na kvalitet izveštavanja, kao što nam to pokazuju incidenti poput ovoga sa zarobljavanjem i izbavljenjem Džesike Linč? Na koje načine su mediji posebno podložni manipulaciji od strane vladinih agencija koje mogu imati političke ciljeve u širenju izvesnih neistina, posebno u vreme rata ili drugih nacionalnih kriza? Šta se može učiniti da bi se u takvim situacijama obezbedio novinarski integritet, posebno kad urednici iz raznih razloga žele da lažna priča bude istinita? Šta biste vi učinili da ste urednik ili novinar koji radi za *Washington Post* ili CBS kad je priča o Džesiki Linč prvi put izbila u javnost?

Dve strane profesionalnog novinarstva

Ponovo treba da se setimo značaja dve očigledne, ali ne i očigledno povezane činjenice. Novinarstvo je plemenita profesija čiji je cilj otkrivanje i prenošenje informacija, ali je istovremeno i veliki biznis. Potreban je novac da bi se istraživale činjenice i prikupljale informacije i da bi se proizveli otkucani tekstovi, audio i vizuelni zapisi u kojima su one zabeležene. U tržišnim ekonomijama znamo da većinu velikih poduhvata pokreću preduzimači koji ulažu kapital da bi na tržište izneli proizvod ili uslugu imajući na umu profit. Zašto bi inače to činili (osim ukoliko ih u potpunosti ne vodi filantropski duh) i kako bi se inače ostvarivale tako komplikovane i skupe aktivnosti širom sveta kao što je novinsko izveštavanje?

Polazeći od ovog retoričkog pitanja, možemo početi da postavljamo pitanja o novinarskoj etici, koja nastaju usled sukoba interesa između onih koji prave vesti i onih koji posredno ili neposredno plaćaju za proizvodnju vesti. Mada se u svim informativnim medijima može ostvariti znatan profit, a do sada smo raspravljali o informativnim medijima uopšte, ili o štampanim i radio-televizijskim medijima ponaosob, daleko najveći prihod koji danas stvaraju informativni mediji pripada televiziji. Dilema svih profesionalnih novinara u svim komunikacionim tehnologijama – služenje javnom dobru u preduzećima koja rade za profit bez ugrožavanja kvaliteta sadržaja vesti – lepo je izražena

u sledećem odeljku šestog izdanja skorašnjeg udžbenika Kliforda G. Kristijansa [Clifford G. Christians], Marka Feklera [Mark Fackler], Kim B. Rocol [Kim B. Rotzoll] i Keti Britn Maki [Kathy Brittain McKee] *Etika medija: slučajevi i moralni razlozi (Media Ethics: Cases and Moral Reasoning)*:

> Ništa nije teže u mas-medijima no raditi za javno dobro čak i kad nagrada – profesionalna i finansijska – nije samerljiva sa altruizmom. U praksi je izuzetno teško razdvojiti finansijske interese medija od legitimnih interesa javnosti da bude obaveštena. Ustav štiti medije od vladine prinude, ali su vesti u stalnoj opasnosti od korporativne kontrole. Možemo prihvatiti to da sukob između potrebe javnosti za tačnim informacijama i želje akcionara za profitom nije neizbežan. I želja da se zaradi pristojan dohodak i odluka da se prekine istraživanje koje je dospelo u ćorsokak mogu biti primereni; moralna pitanja se javljaju kad se to dvoje nalaze u odnosu uzroka i posledice. Bez podrške štampe, koja pomaže da se plate troškovi, kandidat manjinske partije ne bi mogao da vodi savremenu političku kampanju. Jedna osoba koja služi na dva mesta koja potencijalno mogu doći u sukob – na primer, kao izvršni direktor Radio-televizije Kolumbija i kao član upravnog odbora Univerziteta Kolumbija – može zaista da postupa etički. Nisu svi vlasnici ili izvršni direktori automatski sumnjivi.
>
> Pa ipak, otkako su mas-mediji početkom dvadesetog veka postali veliki biznis, postoje inherentni komercijalni pritisci.[1]

Midin dodir televizijskih vesti

Televizijskim emisijama, uključujući i informativne programe, može se zaraditi ogroman profit. Na prvi pogled ova činjenica može izgledati paradoksalno. Mada danas na američkoj televiziji i televiziji širom razvijenog sveta imamo televizijske

1 Christian, Fackler, Rotzoll and McKee, *Media Ethics*, str. 35.

kanale koji dvadeset četiri časa dnevno emituju vesti, dnevne programe vesti, koji traju po nekoliko sati, i emisije dokumentarnog i istraživačkog novinarstva, koje se obično emituju jednom nedeljno, čovek bi pomislio da informativni izveštaji na televiziji zauzimaju tek jedan delić programske šeme.

To je tačno, ali činjenica je da vesti ostaju značajan izvor prihoda televizijskih mreža koje danas ostvaruju najveći deo profita. Razlog je to što je proizvodnja vesti relativno jeftinija od proizvodnje bilo koje druge vrste programa, uz veći procenat gledalaca po jedinici troška proizvodnje programa. Treba samo da pomislimo na to koliko ljudi redovno gleda polučasovne programe večernjih vesti na televiziji. Te vesti se svesno emituju u vreme kad se većina osoba vratila kući sa posla ili večeraju ili se spremaju da večeraju. To je savršena prilika da se privuku gledaoci i stoga savršeno vreme za oglašavanje proizvoda i usluga. A, kao što svi znamo, oglašivači su ti koji plaćaju proizvodne troškove komercijalnih televizija, uključujući i vesti. A vesti pružaju najveći trgovački izlog koji dozvoljava oglašivačima da za relativno isti novac dopru do većeg broja potencijalnih kupaca nego tokom bilo kog drugog sata televizijskog emitovanja.

Mada je proizvodnja vesti skupa, daleko je skuplja proizvodnja sportskih prenosa, komedija situacije ili bilo kog drugog svakodnevno emitovanog programa na televizijskom meniju. Televizijskim mrežama je potreban studio; voditelj vesti, koji je često harizmatičan najavljivač, ali nije uvek i istraživački novinar; kamermani (a sve veća kompjuterizacija i robotizacija smanjuju troškove); garderoberi i šminkeri; inženjeri tona; producenti koji organizuju prenos i koordiniraju sve njegove komponente; nekolicina administrativnog osoblja i slično. Zatim, važniji od svega, naravno, tu su izveštači sa terena i snimatelji sa svojim platama i putnim troškovima i troškovima opreme i potrošnog materijala. Ta poslovna strana televizijskog izveštavanja i emitovanja vesti posebno je fascinantan predmet za ekonomska proučavanja; napisano je nekoliko zanimljivih knjiga u kojima se ispituje ova finansijska strana. Kad je sve to stavljeno na svoje mesto, televizijska mreža je spremna da oglašivačima prodaje vreme emitovanja po najvišim cenama za vreme kada najveći broj dobrostojećih gledalaca uključuje televizor. Većina pogodnosti

koje smo upravo pomenuli potrebna je i u drugim vrstama televizijskih programa koji su skuplji zato što su njihovi troškovi nekoliko puta uvećani usled broja ljudi, troškova scenografije, relativno viših plata glumaca, režisera i pisaca scenarija, snimanja na udaljenim lokacijama, tehničke produkcije i mnogih drugih činilaca – koje sve treba sabrati.

Činjenica je da je rezultat to da su vesti jedna od najprofitabilnijih vrsta televizijskih emisija. Druge su vrste programa (lutkarske predstave?) jeftinije za proizvodnju, ali iz raznih razloga verovatno ne privlače toliko gledalaca spremnih da potroše novac za reklamirane proizvode. Druge vrste programa su skuplje, ali opet nisu u stanju da prikuju za ekran toliko poželjnih potrošača. Kombinacija relativno niskih troškova proizvodnje i visokog procenta gledalaca na koje će oglasi verovatno uticati čini informativne emisije jednim od najlukrativnijih kategorija televizijskih programa. Činjenica da vesti prodaju oglasni prostor uz ogroman profit za njihove proizvođače ima značajne implikacije za novinarsku etiku. Postoje moralne dileme koje nastaju zbog motiva profita u profesionalnom novinarstvu i, u krajnjoj liniji, zato što se od novinara traži da rade dve vrste stvari koje često nisu rukovođene istim skupom vrednosti.

S jedne strane, pretpostavlja se da novinari treba da izveštavaju što je tačnije i objektivnije moguće. S druge strane, od njih se očekuje da kompanijama koje ih zapošljavaju pomognu da ostvare profit ili bar da smanje troškove. Ova dva cilja nisu neizbežno u sukobu, ali činjenica da ponekad mogu biti nesaglasni postavlja zanimljive moralne probleme u teškim slučajevima u kojima dolazi do dileme kog gospodara služiti. Kada se novinari na svom svakodnevnom poslu nađu pred dilemom da li da poštuju temeljnu obavezu govorenja relevantne istine u javnom interesu ili da učine ono što je finansijski profitabilnije, tada se oni nalaze u procepu između teških odluka o apstraktnim moralnim idealima svoje profesije i grube stvarnosti tržišne privrede.

Za trenutak smo se usredsredili na televiziju zato što je to vid profesionalnog novinarstva koji je danas najprofitabilniji i zato što nam pruža priliku da kažemo nešto o osobenoj prirodi televizije kao revolucionarne snage u prenošenju vesti.

Zaključci do kojih ćemo doći o odnosu novinarstva prema motivu profita ipak se mogu primeniti i na svaki drugi štampani ili elektronski medij, uključujući tu novine, informativne magazine, radio programe, televizijske programe, pa čak i Internet u meri u kojoj oni omogućavaju oglašavanje zajedno sa prikazivanjem vesti.

Za doba mas-medija i protiv njega

Televizija je čudesan izvor informacija i zabave. Ona nudi prozor u svet kome je teško naći premca u bilo kom drugom mediju. Za razliku od mnogih skorašnjih kritičara, nije potrebno da televiziju preziremo ili da ljude upozorenjima odvlačimo od nje.[2] Istina je da televizija može da ima nesrazmerno veliki uticaj na gledaoce, da izgleda da doprinosi smanjenju pažnje, kao i to da neke ljude drži prikovanim u fotelji u vreme kad bi mogli da vežbaju na svežem vazduhu ili bar da čitaju neku knjigu ili vode ljubav ili uče da crtaju ili da se bave brojnim drugim za ličnost korisnijim stvarima.

Savremeni televizijski programi su na mnoge načine izneverili svoje obećanje, zbog svih onih razloga na koje su se žalili kritičari televizije. Ima kablovskih mreža posvećenih nauci, koje izgleda da ne nude ništa drugo osim dinosaurusa i egipatskih mumija. Dinosaurusi i mumije su vizuelno zanimljivi, mnogo više nego maglene komore ili principi fizike čestica, ali predstavljaju samo delić sveta nauke. Mnogo više toga bi se moglo učiniti da bi se ljudima pomoglo da, u udobnosti svog doma, ovladaju osnovnim principima prirodnih nauka, što im je izuzetno potrebno. Zbog istog razloga, informativne emisije često prenaglašavaju zabavne vrednosti u dramatičnim vizuelnim sekvencama, izbegavajući pri tom i složenu istorijsku pozadinu i analizu neophodnu da bi se istinski shvatili složeni savremeni događaji.

O tim temama govorićemo kasnije. Ovog puta ispitaćemo fiktivnu kompilaciju televizijskih postupaka koji se nesumnjivo bezbroj puta ponavljaju u mnogim televizijskim redakcijama.

2 Izvanredni dokazi da bi trebalo da se ne oslanjamo toliko na televiziju izneti su u: Mander, *Four Arguments for the Elimination of Television*.

Slučaj 8

Požar u skladištu i zatvaranje prihvatilišta za beskućnike

Novinska agencija A i novinska agencija B imaju reportere u istom gradu. Svakog dana oni moraju da odluče o čemu će izveštavati za večernje vesti. Jednog dana se dese dva događaja koji privuku pažnju urednika. Jedan je zatvaranje prihvatilišta za beskućnike zbog nedostatka sredstava, a drugi je požar u skladištu na nekoj udaljenoj lokaciji.

Agencije nemaju dovoljno sredstava da pokriju oba događaja, tako da moraju da odluče kome će posvetiti pažnju. Zatvaranje prihvatilišta pogađa stotine ljudi, ali događaj vizuelno nije spektakularan. Treba intervjuisati nekog zvaničnika i načiniti snimke prazne zgrade sa sobama i kuhinjom koji se mogu prikazati, zajedno sa nekim informacijama o tome kada je prihvatilište počelo da radi i zašto sada mora da bude zatvoreno. Požar u skladištu, s druge strane, ne uključuje ničiju smrt niti opasnost da se vatra proširi na druge poslovne ili stambene zgrade niti neposredno pogađa bilo koga jer je skladište godinama bilo napušteno i sada nije ni u čijem posedu. Na televiziji, prizori plamena koji besni ipak stvaraju snažan vizuelni utisak kad se snime iz različitih uglova i emituju u boji uz dramatične snimke vatrogasaca koji stižu u svojim vozilima i bore se da obuzdaju požar.

Novinska agencija A odlučuje da izveštava o zatvaranju prihvatilišta, a novinska agencija B odlučuje da izveštava o požaru u skladištu. Mada, u principu, zatvaranje prihvatilišta ima daleko veći uticaj na lokalnu zajednicu od požara, rezultat je to da izveštaj o požaru novinske agencije B privlači mnogo više gledalaca koji nalaze da su snimci zgrade u plamenu mnogo uzbudljiviji i zanimljiviji, te stoga rejting agencije B postaje viši od rejtinga agencije A. Dalji rezultat ima za posledicu to da mnogo više kompanija odlučuje da oglašava svoje proizvode kod novinske agencije B nego kod novinske agencije A pošto su primetili da je mnogo veći broj gledalaca sklon da gleda vesti na informativnim programima agencije B nego agencije A. To ima uticaj na profite dve novinske agencije, tako da B napreduje, a A gubi prihod. Na dugu stazu, kako ovi trendovi postaju postojaniji i kako se sve više

gledalaca i oglašivača okuplja kod agencije B, a napušta agenciju A, snažna lekcija o stvarnostima tržišta naučena je u industriji vesti. Agencija A odgovara tako što menja profil svojih vesti. Ona želi da bude isto toliko profitabilna kao i agencija B. Rezultat je taj da ona više ne posvećuje pažnju vestima o događajima sa društvenim posledicama poput zatvaranja prihvatilišta i počinje sve više da prati vesti nalik požaru u skladištu, jednostavno da bi mogla da ostane konkurentna sa svojim poslovnim takmacima.

Moglo bi se reći da bi u nekom smislu bilo moralno bolje za gledaoce da budu obavešteni o lokalnim pitanjima poput zatvaranja prihvatilišta. Ali to nisu vesti koje imaju zabavnu vrednost za koje pretpostavljamo da više zanimaju značajan procenat publike. Tržište je vođeno upravo ovakvom vrstom pritisaka i, kao posledica shvatanja zabavne vrednosti novosti i načina na koje se novosti prikazuju, puki broj osoba koje glasaju nogama birajući jednu medijsku kuću, a ne neku drugu počinje da vrši uticaj na vrstu vesti koje se prate i na načine na koje se one prikazuju. Ako se ovaj trend, razumljiv sam po sebi, nastavi, tada posledica može da bude to da će vesti za koje se može reći da su građanima potrebne kako bi mogli da odgovorno donose odluke biti zamenjene senzacionalističkim pričama koje ne pružaju osnovu bitnu za obavešteno učešće u odlukama s kojima se neka zajednica i društvo u celini suočavaju.

PITANJA

1. Da li je agencija A prvobitno ispravno postupila? A agencija B? Da li je agencija A potom ispravno postupala reagujući na uspeh agencije B? Zašto jeste ili zašto nije?
2. Vesti danas nisu samo puki izveštaj o događajima, već i deo industrije zabave. Zapravo, izveštavanje je uvek sadržalo i zabavu, a ne samo informacije, kao što nam je jasno iz takvih hibridnih pojmova kao što su *infotainment* ili *infomercials* [kovanice od engl. reči *information* (vest) i *entertainment* (zabava) i *comercials* (oglasi) – prim. prev.]. S filozofske tačke gledišta, kako da shvatimo ovu situaciju? Da li kombinacija vesti i zabave neizbežno krši temeljni princip novinarske etike, princip relevantnog

govorenja istine u javnom interesu? Kada, gde i kako oni mogu da budu u neskladu?

3. Šta biste vi uradili da ste novinar suočen s ovakvim moralnim problemom? Da li bi vaše odgovornosti bile drugačije da ste običan novinar a ne urednik? Šta mislite da bi trebalo da učinite u slučaju koji smo razmatrali? (Primetimo da iskren odgovor na ovo pitanje ne mora uvek da se slaže sa iskrenim odgovorom na prvo pitanje.) Najzad, zašto mislite da biste odgovorili na izazove ovom ili onom odlukom ili postupkom, i zašto mislite da bi tako trebalo da učinite? (Poslednji odgovor je najznačajniji za razumevanje filozofske osnove za donošenje odluka o onome što mislimo da je naša moralna obaveza. Ako ne postupamo naprosto na osnovu instinktivnih reakcija, tada je potrebno da izložimo opšte filozofske principe koji bi opravdali naš izbor.)
4. Možemo početi da shvatamo principe profesionalne novinarske etike koji se razmatraju u ovoj knjizi tek ako personalizujemo vrste problema koje novinari sreću baveći se ńa terenu svojom profesijom i u svetlosti moralnih dimenzija onih posebnih odluka koje svakodnevno moraju da donose. Te probleme moramo da shvatimo kao naše sopstvene, kao što prethodna pitanja od nas i zahtevaju, i da se realistično upitamo kako bismo ih rešavali i kako bi trebalo da ih rešavamo, a potom moramo pokušati da utvrdimo odgovarajuće filozofske principe višeg nivoa koji bi objasnili ono što je naše razmišljanje nagovestilo kao najbolji način postupanja u svakom od slučajeva i vrsta slučajeva. U čemu je, tada, potencijalni sukob između temeljnog principa novinarske etike koji zahteva maksimalizaciju relevantnog govorenja istine u javnom interesu i pritisaka da se iz finansijskih razloga pruži uzbudljivo izveštavanje o događajima bez obzira na njihov intrinsični značaj za gledaoce?
5. Kako se možemo, ako se uopšte i možemo, držati nekog moralnog ideala suočeni sa komercijalnim pritiscima koji mogu uticati na uređivačko donošenje odluka? Šta dobijamo, a šta gubimo kao profesionalni novinari ako se naprosto

> odreknemo novinarskog integriteta pred komercijalnim i drugim finansijskim razlozima ili pred pritiscima kao što su političke pretnje? Šta možemo da učinimo da bismo živeli u stvarnom svetu poslovnih realnosti a da pri tome ipak težimo ostvarenju profesionalnih novinarskih moralnih ideala?

Mada uprošćen, scenario koji smo upravo opisali već ukazuje na mnoga složena i sporna pitanja. Ne bi trebalo da pretpostavljamo da poslovna borba između agencija A i B ukazuje na bilo koji određeni moralni odgovor. Cilj je bio da steknemo osećaj za moralne dileme s kojima se novinari suočavaju u stvarnom životu. Navedeni problem nam pokazuje kako jedno, mada i samo sporno, shvatanje moralne odgovornosti novinara da izveštavaju o određenoj vrsti događaja može biti ugroženo snagama tržišta kada se prihvati da novinarstvo nije samo svakodnevni posao nalaženja vesti i izveštavanja o njima, već i nalaženje vesti i izveštavanje na takav način da se može nadmetati sa drugim novinarima i agencijama za gledaoce i oglašivače. Ne možemo adekvatno da ocenimo teškoće koje pogađaju novinare osim ako ili kada počnemo da se bavimo tom profesijom i u svakodnevnom praktičnom iskustvu vidimo kako se stvari ponekad odvijaju. Tek tada možemo doći do istinski realističkog poimanja novinarstva kao posla koji neskriveno i neizbežno izražava zabavne, patriotske i druge vrednosti isto kao što prenosi i informacije.

Ako se pretpostavlja da u vestima treba da se objavljuju informacije koje su potrebne svima u slobodnom i demokratskom društvu da bi mogli da inteligentno učestvuju u raspravama i odlučivanjima o pitanjima dana, tada se za agenciju, koja se bavi vestima a koja sebi dopusti da na nju isuviše snažno utiču tržišni obziri i koja prenosi senzacionalističke a ne značajne informacije, može reći da zanemaruje jednu važnu stranu svojih moralnih odgovornosti. Ovaj problem je izražen u nedavnoj raspravi o oprečnim interesima koji utiču na izbor vesti kojima će se novinari posvetiti:

> Kritičari štampe su dokazivali da su već godinama mediji, posebno televizija i informativni magazini,

> preokupirani senzacionalnim pričama koje privlače ogroman auditorijum i donose ogromne prihode. Istovremeno se zanemaruju ozbiljne vesti iz inostranstva. Retrospektivno posmatrano, možemo da se zapitamo: zašto su lokalne novine i televizijske stanice bile toliko ravnodušne prema međunarodnim vestima u vreme kada su u etničkim sukobima pobijeni milioni ljudi a globalizacija dotakla skoro svaku američku lokalnu zajednicu? Deo razloga zbog kojih su Amerikanci bili toliko šokirani i dezorijentisani terorističkim napadima bilo je i to što su postali toliko samozadovoljni i neobavešteni o pretnjama spoljašnjeg terorizma onome što se danas naziva „domovinskom teritorijom". Oni od svojih lokalnih medija ili televizijskih mreža (a ni od federalne vlade) sigurno nisu naučili bog zna šta o mogućim opasnostima da do takvih razornih napada dođe u blizini njihovog doma.[3]

Međutim, šta su mogućnosti? Vesti ne mogu biti proizvedene bez ikakvih troškova. Na kompetitivnom tržištu na kojem su agencije koje se bave vestima tipično preduzetnička preduzeća u privatnom vlasništvu, oglašivači su oni koji plaćaju račune. Oglašivači sa svoje strane prirodno žele da njihove oglase vidi najveći broj osoba za koje je verovatno da bi kupile njihove proizvode, a to znači da će novinske agencije koje zadovoljavaju apetite najvećeg broja ljudi za vestima imati najveći broj gledalaca i, stoga, najveći prihod od oglasa. Čak i u slučaju javno finansiranog izveštavanja, kao što su Nacionalni javni radio (National Public Radio – NPR) ili neka od pridruženih mreža Javne radiokorporacije (Public Broadcasting Corporation – PBC), postoje ekonomski pritisci da se ostane u granicama budžeta i da se privuku slušaoci i gledaoci, uprkos činjenici da se i te novinske agencije suočavaju sa ozbiljnim dilemama u pogledu praćenja vesti i privlačenja slušalaca i gledalaca.

Šta se tada od nas očekuje da činimo? Da li da sve vesti oduzmemo iz ruku privatnih kompanija i predamo ih u ruke nekom

3 Hachten and Scotton, *The World News Prism*, str. 17–18.

vladinom birou, kao što su neke zemlje učinile? Ta mogućnost ima i svoje prednosti i svoje mane. Jedna od prednosti je, u najmanju ruku, veći potencijal da se izbegne stanje, koje smo upravo opisali, u kojem se vesti od velike društvene važnosti žrtvuju zarad zabave. Najočiglednija od mana jeste teškoća da se obezbedi nezavisno izveštavanje o onome što sama vlada čini ili o stvarima za koje je vlada zainteresovana. Ovo distanciranje izveštavanja od vladinog uplitanja, uopšte uzev, smatra se najznačajnijim obeležjem novinarstva u jednom slobodnom i otvorenom društvu. Kada o događajima izveštavaju vladini službenici ili agencije, koje u potpunosti plaća vlada i koje stoga u krajnjoj liniji kontrolišu vladini službenici, moramo početi da se pitamo da li je izveštavanje istinski objektivno, posebno kad se izveštava o samoj vladi. Možemo li da zamislimo da bi o otkriću Votergejta i skandalu sa zataškavanjem izveštavale novinske agencije neposredno pod kontrolom Niksonove Bele kuće? Šta se dogodilo u drugim zemljama u kojima su vesti isključivi monopol vlade? Ako prošlo iskustvo treba da bude ikakav putokaz, znamo da je odgovor da, kada vlada preuzme da svoje građane izveštava o događajima, tada razlika između objektivne informacije i propagande počinje bar u izvesnoj meri da se gubi. Možemo u najboljem slučaju da očekujemo nelagodan kompromis između principa novinarske etike i izveštavanja kao jednog od vladinih funkcija.

Isto često važi i u slučaju kad vlada bespravno utiče na sadržaj vesti, kao što će pokazati sledeći primer.

Slučaj 9

Pritisak vlade na štampu u Meksiku

Nacionalni javni radio (NPR) u Sjedinjenim Državama emitovao je sledeći izveštaj koji donosimo prema transkriptu njegove emisije „Jutarnje izdanje", emitovane 17. februara 1993. iz Vašingtona:

NIL KONAN [Neal Conan], voditelj: Meksička vlada kaže da će prekinuti svoju dugotrajnu praksu plaćanja napojnice novinarima. To bi mogao biti jedan značajan korak u zemlji koja skoro da i nema nikakvu tradiciju nezavisne štampe, ali kao što izveštava Beb Krouz [Bebe Crouse] iz

Meksiko Sitija, nova politika bi mogla i da ne bude takav korak napred kao što izgleda.

BEB KROUZ, novinar: Političko potplaćivanje je dobro poznato u redakcijama ovog grada. Ono može biti nešto tako obično kao što su besplatna večera i piće ili nešto tako veliko kao potpuno plaćen boravak u nekom letovalištu. Mnogim novinarima mito dolazi u obliku *embute* – zatvorenog koverta punog gotovine koji se dostavlja direktno u redakciju jednom ili dvaput mesečno. Novinari nisu bili spremni da govore u magnetofon o tom običaju, ali Irma Roza Martinez [Irma Rosa Martinez] kaže da je on široko prihvaćen.

IRMA ROZA MARTINEZ, novinar: Ako razgovarate sa novinarima, mnogi će vam reći da je to deo plate. Ovde u Meksiku, postali smo pomalo cinični. Da, to je deo naših prihoda.

KROUZ: Bez dopunskih isplata, mnogi novinari zarađuju samo oko 400 ili 500 dolara mesečno. Martinezova kaže da čak i oni koji su kritični prema vladi ne mogu sebi da priušte da odbiju dodatni novac. Ali sada vlada kaže: Nema više. U onome što se naziva merom koja će vladin odnos sa štampom učiniti transparentnijim, za novinare neće više biti provoda na račun vlade, neće biti besplatnih fotokopija i magnetofonskih traka i, pre svega, neće biti krišom isplaćene gotovine. Sve isplate štampi sada moraju biti u vidu čeka i moraju biti prijavljene poreskim vlastima. Ova mera treba da prekine sumnjive isplate.

GABRIJEL GVERA [Gabriel Guerra], sekretar za štampu predsednika Meksika (1993): Sa ovim novim pravilima neće se više postavljati pitanje da li su neke novine objektivne u svom izveštavanju ili ne. Ovo će to učiniti jasnijim. To će dati veći stupanj kredibiliteta i vladinim zvaničnicima i medijima.

KROUZ: Politički komentator Rajmundo Riva Palasio [Raimundo Riva Palacio] nije u to ubeđen. On misli da je sve to samo parada.

RAJMUNDO RIVA PALASIO, politički komentator: Kao politički gest, to je veoma značajan korak. Ali praktično, to i nije tako veliki korak.

KROUZ: A razlog je to što i bez podmićivanja, vlada u velikoj meri subvencioniše štampu preko potpuno legalnih i javnih isplata. Osim što se u novinama objavljuju uobičajene izjave vlasti, vlada zakupljuje prostor u novinama i drugim medijima da bi objavljivala ono što, u suštini, predstavlja njeno vlastito reklamiranje, ali prerušeno u novinske članke. U većini slučajeva, ovi lažni članci se štampaju tik uz prave članke novinara bez ikakvog nagoveštaja da ih je napisala i platila vlada, a ova vrsta trošenja će i dalje biti dozvoljena i po novim pravilima.

Urednici i izdavači su takođe na platnim spiskovima vlade, ne trpajući novac u džepove, ali primajući vrednije, političke usluge. Može da se radi o poklanjanju javne dozvole koja se normalno teško dobija, ili o okretanju glave na neplaćanje poreza. Te vrste usluga se ne pojavljuju ni u kakvim računskim knjigama, a novinarka Martinezova veruje da one utiču na uredničku politiku mnogo više od podmićivanja pojedinih novinara.

MARTINEZ: Mi novinari nemamo moć da odlučimo šta će se dešavati sa štampom. Moje novine, novine za koje radim, u vrlo bliskim su odnosima sa vladom. Ništa se neće desiti. Ništa se neće promeniti.

PITANJA

1. Šta iz meksičkog iskustva možemo da naučimo o zahtevima slobode štampe? Otvorene isplate novinarima opisane u ovoj priči delimično se mogu pripisati kulturnim razlikama između Meksika i Sjedinjenih Država. Da li je to dovoljno objašnjenje?
2. Objasnite koje posledice po profesionalno novinarstvo imaju ove redovne isplate meksičkim novinarima. Šta će se verovatno dogoditi ako novinar otkrije ozbiljan skandal u meksičkoj vladi i ako želi da ga objavi? Kakvi se pritisci

mogu izvršiti na takvog novinara, novinara koji je ranije prihvatao vladine „subvencije"?

3. Na koji način situacija u meksičkom novinarstvu na dramatičan način prikazuje potencijalni sukob između apstraktnih moralnih ideala profesionalne novinarske etike i stvarnosti u kojoj novinari pokušavaju da zarade za život, u uslovima niskih plata, političke korupcije i preovlađujućeg običaja da novinari za svoj rad primaju isplate od vlade?
4. Šta biste vi uradili da ste meksički novinar u takvim okolnostima? Šta mislite da bi meksički novinar trebalo da uradi i zašto? Na koji način biste pomirili apstraktne moralne ideale i situaciju s kojom se suočavaju meksički novinari? Kakvu vrstu cene bi u takvoj sredini čovek morao da plati da bi se usprotivio primanju vladinih isplata od strane novinara? Da li bi čak i tada bilo vredno čuvati sopstvene moralne ideale pod udarcima ovakvih podstreka korupcije?
5. Izveštaj koji je Nil Konan načinio za NPR emitovan je 1993. Kao vežbu iz istraživačkog novinarstva, ispitajte šta se događalo od 1993. do danas u odnosima meksičke vlade prema medijima. Da li je došlo do nekih značajnih promena? Da li je zabrana otvorenih isplata dovela do ikakvih promena u kvalitetu i objektivnosti izveštavanja u Meksiku?

Komercijalizacija vesti

U svojim granicama, televizija je izuzetno koristan put da o svetu doznamo mnogo toga što ne bismo mogli da otkrijemo ni na jedan drugi način. Ona ima neposrednost i domašaj koje ne može da dostigne nijedan drugi štampani ili elektronski medij. Možemo se samo nadati da će televizija kao opšti oblik komunikacije i kao novinarski medij nastaviti da se razvija i da stiče zrelost i osećaj svoje etičke misije.

U međuvremenu, ima zanimljivih moralnih pitanja koja se javljaju usled činjenice da televizija nije samo kanal za širenje informacija i vesti već i veoma profitabilan biznis. Ovi potencijalno

negativni činioci imaju uticaja na sadržaj informativnih emisija bar velikih TV mreža. Nil Postman [Neil Postman] i Stiv Pauers [Steve Powers], u delu *Kako gledati vesti (How to Watch News)*, daju jednu analizu komercijalnih pritisaka na savremene medije o kojoj se naširoko raspravljalo i u kojoj iznose sledeće savete osobama koje bi inače bile sklone da se oslanjaju na televiziju kao na svoj glavni izvor informacija:

> Postoje stvari koje javnost mora da zna bez obzira na to da li ih „voli" ili ne. Shvatiti šta se dešava u svetu i koji je smisao toga šta se dešava zahteva poznavanje istorijskog, političkog i društvenog konteksta. Zadatak novinarstva je u tome da ljudima pruži takvo znanje. Vesti nisu zabava. One su nužna potreba u demokratskom društvu. Stoga televizijske vesti moraju ljudima da pruže i ono što im je *potrebno*, pored onoga što *žele*. Rešenje je da se vesti prikažu u obliku koji će privući pažnju brojne publike a da se pri tom ne izneveri cilj da se javnost informiše. Ali kako stvari sada stoje, bitno je da svaki gledalac razume sledeće kad gleda emisije vesti na televiziji:
>
> 1. Američka televizija je mašina za pravljenje para koja nikad ne spava.
> 2. Dok novinari prate događaje vredne toga da postanu vest, uprava koja vodi računa o poslovnom uspehu često donosi odluke zasnovane na poslovnim razlozima.
> 3. Mnoge odluke o obliku i sadržaju informativnih programa donose se na osnovu informacija o gledaocu, čija je svrha da se gledalac zadrži pred televizorom tako da bude izložen reklamama.[4]

Kad o novinarstvu mislimo kao o biznisu, novinarska etika postaje posebna grana poslovne etike. Tada su moralne dileme i potencijalni sukobi između informativnosti i profita analogni onoj vrsti moralnih dilema s kojima se srećemo i u drugim profesijama koje su bar delom vođene težnjom za profitom, kao što su medicina, inženjerstvo i pravo.

4 Postman and Powers, *How to Watch News*, str. 9.

To su i pozivi za koje se očekuje da donesu novac pojedincima i preduzećima koji se njima bave. Te dve strane profesionalnih poduhvata mogu da idu ruku pod ruku ne dolazeći u sukob ili nesklad. Zadatak novinarske etike kao jedne grane poslovne etike jeste to da pomiri ove dve strane izveštavanja tako da nijedna od njih ne trpi na račun druge. Posebno se motivu profita ne sme dopustiti bez protesta da obezvredi sposobnosti profesionalnih novinara da ispune moralne obaveze koje imaju kao novinari, građani i moralni subjekti uopšte, u meri u kojoj ih etički principi obavezuju da delaju nezavisno od svoje profesionalne vezanosti za određenu medijsku kuću.

Ako možemo da na filozofski način shvatimo kako profesionalni poziv posvećen javnoj službi može da se kombinuje i pomiri sa profitabilnim poslovnim postupcima, kao što je to slučaj u novinarstvu, tada se isti model može korisno proširiti i na druge profesije, kao što su medicina, inženjerstvo i pravo, koje se takođe vode kao biznis. Isti se tip moralnih problema javlja za profesionalne novinare, kao i za lekare koji su profesionalno moralno obavezni da sprečavaju bolesti i leče bolesne, kao i da u isto vreme zarađuju novac na bolesti i smrti drugih ljudi. Ili za pravnike koji su profesionalno moralno obavezni da služe zakonu goneći ili braneći one koji su optuženi za zločine ili prestupe, istovremeno stičući profit na nevoljama koje ljudi imaju sa zakonom.

Sticanje profita u novinarstvu

Biće od pomoći ako uvedemo jedan primer kako se novinari mogu suočiti sa moralnom dilemom koja nastaje usled konflikta između dužnosti izveštavanja, a posebno ispunjavanja temeljne moralne obaveze profesionalne novinarske etike da se maksimalizuje relevantno govorenje istine u javnom interesu, i želje i potrebe da se to čini na profitabilan način, da se izveštavanjem zaradi novac. Ima, kao što ćemo videti, mnogo situacija od kojih svaka postavlja različite zanimljive probleme koji mogu da unaprede naše razumevanje etičke situacije u kojoj se ponekad zadese novinari. Kao što dokazuju Leonard Douni mlađi [Leonard Downie Jr.] i Robert G. Kajzer [Robert G. Kaiser] u svojoj nedavno objavljenoj autoritativnoj knjizi *Vesti o vestima: američko novinarstvo*

u opasnosti (The News About the News: American Journalism in Peril), ponovo se pozivajući na profit koji se može steći emitovanjem televizijskih vesti:

> Zato što su vesti najprofitabilniji proizvod lokalnih televizija, obaveze redakcije prema poslovanju stanice mogu daleko da prevaziđu puko povećanje rejtinga. Mnogim stanicama su vesti deo celokupnog marketinškog napora, često na način koji postavlja etička pitanja i potkopava kredibilitet stanice. Neke stanice prodaju reklamni prostor u emisijama vesti; druge koriste emisije vesti i u njima angažovane ličnosti da bi promovisale stanicu i njene programe, kao i programe njene mreže.[5]

Novinari koji pokušavaju da otkriju i objave činjenice trpe različite vrste pritisaka da ostvare profit. Profit se, znamo iz elementarne ekonomije, može ostvariti na dva načina: povećavanjem prihoda i smanjivanjem rashoda. Obe strategije se moraju primeniti da bi se stvorio maksimalni profit. Šta bi korporaciji vredelo da poveća svoj dohodak a da dopusti da rashodi porastu daleko više od prihoda? I šta bi vredelo deoničarima kad bi korporacija smanjila rashode, ali ne bi ostvarivala dovoljno prihoda da isplati troškove proizvodnje i da još ostane dovoljno da se isplate dividende? Činjenica da dobri poslovni postupci zahtevaju uravnoteženje prihoda i rashoda ukazuje na dva odgovarajuća načina na koja novinari mogu rizikovati kad pokušavaju da maksimalizuju relevantno govorenje istine istovremeno donoseći prihod i smanjujući rashode novinskoj kompaniji u kojoj rade, obezbeđujući da više novca dolazi nego što odlazi. Stoga ćemo razmotriti moralne dileme ili scenarija konflikta motiva profita u obe ove komplementarne kategorije.

Povećavanje prihoda od izveštavanja

Zamislimo prvo jedan slučaj kada profesionalni novinari mogu biti pozvani da pomognu povećavanju prihoda novinske agencije na način koji nije očigledno ni saglasan ni nesaglasan

5 Downie and Kaiser, *The News About the News: American Journalism in Peril*, str. 176.

s njihovom profesionalnom moralnom obavezom da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu.

Situacija koju ćemo razmatrati jeste situacija u kojoj je novinar otkrio neke veoma porazne činjenice o rđavom ponašanju jednog od najvećih oglašivača na datoj televizijskoj mreži. Pretpostavimo da je kompanija koja proizvodi hranu za bebe prodavala neke svoje proizvode, za koje se zna da u tragovima sadrže opasne materije, u zemljama trećeg sveta u kojima standardi za bezbednost hrane i lekova nisu toliko strogi kao u zemlji u kojoj kompanija ima sedište. Novinar je otkrio te činjenice i priprema priču sa video dokumentacijom, intervjuima sa zdravstvenim radnicima u pogođenim zemljama, kao i sa britkim zaključkom o tome šta je kompanija koja proizvodi hranu za bebe učinila da svoj škodljiv proizvod (što joj je bilo poznato) utrapi nedužnoj deci u drugim zemljama koje slučajno nemaju iste legalne mehanizme zaštite kao što ih ima zemlja iz koje kompanija potiče.

Ova priča je ostavila dubok utisak na urednika i producenta. Oni su odgledali snimljeni materijal, razmotrili dokumentarnu evidenciju i priznali da je reportaža izvanredno urađena i da daleko prevazilazi najviše standarde novinarskog kvaliteta. Oni se slažu da je vest od velikog značaja. To je apsolutno najznačajnija priča dana, i misle da se ona nalazi na trećem ili četvrtom mestu rang-liste koju su utvrdili za red po kome vesti treba da budu prikazivane. Međutim, prećutna briga koju direktori stanice shvataju, ali koja nije izričito saopštena novinaru, za koga možemo da pretpostavimo da je i sam svestan te činjenice, jeste to što je kompanija koja proizvodi hranu za bebe jedna od tri najveća korporativna sponzora date televizijske mreže i što bi bila dovedena u neprijatan položaj kad bi njeno rđavo ponašanje bilo razotkriveno u programu vesti televizije koju oni finansijsku pomažu.

Sada, u jednom idealnom svetu, mogli bismo da zamislimo kako upravni odbor televizije zaseda i izjavljuje da, ako je kompanija koja proizvodi hranu za bebe mogla da se tako rđavo ponaša prodajući nekvalitetne i opasne proizvode u inostranstvu, oni više ne žele da se ona oglašava u njihovim programima i da će odmah raskinuti ugovor s njom. To da je ovo fantazija, skoro komičan

način da se okonča melodramski zaplet, svedoči o činjenici da oglašivači većim delom povlače konce u industriji medija zato što oni daju novac koji predstavlja krv i život profesionalnog novinarstva. Bili bismo naivni kad bismo pretpostavili da se to ikada može dogoditi u praksi, osim u najekstremnijim zamislivim slučajevima, recimo, u slučaju da je kompanija o kojoj je reč samo maska za terorističku organizaciju koja želi da sruši vladu, ili, recimo, da je ona deo organizovanog kriminala koji se bavi ubistvima, ucenama i iznuđivanjem. Tada bi, možda, ova televizijska mreža razmislila o prekidanju veza s oglašivačem, ali u drugim slučajevima verovatno ne bi. Ono što možemo očekivati da se desi jeste to da bi direktori televizijske mreže, shvativši da je njihov profit u opasnosti, verovatno učinili nešto da odbace ili bar razblaže priču. Moramo da postavimo pitanje o intrinsičnoj moralnosti ili nemoralnosti takve odluke, i moramo da pokušamo da procenimo primereni stav koji novinar treba da zauzme u svetlu ovakvih dešavanja kad pokušava da zadovolji i apstraktni moralni ideal novinarstva, ideal maksimalizovanja relevantnog govorenja istine u javnom interesu, i da se bavi poslom koji je profesionalno bar delom posvećen i sticanju profita.

Sukob sa oglašivačima oko sadržaja vesti

Evo nekoliko verovatnijih načina na koje bi se mogao razvijati ovaj scenario. Razmotrićemo kasnije implikacije po novinarsku etiku svakog od njih.

(1) Televizijska mreža poziva reportera u svoju glavnu kancelariju, obaveštava ga sasvim nedvosmislenim rečima da priča neće biti prikazana i naređuje mu da preda sav materijal prikupljen tokom istraživanja.

(2) Televizijska mreža izvodi novinara na ručak i hvali njegovu priču i njegov odličan rad. Urednici ili direktori tada pominju, skoro uzgred, da bi priča imala jače dejstvo ako bi bila skraćena i uopštena, tako da se odnosi na sve kompanije za proizvodnju hrane koje su godinama postupale na ovakav način, ne pominjući nikoga pojedinačno; oni u tom kontekstu reporteru izjavljuju da razmatraju mogućnost da on bude unapređen i da dobije veću platu.

(3) Televizijska mreža obaveštava kompaniju koja proizvodi hranu za bebe da će neka verzija te priče biti emitovana, a kompanija preti prekidom oglašavanja ako priča bude zaista emitovana.

(4) Televizijska mreža obaveštava kompaniju za proizvodnju hrane za bebe da će neka verzija priče biti emitovana, a kompanija preti prekidom oglašavanja ako bude pomenuto njeno ime ili ukoliko dovoljno određene informacije omoguće prosečnom gledaocu da ustanovi o kojoj kompaniji je reč.

Uprostili smo situaciju da bismo istakli neke poente. Pa, ipak, ovo su karikature onoga što bismo razumno mogli da očekujemo da će se desiti u opisanom slučaju. Kakva bi bila reakcija datog novinara i drugih njegovih kolega, urednika, direktora mreže kao i kompanije za proizvodnju hrane za bebe? Šta treba da zaključimo o očiglednom sukobu između apstraktnih moralnih ideala novinarske etike i stvarnosti komercijalne televizijske proizvodnje?

Ponovo, ako prosto fantaziramo o onome što u idealnom slučaju treba da se dešava u moralno savršenom svetu, tada možemo da zamislimo da kompanija za proizvodnju hrane za bebe priznaje svoj rđavi postupak, izvinjava se javnosti i zemljama trećeg sveta u koje je poslala svoje opasne proizvode, refundira novac koji je zaradila svojim nepoštenim postupcima i plaća nadoknadu svim oštećenima, zaklinjući se da više neće ponoviti ovakvo zlodelo. To bi trebalo da se dogodi, i to se može dogoditi, ali realistički posmatrano to se najverovatnije neće dogoditi. Pošto novinari u stvarnom svetu moraju da imaju posla sa oglašivačima i drugim činiocima koji mogu uticati na njihovu profitabilnost, a koji nisu idealno moralni, oni moraju da razmotre kakav će biti njihov moralni stav kad se suoče sa pokvarenošću. Pitanje je uopšteno i svodi se na pitanje o tome na koji način treba da postupaju moralno ispravne osobe kad imaju posla s ljudima koji nisu moralno ispravni.

Moralni izbori u reakcijama na pritisak oglašivača

Koje su određene opcije otvorene novinarima koji žele da postupaju ispravno? U situaciji (1) jasno je da su direktori mreže, ukoliko su uopšte posvećeni poslu profesionalnog novinarstva,

loše postupili. Kad dođe do sukoba između oglašivača i moralne obaveze novinara da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu, novinari i timovi urednika, producenata i direktora televizijske mreže, koji podržavaju novinare i koji su takođe posvećeni ciljevima profesionalnog novinarstva, moralno su obavezni da ne popuštaju pred finansijskim pritiscima, već da se čvrsto odupru pokušajima oglašivača da diktiraju sadržaj vesti.

Direktori televizijske mreže treba da imaju bar eksplicitno lično, ako već nije sadržano i u pisanom ugovoru, razumevanje sa oglašivačima da ovi neće moći da vrše nikakav uticaj na sadržaj novinarskih vesti. To ih, naravno, neće sprečiti da prosto prekinu svoje oglašavanje, i mogu bez pretnji da nagoveste da će tako postupiti ukoliko nisu zadovoljni onim što mreža čini. Oglašivači nisu novinari, te se stoga ne mogu smatrati odgovornim za to što se ne drže principa novinarske etike. Oglašivači i kompanije imaju vlastitu poslovnu etiku koju treba da uzimaju u obzir, i to ulazi u ukupnu sliku moralnih prava i odgovornosti u ovom scenariju, ali zasada ispitujemo samo obaveze novinara.

Stoga novinari, urednici i direktori novinskih kompanija, ako žele da se drže temeljnog principa novinarske etike i da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu, nikada ne treba da pokleknu pred pritiscima oglašivača ili drugih spoljašnjih finansijskih uticaja koji teže da steknu kontrolu nad sadržajem vesti. U jednoj zdravoj ekonomiji, uvek će biti i drugih oglašivača kod kojih novinska agencija može da nađe druge finansijske izvore za svoju aktivnost i da tako preživi gubitak moralno nepoželjnih oglašivača. Direktori televizijske mreže treba umesto toga da razmotre kakav će uticaj na njenu dugoročnu profitabilnost imati otkriće javnosti da su primali novac za oglašavanje od beskrupuloznih preduzeća, za koja su saznali da su takva iz istraživanja svojih novinara koja su odbacili ili pokušali da zataškaju. Takve činjenice se obično obelodane pre ili kasnije, a šteta po televizijsku mrežu može da bude čak još i veća ako popusti oglašivačevom pritisku da stekne kontrolu nad sadržajem vesti. Ta vrsta razmatranja predstavlja razlog koji diktira *razboritost*, a ne *moral*, da se ne popusti pred pokušajem da se manipuliše vestima zarad očuvanja profita od prihoda od oglašavanja. (Razlozi koje diktira razboritost

nazivaju se *prudencijalni* i odnose se na ono što je pametno učiniti, a ne na ono što je moralno ispravno učiniti.)

Moralni razlog za odbijanje da se popusti pred ovakvim pritiscima jeste taj što bi to predstavljalo kršenje temeljne moralne obaveze profesionalnih novinara da objavljuju važne istine. Odbaciti vest da bi se neki oglašivač zaštitio od skandala jeste vid samoregulacije ili samocenzure koji nije saglasan sa moralnom obavezom novinara da govore istinu u interesu javnosti. Ako novinari, urednici i direktori veruju da su nabasali na istinu o kompaniji koja proizvodi hranu za bebe, i ako veruju da je ta informacija od vitalnog značaja za njihovu publiku i za dobro ljudi u celom svetu, tada imaju moralnu obavezu da je objave, čak ako to znači gubitak prihoda od oglašavanja, pa čak ako, u finansijski najgorem scenariju, to za sobom povlači toliko veliki pad profitabilnosti da će novinska kompanija propasti. Ono čemu se treba nadati, u svakom slučaju, ponovo sa stanovišta razboritosti, jeste to da će svojim čvrstim stavom prema pokvarenim pokušajima da se utiče na sadržaj vesti novinska kuća i novinar o kojem je reč steći moralno poštovanje drugih oglašivača koji će bar nadomestiti, a možda čak i uvećati, profit koji je poticao od kompanije za proizvodnju hrane za bebe. Da li je ovo jedno realističko očekivanje ili samo neutemeljeni moralni idealizam?

Moralne obaveze novinara da ostvare profit

Isto važi u sva četiri scenarija. U svakoj od ovih situacija novinari su moralno obavezni da se odupru svim spoljašnjim uticajima koji prete da negativno utiču na njihovu spremnost da govore istinu, bilo povlasticama ili isplatama od strane vlade, bogatih oglašivača, ili bilo kog drugog. Popustiti pred ovakvim pritiskom predstavlja bezuslovno kršenje novinarske etike.

Pa, ipak, trebalo bi da zastanemo i da razmotrimo novu dilemu s kojom će se suočiti novinari koji odolevaju pritiscima oglašivača koji bi želeli da kontrolišu sadržaj vesti. Ako novinari imaju moralnu obavezu da javnosti prenose vesti, zar nemaju i moralnu obavezu da ostanu u poslu kako bi mogli da i dalje izveštavaju? Ako je to slučaj, zar nemaju i moralnu obavezu da zadovolje oglašivače, čak i u pogledu sadržaja vesti, ako je to neophodno

da bi se vrtele štamparske mašine i zujale kamere? Kad ne bi tako postupili, zar ne bi bili krivi što nisu ispunili svoju obavezu da izveštavaju? Da bismo procenili ovu dilemu, moramo uzeti u obzir nekoliko ključnih stvari. Mi ne pretpostavljamo da novinari imaju moralnu obavezu da se bave svojim zanimanjem pod svim mogućim uslovima. Možemo da se divimo hrabrosti i upornosti novinara i novinskih agencija koji se trude da izveštavaju što bolje mogu čak i pod strašnim političkim diktaturama u kojima se vesti žestoko cenzurišu a prekršaji surovo kažnjavaju, zato što smatramo da novinari i tada mogu da učine nešto dobro i da održe u životu mogućnost da će se u budućnosti ponovo uspostaviti slobodna ili relativno slobodna štampa.

To nije sasvim ista situacija kao što je ona kada oglašivači pokušavaju da prinude novinare i njihove poslodavce da počnu da iskrivljuju vesti u interesu velikih korporacija. Oglašivači ne mogu novinare da prisile da učine ono što ovi ne žele, već mogu samo da se služe snažnim ekonomskim pritiscima. Umesto da ne ispune moralnu obavezu svih novinara da iznose relevantne istine u javnom interesu, novinari i njihovi urednici i direktori u slobodnom društvu mogu da odluče da prihvate gubitak profita, pa čak, ako je to neizbežno, i da prestanu da se bave svojim poslom, a ne da kaljaju svoju profesiju. Kao pojedinci, oni mogu uvek da pronađu druge načine da izveštavaju o činjenicama, da rade za neku drugu novinsku agenciju ili da pokrenu svoju sopstvenu, znajući bar da nisu prekršili obaveze i odgovornosti profesionalnog novinarstva. U suprotnom, a to je presudno, ne bi postupali kao novinari u pravom značenju te reči. Ako ne mogu da ispune dužnosti profesionalnog novinara, mogu da prestanu da se bave tim poslom i da nađu neki drugi način da zarade za život. Žalosna je istina da je u nekim okolnostima s moralne tačke gledišta bolje pobeći od korupcije nego pokleknuti pred njom.

Uticaj grupnih interesa na izveštavanje

Isto važi i za nastojanja gledalaca, ponekad organizovanih u interesne grupe, da utiču na sadržaj izveštavanja. Gledaoci mogu da zaprete bojkotom ako se ne slažu s onim što određena televizijska mreža, novine, časopis ili radio imaju da kažu. Zamislimo

da se velikoj grupi religioznih fundamentalista ne dopadne činjenica što se u vestima pojavljuju informacije o životnom stilu homoseksualaca ili o novim otkrićima u teoriji evolucije ili o običajima drugih svetskih religija. Oni mogu da zaprete da će se obratiti oglašivačima datog informativnog medija ili da će prosto prestati da ga prate, što će negativno uticati na gledanost, slušanost ili čitanost tog medija pa prema tome i na njegove prihode od oglašavanja i na ukupnu profitabilnost.

Novinari bi, uvek pretpostavljajući da su odani istini, trebalo čvrsto da se odupru svim takvim pokušajima da se kontroliše sadržaj vesti *bez obzira na finansijske posledice.* Trebalo bi da budu hrabri i čvrsti u svom moralnom uverenju da ne treba da pokleknu pred pritiscima koji bi ih naveli da prekrše svoju temeljnu moralnu obavezu da maksimalizuju relevantno govorenje istine. U suprotnom, ne bi postupali kao novinari niti bi činili ono što se od novinara očekuje da čine. Praktično govoreći, u jednom slobodnom pluralističkom društvu, ne očekujemo da bilo koja korporacija, reklamna agencija ili neka interesna grupa bude u stanju da zatvori televizijsku mrežu ili novinsku agenciju, pa čak ni da im nanese takvu finansijsku štetu koja bi učinila da više ne bude profitabilno da se bave vestima. Umesto toga treba da pretpostavimo da će u pluralističkom društvu većina građana, intuitivno shvatajući značaj novinarstva za očuvanje društvenih sloboda, poštovati i diviti se novinaru i televizijskoj mreži koji se odupru pritiscima oglašivača ili cenzuri interesnih grupa i da će pojedincima i novinskim agencijama pružiti još veću meru moralne i materijalne podrške. Novinari su deo društvene zajednice i mogu da računaju da će svi oni koji ispravno misle ustati u njihovu odbranu ako svoju situaciju predoče javnosti.

Poziv novinarima da se odupru finansijskom zastrašivanju

Implikacije novinarske etike u svim pomenutim scenarijima su neumoljive. Novinar, urednik ili direktor koji popušta pred pritiskom koji utiče na sadržaj vesti, a posebno na izbacivanje ili razvodnjavanje istine, postupa rđavo, protivno moralnim obavezama koje svim novinarima daju pravo da slobodno istražuju

i prikazuju vesti. Oglašivači treba da shvate moralnu odgovornost koju imaju kao građani slobodnog društva da se ne utiče na sadržaj vesti ukoliko je on istinit. Oni bi u pokušaju da se kontroliše sadržaj vesti trebalo da vide jednu vrstu cenzure, a novinari, urednici i menadžeri treba da budu ohrabrivani da se odupru svim pokušajima oglašivača i posebnih interesnih grupa da vrše neopravdan uticaj na izveštavanje. Svaki pokušaj da se ograniči ili zabrani relevantno govorenje istine jeste kršenje novinarske etike i novinari i građani odani slobodi štampe trebalo bi da mu se odupru radi opšteg dobra.

Trebalo bi da naglasimo, u slučaju da postoji ikakva mogućnost nerazumevanja, da oglašivači kao takvi nisu nužno pokvareni. Većina njih su odgovorni građani koji shvataju potrebu da se održi sloboda štampe time što neće pokušavati da kontrolišu sadržaj vesti. Oglašavanje nas obaveštava o novim proizvodima i uslugama i time služi korisnoj svrsi u slobodnoj ekonomiji, pružajući informacije druge vrste. Raspravljali smo o moralnom odgovoru koji implicira novinarska etika u jednom broju srodnih scenarija u kojima je reč o jednom zamislivom izvoru finansijskih pritisaka na novinare da ograniče svoje govorenje istine i pokušali smo da dramatizujemo potencijalne zloupotrebe koje bi mogli da vrše pojedinci i korporacije koje obezbeđuju veći deo prihoda od kojih zavisi profitabilnost novinskih agencija i stoga njihova sposobnost izveštavanja. Ovde je, kao što smo videli, bar princip jasan. Potpuno je druga stvar da li u praksi dolazi do kompromisa, pa čak i do kapitulacije pred izvorima finansiranja na kojima počiva proizvodnja vesti i sticanje profita za vlasnike deonica kompanija koje investiraju u profesionalno novinarstvo. Raspravljamo o onome što *treba* da se događa, imajući u vidu principe novinarske etike koje smo branili, a ne o predviđanjima onoga što će novinari i menadžeri televizijskih mreža stvarno učiniti baveći se poslom proizvodnje vesti. Ako kapituliraju pred finansijskim pritiscima opisane vrste, tada su postupili rđavo, protivno principima profesionalne novinarske etike. Ako bude otkriveno da su popustili pred takvim pritiscima – a istakli smo i značaj toga da profesionalni novinari služe kao nadzor nad drugim novinarima i vladinim agencijama, pojedincima i preduzećima, tako da će uvek postojati izvesna verovatnoća da će biti otkriveni – razumno

je očekivati da će tada biti javno kritikovani i osuđeni od strane drugih novinara. Ako je tako, tada postoji dalje ukazivanje na meru u kojoj profesionalni novinari smatraju moralno pogrešnim izneveravanje novinarskih standarda zarad profita, čak i ako kao ljudi mogu imati saosećanja prema kolegama uhvaćenim u ovakvim moralnim dilemama.

Povećavanje novinskih profita smanjivanjem troškova

Pređimo sada na slučaj kada od profesionalnih novinara poslovna strana njihovog rada zahteva da smanje troškove na način koji nije očigledno saglasan ili očigledno nesaglasan s njihovom profesionalnom moralnom obavezom da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu. Profitabilnost zavisi ne samo od sticanja prihoda, već i od smanjivanja rashoda. Uvek se radi o tome da se izabere koje vrste troškova mogu razumno da budu smanjene bez negativnih posledica za kvalitet proizvoda, u ovom slučaju, vesti koje se proizvode.

Postoje načini za smanjivanje troškova koji ne moraju neizbežno umanjivati kvalitet rada. Korišćenje kompjutera za pripremanje tekstova i video snimaka, prikupljanje informacija preko Interneta bez potrebe da se putuje na udaljene lokacije, kao i mnogi drugi načini pomažu ne samo da se uštedi novac i da se tako poveća profit, već i poboljšavaju, a ne smanjuju, kvalitet novinskog izveštavanja. Mogu se navesti i mnogi drugi primeri. Zavisno od toga koliko je trošila, novinska agencija može da uštedi novac mnogim unutrašnjim reformama: štednjom energije, ograničavanjem gubitka materijala koji se koriste u proizvodnji vesti, kupovinom samo najneophodnijih materijala od dobavljača koji nude najnižu cenu i tome slično. To su sve metodi koje bilo koje preduzeće može legitimno da primeni da bi uštedelo novac i povećalo svoj profit, a koji ne dovode do smanjivanja kvaliteta njegovih proizvoda ili usluga, već koji mogu zapravo da ih poboljšaju većom efikasnošću.

Pored ovih standardnih metoda za povećanje profita, kakav bi trebalo da bude stav novinara, urednika, producenata informativnih programa i direktora kad se predlažu ili nameću druge

mere za smanjivanje troškova, koje neposredno utiču na mogućnost novinara da obavljaju svoj posao? Postupićemo kao i ranije, zamišljajući tipične slučajeve koji će ilustrovati principe o kojima je reč. Pretpostavimo da lokalni ogranak televizijske mreže predloži da se smanji broj zaposlenih novinara, oslanjajući se na unapred pripremljene vesti iz nacionalne centrale umesto da samostalno istražuje događaje. Ili, pretpostavimo da nacionalna novinska agencija predloži uštedu koja će se ostvariti izostavljanjem uobičajenih procedura za proveru tačnosti vesti, što će potencijalno ograničiti mogućnosti smanjenog broja novinara da pouzdano i blagovremeno izveštavaju o značajnim događajima. Mogli bismo da zamislimo i da bez svojih saradnika koji će proveravati određene pojedinosti njihovih priča, novinari još uvek mogu da ustanove šta je istina, ali isuviše sporo da bi bili konkurentni drugim novinskim agencijama. Kad je reč o snagama tržišta, lako je zamisliti da bi jedna novinska agencija učinila sve što je neophodno da i dalje ostane konkurentna. Šta ako veći broj novinskih agencija odluči, manje-više istovremeno, bilo u dogovoru bilo slučajno, da smanji broj zaposlenih, tako da su tada svi u istoj situaciji i snage tržišne konkurencije nemaju uticaj na novinske agencije uzete kolektivno? Potrošači vesti mogu da se žale i kritikuju, i u izvesnim okolnostima to bi moglo dovesti do toga da jedna ili više agencija napusti ovu praksu i pokuša da zadobije veću konkurentnost povećavajući svoju sposobnost da sakuplja i proverava vesti. Međutim, ako to ne učine, tada javnost neće imati nikakvu alternativu kojoj bi mogla da se okrene.

Pod svim ovim pretpostavkama možemo da vidimo da u opisanim okolnostima odluka da se smanje troškovi proizvodnje vesti na način koji utiče na mogućnosti da se o njima izveštava može da predstavlja kršenje temeljne moralne obaveze novinarske etike da se maksimalizuje relevantno govorenje istine u javnom interesu. U meri u kojoj povećanje profitabilnosti novinske agencije smanjivanjem troškova smanjuje i mogućnost da se informacije otkrivaju i prenose javnosti, u toj meri agencija deluje protivno principima od kojih profesionalno novinarstvo dobija svoj mandat. Ako ne govorimo samo o kupovini olovki po sniženim cenama već o donošenju administrativnih odluka za koje se zna da će ograničiti mogućnosti novinara da govore istinu, jedino radi

povećavanja profita, tada su takvi postupci nesaglasni sa novinarskom etikom i stoga profesionalno neetički. Teškoća leži u tome što, kad jednom takve promene počnu da se uvode, one se, uopšte uzev, uvode postepeno, malo po malo, ograničavajući novinarima govorenje istine, ali na takav način da je u praksi teško primetiti razliku i zauzeti moralni stav protiv uplitanja koja na kraju podrivaju efikasno izveštavanje o činjenicama. Umanjivanje sposobnosti novinara da izveštavaju o vestima s jedinim ciljem da se poveća profit neće zbog toga biti ništa manje dostojno osude s tačke gledišta novinarske etike, i predstavlja nešto čemu se mora odupreti u najvećoj mogućoj meri. Novinske agencije treba da postupaju suprotno tome i da rade na poboljšanju i povećanju sposobnosti svojih novinara da otkrivaju i objavljuju informacije o događajima u svetu koji mogu zanimati i biti značajni za javnost kojoj služe. Ako ne postupaju tako, oni se poslom novinarstva više ne bave na primeren način.

Slabost volje i iskušenja finansijskog dobitka

Novac, nasuprot popularnoj izreci, nije uvek i nužno izvor sveg zla. Međutim, kad razmišljamo o sukobima profesionalnih odgovornosti do kojih dolazi usled motiva profita, ne smemo da svu krivicu pripišemo etici novinarstva i, posebno, principu da su novinari moralno obavezni da maksimalizuju relevantno govorenje istine.

Tako nije istina da je, na primer, sprečavanje širenja bolesti i lečenje bolesnih koren svakog zla, ili da je primena zakona i odbrana optuženih koren svakog zla, ili da je istraživanje događaja u svetu i izveštavanje o njima u skladu sa principom maksimalizovanja relevantnog govorenja istine koren svakog zla. Ako u određenim profesijama postoji izvor moralno pogrešnog postupanja, gde bi ga bilo bolje smestiti nego u ono što su mnoge osobe voljne i spremne da učine da bi zaradile novac? Moralni subjekti često pate od *slabosti volje*, ograničenja koje posebno sputava sposobnost čak i najdobronamernijih osoba da stvarno ispune ono što prihvataju kao svoje moralne obaveze.

Stari grčki filozofi su slabost volje nazivali *akrasia*, pod čime su podrazumevali nesposobnost neumerenih osoba da učine

ono što znaju da je dobro u moralnom pogledu. Slabost volje često ukazuje na neku slabost karaktera, ali ona se posebno nalazi na proveri tamo gde su u pitanju velike sume novca ili stvari velike vrednosti. Kao što znamo iz običnog iskustva u svakodnevnom životu, ljudi ponekad radi novca (a naročito velikih suma lako stečenog novca) oslabe pa čak i potpuno odbace svoje moralne principe. Činjenica da je novčani dobitak snažan podstrek, koji potencijalno može da odvrati moralne subjekte od njihove dužnosti, čini tim neophodnijim da osobe koje žele da očuvaju standarde novinarske etike pažljivo prate aktivnosti oglašivača, grupa aktivista i svih drugih koji bi mogli pokušati da pomoću finansijskih sredstava diktiraju ili kontrolišu sadržaj vesti, kao i to da novinarima i direktorima pruže moralnu i materijalnu pomoć da se odupru porivima da žrtvuju novinarski kvalitet radi povećane profitabilnosti.

Neprimetno oglašavanje

Ima čak još tananijih načina na koje moralni integritet novinara može biti ugrožen primamljivim izazovom finansijskog dobitka. Pošto ti načini pred novinarsku etiku postavljaju nove klasične probleme, trebalo bi da razmotrimo neke od najznačajnijih okolišnih metoda kojima ekonomski interesi mogu ugroziti govorenje istine i da ponudimo konkretne moralne smernice za profesionalne novinare i direktore medija.

Troškovi pripreme informativnih emisija televizijskim mrežama čine privlačnim prihvatanje već pripremljenih programa, sa potvrđenim činjenicama zanimljivim gledaocima i dokumentarnim snimcima pripremljenim za emitovanje na video-traci ili DVD-u. Neke od tih materijala novinskim agencijama prodaju nezavisni izvori ili novinari koji nisu stalno zaposleni u informativnim medijima već rade honorarno. To nije sama po sebi moralno sumnjiva praksa, i novinske agencije sve vreme tako postupaju, smatrajući to vrednim, a i ekonomski atraktivnim izvorom informacija za njihove gledaoce. Međutim, evo jednog primera kako stvari ponekad mogu da pođu loše kad se te unapred pripremljene vesti nekritički objave ili emituju, potencijalno postavljajući moralne probleme profesionalne etike pred novinare koji rade u bilo kom informativnom mediju.

Slučaj 10

Danajci donose darove

Prodavac stiže u redakciju i nudi unapred pripremljenu video-traku koja može da popuni nekoliko minuta programa, sa prilogom o novom načinu lečenja koji će pomoći pacijentima koji pate od dijabetesa. Prilog je dobro dokumentovan, sve činjenice su tačne, a sadrži i intervjue sa priznatim i cenjenim zdravstvenim radnicima koji iznose iskreno mišljenje o potencijalnoj koristi i rizicima tog načina lečenja, koji može pomoći mnogim osobama da poboljšaju svoje stanje pa čak i sačuvaju život.

To je upravo ona vrsta stvari koju gledaoci televizijskih mreža čeznu da vide i da za njih saznaju. To je program, štaviše, koji bi bilo skupo proizvesti ako bi taj posao trebalo da obave sami novinari zaposleni u nekoj novinskoj agenciji. Priča je spremna za emitovanje, bez ikakvih daljih poslova, i po delić cene koja bi inače bila potrebna. Ali postoji jedan uslov. Kad bude emitovan video-snimak, čiju je pripremu platila jedna internacionalna farmaceutska kompanija, očekuje se da će najavljivač pomenuti da gledaoci mogu da kontaktiraju svog lekara ili lokalnu bolnicu da bi dobili brošuru u kojoj je način lečenja podrobnije opisan. Sve to zvuči prilično nedužno, osim što je u brošuri u velikoj meri sadržano promotivno oglašavanje farmaceutske kompanije koja je finansirala proizvodnju priloga.

To predstavlja posredni marketing kompanije koja je proizvela lek. U njega su novinari televizijske mreže uključeni prilično posredno preko niza informacija koje zainteresovane gledaoce vode do brošure u kojoj kompanija reklamira svoj proizvod. To nije učinjeno neposredno tako što bi ime kompanije ili njen zaštitni znak bili deo emitovane vesti, ali su u vesti sadržane informacije koje gledaoce upućuju kako da nabave promotivnu literaturu o proizvodu, ali samo ako su dovoljno zainteresovani da se raspitaju kod svojih lekara ili lokalnih bolnica sa kojima se farmaceutska kompanija unapred sporazumela. Lako je moguće da se kompaniji isplati, radi privlačenja pažnje određene grupe potencijalnih mušterija, da potroši novac potreban za proizvodnju priloga; to je pametan marketinški potez. Pitanje je da li bi novinari ili televizijska mreža kojima su ove činjenice poznate, ili samo

podozrevaju da su one tačne, učinili nešto rđavo ako emituju ovaj snimak kao deo svojih uobičajenih emisija vesti.

Pošto je to legitiman biznis, u principu ne bi bilo ničeg rđavog kad bi farmaceutska kompanija kupila vreme za oglašavanje na televizijskoj mreži da bi reklamirala svoj proizvod. Ono što bi je od toga moglo odvratiti jeste činjenica da je vreme za oglašavanje izuzetno skupo u poređenju s troškovima proizvodnje priče koju televizijska mreža može da prikaže zajedno sa svojim ostalim vestima. Kompanija tada treba da plati samo dodatne troškove proizvodnje brošure za lekare i bolnice koje će oni deliti kad to budu zatražile osobe koje su videle emisiju vesti. Kompanija pored toga dobija znatnu marketinšku prednost koju ne bi mogla da osigura običnim oglašavanjem. Time što je u svesti gledalaca povezana s vestima o naučnim dostignućima u jednoj značajnoj oblasti lečenja, farmaceutska kompanija stiče odobravanje potencijalnih mušterija koje će stoga verovatnije da koriste njene proizvode ili da traže od svojih lekara da im prepišu određeni lek u okviru novih postupaka lečenja dijabetesa, pa možda i drugih s tim nepovezanih zdravstvenih tegoba. Time kompanija stiče veću korist za svaki oglašivački dolar proizvodeći vest o napretku u medicini i samo posredno navodeći gledaoce kao potrošače na svoje eksplicitne oglase u brošurama koje reporter treba da najavi kao deo uvodnog ili završnog komentara emisije.

PITANJA

1. Da li su novinar ili televizijska mreža rđavo postupili (mereno principima novinarske etike) prihvativši snimak i uključivši ga među druge vesti u emisiji? Zašto jesu ili zašto nisu?
2. Da li bi u ovoj situaciji bilo ikakve razlike s tačke gledišta novinarske etike da farmaceutska kompanija nije uključila pominjanje brošure o lečenju koja se može dobiti od lekara ili bolnica? Šta bi bilo da su štampali takve brošure i izložili ih na tim mestima, ali da to nisu pomenuli u samoj vesti? Neki pacijenti bi nabasali na brošure vlastitom inicijativom tražeći profesionalni savet od svojih lekara o načinu lečenja opisanom u vesti. Da li bi to

novinare ili televizijsku mrežu oslobodilo potencijalne krivice za kršenje profesionalne novinarske etike?

3. Kako je, ako je uopšte, dovitljiva strategija farmaceutske kompanije da svoj proizvod reklamira ne plaćajući uobičajenu cenu oglašavanja u sukobu sa temeljnim principom novinarske etike maksimalizovanja relevantnog govorenja istine u javnom interesu? Zašto bi tačno, da je pogrešna, bilo dostojno moralne osude da informativni program uključi ovakvu već gotovu medicinsku informaciju prikrivenu kao vest?
4. Još zaobilazniji pokušaj da se proizvodi oglašavaju u televizijskim i radio-emisijama ili u štampi jeste to kada u toku intervjua sa nekom slavnom ličnošću ova pomene da joj je taj-i-taj proizvod pomogao. Ako je proizvođač platio slavnoj ličnosti da pomene tu informaciju, ali novinar koji vodi intervju to ne očekuje ili ne zna da se to može desiti, da li je u intervjuu došlo do kršenja novinarske etike? Šta da su novinar ili novinska agencija to unapred znali pa čak i u tome učestvovali postavivši prikladno pitanje koje su unapred spremili slavna ličnost ili kompanija koju ona krišom zastupa?
5. Ako mislite da ima nečega moralno sumnjivog u pominjanju imena proizvoda u toku intervjua sa slavnom ličnošću, gde bi u novinarskoj etici trebalo povući granicu? Da li bi slavnim ličnostima koje se pojavljuju na televiziji trebalo dozvoliti da nose prepoznatljive brendove odeće ili nakita? Ima li ičega lošeg u takvoj vizuelnoj reklami proizvoda, nasuprot njihovom uzgrednom pominjanju tokom intervjua? Zašto ima ili zašto nema?

Moralni problemi „potajnog" oglašavanja

Problem razmatran u prethodnom slučaju posebno je zanimljiv zato što nije očigledno da se krši prvenstvena obaveza novinara da govore relevantnu istinu.

Priča po pretpostavci ne sadrži nikakve neistine, a medicinska informacija koju nosi neposredno je relevantna za javnost koja je prirodno zainteresovana za nove načine lečenja ozbiljnih

bolesti kao što je dijabetes. Javnost će u prilogu naći korisnu informaciju, što zadovoljava dužnost novinara svih medija da informišu svoju publiku. Dalje, novinaru koji će prikazati pripremljenu priču nije ponuđen mito niti ikakav drugi podsticaj, osim da doprinese profitabilnosti svoje televizijske mreže popunjavajući vrednom pričom nekoliko minuta vremena emitovanja, koja televizijsku mrežu ili neće koštati ništa, ako farmaceutska kompanija snimak deli besplatno, ili će je, u svakom slučaju, koštati mnogo manje no što bi je koštalo da snimak sama proizvede koristeći svoje novinare i tehniku. To je lak način za smanjenje troškova, a štaviše, čini se i da ne nosi nikakvu eksplicitnu mrlju komercijalnog iskorišćavanja medija od strane kompanije, zato što ime kompanije nije nigde pomenuto u prilogu. Oni koji samo gledaju prilog na televiziji i ne traže kompanijinu brošuru od lokalnih bolnica ili lekara, neće saznati za kompaniju i neće povezati kompaniju sa informativnom pričom.

Kao i većina stvari koje su isuviše dobre da bi bile istinite, primer farmaceutske kompanije koja proizvodi i distribuira priču o presudnom napretku u lečenju dijabetesa pun je neočekivanih moralnih problema. Radi jednostavnosti pretpostavićemo, prvo, da novinari i televizijska mreža nisu svesni toga da je prilog platila farmaceutska kompanija, niti da je u njemu pomenuta brošura, kao ni toga da će gledaoci biti upućeni kako mogu da je dobiju od svojih lokalnih zdravstvenih radnika. Ako novinari i urednici nisu svesni ovih činjenica, da li su moralno krivi zato što su prihvatili prilog i prikazali ga kao vest? Verovatno je u tom slučaju farmaceutska kompanija kriva za obmanjivanje, ako je, na primer, što bi verovatno trebalo da zamislimo, prilog pogrešno predstavljen kao da ga je napravio neki od novinara na koje se mnogi informativni programi često oslanjaju da bi pokrili posebne teme, uključujući zdravstvo, medicinu, nauku i mnoge druge vrste događaja. Tada je farmaceutska kompanija počinila jednu vrstu prevare, lažno ponudivši kao vest nešto što predstavlja prerušen i posredan pokušaj oglašavanja njenih proizvoda. Novinar ne može biti moralno odgovoran da zna apsolutno sve o svim svojim izvorima. Pa, ipak, možemo da tvrdimo da bi, kad bi istina o krajnjim motivima onoga ko deli prilog izbila na videlo, televizijska mreža bila moralno obavezna da tu činjenicu saopšti

svojim gledaocima, objašnjavajući pokušaj da se oglašavanje potajno poturi uz korišćenje informativnih emisija kao nenamernog i neobaveštenog saučesnika. Možemo i da kažemo da novinar i njegovi pretpostavljeni imaju dalju moralnu obavezu da brižljivo ispitaju okolnosti u kojima je prilog načinjen i finansiran. Svakom razboritom novinarskom profesionalcu trebalo bi da izgleda sumnjivo to što se prilog nudi besplatno ili uz uslov da se prilikom emitovanja pomene brošura. Novinar koji radi honorarno proizvodi vesti ili istražuje da bi zaradio za život i ne bi besplatno delio svoj rad. Niti takvi novinari postavljaju uslove u pogledu objavljivanja vesti, kao što je zahtev da televizijska mreža pomene dostupnost brošura.

Novinar ili njegovi urednici i drugi pretpostavljeni trebalo bi stoga da zatraže da vide jednu od brošura da bi odredili da li u njoj ima ili nema oglašavanja ili je reč o nekoj drugoj obmani. Novinar ili novinska agencija ne moraju da budu izuzetno promućurni da bi se upustili u to istraživanje. To je, na kraju krajeva, ona vrsta stvari kojom se istraživački novinari profesionalno bave da bi zaradili za život. Ako tom prilikom otkriju takve činjenice, tada bi bilo razumno zaključiti da prilog treba odbiti ako može biti emitovan samo pod tim uslovom. Ne očekujemo da novinari budu toliko lakoverni da ih prevari ta vrsta reklamne prevare koju smo opisali, mada je zamislivo da bi neke od njih mogli da prevare mnogo oštroumniji planovi koje niko ne bi, bar na prvi pogled, prepoznao. Čak i u najveštijim slučajevima obmanjivanja, zahtevamo kao deo novinarske etike da osobe povezane s proizvodnjom vesti treba da preduzmu razumne mere opreza i da iskreno pokušaju da otkriju pokušaje prevare, da ispitaju zašto je ponuđeni izveštaj načinjen i zašto se nudi. Mi ne postavljamo novinarima ili novinskim agencijama moralni zahtev da budu sveznajući. Međutim, smatramo ih moralno obavezanim na profesionalnu diskreciju i preduzimanje uobičajenih mera opreza kako bi sprečili da ono što su zapravo skriveni pokušaji oglašavanja bude prikazano kao vest.

Ovo, u svakom slučaju, izgleda kao moralno ispravan savet. Ako zapitamo zašto, kao što bi trebalo, odgovor je sigurno to da je, u skladu s temeljnom moralnom obavezom novinarske etike da se maksimalizuje relevantno govorenje istine u javnom interesu, krajnje

pogrešno prikazati nešto kao vest kada to naprosto nije vest, već skriveno oglašavanje koje zainteresovane gledaoce treba da uputi na komercijalni proizvod. U to je, pored intrinsičnog sadržaja samog izveštaja, uključen i jedan viši stepen neistinitosti koji krši zahtev da se u novinarstvu maksimalizuje govorenje istine. U tom slučaju, obmana čini dostojnim moralne osude i emitovanje priče pod lažnim pretpostavkama i to što su novinari prevideli znakove na osnovu kojih bi razboriti profesionalac trebalo da bude sposoban da prepozna da ima nečeg trulog u ponuđenom materijalu. Da su novinari ili njihovi pretpostavljeni unapred znali da je to namera onih koji im nude vesti, tada bi imali jasnu moralnu obavezu da ne koriste ponuđeni materijal pod nametnutim uslovima.

Razlog je isti, pošto bi u tom slučaju prepoznali da će njihova publika priču smatrati još jednom vešću, dok je ona zapravo i nešto više, nešto različito od onoga za šta se izdaje. Slična distinkcija važi, kao što smo već primetili raspravljajući o problemima novinarske etike u svetlu raznih vrsta predrasuda, ako je priča prikazana kao čisto informativna vest dok je zapravo i nešto više, subliminalni politički ili religijski komentar ili pokušaj da se utiče i na mišljenja, a ne samo da se informiše. Novinari su svojim čitaocima i gledaocima dužni da budu što je moguće otvoreniji u pogledu informacija koje prenose. Obavezni su da ispitaju uslove pod kojima se one prikazuju, iznoseći eksplicitne smernice o stvarnom značaju informacija koje iznose, i obavezni su da ne dozvole da tako različite kategorije kao što su objektivna informacija i oglašavanje namerno budu pomešane u svesti njihovih čitalaca ili gledalaca. To učiniti zapravo ne znači iznositi relevantne istine, već na moralno žalostan način ne ostvariti taj novinarski cilj i ne ispuniti profesionalnu moralnu obavezu.

Reklamiranje proizvoda u vestima

Ima i drugih načina na koji izveštavanje može da bude pomešano sa reklamiranjem nekog proizvoda. I ti načini potencijalno dovode do sukoba između obaveze govorenja istine u novinarstvu i pohlepe koja vodi veliki deo industrije vesti. Uzmimo da pretpostavljeni podseti novinara da je i samo oglašavanje vredno da postane vest i da potom preporuči da se novinar pozabavi pričom o jednom od najvećih oglašivača date televizijske

mreže, tako da njegovo ime i proizvodi budu više puta pomenuti u pozitivnom svetlu kao deo priče. Novinar u tom slučaju nenamerno uključuje pozitivno pominjanje korporativnog sponzora novinske agencije pod maskom prikazivanja legitimne vesti, što nije toliko upadljivo.

Razmotrimo mogućnost naizgled slučajnog pojavljivanja nekog proizvoda u vestima, što je postalo popularno na filmu. Korporacije plaćaju filmskim producentima velike sume novca da određene proizvode uključe u scenografiju prostora u kome se snima film, što je način za pozitivno oglašavanje njihovih proizvoda. Možemo zamisliti da se ista stvar događa i u slučaju izveštavanja o vestima, prvenstveno na televiziji, ali u principu i u štampi. Na primer, informativna emisija neke televizije emituje priču o kriminalnoj istrazi, ili o premijeri novog komada u pozorištu, ili o bilo čemu drugom. Ne iznosi se ništa neistinito, ali u panoramskim snimcima grada vide se bleštavo osvetljeni reklamni panoi koji oglašavaju iste proizvode koje inače sponzori oglašavaju u reklamama. Tako, vest o premijeri neke komedije na Brodveju može biti praćena snimcima Tajm skvera u Njujorku, na kojima se lako mogu primetiti neonske reklame bezalkoholnih pića ili elektronskih uređaja. Ako to novinari koji prave priče o takvim događajima namerno učine radi neke vrste ekonomske dobiti i korporacije čiji se proizvodi prikazuju i, još neposrednije, novinske kompanije u kojoj su zaposleni, tada je jasno da oni u svom izveštavanju krše principe novinarske etike o govorenju istine, prikazujući ono što bi trebalo da bude oglašavanje pod maskom informisanja gledalaca o činjenicama. U drugim slučajevima koji se mogu zamisliti ili koji se stvarno dešavaju u životu, moralna odgovornost za prikazivanje proizvoda u vestima može biti dvosmislenija i podložnija tumačenjima.

Rezime

Nismo pokušali da razmotrimo sve mogućnosti sukoba interesa između novinarskog govorenja istine i motiva profita. Nismo se ni dotakli svih načina na koje apstraktni moralni ideali novinarske etike mogu da dođu u sukob sa svakodnevnim realnostima novinarskog rada. Reprezentativni slučajevi koje smo izabrali za raspravu ipak pružaju neku vrstu modela za procenu moralnosti mnogih, ako već ne i svih sukoba.

Novinarima kao pojedincima, kao i svima nama u ovoj dolini suza, potreban je novac, a i njihove kompanije moraju da zarađuju novac. Kad to ne bi činile, ne bi mogle da plaćaju zaposlene novinare, niti da obezbede neophodnu opremu, materijal i usluge potrebne da bi se vesti objavljivale ili emitovale. To su skupe stvari i, osim u slučaju neprofitnih novinskih organizacija, kojih ima veoma malo, od novinskih agencija njihovi deoničari i korporativni menadžeri očekuju da ostvaruju profit, često prilično lep profit, proizvodnjom vesti. U svemu tome nema apsolutno ničeg moralno lošeg s tačke gledišta profesionalne novinarske etike. Postavlja se samo pitanje o načinu na koji je profit ostvaren, kao i o tome šta su novinari i njihovi pretpostavljeni voljni da učine da bi zaradili novac istraživanjem vesti i izveštavanjem o njima.

Ustanovili smo nekoliko načina na koje stvari mogu da pođu loše s moralne tačke gledišta. Naučili smo kako da prepoznamo neke od zamki i moralnih dilema u koje novinari mogu da upadnu ako ih vodi želja da vesti učine ne samo informativnim, već i profitabilnim za one koji ih prave. Opšti je princip da sve što umanjuje maksimalno relevantno govorenje istine u javnom interesu predstavlja kršenje novinarske etike, čak i u onim slučajevima u kojima je sadržaj vesti 100 procenata istinit. Okvir i kontekst u kojem su vesti prikazane jeste važan deo informacije koju izveštač prenosi o vesti, i on može da iskrivi istinu, da obmane čitaoca ili gledaoca, ili da umanji celokupan istinit sadržaj vesti. Ove potencijalno moralno kompromitujuće situacije treba izbegavati i brižljivo ih razmotriti, zato što do njih može da dođe na neočekivane načine. Moralno odgovoran novinar koji želi da se drži visokih profesionalnih ideala, a da istovremeno živi i radi u stvarnom, tipično ne-baš-idealnom svetu novinarstva, mora da razmotri implikacije svakog delića svoje reportaže i da ima moralnu snagu volje da se odupre svakoj novinarskoj aktivnosti koja bi se mogla pokazati neetičkom u tom smislu što predstavlja kršenje temeljnog moralnog principa novinarske etike da se maksimalizuje relevantno govorenje istine u javnom interesu. Ako imamo ispravan stav, ne moraju da postoje nepremostive teškoće da se pridržavamo apstraktnog moralnog ideala novinarstva tokom svakodnevnog bavljenja profesionalnim izveštavanjem o vestima u svetu koji ponekad naše moralne ideale stavlja na probu.

Ideal koji smo predložili praktičan je u tom smislu što se može stvarno primeniti kao uputstvo novinarima u njihovom radu. Mada ideal nameće zahtevan kriterijum profesionalnog ponašanja, on se može ostvariti u meri u kojoj svi novinari mogu iskreno pokušati da žive u skladu sa zahtevima i obavezama koje taj ideal postavlja. U tom pogledu se moralne obaveze novinarske etike ne razlikuju od obaveza opšte teorijske etike niti od obaveza bilo koje druge grane primenjene profesionalne etike. Mi neki sistem morala ne proglašavamo nepraktičnim ili neostvarivim za stvarne moralne subjekte od krvi i mesa samo zato što on postavlja ideal koji ne može uvek biti dostignut. Mi uviđamo da je moral stvar stepena i očekujemo da pošteni napori i iskreni trud u duhu moralnog principa često budu merilo toga da li pojedinci postupaju u skladu sa odgovarajućim etičkim standardima, doprinoseći onome što dati moralni princip zahteva i čemu teži. U svakom slučaju reč je o tome šta novinari pokušavaju da postignu u svom radu, o njihovim poštenim namerama, isto koliko i o meri u kojoj stvarno postižu svoj cilj. Novinari mogu uvek da pokušaju da ulože koncentrisan napor da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu pri izveštavanju o vestima, čak i ako u tome uvek ne uspevaju. Od novinara koji rade kao urednici isto se tako može očekivati da svoj urednički rad obavljaju odgovorno, ne mešajući vrednosti i interpretacije sa činjenicama, kao i da to čine na način koji je konzistentan s drugim moralnim obavezama koje takođe mogu da važe za njih kao moralno odgovorne pripadnike društva.

Ako s praktične tačke gledišta postavimo pitanje da li novinari i novinske kompanije mogu stvarno da se odupru zahtevima tržišta ističući informativni a ne zabavni sadržaj vesti, da se suprotstave oglašivačima kad dođe do neslaganja, da iskorene predrasude, da odbiju da povlađuju posebnim interesima i učine sve što je potrebno da bi se što više približili idealu maksimalizovanja relevantnog govorenja istine bez kršenja drugih značajnijih moralnih obaveza, tada se susrećemo sa drugim aspektom praktičnosti temeljnog moralnog principa novinarske etike. Tada zapravo istražujemo da li je realno da bilo koja novinska agencija pliva nasuprot preovlađujućoj struji i tržištu, kad se od njihovih konkurenata verovatno ne bi moglo očekivati da im se u tome pridruže i postupaju onako kako novinarska etika izgleda da zahteva.

Odgovor je sigurno to da novinske kompanije i pojedini novinari, poput sportista koji treniraju, mogu zaista da teže da ispune svoje profesionalne obaveze uprkos moćnim oprečnim činiocima, pa čak i ako njihovi konkurenti to ne čine.

Razmotrili smo i meru u kojoj određene profesionalne moralne obaveze mogu i treba da nadvladaju komercijalne interese. Možda je istina da novinska kompanija ne može da zaradi toliko novca ako se drži principa maksimalizovanja relevantnog govorenja istine u javnom interesu. Ipak, nemamo nikakvog razloga da mislimo da novinska kompanija koja savesno ispunjava svoju temeljnu profesionalnu novinarsku dužnost ne može da zaradi dovoljno novca da se održi u životu, pa čak i da napreduje u odnosu na svoje konkurente koji su očigledno više vođeni motivom profita i koji su izgubili iz vida glavni cilj koji bavljenje informativnim biznisom prevashodno ima. U svakoj mogućoj meri, novinari bi trebalo da budu u stanju, kao i drugi profesionalci pod finansijskim pritiscima, da pronađu unutrašnju snagu potrebnu da bi se oduprli prejakom motivu profita u izveštavanju o vestima. Realistički govoreći, oni su u stanju da ustanove standarde kvaliteta u izveštavanju, koji čine manje moguće ustupe komercijalnim interesima kad ovi prete da ugroze tačno i nepristrasno informisanje za javno dobro.

Očuvanje nezavisnosti i od vlade i od finansijera, izbegavanje cenzure i neprimerenih uticaja u novinarskom izveštavanju, zaštita poverljivih izvora, zadržavanje odgovarajuće novinarske nepristrasnosti i objektivnosti pri istraživanju i prikupljanju činjenica, i iznošenje komentara unutar parametara odgovornog uređivanja – ništa od toga nije nešto što bi bilo isuviše očekivati od novinara. Zaista, većina profesionalnih novinara u zadivljujućoj meri zadovoljava ta etička očekivanja. Poređenje sa profesionalnim etičkim kodeksima i smernicama za primerno novinarsko ponašanje koji su preštampani u Dodatku pokazuje meru u kojoj sami novinari priznaju istu vrstu moralnih obaveza koje smo i mi razmatrali, a koja predstavlja važan deo profesionalne moralne samoregulacije novinara.

Naše ispitivanje novinarske etike ni u kom slučaju nije imalo za cilj da se novinarima spolja nametnu moralni principi. Namera je bila da se profesionalnim novinarima pomogne da shvate

šta je sve na kocki u njihovom profesionalnom ponašanju kao zaštitnika slobode slobodnih ljudi u slobodnom društvu. Želeli smo da unapredimo shvatanje toga kako razne moralne obaveze koje su osobene za novinarstvo mogu biti dovedene u vezu sa određenim odgovornostima novinara da pruže tačne informacije, ili, kako smo mi formulisali taj princip, maksimalno relevantno govorenje istine u javnom interesu. Značajan način na koji se novinarske obaveze uzajamno uklapaju unutar okvira koji smo opisali ilustruje opštu karakterizaciju profesionalne etike koju takođe razvijamo i podupiremo dokazima. Reč je o tome da novinari u izvesnom smislu imaju iste moralne dužnosti kao i bilo ko ko nije novinar, samo uvećane srazmerno uticaju novinara na široku javnost i meri u kojoj se pojedinci oslanjaju na njihovo izveštavanje i očekuju da u izveštajima nađu istinite i tačne informacije o tekućim događajima.

Novinarstvo smo opisali kao plemenitu profesiju. Posao kojim se bave novinari apstraktno posmatran zaista je plemenit, a oni koji se bave ovom profesijom plemeniti su u meri u kojoj žive u skladu sa njenim idealima. Ako se novinari trude što je više moguće da govore samo istinu u javnom interesu, tada će, ispunjavajući temeljnu moralnu obavezu profesionalne novinarske etike, takođe zadovoljiti zahteve svog zanata. U isto vreme pružiće vredan doprinos očuvanju slobode društva u celini štiteći slobodu štampe, za šta su životno zainteresovani svi pripadnici slobodnog društva. Stoga su pojam slobode štampe i neke od njegovih najznačajnijih implikacija predmet sledećeg kao i potonjih poglavlja.[6]

6 Teško bi bilo naći bolje i sažetije izlaganje stava o značaju i ograničenjima slobode štampe u slobodnom društvu od onog koje je dao Valter Lipman [Walter Lippmann] u svojoj knjizi *Public Opinion* (1922), koje je navedeno u: Knowlton and Parsons, *The Journalist's Moral Compass*, str. 111: „Štampa nije nikakva zamena za institucije. Ona je nalik svetlosnom snopu reflektora koji se neprestano kreće, dovodeći jednu epizodu za drugom iz mraka na svetlost. Ljudi ne mogu da se bave svojim poslovima samo na osnovu tog snopa svetlosti. Oni ne mogu da upravljaju društvom na osnovu epizoda, pojedinačnih pojava i iznenadnih događaja. Samo kad dela na osnovu sopstvenog postojanog svetla, štampa može da, kad joj dođe do ruku, predstavi situacije dovoljno ilustrativne da bi se na osnovu njih moglo odlučivati. Teškoća je dublja, a takav je i lek. Ona leži u društvenoj organizaciji zasnovanoj na jednom sistemu analize i sakupljanja informacija, i u svim korolarijama tog principa; u odbacivanju teorije o celovitom građaninu, u decentralizaciji odlučivanja, u koordinaciji odlučivanja uz pomoć uporednog sakupljanja i analize. Ako u centrima upravljanja postoji stalni pregled, koji rad čini razumljivim onima koji ga vrše, kao i onima koji ga nadgledaju, sporna pitanja kad se jave nisu puki sudar slepaca. Tada se, takođe, vesti otkrivaju uz pomoć obaveštajnog sistema koji predstavlja i kontrolu štampe."

4 Sloboda štampe

Sada smo razmotrili relevantno govorenje istine u javnom interesu. Raspravljali smo o moralnim pravima i odgovornostima novinara u teoriji i, u ograničenoj meri, u praksi, i uzeli smo u obzir jednu značajnu distinkciju između apstraktnih moralnih ideala i realnosti svakodnevnog rada profesionalnih novinara. Sve to nam pruža oruđe za pristup vitalnoj pretpostavci koja se provlači kroz sva ova pitanja, a koja se tiče slobode štampe. Ako je moralno odgovorno upražnjavanje slobode u bilo kojoj oblasti moralno dobra stvar, dokazivaćemo da treba da radimo na zaštiti i unapređenju svih takvih sloboda. Štaviše, to treba da činimo ne samo na osnovu opštih principa, već i zato što je vrednost novinarskog izveštavanja direktno srazmerna meri njegove društveno odgovorne, ali u drugom pogledu, neograničene slobode. Opet ćemo se okrenuti slučajevima da bismo analizu usredsredili na vrline slobodne štampe u granicama zdravog praktičnog suda koji se poziva na viši društveni interes. Stoga biramo ovu priliku da bismo razumeli značaj apstraktnog moralnog prava novinara da slobodno izveštavaju o činjenicama i da izražavaju svoja mišljenja u svakodnevnom praktičnom kontekstu novinarskih društvenih odgovornosti.

Dileme slobode štampe

Ideja o slobodi štampe jeste još jedna moralna apstrakcija. Kao takva, sloboda štampe je podložna svim dvosmislenostima i podrobnijim određenjima, kao i sloboda uopšte. To ne znači da

je pojam slobode štampe besmislen, već samo da se ideja mora brižljivo odrediti i precizno definisati unutar unapred datih granica unutar kojih ona važi, ako želimo da izbegnemo pogrešno prikazivanje tog pojma i izvođenje pogrešnih zaključaka. Naš filozofski zadatak u ovom poglavlju jeste da razjasnimo sam pojam slobode štampe.

Nema apsolutno slobodne štampe, baš kao što nema ni apsolutno slobodnog čovekovog čina ni u jednoj drugoj oblasti. Da navedemo jedan ekstreman primer: mada pretpostavljamo da američko novinarstvo uživa visok stepen slobode izražavanja i izveštavanja, ne mislimo da ta sloboda obuhvata i dopuštenje da se objavljuju osetljive vojne tajne ili dečja pornografija ili uputstva kako da se u kućnoj radinosti napravi tempirana bomba. Zapravo, ima mnogih kategorija informacija koje ne želimo i ne očekujemo da novinari slobodno objavljuju. Filozofija teži tome da shvati granice koje s pravom važe za slobodu izražavanja u izveštavanju o događajima i možda, što je važnije, da objasni vrednost koju sloboda štampe ima unutar tih granica, ispitujući pri tom i pitanje da li su i zašto ovakve granice uopšte istinski opravdane. Stoga imamo jedan široko prihvaćen princip koji se odnosi na granice koje sloboda štampe ima u slobodnom društvu, princip koji su izrazili Fred Sibert [Fred Siebert], Teodor Peterson [Theodore Peterson] i Vilbur Šram [Wilbur Schramm] u svojoj studiji iz 1963. godine *Četiri teorije o štampi: autoritarna, libertarijanska, teorija društvene odgovornosti i sovjetska, i njihovo poimanje toga kakva štampa treba da bude i šta da čini (Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do)*:

> Prema teoriji društvene odgovornosti, zakonsko pravo na slobodu izražavanja nije bezuslovno. Čak je i libertarijanska teorija nametala izvesna minimalna ograničenja slobodi izražavanja kao što su ona predviđena u zakonu o kleveti, opscenosti, pozivanju na nerede i rušenje društvenog poretka. Sva ta ograničenja, primetila je Komisija (za slobodu štampe) Roberta M. Hačinsa [Robert M. Hutchins] iz 1947, počivala su na jednom opštem principu:

„da ono što je rečeno ili napisano na ozbiljan, otvoren i dokaziv način ugrožava priznata lična prava ili vitalne društvene interese" (66:123). Stoga zakonska ograničenja slobode štampe, dokazivala je Komisija, mogu biti opravdano proširena ako se i druge zloupotrebe mogu svrstati u tu kategoriju.

Uzmimo, na primer, opscenost. Ako neka publikacija svesno, dosledno, sistematski objavljuje opscenosti i vulgarnosti, ona se odrekla svog moralnog prava na slobodno izražavanje. Odrekavši se moralnog prava na slobodu izražavanja, ona je podrila i svoje zakonsko pravo. Istina, možda ima i boljih načina od zakonskih mera da se poprave takve publikacije. Pa, ipak, društvo može da odluči da opscenost predstavlja ugrožavanje njegovih vitalnih interesa od čega ono ima prava da se brani. Prema tome, ono može da zabrani opscene publikacije. Međutim, teret dokaza da su društveni interesi ugroženi leži na onome ko bi želeo da zakon proširi i na te nove oblasti zloupotrebe.[1]

Različita društva koja su težila visokom stupnju lične slobode na različite su načine pristupala problemu ograničavanja slobodnog širenja informacija. Ima raznih vrsta kompromisa koji su u praksi postignuti u raznim zemljama i vremenima. Bilo je pokušaja da se ostvari prikladna ravnoteža između prava javnosti da zna činjenice i vesti i drugih društvenih obaveza i ciljeva koji ponekad mogu da budu u sukobu sa željom da se očuva neograničen pristup informacijama.

Jedno rešenje ovog problema jeste to da se dopusti u velikoj meri nesputana sloboda štampe, a da se u rezervi zadrži mogućnost cenzure informacija za koje se može misliti da su opasne i štetne po bezbednost društva kao celine. Teškoća sa takvim odredbama leži u tome što im ponekad preti ono što logičari nazivaju *klizavom nizbrdicom*. Ako se sloboda štampe u ovom ili onom slučaju ograničava na osnovu legitimnih razloga bezbednosti,

1 Fred Siebert, Theodore Peterson and Wilbur Schramm, *Four Theories of the Press*, str. 99.

time se može postaviti loš presedan kojim se sam pojam bezbednosti rasteže da bi obuhvatio sve manje slične situacije, tako da na kraju nema nikakve smislene slobode objavljivanja informacija. Učinak presedana koji podrivaju bilo koju vrstu slobode naročito je opasan kad svaki novi slučaj liči na prethodni samo u nekom beznačajnom pogledu. U takvom procesu slobode će ubrzo biti umanjene pa čak i uništene na način koji na početku nije mogao lako da se predvidi.

Društvo je posebno u opasnosti da ograniči slobodu štampe kada, iz ovog ili onog razloga, dostupnost izvesnih vrsta informacija ugrožava njegove vitalne interese. Tada je prirodno da odgovorne vođe pokušaju da uvedu mere koje će njihove građane učiniti bezbednijim sprečavajući da se slobodno šire potencijalno štetne činjenice. U takve informacije često spadaju vojne i ekonomske tajne, ali, dok počinje pad niz klizavu nizbrdicu, spisak može brzo da se proširi i obuhvati i mnoge druge vrste informacija. U najgorem slučaju, sve ili skoro sve značajne vrste vesti mogu postati predmet vladine cenzure na svim nivoima, sve dok ideal slobodne štampe ne bude potpuno izgubljen. Značaj slobodnog izražavanja nasuprot njegovom ograničavanju naglašen je u kritičkoj studiji Roberta Trejdžera [Robert Trager] i Done L. Dikerson [Donna L. Dickerson], *Sloboda izražavanja u dvadeset prvom veku (Freedom of Expression in 21st Century)*:

> Sloboda govora je jedan od najvažnijih preduslova slobodne ličnosti i slobodnog društva. U demokratskim društvima ima više slobode izražavanja nego pod represivnim vladama. Ali čak i u slobodnim zemljama nije svaki govor slobodan. U zemljama u kojima postoji tradicija slobode govora, sudije, pravnici, zakonodavci i građani često se suočavaju sa odlukama o tome koja će sloboda izražavanja biti zaštićena, kakav govor može biti zabranjen ili kažnjiv, šta opravdava užu ili širu slobodu izražavanja i na koji način sloboda govora treba da se uravnoteži sa drugim pravima. Pošto odgovori na ova pitanja zahtevaju politička, religijska i kulturna razmatranja, zaštita slobode govora varira od zemlje do zemlje, razlikujući se čak i među demokratskim društvima.

> Značaj slobode izražavanja za razvoj ličnosti, za veze među ljudima i za odnos vlade i građana čini slobodu govora ne samo jednom zanimljivom temom, već i temom presudnom za čovekov život.[2]

Stoga postoji potencijalni sukob između interesa štampe i medija uopšte da izveštavaju o svemu što procene da je vredno da postane vest i interesa i, u izvesnim slučajevima, čak i moralne obaveze vlade da vrši neku vrstu kontrole nad vrstama vesti koje se prenose i nad time kako se prenose i šta se u njima ističe i iz koje perspektive im se pristupa. Problem je kako pronaći pravu vrstu ravnoteže između stvaranja mogućnosti da štampa može maksimalno slobodno da izveštava o događajima, i istovremenog sprečavanja pojave informacija koje ugrožavaju integritet pojedinaca i bezbednost društva. Teškoća leži u tome što obe krajnosti koje smo već pomenuli štete interesima društva. Loše je da isuviše mnogo pogrešnih vrsta informacija postanu javne ako će isuviše mnogo osoba ili društvena struktura kao celina time biti dovedeni u opasnost. Podjednako je loše za društvenu strukturu kao celinu i stoga za pojedince koji žive u tom društvu ako vlada vrši isuviše veliku kontrolu nad medijima. Negde između ovih krajnosti možemo se nadati i očekivati da se pronađe prava ravnoteža. Gde bi to tačno trebalo da bude i zašto jeste jedno iznenađujuće teško filozofsko pitanje.

Zaštita novinarskih sloboda u američkom Ustavu

Pre svega, moramo da se zapitamo: zašto cenimo slobodu štampe? Nema sumnje da je sloboda štampe veoma cenjena u slobodnim društvima. Ustav Sjedinjenih Država sadrži zabranu kao Prvi amandman Povelje o pravima:

> Kongres ne može donositi nikakav zakon o ustanovljavanju državne religije, kao ni zakon koji zabranjuje slobodno ispovedanje vere; ni zakon koji ograničava slobodu govora ili štampe ili pravo naroda na mirne zborove i na upućivanje peticija vladi za ispravljanje nepravdi.

2 Trager and Dikerson, *Freedom of Expression in 21st Century*, str. 13.

To su snažne, uzbudljive reči. A to nisu samo puke reči, jer iza njih stoje društvene konvencije i pravni mehanizmi sudske, izvršne i zakonodavne vlasti u Sjedinjenim Državama. Sloboda štampe i njena zakonska zaštita stekle su poseban značaj u široj zajednici nacija.

Filozofski posmatrano, ipak ne bi trebalo da pretpostavimo da je Ustav konačna reč o pravu novinara da se slobodno izražavaju i pravu potrošača vesti da imaju slobodan pristup informacijama. Pored toga je potrebno i da zapitamo da li je Prvi amandman opravdan i da li on služi, sa jednog filozofski nezavisno odbranjivog moralnog stanovišta, kao pogodan model koji treba da slede i druga društva. Želimo da znamo da li onaj deo Prvog amandmana koji se odnosi na „ruke k sebi /hands off/" zabranu uplitanja vlasti u slobodu štampe otelotvoruje one vrste vrednosti koje su prikladne za novinarsku etiku. Pravna osnova garantovane slobode štampe koju jamči američki Ustav uživala je široku podršku u istoriji pravnih nauka:

> Izjava (predsednika Vrhovnog suda ser Vilijama Blekstona [William Blackstone]), koja je kružila širom američkih saveznih država, rezimira legalističko stanovište osamnaestog veka:
>
> Sloboda štampe je zaista suštinska za prirodu jedne slobodne države, ali ona se sastoji u tome da se ne postavljaju prethodna ograničenja objavljivanju, a ne u slobodi od kažnjavanja za krivični materijal kad se objavi. Svaki slobodan čovek ima nesumnjivo pravo da u javnost iznese mišljenja koja želi; to zabraniti znači uništiti slobodu štampe; ali ako on objavi ono što je nepristojno, zlonamerno ili nezakonito, mora da snosi posledice vlastite nepromišljenosti... tako je volja pojedinca još uvek slobodna; predmet zakonskog kažnjavanja je samo zloupotreba te slobodne volje. Niti se na taj način nameću bilo kakva ograničenja slobodi mišljenja ili istraživanja; još uvek je ostavljena sloboda ličnog mišljenja; širenje ili objavljivanje rđavih mišljenja, koja su štetna po društvene ciljeve jeste zločin koji društvo kažnjava (34: 1326-1327). I Tomas Erskin [Thomas Erskine] i Tomas Džeferson [Thomas Jefferson] zalagali su se za šire tumačenje ustavne zaštite štampe

od kontrole vlasti nego što su i Mensfild [Jared Mansfield] i Blekston bili voljni da prihvate. Erskinova teza je ukazivala na to da izdavač ne treba da bude kažnjavan ako je bio častan i iskren u svojim namerama iako je objavljeni materijal pogrešan, pa čak možda i štetan po interese države. Džeferson je dokazivao da, mada štampa treba da bude kažnjena za štetu nanetu pojedincima, ona ne sme da bude smatrana pravno odgovornom za štetu nanesenu ugledu vlasti. Definisanje primerenih ograničenja slobodi medija najteži je problem s kojim se suočava onaj ko podržava libertarijanske principe. Čak i danas... u demokratskim krugovima nije postignuta nikakva saglasnost o prikladnom opsegu vladine kontrole i regulacije raznih vrsta masovnih medija.[3]

3 *Ibid*, str. 49–50. Videti, između ostalog: O'Neil, *The First Amendment and Civil Liability*, i Anthony, *Make No Law*. Čitalac bi trebalo da uporedi sadržaj četiri dodatka sa drugim izražavanjima novinarske etike i sa svođenjem na prostiji princip iznet u ovoj knjizi o maksimalnom govorenju istine u javnom interesu i za opšte dobro. Videti takođe, na primer: „Canons of Journalism" (1922), koje je izdalo Američko društvo novinskih urednika, i revidiranu verziju tog teksta, „Statements of Principles", od 23. oktobra 1975, posebno sledeće odlomke:
Prvi amandman, koji slobodu izražavanja štiti od bilo kakvih zakonskih ograničenja, garantuje narodu preko njegove štampe ustavno pravo, i time ljudima koji rade u štampi postavlja posebnu odgovornost.
Stoga novinarstvo zahteva od onih koji se njime bave ne samo marljivost i znanje već i težnju standardima integriteta koji odgovaraju jedinstvenoj obavezi novinara.
U tom cilju Američko društvo urednika novina iznosi ovu izjavu o principima, koja će služiti kao standard koji podstiče najviši etički i profesionalni kvalitet.

Član I – Odgovornost
Prevashodni cilj prikupljanja i širenja vesti i mišljenja jeste služiti opštem dobru informisanjem ljudi i omogućavanjem da donose vlastiti sud o pitanjima dana. Novinari i novinarke koji zloupotrebe moć svoje profesionalne uloge iz sebičnih motiva ili bezvrednih ciljeva izneveravaju ovo javno poverenje.
Američka štampa je slobodna ne samo da informiše ili da služi kao forum za raspravu već i da bi podvrgla nezavisnom ispitivanju sile moći u društvu, uključujući i vladanje zvaničnika na svim nivoima vlasti.

Član IV – Istina i tačnost
Poverenje između novinara i čitalaca jeste temelj dobrog novinarstva. Moraju se uložiti svi napori da bi se osiguralo da sadržaj vesti bude tačan, slobodan od predrasuda i relevantan, i da su sve strane pravično predstavljene. Komentari uredništva, analitički članci treba da se drže istih standarda tačnosti u pogledu činjenica, kao i izveštaji o vestima.
Značajne greške u pogledu činjenica, ili izostavljanja, treba ispraviti odmah i upadljivo /prominently/.

Član V – Pravičnost
Novinari treba da poštuju prava ljudi koji se pominju u vestima, da poštuju uobičajene standarde pristojnosti i da budu odgovorni javnosti za pravičnost i tačnost svojih izveštaja o vestima.

Ako je Ustav na pravom putu, onda je u njemu ispravno izražen etički ideal slobode štampe. Ako smo Amerikanci, što se za čitaoca ne pretpostavlja, kao filozofi ne bi trebalo da budemo isuviše impresionirani činjenicom da se Prvi amandman pojavio u američkom Ustavu kao kamen temeljac društvenog ugovora u skladu s kojim i pod zaštitom kojeg mi živimo. Prvo ćemo morati da pronađemo dobre argumente u prilog ideji da štampa treba da bude u ma kojoj meri slobodna i da vlast ne sme da radi na ograničavanju prikupljanja vesti i izveštavanja, da bismo se složili da je Prvi amandman moralno opravdan. Tada možemo sa zadovoljstvom da ukažemo na činjenicu da su ti dobri razlozi otelotvoreni u tekstu Ustava i Povelje o pravima. Dok se bavimo nepristrasnim filozofskim ispitivanjem prednosti koje ima slobodna štampa, biće potrebno i da se bavimo težim problemima kako tumačiti slobodu štampe i, naročito, kako da na najbolji način budu ispunjene njene prateće odgovornosti prema društvu kojem služi. Zasada izričito prihvatanje slobode štampe izraženo u Prvom amandmanu uzimamo samo kao istorijsku evidenciju, sociološki podatak o činjenici da su utemeljivači Sjedinjenih Država visoko cenili slobodu štampe.

Slučaj 11

Tomas Džeferson o značaju slobode štampe

Evo izbora navoda iz spisa Tomasa Džefersona, autora američke Dekleracije o nezavisnosti i filozofski nastrojenog državnika, koji se čuvaju u Kongresnoj biblioteci:

> „Najdelotvorniji mehanizmi za (kontrolu naroda) jesu javna glasila... (Tiranska) vlada uvek (drži) neku vrstu stalne vojske novinara koji, bez ikakvog obzira na istinu ili na ono što bi ličilo na istinu, (izmišljaju) i objavljuju u novinama sve što bi moglo da posluži ministrima. To je dovoljno za veliku masu naroda koja nema nikakav način da razlikuje istinite od lažnih pasusa u novinama" (pismo G. K. van Hogendorpu [G. K. van Hogendorp] od 13. oktobra 1785).

„Našu slobodu može da štiti samo sloboda štampe, a ova ne sme da bude ograničena bez opasnosti da slobodu izgubimo" (pismo Džonu Džeju [John Jay], 1786).

„Pošto je temelj naše vlade mišljenje naroda, prvi cilj treba da bude da ono bude ispravno; i da je na meni da odlučim da li da imamo vladu bez novina ili novine bez vlade, ne bih ni trenutka oklevao da izaberem ovo drugo. Ali podrazumevam da će svaki čovek dobijati te novine i biti u stanju da ih čita" (pismo Edvardu Karingtonu [Edward Carrington], 1787).

„Što se tiče velikog značaja koji sloboda štampe ima za javne slobode [*liberty*], kao i teškoće da se ona podvrgne preciznim pravilima, zakonodavci su mislili da je manje zlo da joj se da veći opseg slobode nego da se ona ograniči" (pismo španskim poverenicima, 1793).

„Ja sam... za slobodu štampe, i protiv svih kršenja Ustava da bi se silom, a ne razlozima ućutkale žalbe ili kritike, pravedne ili nepravedne, koje naši građani iznose protiv ponašanja svojih predstavnika" (pismo Elbridžu Džeriju [Elbridge Gerry], 1799).

„Štampa (je) jedino zvono za uzbunu naroda. (Ako se) ona potpuno ućutka... oduzeta (su) sva sredstva zajedničkih napora" (pismo Tomasu Kuperu [Thomas Cooper] od 29. novembra 1802).

„Nijedan eksperiment ne može biti zanimljiviji od onoga koji sada izvodimo, i za koji verujemo da će utvrditi činjenicu da čovek može biti vođen razumom i istinom. Naš prvi cilj stoga treba da bude da ljudima sve puteve ka istini držimo otvorenim. Najdelotvorniji do sad pronađeni put jeste slobodna štampa. Stoga je to i prvi koji zatvaraju oni koji se plaše ispitivanja svojih postupaka" (pismo Džonu Tajleru [John Tyler], 1804).

„Funkcioneri svake vlasti skloni su da po volji upravljaju slobodom i imovinom podanika. Za slobodu i imovinu nema sigurnog skloništa do u samom narodu, niti oni u narodu mogu biti bezbedni bez informacija. Tamo gde je štampa slobodna, a svaki čovek ume da čita, sve je bezbedno" (pismo Čarlsu Jensiju [Charles Yancey], 1816).

„Sva bezbednost svih nas leži u slobodnoj štampi. Snazi javnog mnjenja se ne može odupreti kad mu je dozvoljeno da se slobodno izrazi. Pokretima koje ono stvara mora se pokoriti. Neophodno je da čuvamo čistotu izvora" (pismo markizu De Lafajetu [Lafayette], 1823).

PITANJA

1. Da li je Džeferson izneo dobre razloge u prilog slobodi štampe? Zašto jeste ili zašto nije? Kako biste vi objasnili argumente iznete u ovim pismima?
2. Koju ulogu u očuvanju slobode društva Džeferson dodeljuje novinarima i njihovom nezavisnom istraživanju događaja? Zašto se, tačno, pretpostavlja da je slobodan protok informacija toliko značajan za slobodno društvo?
3. Zašto Džeferson smatra da je sloboda štampe zaštitnik društvenih sloboda? Šta on smatra da slobodna štampa može da učini kad se pokuša da se ljudi liše ličnih i političkih sloboda?
4. Da li je sloboda štampe samo puki apstraktni ideal kojem možemo samo da težimo i da mu se približavamo u stvarnom svetu novinarskih i društvenih realnosti? Šta ga čini takvim? Ili je sloboda štampe nešto što ljudi mogu da ostvare i održe? Koje vrste zaštite Džeferson predlaže kao nužne za očuvanje slobode štampe u društvu?
5. Da li se na osnovu Džefersonovih zapažanja čini da bi on razmišljao o nekim ograničenjima slobode štampe? Postoje li razumni izuzeci koje bi ponekad bilo potrebno uvesti da bi se očuvali društveni interesi u oblastima različitim od onih koje se tiču informisanja i uredničkih

komentara? Ako otkrijete takve nagoveštaje, koji su? Ako vam se ne čini da Džeferson podržava bilo kakve izuzetke od slobode štampe da se bavi svojim poslom informisanja javnosti, kako bi mogao da opravda potencijalne zloupotrebe novinara koji objavljuju lažne, klevetničke ili društveno opasne informacije? Koji je domašaj i koje su, ako ih uopšte ima, granice slobode štampe u džefersonovskoj demokratiji?

Prvenstvo slobode štampe u američkoj Povelji o pravima

Ima nekoliko filozofski zanimljivih stvari koje se mogu otkriti u tačnim rečima kojima je izražen Prvi amandman. Kako da shvatimo činjenicu da su tvorci Ustava povezali slobodu veroispovesti, slobodu štampe i slobodu okupljanja i pravo na podnošenje peticija vladi za ispravljanje nepravdi? Da li su oni u Povelji o pravima samo slučajno povezani jer je tako bilo zgodnije, ili je neko dublje značenje izraženo činjenicom da su autori Prvog amandmana izabrali da povežu ovih nekoliko vrsta sloboda kao neotuđivih prava građana u utvrđivanju vladavine prava u državi?

Možemo da pretpostavimo da to što su ove slobode zajemčene u Prvom amandmanu, a ne u nekom kasnijem, ukazuje na njihov značaj i visoko poštovanje koje je Ustavni komitet imao prema njima. Uključivši slobodu štampe u Prvi (a ne drugi, treći itd.) amandman, čini se da su autori Povelje ustanovili određeno prvenstvo vrednosti slobode štampe. Šta bismo razumno mogli da pretpostavimo da je taj značaj? Šta dalje možemo da zaključimo iz činjenice da je sloboda štampe rangirana zajedno sa ovim drugim slobodama, ali posle slobode veroispovesti? Pri ispitivanju ove teme treba razmotriti razne istorijske i političko-filozofske hipoteze, posebno ako radi argumenta ostavimo po strani mogućnost da je ovaj poredak prava čisto slučajan ili nasumičan.

Postavimo prvo pitanje o značaju činjenice da je Ustavu dodata Povelja o pravima. Šta to znači i zašto je to urađeno? Zašto se mislilo da je neophodno ili vredno da se najvišem zakonu jedne države doda eksplicitan spisak građanskih prava?

Odgovor je delom to da su autori Ustava uvideli da demokratski metodi donošenja odluka u društvu sami po sebi ne garantuju nikakav određeni ishod kolektivnog odlučivanja. Demokratska društva su u prošlosti donosila moralno veoma žalosne odluke, kao što je pogubljenje Sokrata u drevnoj Atini, ili izbor Adolfa Hitlera za kancelara Nemačke u osvit Trećeg rajha. Isto tako nema u principu nikakvog razloga zbog koga građani države kao što su SAD, preko predstavničkog kolektivnog donošenja odluka, ne bi mogli da odluče da manjinu liše njene imovine ili sloboda pa čak i života. Ako o demokratiji mislimo samo kao o načinu da se individualni izbori pretoče u društvenu politiku, tada nema nikakve intrinsične zabrane protiv toga da većina birača odluči da ostalim građanima nanese užasna zla, pod uslovom da u određenoj prilici raspolaže dovoljnim brojem glasova da to učini. Politika jednog demokratskog društva onoliko je dobra koliko su dobri pojedinci koji učestvuju u upravljanju njime. Činjenica da vladavina većine može da bude zloupotrebljena protiv manjine zahteva neku vrstu brane protiv tiranije većine. Da bi u demokratiji zaštitili svakoga od potencijalne političke štete, tvorci Ustava su mudro odlučili da utvrde izvesne vrste prava i da izričito zabrane njihovo kršenje, prava za koja su smatrali da pripadaju svakoj osobi koja poštuje zakon. Ako svi pojedinci imaju izvesna prava koja zakon nalaže da se moraju poštovati, nema nikakvog načina, ukoliko se zakon poštuje, da njihove interese povredi ratoborna većina. To upravo i znači imati prava, i to je razlog zbog koga su izvesna prava priznata i posebno zaštićena u Povelji o pravima američkog Ustava.

Toliko iz nauke o građanskim pravima i dužnostima, lekcija 101. Sada ćemo postaviti posebnije pitanje o tome zašto je sloboda štampe mogla da se smatra dovoljno značajnom da bude uključena, pre svega, u Povelju o pravima, i drugo, ako poredak nije čisto slučajan, zašto je na toliko istaknutom mestu, u Prvom amandmanu. Najzad, želimo da saznamo zašto je sloboda štampe umetnuta između ovih drugih prava, između slobode veroispovesti i slobode mirnog okupljanja i prava na podnošenje peticija vlastima za ispravljanje nepravdi. Šta možemo da utvrdimo, logički i filozofski, bez pozivanja na istorijske podatke, u pogledu vrednosti koje su tvorci Ustava mogli otelotvoriti u ovom izboru

dok su sastavljali temeljni pravni dokument novog američkog društva? Šta su verovatno imali na umu kad su slobodu štampe toliko istakli u Povelji o pravima, ali joj ipak ne dajući apsolutno prvo mesto među pravima koja imaju svi građani? Ako možemo da utvrdimo moralno pravo novinara da prikupljaju i objavljuju informacije, tada na čvrstim temeljima možemo dalje da ispitujemo odgovornosti koje se zahtevaju od onih koji upražnjavaju pravo da se bave slobodnom štampom, pravo podržano filozofskim razlozima i navedeno i zajemčeno, bar u nekim društvima, u najvišim zakonskim aktima.

Odmah moramo da priznamo da na ova pitanja ne možemo da odgovorimo jednom za svagda. Najbolje čemu se možemo nadati jeste neko prihvatljivo objašnjenje koje objašnjava većinu najznačajnijih činjenica i ne protivreči ničemu drugom za šta verujemo da je istinito. Ako imamo ovaj ograničen cilj na umu, onda postupamo u skladu sa Aristotelovim savetom iz *Nikomahove etike* (knjiga I, odeljak 3, 1094 b) da ne očekujemo više određenosti u nekoj oblasti diskursa no što to dozvoljava predmet rasprave. Šta tada možemo da iznesemo kao hipotezu o relativnom značaju slobode štampe kako je ona formulisana u američkom Ustavu i o razlozima zbog kojih se našla tek na drugom mestu iza slobode veroispovesti? Deo odgovora na ova pitanja nesumnjivo leži u zabrinutosti autora Ustava, uglavnom Roberta Morisa [Robert Morris] i Džejmsa Medisona mlađeg [James Madison Jr.], zbog uticaja religijskog mišljenja i njegovog potencijala da utiče na političku scenu. Oci utemeljivači bili su severnoamerički predstavnici velikog evropskog pokreta prosvetiteljstva. Mnogi od njih su se obrazovali u Evropi ili su bili pod uticajem mislilaca koji su se obrazovali u Evropi ili su sledili i podražavali intelektualna stremljenja filozofije osamnaestog veka. Ideali prosvetiteljstva su naglašavali da su novonastale nauke svetlost na putu ka istini i putokaz za reformu društva na osnovu humanističkih principa vođenih naučnim znanjem, a ne praznovernim autoritarizmom. Učenja zvaničnih religija su u to vreme smatrana smetnjom napretku nauke i unapređenju društva. Dok se religijsko verovanje shvatalo kao stvar lične vere, ono nije smatrano nečim čemu je mesto u carstvu javne politike, posebno utoliko ukoliko je iskustvo pokazivalo da ono često ima tendenciju da nameće moralne standarde koji nisu uvek filozofski odbranjivi.

Mada je prosvetiteljstvo u mnogom pogledu bilo skoro isključivo proizvod evropske filozofije i nauke, njegovi društveni zahtevi su sporo i mučno ostvarivani na evropskom tlu. Do toga je delimično došlo usled teške okoštalosti društvenih institucija i stotinama godina duge tradicije autoritarnog vladanja u kraljevskim kućama i aristokratskim porodicama, čiju su moć na mnoge načine podržavala religijska učenja. U Americi, kad je revolucija zbacila britansku vlast, odjednom se pojavio relativno otvoren prostor na kojem su se politički ideali prosvetiteljstva mogli ostvarivati u velikim razmerama. Nema potrebe reći da je i u ranom američkom društvu bilo mnogo osoba koje su još uvek moralnost i politički autoritet poistovećivale s religijskim dogmama, i to je u jednom smislu upravo i bio problem. Tvorci Ustava, na osnovu svog neposrednog iskustva i posrednog znanja o verskim sukobima u Evropi, bili su duboko svesni potrebe da se u zakonima predvide brane i ravnoteža ako ideali koji su ih nadahnjivali treba da se ostvare. Uticaj religijskog mišljenja potencijalno je bio tako snažan da su oci utemeljivači nove američke nacije želeli da ograniče njegov uticaj na društveno tkivo, baš kao što su želeli da ograniče i dejstvo svakog drugog snažnog uticaja. Važna mera koja je trebalo da osigura da novo društvo ne bude opterećeno nekom vrstom verskog sukoba, inkvizicije, „svetih" krstaških ratova i neprekidnim trvenjima raznih religijskih sekti, bilo je zakonom nametnuto razdvajanje crkve i države, izraženo u prvoj odredbi Prvog amandmana koja zabranjuje Kongresu da osniva bilo kakvu religiju ili da zabranjuje slobodno upražnjavanje bilo koje religije. Religija i vlada treba da budu dve nezavisne strane ličnog i političkog života američkih građana. Prema američkom Ustavu, niko ne sme biti zakonski obavezan niti sprečen da upražnjava bilo koju religiju, i nijednoj religiji ne sme biti dato privilegovano mesto.

Značajna je činjenica da su sloboda ispovedanja vere i razdvajanje crkve i države prvi princip Povelje o pravima. Ona ukazuje na meru u kojoj su tvorci Ustava religiju smatrali potencijalnom pretnjom idealima prosvetiteljstva koje su želeli da ostvare. Prema tome, religija nije trebalo da bude činilac u političkom odlučivanju u bilo kom zvaničnom svojstvu, budući da je to jedini način na koji mogu da budu zaštićena prava ljudi. Ako bi vlast

imala uticaj u verskom životu, tada bi bila otvorena vrata i mnogim drugim vrstama uplitanja i ne bi bilo nijedne oblasti ličnog života pojedinaca u koju vlast takođe ne bi mogla da se umeša. Štaviše, uticaj religije na vernike može biti toliko sveprožimajući da utiče na sve što oni čine, što preporučuje da se sloboda ispovedanja vere i razdvajanje crkve i države shvate kao značajno pravo koje stoga treba da bude prvo pomenuto u Povelji o pravima.

Slučaj 12

Odluke Vrhovnog suda Sjedinjenih Država o slobodi štampe (slučajevi *Pentagon Papersa*, Martina Lutera Kinga i *Miami Heralda*)

Sledeća rasprava o odlukama Vrhovnog suda Sjedinjenih Država o slobodi štampe preuzeta je iz: *Issues of Democracy*, USIA (United States Information Agency) *Electronic Journal*, tom 2, br. 1, februar 1997:

> Džejms C. Gudejl [James C. Goodale] bio je pravni savetnik *New York Timesa* kada je Vrhovni sud doneo odluku da *Times* može da nastavi da objavljuje izvode iz *Pentagon Papersa*, koji su tada nosili oznaku službene tajne. U sledećem članku Gudejl je opisao nekoliko slučajeva u kojima je Vrhovni sud podržao prava zajamčena Prvim amandmanom, dozvoljavajući štampi da sledi svoju misiju, bez obzira na to koliko ta misija bila neprijatna onima na vlasti. Gudejl je advokat u firmi Dibevoaz i Plimpton [Debevoise & Plimpton], njujorškoj advokatskoj kancelariji specijalizovanoj za Prvi amandman i zakone o medijima. Krejg Blum [Craig Bloom], saradnik, učestvovao je u pripremi članka.
>
> Prvi amandman Ustava Sjedinjenih Država kaže da „Kongres ne može donositi zakon koji... ograničava slobodu... štampe". Iako se u Prvom amandmanu pominje samo federalni Kongres, ova odredba danas štiti štampu od svih nivoa vlasti, lokalnih, vlasti saveznih država i federalnih.

Utemeljivači Sjedinjenih Država doneli su Prvi amandman da bi svoju vladu razlikovali od engleske, koja je cenzurisala štampu i sudski gonila osobe koje bi se usudile da kritikuju britansku krunu. Kao što je 1974. godine u jednom govoru objasnio sudija Vrhovnog suda Poter Stjuart [Potter Stewart]: „prevashodni cilj" Prvog amandmana jeste to da „stvori četvrtu instituciju izvan vlasti kao dodatnu branu pored njene tri zvanične grane" (izvršne, zakonodavne i sudske vlasti).

Sudija Vrhovnog suda Stjuart pozvao se na nekoliko ključnih slučajeva u kojima je Vrhovni sud – konačni tumač značenja Prvog amandmana – podržao pravo štampe da vrši svoju funkciju kao brana protiv zvanične moći. Jedan od tih slučajeva – slučaj *Pentagon Papersa* iz 1971 – posebno mi je prirastao za srce.

Tada sam bio pravni savetnik *New York Timesa*, koji je nabavio kopiju *Pentagon Papersa*, koji su tada bili označeni kao službena tajna, i sadržali tajnu istoriju odluka vlade Sjedinjenih Država o ratu u Vijetnamu. Pošto smo brižljivo razmotrili dokument, počeli smo da objavljujemo niz članaka o toj često žalosnoj istoriji, u kojima je pokazano da je vlada često lagala američki narod o ratu.

Dan pošto je prvi članak objavljen, primili smo telegram od državnog javnog tužioca sa upozorenjem da naše objavljivanje tih informacija krši Zakon o špijunaži. Državni tužilac je tvrdio i to da bi dalje objavljivanje nanelo „nepopravljivu štetu zaštiti interesa Sjedinjenih Država".

Vlada nas je potom izvela na sud, i ubedila sudiju da izda nalog o privremenoj zabrani kojim je *Timesu* zabranjeno dalje objavljivanje članaka. Posle daljih burnih pretresa i žalbi, dve nedelje kasnije završili smo na Vrhovnom sudu. Sud je presudio da možemo da nastavimo sa objavljivanjem *Pentagon Papersa*. Sud je smatrao da je ranija zabrana

objavljivanja „veoma sumnjiva u pogledu njene ustavnosti" i da vlada nije uspela da zadovolji svoj teret i pruži razloge za zabranu u slučaju *New York Times* protiv *Sjedinjenih Država*, 403 U. S. 713 (1971). Odmah smo nastavili da objavljujemo članke, a dobili smo i Pulicerovu nagradu, najvišu počast u našoj profesiji, za služenje javnom dobru objavljivanjem naših izveštaja.

Sedam godina pre slučaja *Pentagon Papersa*, Vrhovni sud je *New York Timesu* dodelio još jednu ključnu pobedu u borbi za Prvi amandman, ovog puta u slučaju tužbe za klevetu *New York Times Co.* protiv *Salivena* [Sullivan], 376 U. S. 254 (1964). Ovu tužbu je podneo jedan izabrani zvaničnik koji je nadgledao policijske snage u Montgomeriju u Alabami na vrhuncu pokreta za građanska prava iz šezdesetih godina dvadesetog veka. On je tvrdio da je oklevetan u oglasu objavljenom na celoj strani u kojem je policija optužena da je maltretirala učesnike nenasilnih demonstracija i uznemiravala jednu od vodećih ličnosti pokreta za građanska prava, prečasnog Martina Lutera Kinga.

Vrhovni sud je našao da Prvi amandman ipak štiti *Times* od optužbi tog zvaničnika mada su neke od tvrdnji u oglasu bile neistinite. Sud je ovaj slučaj razmatrao u svetlosti „duboke odanosti ove nacije principu da rasprava o javnim pitanjima mora da bude neometana, nemilosrdna i otvorena svima, i da može da sadrži i žestoke, jetke i ponekad neprijatne snažne napade na vladu i javne službenike". U svetlosti te odanosti, sud je prihvatio pravilo da javni službenik ne može da traži nadoknadu za defamatorne neistine o svom zvaničnom ponašanju „osim ukoliko ne dokaže da je tvrdnja izrečena sa 'istinskom zlobom' – to jest, sa znanjem da je lažna ili sa bezobzirnom ravnodušnošću prema pitanju da li je istinita ili lažna". Sud je kasnije proširio ovo pravilo tako da pored „javnih službenika"

obuhvati i tužbe zbog klevete koje pokreću sve „javne ličnosti"; slučajevi *Curtis Publishing Co.* protiv *Butsa* [Butts] i *Associated Press* protiv *Volkera* [Walker], 388, U. S. 130 (1967).

Mada je slučaj *Saliven* najpoznatiji zbog pravila o „istinskoj zlobi" odluka Vrhovnog suda sadrži još jedan stav od velikog značaja za štampu. Primetivši da je osporeni oglas napadao policiju uopšte, ali ne i datog službenika pojedinačno, sud je smatrao da bezličan napad na vladine postupke ne može da se smatra klevetom određenog službenika odgovornog za te postupke.

Prvi amandman sprečava vladu da štampi nalaže o čemu mora da izveštava. U slučaju *Miami Herald Co.* protiv *Tornila* [Tornillo], 418 U. S. 241 (1974), Vrhovni sud je razmatrao da li zakon neke savezne države može nekom političkom kandidatu da podari pravo na podjednak prostor za odgovor na kritike i napade na njegovo ponašanje. Sud je poništio ovaj zakon, smatrajući da Prvi amandman zabranjuje obavezno objavljivanje materijala koji neke novine ne žele da objave. Sud je smatrao da bi taj zakon opteretio štampu da svoja sredstva ne može da koristi za objavljivanje materijala koji želi da štampa, i da bi se nedozvoljeno mešao u funkcije urednika.

Kao što ovi slučajevi pokazuju, u drugoj polovini dvadesetog veka Vrhovni sud je udahnuo život u tekst Prvog amandmana braneći pravo štampe da sledi svoju misiju, bez obzira na to koliko ona mogla biti mrska onima na vlasti. Sudovi su postavili izvesna ograničenja toj slobodi, a ostaje i pitanje u kojoj meri se ona proteže i na nove medije, kao i na neke od agresivnijih načina koje novinari koriste da bi prikupili vesti. Pa, ipak, ja sam ubeđen da će Vrhovni sud i dalje priznavati da, kao što je napisao sudija Vrhovnog suda Stjuart u slučaju *Pentagon Papersa*, „bez obaveštene i slobodne štampe ne može biti prosvetljenog naroda".

PITANJA

1. Koja pitanja za sobom povlače slučajevi o kojima Gudejl raspravlja? U kakvom su oni odnosu ako odnos uopšte postoji? Imaju li išta zajedničko?
2. Zakoni se prvo pišu, a potom moraju da budu tumačeni i primenjivani. Kakav značaj treba pripisati tumačenjima Prvog amandmana američke Povelje o pravima koja su sadržana u ovim odlukama Vrhovnog suda? Kako ona pomažu zaštiti slobode štampe u Sjedinjenim Državama (ako pomažu)?
3. Šta za profesionalne novinare u Sjedinjenim Državama koji se svakodnevno bave svojim poslom znače ove vrste sudskih odluka i pravnih presedana koji stoje iza postupaka njihove profesije? Kako bi to izgledalo raditi kao novinar u jednom društvu u kojem ovakva vrsta slobode štampe ili nije priznata ili u kojem su odluke viših sudova imale tendenciju da krnje slobodu štampe i da ograničavaju slobodu izveštavanja o događajima?
4. Pravne odluke, kao što su odluke Vrhovnog suda Sjedinjenih Država u slučajevima koje pominje Gudejl, i same su rezultat pokušaja da se presudi u sukobima do kojih dolazi u stvarnom svetu između novinara koji se trude da maksimalizuju svoje upražnjavanje moralnog prava na relevantno govorenje istine u javnom interesu i raznih pojedinaca kao i privatnih i javnih agencija i organizacija koje imaju interes da spreče ili da zahtevaju da se spreči da izvesne vrste informacija budu objavljene u štampi ili emitovane na radiju i televiziji. U Sjedinjenim Državama nema višeg apelacionog suda za takve odluke, a Vrhovni sud tipično pokazuje krajnju uzdržanost da ponovo razmotri slučajeve koje je jednom rešavao. Šta te činjenice impliciraju u pogledu očuvanja slobode štampe garantovane Prvim amandmanom američkog Ustava u Povelji o pravima? Kakav bi bio rezultat da je Vrhovni sud doneo drugačiju odluku u svakom od ključnih slučajeva? Pokušajte da zamislite drugačiji ishod u slučaju *Pentagon Papersa*, ili u nekom drugom, i objasnite kakva bi danas bila sloboda štampe

u Sjedinjenim Državama da je takva odluka bila doneta. Da li bi sloboda štampe u Americi bila uvećana ili smanjena takvim sudskim odlukama?

5. Da li izgleda slučajno to što je Gudejl u poslednjem navodu pomenuo potrebu za slobodom štampe kod „prosvetljenog naroda" i činjenicu da je američki Ustav, kao i američka revolucija, proizvod evropskog prosvetiteljstva iz osamnaestog veka? Postoji li moguća pojmovna veza između vrednosti prosvetiteljstva i zaštite slobode štampe u odlukama Vrhovnog suda Sjedinjenih Država?

Dug slobode prema slobodi štampe i potrazi za istinom

Svrha ovog ekskursa nije u tome da odvrati pažnju sa pitanja o slobodi štampe, već da se pripremi osnova za raspravu o tim pitanjima i da se izvedu opšti zaključci o odnosu između slobode veroispovesti, slobode štampe i slobode mirnog okupljanja i političkog neslaganja. Prethodna razmišljanja o značaju slobode ispovedanja vere u republici koja teži da ostvari prosvetiteljske ideale sada nam pružaju model za razmatranje značaja slobode štampe.

Postoji izvesna komplementarnost između dva prava pomenuta na početku Povelje o pravima. Dok sloboda ispovedanja vere zadire u najličnije stvari individualne duhovnosti, sloboda štampe se tiče najjavnijih događaja u državi i svetu, informacija bez kojih građani u predstavničkoj demokratiji ne bi mogli odgovorno da učestvuju u procesima donošenja odluka i upravljanja samima sobom. Ako je društvo prvo zaštićeno od nečega u čemu se videla najveća pretnja njegovoj slobodi, sledeći prioritet je to da se obezbedi da članovi društva imaju maksimalno neograničen pristup bilo kojim informacijama potrebnim za donošenje obaveštenih odluka.

Sloboda štampe garantovana Poveljom o pravima američkog Ustava odražava jedan broj činjenica o štampi koje su relevantne za novinarsku etiku. To su činjenice za koje razumno možemo da pretpostavimo da bi ih prihvatili i oci utemeljivači. Prvo, moramo da priznamo da se ne može znati unapred koje vrste informacija će biti ili neće biti relevantne za inteligentno donošenje

odluka. Informacija, što će reći istinita i tačna informacija, jeste životni sok samouprave. Nema drugog načina na koji mehanizmi političkog tela mogu ispravno da funkcionišu, i nema nikakvog načina da se unapred odredi koje vrste ili kategorije informacija će građani slobodnog društva želeti ili za njima imati potrebu. Čisto sa gledišta nesmetanog funkcionisanja demokratskih institucija, prema tome, ne može postojati neka opravdana osnova da se iz informacija dostupnih javnosti isključe ove ili one pojedine informacije ili kategorije informacija, ili da se one posebno nadgledaju. Drugo, jedini način da se garantuje da su informacije koje dobijaju građani slobodnog društva tačne i istinite u najvećoj mogućoj meri, jeste to da sredstva kojima se informacije prikupljaju i šire budu što je manje moguće sputavana.

Odnos moralnih prava i odgovornosti nigde se ne može jasnije videti nego u finim prilagođavanjima koja se u slobodnom društvu vrše da bi se racionalno postigla najveća mera slobode štampe saglasna s drugim trajnim interesima društva u pogledu vlastite bezbednosti. Već na ovom preliminarnom stupnju vidimo odakle potiču bar neke od moralnih odgovornosti novinara za sadržaj vesti kao posledica moralnog prava ili slobode datih pripadnicima štampe. Mi koristimo informacije koje nam pružaju novinari da bismo donosili važne odluke, ponekad povezane sa životom i smrću. Lanac odlučivanja ne završava se kod običnih potrošača vesti, već se na informacije iznete u štampi oslanjaju čak i najviši nivoi političkog odlučivanja u mnogim vladama. Mi individualno i kolektivno donosimo odluke na osnovu onoga što nam novinari govore, odluke koje utiču ne samo na dobrobit nas i naših bližnjih, već potencijalno i na dobrobit budućih generacija. Moralno, štampa mora biti odgovorna da bi ispunila svoje obaveze da otkriva i izveštava o značajnim informacijama u javnom interesu. Novinarima treba dodeliti izuzetnu slobodu u proizvođenju vesti. Ono što od njih u zamenu moralno zahtevamo jeste prvenstveno to da izveštavaju istinito, da svoj novinarski rad obavljaju u skladu sa standardom koji smo definisali kao relevantno govorenje istine u javnom interesu.

Jedina informacija koja se može koristiti jeste istinita informacija. Mogli bismo čak da kažemo da se jedino istinita informacija može ispravno nazvati „informacijom". Istina se praktično

može otkriti samo kad nema veštački stvorenih prepreka ili ograničenja nametnutih njenom prikupljanju, proveravanju i ispravljanju u javnoj raspravi. Taj proces može biti uspešan kad je istraživanje otvoreno i javno, kao i kad ga ne sputavaju pojedinci i institucije koje bi mogle imati suprotan interes u pokušaju da spreče druge da doznaju istinu o događajima vrednim da postanu vest. Kamen temeljac prosvetiteljskog ideala potrage za znanjem uopšte jeste to da se isti otvoreni kritički metodi naučnog istraživanja koji su primenjeni na svet prirode primene na sve aspekte života da bi se stiglo do istine.

Nauka se razvija na taj način što je istraživačima dopušteno da istražuju što je slobodnije moguće, podvrgavajući svoje zaključke strogoj javnoj kritici, i korigujući i ispravljajući svoje rezultate u svetlu primedbi i sugestija za poboljšanje. To nije samo najbolji, već jedini način da se dođe do istine. Isto, razumno je pretpostaviti, važi i za svaku vrstu prikupljanja informacija shvaćenu kao proširenje naučnog metoda. Ako želimo da otkrijemo da li se Sunce okreće oko Zemlje ili Zemlja oko Sunca, neće koristiti da se pozivamo na autoritete ili da pokušamo da tu stvar istražimo tako što će oni koji nisu naučnici postaviti skup pravila istraživanja i upravljati procedurama istraživanja s tačke gledišta nenaučnih kriterijuma. To se istorijski desilo kad su se crkveni autoriteti uplitali u aktivnosti rane nauke, dokazujući da Sveto pismo pruža viši izvor znanja i verujući da nauka predstavlja pretnju veri.

Isto tako, ako želimo da otkrijemo da li izvestan političar prima mito, ili u kakvom se stanju nalazi ekonomija, ili industrijska proizvodnja neke susedne države, potrebne su nam informacije koje može da pruži samo slobodno i otvoreno istraživanje. Potrebno je da postoji javno otkrivanje svih korisnih društveno relevantnih informacija koje nije sputano političkim ili religijskim institucijama u bilo kojoj mogućoj meri. Ono za šta se misli da se saznalo u novinarskom istraživanju mora da bude dalje provereno nekom vrstom unakrsnog dijaloga i iznošenja, kritike i ispravljanja ideja koji nalazimo i u savremenoj nauci i u istraživačkom novinarstvu. To da ovi pojmovi još uvek važe posle nekoliko stotina godina svedoči o meri u kojoj prosvetiteljski pojmovi sve do danas vrše pozitivan uticaj na naše mišljenje. Velike ličnosti prosvetiteljstva shvatale su te principe, a deo njihovog zaveštanja

jeste činjenica da i danas cenimo značaj slobodnog naučnog istraživanja. Logički sledi da je najveća moguća sloboda štampe pretpostavljena u temeljnom principu novinarske etike prema kojem novinari imaju i moralno pravo i obavezu da obezbeđuju relevantno govorenje istine u javnom interesu.

Sve ovo je samo drugačiji način da se kaže da slobodno društvo zahteva slobodu štampe i da od nje suštinski zavisi. Ova dva ideala su nerazmrsivo spletena. Veza između slobodnog društva i slobodne štampe jeste organska i duboka uzajamna zavisnost u kojoj se jedno oslanja na drugo i od njega dobija snagu. Slobodu slobodne štampe može da čuva samo društvo koje je i u drugim pogledima slobodno, a društvo može da ostane istinski slobodno samo u meri u kojoj štiti instituciju slobodne štampe. Mada tek treba da odredimo šta to znači govoriti o slobodi štampe, ipak možemo da vidimo, u grubim obrisima, da postoji simbiotička veza, suštinska međuzavisnost, između slobodnog društva i slobodne štampe. Da bi slobodno društvo funkcionisalo, potrebna mu je istina – istinite, tačne informacije – i bezbroj raznih vrsta istinitih informacija koje se ne mogu unapred odrediti, čija se relevantnost ne može unapred znati niti se može kontrolisati njihov smer i ishod ako je istina krajnji cilj. Slobodna štampa je jedini način da slobodno društvo dobije informacije koje su mu potrebne da bi obavešteno upravljalo samim sobom.[4]

Slobodna štampa kao četvrta grana vlasti liberalne demokratije

Nizom racionalnih koraka možemo doći do prihvatljivog razloga zbog koga su tvorci američkog Ustava dodali treću odredbu u Prvom amandmanu Povelje o pravima, koja garantuje

4 *Ibid.*, str. 1: „Pravo da se slobodno govori i objavljuje – žaleći se na vladu, kritikujući najnoviji film, raspravljajući o pavu na abortus – jedna je od suštinskih sloboda u demokratskim zemljama. Sloboda izražavanja je inherentni deo liberalnih demokratija, oblika vladavine zasnovanog na upravljanju samim sobom, poštovanju mnogih gledišta i na pravu pojedinca da razvija svoj duh i posede onako kako mu se svidi sve dok time ne povređuje prava drugih. Sjedinjene Države, mnoge zapadnoevropske države, Novi Zeland, Kanada i Urugvaj jesu primeri liberalnih demokratija, i te države dozvoljavaju i štite slobodu govora. Kao što je profesor prava Ket Grinevalt [Kent Greenawalt] pisao 1989. 'značajan je princip da vlast ne sme da guši prenošenje ideja. Zaista, taj princip se često smatra kamenom temeljcem liberalne demokratije'..." Videti i: Powe, *The Fourth Estate and the Constitution* i Jeffrey Smith, *Printers and Press Freedom*.

pravo na mirno okupljanje i podnošenje peticija vlasti za ispravljanje nepravdi. Jer samo ako je sloboda štampe zaštićena, građani slobodnog društva mogu da budu relevantno informisani o lokalnim i globalnim uslovima i događajima, uključujući i stanje u svojoj državi. Samo ako imaju slobodan pristup tim vitalnim informacijama, građani mogu donositi obaveštene odluke o tome da se okupe kako bi pretresli primedbe i organizovali se za političku akciju.

Štaviše, samo ako je štampa slobodna, osobe iz raznih društvenih slojeva mogu da saznaju za aktivnosti drugih ljudi, tako da novi politički pokreti mogu da zadobiju široku podršku. Slobodna štampa je jedini način da se zaštite ljudi koji se mirno okupljaju ili vladi podnose peticije za ispravljanje nepravdi time što ih obaveštava o njihovim aktivnostima i vladinim postupcima u reakciji na političke događaje. U doba rata u Vijetnamu, nacija je jasno videla popularni odgovor na pokušaje vlade Sjedinjenih Država da rastera one koji su se mirno okupljali da bi protestovali. Nacionalna garda Ohaja delovala je silom da bi zaštitila interese vojske, gušeći proteste u takozvanom državnom masakru na Univerzitetu Kent, gde su četiri studenta ubijena, a mnogo njih je ranjeno tokom demonstracija protiv rata u Jugoistočnoj Aziji. Bez slobodne štampe koja će najaviti mirno okupljanje i obaveštavati o vladinim reakcijama, tok rata u Vijetnamu i svetske istorije možda bi bio veoma različit. U ovakvim slučajevima trebalo bi da bude jasno da se od vlade ne može očekivati, niti se u to može imati poverenja, da će prekinuti napore u vlastitom interesu da uguši slobodnu razmenu informacija u štampi od strane osoba koje se protive njenoj politici.

Bez slobodne štampe kao jedne od snaga koja postupke vlade obznanjuje celom društvu, vlada bi bila nesputana u primeni sile i prinude nad svojim građanima na način koji su tvorci Ustava želeli da obuzdaju i, ako je moguće, spreče. Oni su bili dovoljno mudri da znaju da će svaka vlada raspolagati policijskom i vojnom silom i da bi mogla pokušati da tu silu primeni protiv onih građana koji se protive njenoj vlasti. Oni su shvatali da jedini način da se osigura da vlada ne prekoračuje svoja ovlašćenja jeste davanje građanima prava na mirno okupljanje i protest. Ta prava pretpostavljaju slobodnu štampu i njome su u praksi podržana.

Baš kao što u predstavničkoj demokratiji nema potpunog učestvovanja u kolektivnom donošenju odluka bez slobodnog širenja relevantnih informacija, tako nema ni zaštite prava uopšte ako nema slobodne štampe koja bi izveštavala o postupcima vlasti. Ključni činilac u zaštiti građanskih sloboda jeste znanje vladinih službenika da je ono što oni rade, osim u nekim veoma ograničenim oblastima povezanim s nacionalnom bezbednošću, dostupno svakom građaninu posredstvom slobodne štampe. Vlada koja može da postupa u tajnosti, i čiji postupci ostaju skriveni, bila je u očima tvoraca Ustava jedna sama po sebi opasna stvar, i oni su stoga podržavali slobodu štampe kao jedno od najznačajnijih prava svih građana.

Zbog toga se u Sjedinjenim Državama slobodna štampa ponekad naziva „četvrtom granom vlasti ili četvrtim staležom". Postojanje slobodne štampe koja pažljivo prati način na koji vlada funkcioniše dopunjuje delovanje zvanične sudske, izvršne i zakonodavne grane vlasti, koje su izričito ustanovljene zakonom. Ovim nazivom se skreće pažnja na činjenicu da štampa i svi drugi mediji *de facto* jesu značajan deo mehanizama koji čine da upravljanje društva samim sobom, ustanovljeno Ustavom, bude delotvorno. Slobodna štampa, po već pomenutoj analogiji, jeste mazivo koje čini da mehanizam slobodnog demokratskog društva nesmetano funkcioniše. Bez slobodne štampe druge demokratske institucije počele bi vremenom da „šlajfuju" usled nedostatka pouzdanih informacija. Za dobro funkcionisanje slobodnog društva od vitalnog značaja je, mada je ponekad nepodesno i nezgodno, da svaki službenik shvati da su njegovi postupci podvrgnuti pažnji javnosti preko neprekidno budne slobodne štampe. Svaki zakonodavac, svaki službenik izvršne vlasti, od policajca na ulici do ministra pravde i predsednika Sjedinjenih Država, svaki član Kongresa, svaki sudija Vrhovnog suda, i, uopšte uzev, svi vladini zvaničnici i službenici treba da shvate da, uz veoma mali broj opravdanih izuzetaka, ono što čine obavljajući svoje dužnosti, ili to kako prekoračuju svoja ovlašćenja pod maskom službene dužnosti, može, u principu, biti otkriveno i učinjeno javnim od strane slobodne štampe. Cilj i posao posvećenih istraživača vesti i novinara u slobodnom društvu, između ostalog, jeste to da otkriju šta vlada čini

i šta namerava da čini. Njihova je obaveza da te informacije učine poznatim svim građanima kako bi oni mogli da donose pojedinačne i kolektivne odluke, da glasaju da se produži ili okonča služba javnih zvaničnika, ili da odluče, ukoliko je to neophodno, da se mirno okupe da bi podržali vladine akcije ili im se usprotivili. Setimo se pohvala slobodne štampe u slobodnom društvu koje je izneo Tomas Džeferson, a možemo se setiti i njegovih reči upućenih Džejmsu Medisonu u pismu od 30. januara 1787, koje se odnose na pobunu Danijela Šeja [Daniel Shay] protiv stanja u Masačusetsu, da „malo pobune, tu i tamo, i nije loša stvar". Vrednost protesta i njegova uloga u uobličavanju zakona i politike, kao i značaj novinarskog izveštavanja za olakšavanje mirnog okupljanja, jeste glavni deo onoga što četvrti stalež slobodne štampe čini vitalnom snagom koja radi za društveno dobro. To je jedan od najboljih razloga koji novinari mogu imati da bi se uopšte i bavili svojom profesijom.

Potrebno je i da štampa shvati da njeno izveštavanje mora biti podložno istoj meri transparentnosti. Ono što štampa čini mora biti podvrgnuto podjednakoj meri javne pažnje putem konkurentske sile mnogih novinskih agencija koje su privatno osnovane, nezavisno finansirane (a ne isključivo od strane vlade) i spremne da, ako bude potrebno, izveštavaju o kršenjima novinarske etike i lažnom, netačnom ili zlonamernom izveštavanju, kad do takvog kršenja dođe. Prateći izveštavanje drugih novinskih agencija, novinari takođe služe, da tako kažemo, kao uzajamni kontrolori. I to je deo značenja slobode štampe. Ona ne samo da mora da bude što je moguće manje sputana u prikupljanju i objavljivanju informacija, već uvek mora u praksi biti moguće da se angažuju novi novinari i da na preduzetničkoj osnovi pokrenu nove novinske agencije, ako se misli da postoji potreba za dodatnim uslugama. Postaviti neopravdana ograničenja ne samo postojećim novinskim agencijama, već i umnožavanju i modernizovanju novinskih agencija ne samo da bi predstavljalo ometanje slobode poslovanja, već bi u oba oblika predstavljalo i ograničavanje slobode štampe. Zdrava konkurencija raznih novinskih agencija i raznih vrsta medija značajan je deo slobode štampe, ključan za otkrivanje i izveštavanje o javno relevantnim informacijama.

Slučaj 13

Sloboda štampe (ili njen nedostatak) širom sveta (Drugo međunarodno rangiranje slobode štampe u svetu, oktobar 2003)

Sledeći izveštaj objavili su Novinari bez granica. Ova organizacija profesionalnih novinara aktivno brani zatvorene novinare i slobodu štampe širom sveta. Ova grupa ima devet nacionalnih sekcija (Austrija, Belgija, Francuska, Italija, Kanada, Nemačka, Španija, Švajcarska i Švedska), sa predstavništvima u Abidžanu, Bangkoku, Londonu, Moskvi, Njujorku, Tokiju i Vašingtonu, i više od 120 dopisnika širom sveta.

„Organizacija Novinari bez granica objavila je svoje drugo rangiranje slobode štampe u svetu 20. oktobra 2003. Kao i u 2002. godini, najstrašnija situacija je u Aziji, posebno u Severnoj Koreji, Burmi i Laosu. Pretposlednja na prošlogodišnjoj listi, Kuba, danas je najveći zatvor za novinare u svetu. Sjedinjene Države i Italija su na relativno niskom mestu.

Kao i prošle godine, najgora je situacija u Aziji, a osam azijskih zemalja se nalazi među deset poslednjih na listi: Severna Koreja, Burma, Laos, Kina, Iran, Vijetnam, Turkmenistan i Butan. Nezavisni informativni mediji u tim zemljama ili ne postoje, ili su pod neprekidnom represijom vlasti. Novinari rade u krajnje teškim uslovima, bez ikakve slobode i bezbednosti. U Burmi, Kini i Iranu jedan broj novinara se nalazi u zatvoru.

Kuba je na 165. pretposlednjem mestu. Dvadeset šestoro nezavisnih novinara bilo je uhapšeno u proleće 2003. i osuđeno na zatvorske kazne u rasponu od 14 do 27 godina, što Kubu čini najvećim svetskim zatvorom za novinare. Oni su bili optuženi za pisanje članaka radi objavljivanja u inostranstvu što je išlo na ruku 'imperijalističkim interesima'. Eritreja, na 162. mestu, ima najgoru situaciju u Africi. Tu su u poslednje dve godine zabranjeni mediji u privatnom vlasništvu, a 14 novinara se drži na nepoznatim lokacijama.

Da bi sastavili ovu rang listu Novinari bez granica zatražili su od novinara, istraživača, pravnika i boraca za ljudska prava da popune upitnik koji procenjuje poštovanje slobode štampe

u određenoj zemlji. Obuhvaćeno je ukupno 166 zemalja (prošle godine ih je bilo 139). Ostale zemlje su izostavljene zbog nedostatka pouzdanih, proverljivih činjenica.

Bogatstvo i sloboda štampe ne idu uvek zajedno. Kao i 2002, lista pokazuje da poštovanje slobode štampe u nekoj zemlji nije povezano isključivo sa njenom ekonomskom razvijenošću. Među prvih 50 zemalja nalaze se i neke od najsiromašnijih nacija na svetu, kao što su Benin (29. mesto), Timor-Leste (30. mesto) i Madagaskar (46. mesto).

Obrnuto, u 50 zemalja u kojima se najmanje poštuje sloboda štampe spadaju i tako bogate nacije kao što su Bahrein (117. mesto) i Singapur (144. mesto).

Posebna situacija Sjedinjenih Država i Izraela. – U rangiranju je napravljena razlika između ponašanja kod kuće i u inostranstvu u slučaju Sjedinjenih Država i Izraela. Ove zemlje se nalaze na 31. i 44. mestu što se tiče poštovanja slobode izražavanja na sopstvenoj teritoriji, ali padaju na 135. i 146. mesto što se tiče ponašanja van svojih granica.

Izraelska armija je zlostavljala novinare na okupiranim teritorijama, a vojska Sjedinjenih Država je odgovorna za smrt nekolicine novinara tokom rata u Iraku, što predstavlja neprihvatljivo ponašanje ove dve države koje ne prestaju da ističu svoju odanost slobodi izražavanja.

Opšte nazadovanje u arapskom svetu. – Rat u Iraku igra glavnu ulogu u sve većem gušenju štampe u arapskim državama. Suočeni s problemom održavanja svog ugleda u javnosti i sa javnim mnjenjem u velikoj većini suprotstavljenom ratu, one su pooštrile kontrolu štampe i pojačale pritiske na novinare, koji su prisiljeni da koriste samocenzuru.

Kuvajt (102. mesto) zamenio je Liban (106. mesto) kao najnaprednija arapska zemlja što se tiče poštovanja slobode izražavanja, zbog slučajeva cenzure u Libanu i zloupotrebe sudskih procesa i napada na televizijsku stanicu *Future TV*. Saudijska Arabija (156), Sirija (155), Libija (153) i Oman (152) koriste sva raspoloživa sredstva da spreče pojavu slobodne i nezavisne štampe.

U Maroku (131), nade polagane u Mohameda VI kad je postao kralj jula 1999. bile su izneverene. Nezavisne novine su

i dalje izložene neprekidnom uznemiravanju od strane vlasti. Ali Lmrabet [Ali Lmrabet], izdavač i urednik dva satirična nedeljnika, bio je osuđen juna 2003. na tri godine zatvora za 'uvredu kraljeve ličnosti' zbog članaka i karikatura koji su se doticali tabuiranog predmeta.

Zemlje Evropske unije dobile su dobra mesta, osim Italije i Španije. Italija je na niskom mestu (53) u poređenju sa drugim zemljama Evropske unije drugu godinu zaredom. Sukob interesa Silvija Berluskonija [Silvio Berlusconi] kao premijera i vlasnika medijske imperije još uvek nije rešen. Dalje, nacrt zakona za reformu radija i televizije, skrojen po meri Berluskonijevih interesa, verovatno će povećati pretnje šarolikosti medija u Italiji.

Španija je na relativno niskom mestu (42) zbog nevolja novinara u Baskiji. Teroristička organizacija ETA je pooštrila pretnje informativnim medijima, izjavivši da će mete postati novinari čije izveštavanje nije u skladu s njenim shvatanjem situacije. Dalje, neophodna borba protiv terorizma uticala je na slobodu štampe, sa prisilnim ukidanjem iz 'preventivnih razloga' baskijskih novina *Egunkaria*, za čije se urednike sumnja da sarađuju sa ETA.

Francuska je na niskom 26. mestu zbog svojih zastarelih zakona o kleveti, sve većih izazova principu poverljivosti izvora i višestrukih nezakonitih pritvaranja novinara od strane policije.

Bivši SSSR još uvek zaostaje. Situacija je i dalje zabrinjavajuća u Rusiji (148), Ukrajini (132) i Belorusiji (151). U Rusiji postoji istinski nezavisna štampa, ali loše mesto Rusije opravdava cenzura svega što se odnosi na rat u Čečeniji, nekoliko ubistava i nedavna otmica dopisnika Agencije Frans pres u Ingušetiji. Rusija je za novinare i dalje jedna od najsmrtonosnijih zemalja na svetu.

Sloboda štampe praktično ne postoji u većem delu Centralne Azije, posebno u Turkmenistanu (158) i Uzbekistanu (154). Nije dozvoljena nikakva kritika vlasti.

Nedržavno nasilje. – Nekoliko zemalja sa demokratski izabranim vladama i slobodnom i nezavisnom štampom nalazi se na niskom mestu. To je najzapaženije u slučaju Bangladeša (143), Kolumbije (147) i Filipina (118). Novinari su u tim zemljama žrtve nasilja koje ne dolazi samo od države već i od političkih partija, kriminalnih ili gerilskih grupa. U drugim slučajevima, kao

što je Nepal (150), štampa je uhvaćena u unakrsnu vatru između snaga bezbednosti i pobunjenika.

Takvo nasilje dovodi do velike mere samocenzure u informativnim medijima, koji se ne usuđuju da se bave temama korupcije, dosluhom između političkih vođa i organizovanog kriminala, ili verskim sukobima. Istovremeno, vlasti često propuštaju da na to nasilje odgovore adekvatnim merama, naime, zaštitom novinara i kažnjavanjem odgovornih.

Štampa je žrtva i ratova u Africi. Ratovi i ozbiljne političke krize neizbežno imaju uticaja na slobodu štampe u Africi. Tri zemlje koje su najviše pale na lestvici u proteklih 12 meseci jesu Obala Slonovače (137), Liberija (132) i Gvineja Bisao (118). Domaći i strani novinari bili su izloženi nasilju zaraćenih strana u Obali Slonovače i Liberiji, a vojna hunta je zatvorila nekoliko informativnih medija u Gvineji Bisao."

PITANJA

1. Kakav značaj za profesionalne novinare i novinarsku etiku ima vrednost koja se relativnoj slobodi štampe pridaje u raznim društvima?
2. Šta možemo da naučimo iz ovakvih poređenja, i zašto bi moglo biti značajno da se ovakva istraživanja finansiraju, podržavaju i objavljuju? Da li ovakvi izveštaji služe interesima samo profesionalnih novinara, ili imaju i šire implikacije i za društvo u zemljama u kojima se, u ovoj ili onoj meri, novinarska sloboda poštuje ili guši, kao i van njih?
3. Novinari bez granica ističu ne samo aktivnu opoziciju nekih vlada prema slobodi štampe, već i neuspeh vlade da u izvesnim slučajevima učini bilo šta da bi zaštitila novinare. Da li je to legitiman zahtev slobode štampe? Da li vlade imaju moralnu obavezu da spreče da novinari budu ometani i prisiljavani u svom radu, ili se odgovornost jedne države prema novinarima sastoji u potpunosti u tome da ne učini ništa što bi štetilo ili ometalo ono što novinari čine?
4. Pošto smo veličali slobodu štampe koju garantuje Ustav Sjedinjenih Država u ovom poglavlju, može izgledati šokantno kad otkrijemo da Sjedinjene Države nisu na

čelu u čuvanju i zaštiti novinarskih sloboda. Zašto je, prema Novinarima bez granica, tako? Šta to znači i koje se olakšavajuće okolnosti mogu ponuditi da bi se odbacile određene primedbe protiv ograničavanja slobode štampe u Sjedinjenim Državama?

5. Šta izveštaj predlaže u pogledu reformi koje se mogu preduzeti da bi se osigurala veća sloboda štampe širom sveta? Šta pojedini novinari mogu preduzeti da bi se pomoglo širenje slobode štampe u svim zemljama i u svakom kutku sveta? Šta je zanimljivo, s tačke gledišta apstraktnih moralnih ideala novinarske etike kao i svakodnevne novinarske prakse u stvarnom svetu, u priznavanju značaja slobodne štampe i u primeni njenih vrednosti u svim društvima od strane profesionalnih novinara?

Opravdanje slobodne štampe u slobodnom društvu

Mi, kao pripadnici slobodnog društva, imamo bezuslovnu potrebu za slobodnom štampom, čak i ako nije izvodljivo da sama štampa bude bezuslovno slobodna. Potrebno nam je da znamo šta se dešava u svetu ako treba da izađemo na izbore ili da inteligentno učestvujemo u poslovima države u bilo kojoj meri. Ne možemo lično da budemo prisutni uvek i svuda da bismo prikupili i proverili sve informacije koje su nam potrebne; niti, ako se bavimo nekom drugom profesijom ili zanimanjem da bismo zaradili hleb naš nasušni, možemo da odvojimo vreme potrebno da bismo lično istražili sve događaje u svetu relevantne za pitanja o kojima bi možda trebalo da odlučujemo.

Moramo da se oslonimo na timove eksperata koji su profesionalno obrazovani da prikupljaju informacije koje ćemo mi koristiti. Novinari su naše oči i uši. Oni otkrivaju veći deo onoga što nam je potrebno da znamo, čak i ako nas ponekad zasipaju stvarima koje ne moramo stvarno da znamo, koje ne možemo da iskoristimo, pa čak možda uopšte i ne želimo da čujemo. Bez profesionalaca koji bi prikupljali vredne informacije, morali bismo da donosimo odluke potpuno u mraku bez adekvatnog poznavanja činjenica. Kao što se oslanjamo na naprave poput mikroskopa i teleskopa da bismo doznali nešto o stranama sveta o kojima ne bismo mogli lako da otkrijemo

istinu samo pomoću svojih prirodnih sposobnosti, tako moramo i da se oslonimo na specijalizovano znanje koje prikupljaju profesionalni novinari. Samo na ovakav način možemo nešto da doznamo o onim stranama sveta koje su suviše udaljene, složene ili koje zahtevaju poznavanje kultura i jezika ili neprekidno prisustvo na mestima gde se dešavaju značajni događaji da bismo mogli da obavimo ovaj posao. Kao pojedincima potreban nam je rad sposobnih novinara, baš kao što nam je potreban rad lekara, pravnika, zemljoradnika, građevinara i inženjera. Slobodnom društvu, kao što smo dokazivali, potrebni su novinari koji svoj posao primerno obavljaju da bi društvo moglo i dalje da bude slobodno, da efikasno funkcioniše i da bude konkurentno drugim društvima u svetu.

Izazov očuvanju slobode štampe

Koje su posebne pretnje slobodi štampe? One imaju mnoge oblike. Ako pogledamo van Ustava Sjedinjenih Država, da bismo pitanje razmotrili na opštiji i apstraktniji način, možemo videti da se u svim državama širom sveta slobodna štampa suočava sa skoro istim problemima.

Postoji stalna tenzija u ovom ili onom stepenu između zahteva javnosti za istinitim, tačnim i relevantnim informacijama i interesa vlasti da kontrolišu, manipulišu i, u nekim slučajevima, guše vesti ili da ih radi vlastitih ciljeva potpuno preobraze u propagandu. Znanje je moć, a moć je ono čime se vlade bave. Ova osnovna politička činjenica ne čini vlade inherentno zlim, ali ona znači da moramo da vodimo računa o tome kako se interesi vlasti ponekad mogu razlikovati od interesa javnosti u pogledu prikupljanja, prikazivanja i korišćenja informacija koje nam pruža štampa.

Ako treba da budemo odgovorni građani, moramo realistički da očekujemo da će povremeno dolaziti do sukoba, sporova ili trvenja između ovih oprečnih interesa. Ljudi koji žele da budu politički slobodni, ma kako inače definisali ovaj pojam, moraju da budu posebno oprezni prema svakom sistematskom ometanju novinara da se slobodno bave svojom profesijom. To posebno znači da se svojim poslom bave bez uplitanja vlade, osim u najozbiljnijim situacijama u kojima je bezbednost društva kao celine dovedena u opasnost, pa čak i tada samo uz odgovarajući nadzor.

Važno je to da se, imajući u vidu značaj slobodne štampe za slobodno društvo, svako uplitanje u profesionalnu delatnost novinara može tolerisati samo u najekstremnijim okolnostima, a i onda samo u određenim vrstama slučajeva i na ograničeno vreme. Svi građani koji teže slobodi ili žele da njihovo društvo ostane slobodno trebalo bi, ako je to njihov cilj, da budu svesni problema koji mogu da iskrsnu usled toga što politička i sudska tela postavljaju loše presedane u ograničavanju slobode štampe. Jer na taj način moralno pravo slobodne štampe može biti postepeno degradirano korak po korak na klizavoj nizbrdici, sve dok vlada ne počne da vrši jedan neopravdan uticaj na postupke štampe.

Vlast nije jedini izvor pretnji slobodi štampe. U principu, postoji potencijalna opasnost od svake moćne institucije čiji interesi mogu biti ugroženi novinskim izveštavanjem. Vlada izbegava svoju suštinsku moralnu odgovornost ako okreće glavu kad organizovani kriminal, religiozni fanatici ili druge grupe sa posebnim interesima uznemiravaju novinare i otežavaju im ili im čak onemogućavaju da rade svoj posao. Vlade moraju da shvate da je u njihovom racionalnom interesu da uzmu u zaštitu novinare kad se oni suoče sa neprijateljstvom osoba koje iz ovog ili onog razloga ne žele da izvesne vrste činjenica budu otkrivene i objavljene. Spisak onoga što treba uraditi da bi se ustanovila i očuvala sloboda štampe otvoren je i, kako se društvo razvija, može obuhvatiti sve više različitih društvenih organizacija. Pa, ipak, biće korisno pomenuti neke od najočiglednijih primera, obraćajući posebnu pažnju na religiju i krupni biznis. Ovde moramo da uključimo i bogate pojedince koji imaju dovoljno sredstava da kontrolišu informacijsku infrastrukturu društva, koji bi mogli poželeti da rade šta im je volja u sopstvenom interesu koji je suprotan slobodnom izveštavanju. Ako je S jedan izuzetno bogat pojedinac koji ne želi da njegovo kršenje zakona ili finansijske malverzacije postanu poznati, tada S može pokušati da svoje bogatstvo iskoristi za potkupljivanje novinara da ne objavljuju negativne vesti o njemu, pa čak i da smisli složenije planove kako bi pokušao da utiče na sadržaj vesti kada su njegovi interesi u pitanju. Na taj način može biti moguće, uz dovoljno novca, pokrenuti kampanju dezinformacija, na primer, koja ide u S-ovu korist i koja je tako pažljivo smišljena da može da prevari čak i najiskusnijeg i najskeptičnijeg novinara koji na

taj način postaje nenamerni saučesnik moćnog manipulatora. Takav novinar, čak i uz najbolje namere, može potom biti naveden da iznosi lažne i obmanjujuće informacije.

Možemo lako da smislimo slične scenarije u kojima religiozne organizacije pokušavaju da kontrolišu medije iz bilo kojih razloga povezanih s njihovim posebnim interesima. Fascinantan, mada verovatno izmišljen, slučaj ove vrste iznet je u romanu *Još jedna drumska atrakcija* (*Another Roadside Attraction*) Toma Robinsa [Tom Robbins], u kome je Hristovo telo otkriveno u podrumima Vatikana. Pošto je Hrist, prema učenju crkve, vaskrsnuo iz mrtvih i uspeo se na nebo, pojava onoga za šta može biti potvrđeno da su Hristovi zemni ostaci dovelo bi hrišćanske velikodostojnike u veoma nezgodnu situaciju. Zamislite, tada, da se to desilo i da crkva, zabrinuta zbog revolucionarnog uticaja te informacije na njene sledbenike, pokreće sva svoja sredstva da bi ovako ili onako ugušila tu vest. Kao prizemniji primer, uzmimo da se ista stvar desila u manjim razmerama. Pretpostavimo da crkveni velikodostojnici pokušavaju da spreče izveštavanje o zlostavljanju dece od strane sveštenika u određenoj zajednici, iz straha od negativnog uticaja publiciteta na njene parohijane i, u krajnjoj liniji, na finansije i moralni ugled crkve. Do iste vrste manipulacija vestima može očigledno da dođe i mahinacijama menadžera velikih kompanija, tajnih društava i političkih aktivista, da pomenemo samo nekoliko kategorija. Te osobe možda ne dele u punoj meri prosvetiteljske ideale slobodnog i otvorenog društva sa birokratijom čija je delatnost transparentna, već žele da podriju njegove ciljeve. U njihove redove mogu da spadaju i strani agenti, beskrupulozni naučnici, ili bilo koji pojedinac ili grupa koji bi mogli da izvuku korist od povlačenja konaca iza scene kako bi sprečili novinare da objavljuju vesti koje bi mogle biti štetne po njihove interese.

Kod ovih primera treba voditi računa o jednoj važnoj distinkciji. Ne mora se smatrati pretnjom, ili bar ne ozbiljnom pretnjom, slobodi štampe ako povremeno dolazi do kršenja opšteg principa nemešanja u vršenje novinarskih dužnosti. Moralni problem nastaje samo ako i kada takva kršenja postanu sistematska, endemična ili toliko velika da ustanovljavaju trajan loš presedan od koga se praktično nije moguće oporaviti, nije moguće povratiti novinarsku slobodu. Na koji način može da nastane to praktično nepopravljivo

poništavanje slobode štampe? Jedan zamislivi scenario je sledeći: velika korporacija, sa mnogo malih kompanija pod svojom kontrolom koje se praktično ne mogu sa njom povezati, počinje da kupuje novine i radio i televizijske stanice, a zatim pomoću svog monopola počinje da dominira sadržajem vesti koje se objavljuju ili ne objavljuju, i uopšte da deluje radi sopstvenih interesa i protivno interesu javnosti da zna istinu. Postoje zaštitne mere predviđene američkim Ustavom kako bi se onemogućile ovakve vrste zloupotreba. Između drugih zaštitnih mera, zakon ograničava meru u kojoj jedna jedina kompanija ili organizacija može da stekne kontrolu nad velikim brojem informativnih medija. Zakonodavci i izvršna vlast bili su, po pravilu, svesni tih mogućnosti i doneli su zakone koji umanjuju mogućnost kontrole vesti od strane jednog jedinog interesa. Pa, ipak, postoji mogućnost, preko kompanija u senci ili komplikovanih odnosa vlasništva koje je teško ustanoviti, da se na ovaj način ugrozi sloboda štampe, bar za ograničeno vreme. Taj problem postavlja još jedan zadatak onima koji cene instituciju slobodne štampe i njen značaj za slobodno društvo i traži od njih da budu oprezni prema zloupotrebama.

Rezime

Pojam slobode štampe pretpostavlja upravo iste one uslove pod kojima naučno istraživanje može biti slobodno. U duhu prosvetiteljstva, prikupljanje i objavljivanje informacija od strane profesionalnih novinara možemo smatrati prirodnim proširenjem i nastavljanjem otvorenog duha naučnog istraživanja empirijskim metodima. Ne možemo razumno da očekujemo da će nauka otkriti istinu ako ne dopustimo naučnicima da se bave svojim istraživanjima bez nadzora ili odlučujuće kontrole od strane onih koji to nisu ili onih čiji interesi mogu doći u sukob sa interesom nesputanog otkrivanja istine.

Isto je i sa novinarstvom. Ako o novinarstvu mislimo prvenstveno kao o potrazi za istinom o društvenim činjenicama koje su relevantne za društvene ciljeve, tada ne možemo razumno očekivati da će novinari otkriti istinu ako im nije dozvoljeno da slobodno istražuju. To, rekli smo, sa praktičnog stanovišta znači da istražuju bez nadzora ili kontrole od strane onih koji nisu novinari ili osoba čiji su interesi u sukobu sa interesima novinara da otkriju i saopšte istinu.

Slobodu u tom pogledu shvatamo kao ono što se često naziva negativnim pojmom, u tom smislu da predstavlja odsustvo prinude.

Sputavanje slobode štampe može da dobije mnoge različite oblike, i ne moramo pokušati da ih sve anticipiramo. Kao primere možemo da navedemo pokušaje da se novinari podmite, da se kupe informativni mediji, da se na razne načine vrši neopravdan uticaj na pitanja koja novinari postavljaju ili na odgovore koje daju, zatim podsticanje sistematskog širenja dezinformacija i tome slično. Upotreba prinude u bilo kom obliku, posebno od strane vlade, crkve ili velikog biznisa, da bi se kontrolisao sadržaj vesti u vlastite svrhe, jeste najočigledniji način na koji sloboda štampe može biti ugrožena. Opasnost u mnogim slobodnim društvima nije to da se nešto takvo učini u jedan mah sa naoružanim vojnicima koji upadaju u redakcije, već da se to učini postepeno tokom vremena, od jednog presedana do drugog. Može se pozvati na javnu bezbednost kao još klizavije opravdanje koje nas niz klizavu nizbrdicu može odvesti od pune slobode, preko nekoliko ograničenja, do bezbrojnih ograničenja, i od velike i očigledne opasnosti do sve manjih pretnji. Uz sve širu interpretaciju onoga što se računa kao opasnost po društvo, postaje moguće da oni na vlasti vrše sve veću kontrolu nad onim o čemu štampa sme ili ne sme slobodno da izveštava.

To su neki od načina na koje se sloboda štampe može krnjiti sve dok od nje ne ostane ništa ili skoro ništa. Ako shvatimo slobodu štampe u negativnom smislu, kao što smo predložili, kao maksimalno odsustvo ometanja pokušaja da se otkriju i objave činjenice, i priznamo, kao što smo još na početku učinili, da apsolutno neograničena sloboda štampe ne postoji ni u jednom odgovornom društvu, tada najveća opasnost po slobodu štampe leži u postepenoj eroziji njene slobode da istražuje i da izveštava o svojim otkrićima na način za koji nađe za shodno. Oni koji cene slobodu štampe treba da zahtevaju u slobodnom društvu da svako ometanje njene prakse bude opravdano kao izuzetak, da se izuzetku ne dozvoli da postane presedan sa sve manjim opravdanjima, kao i da postoje mehanizmi za povraćaj slobode štampe do maksimalno mogućeg stepena kad god prvobitno opravdanje za njeno poništavanje više ne važi. Stoga bi trebalo da postoji određeni postupak za donošenje odluke da li razlog za ograničavanje slobode štampe i dalje postoji ili ne. Ako je opasnost prošla i više nema valjanih razloga za

ograničavanje štampe, tada, umesto još jednog uopštenog opravdanja, ranije slobode štampe moraju odmah da budu povraćene. Dugotrajniji razlozi za ograničavanje slobode štampe moraju da budu neprestano preispitivani; njima se ne sme dozvoliti da postanu čvrsto ukopani ili da se smatraju opravdanjem da se sloboda štampe ograniči na još neki način ili iz još nekog razloga.

Slobodnu štampu ne ograničavaju nikakvi interesi koji su u sukobu sa interesima prave svrhe novinarstva da otkriva i da objavljuje informacije. Ako štampa ni u jednom odgovornom društvu ne može da bude apsolutno slobodna, njena sloboda ipak treba da bude maksimalizovana u najvećoj mogućoj meri. U sledećem poglavlju, kad budemo raspravljali o problemu cenzure i namernog uskraćivanja izvesnih vrsta informacija zarad višeg društvenog dobra, razmotrićemo ograničenja koja je razumno nametnuti novinarima. Razlog zbog koga štampa mora da bude u najvećoj mogućoj meri slobodna leži u tome što je slobodna štampa od suštinskog značaja za ustanovljavanje i očuvanje slobodnog društva. Slobodno društvo i slobodna štampa su dugoročno čvrsto povezani, oni ne mogu dugo da prežive jedno bez drugoga. Ovde ne možemo da ponudimo opšte razloge zbog kojih je slobodno društvo bolje od onih društava u kojima je društvena i legalna sloboda pojedinca žrtvovana u različitoj meri sve do najekstremnijih oblika totalitarizma. Ističemo da sloboda i istina uopšte uzev idu ruku pod ruku, i oslanjamo se na intuitivnu intrinsičnu vrednost koju imaju ta dva povezana cilja da bismo opravdali moralnu preferenciju za slobodno društvo, a s njim i za slobodu štampe. Mogućnosti su nesaglasne s onim što se široko prihvata kao nešto suštinsko za potpunu realizaciju svega što je najvrednije u čovekovom duhu. Na kraju, to je možda jedino opravdanje slobode štampe koje nam može biti potrebno ili za koje se smemo nadati da ćemo ga ikad otkriti.

Sa slobodom ide i odgovornost. Ova zdravorazumska implikacija isto toliko važi za individue i individualne slobode kao i za institucije i društva. Stoga slobodna štampa, kao nešto apstrahovano od pojedinih novinara i drugih profesionalaca koji rade u medijima, ima sopstvene osobene odgovornosti povezane sa njenom slobodom. Već smo videli da u slobodnom društvu novinari igraju istaknutu ulogu. Oni su instrumenti za skupljanje informacija potrebnih da bi slobodno društvo moglo da donosi odluke i kuje planove.

Novinari su četvrti stalež koji stražari nad izabranim i imenovanim zvaničnicima, čineći da oni budu svesni toga da njihovi postupci mogu biti otkriveni i obznanjeni celokupnoj javnosti koja će ih pozvati na odgovornost za ono što su činili ili što nisu činili. To pre svega implicira da novinari imaju posebnu odgovornost da istinito izveštavaju. Svi mi imamo obavezu da govorimo istinu najbolje što možemo, ali nemamo posebnu profesionalnu odgovornost, koju imaju novinari, da izveštavamo istinito i tačno i blagovremeno o svim relevantnim stvarima od javnog interesa. Činjenica da toliki broj ljudi zavisi od tačnih informacija koje pružaju novinari čini novinare posebno odgovornim za njihovo izveštavanje. Od novinara se očekuje ne samo da izveštavaju istinito o onome o čemu su izabrali da izveštavaju, već se od njih, kao profesionalaca, očekuje da znaju šta je važno i vredno izveštavanja. Oni moraju da utvrde suštinu svih događaja širom sveta koji mogu biti važni potrošačima vesti. Svet je, kao što novinari kažu, ono čime se oni bave. Novinare smatramo moralno odgovornim ne samo ako iznose lažan ili netačan izveštaj, već i ako propuste da izveste o nečemu za šta mislimo da je trebalo da istraže.

Odgovornost koju imaju novinari u velikoj je meri posledica značaja koji novinarstvo ima u slobodnom društvu. Novinari su odgovorni u većoj meri od običnih građana za vesti koje iznose. Njihove odluke potencijalno imaju ogroman uticaj na njihove čitaoce, slušaoce i gledaoce. Oni su tako čvrsto povezani sa odbranom svih drugih sloboda koje se cene u slobodnom društvu da stoga imaju posebne profesionalne moralne obaveze. Mi se oslanjamo na novinare, kao što se oslanjamo i na ostale tri grane vlasti, kao na jedan od značajnih mehanizama kojima se štiti sloboda društva. Opštije rečeno, oslanjamo se na novinare za informacije na osnovu kojih slobodno društvo učestvuje u upravljanju samim sobom. Moramo znati da bismo mogli suditi, a moramo suditi da bismo mogli delati, upravljati sobom kolektivno u slobodnom društvu sposobnom za opstanak. Moralna odgovornost novinara stoga se može podeliti na dve glavne vrste. Novinari su pojedinačno moralno odgovorni potrošačima vesti i društvu kao celini. Lako možemo da vidimo da su novinari za svoje izveštaje odgovorni pojedincima koji mogu prihvatiti njihove informacije i koristiti ih u donošenju odluka koje su potencijalno pitanje života ili smrti, isto kao i odluka koje će minimalno uticati na njihovu dobrobit i život. Odgovornost koju novinar

ima prema društvu kao celini nije puki zbir tih odgovornosti prema pojedincima, već nešto više. Opstanak slobode u slobodnom društvu, njeno širenje po ranije neslobodnim delovima sveta, i, zapravo, opstanak samog društva, može da zavisi od pristupačnosti tačnih, pouzdanih informacija, istina koje se odnose na dato društvo i na spoljašnji svet, a novinarev je zadatak da ih obezbedi.

Novinarima je poverena sveta dužnost da služe istini i da iznose informacije korisne javnosti. Pošto smo postavili scenu za podrobniju raspravu o moralnim odgovornostima novinara sa stanovišta potrebe koju maksimalno slobodno društvo ima za maksimalno slobodnom štampom, spremni smo da u narednim poglavljima razmotrimo određenije teme novinarske etike. Sva pitanja koja se tiču moralne odgovornosti u medijima mogu se svesti na pitanje značajne uloge koju slobodna štampa igra u slobodnom društvu, kao i na pitanje šta je sve neophodno da bi štampa ispunila svoju obavezu da građane obaveštava o činjenicama relevantnim za njihovo donošenje odluka i za upravljanje društva samim sobom. Ako cenimo slobodu, moramo da cenimo i slobodu štampe. To sa svoje strane implicira, između ostalog, i da moramo da postupamo tako da očuvamo slobodu štampe i da budemo neprekidno budni u suprotstavljanju svakoj neopravdanoj cenzuri štampe.[5]

5 Filozofske dimenzije dilema s kojima se suočava sloboda štampe, koje smo istakli u ovom poglavlju sažeto su izražene u Izveštaju Hačinsove Komisije o slobodi štampe [Robert M. Hutchins, Commission on Freedom of the Press] iz 1947. godine, u: Knowlton and Parsons, ed. *The Journalist's Moral Compass*, str. 213, gde se izveštaj završava: „Moralno pravo slobode izražavanja dobija pravni status zato što je savest građana izvor trajne vitalnosti države. Sasvim nezavisno od tradicionalnog razloga za slobodu štampe da ona širi 'pobedu istine nad laži' u javnoj areni – vidimo da je javna rasprava nužan uslov slobodnog društva i da je sloboda izražavanja nužan uslov adekvatne javne rasprave. Javna rasprava zahteva duhovnu snagu i širinu, ona je neophodna za stvaranje duhovno snažne javnosti, i bez nečeg sličnog slobodno društvo ne može da deluje. Originalni izvor [*supply*] za ovaj proces jeste dužnost pojedinog mislioca prema svom mišljenju; u tome leži prvenstveni temelj njegovog prava. To ne znači da svaki građanin ima moralno ili legalno pravo da poseduje novine ili da bude urednik ili da ima pristup, kao po nekom pravu, publici bilo kog datog medija komunikacije. Ali intenciji slobode štampe pripada to da će neka ideja imati svoju šansu čak i ako je ne dele oni koji poseduju štampu ili upravljaju njome. Štampa nije slobodna ako se oni koji upravljaju njome ponašaju kao da im njihov položaj daje pravo da budu gluvi za ideje koje su putem slobode govora privukle pažnju javnosti. Ali moralno pravo slobodnog javnog izražavanja nije bezuslovno. Pošto polaganje prava na nešto zavisi od dužnosti čoveka prema opštem dobru i svom mišljenju, temelj tog polaganja prava gubi se kad se ta dužnost zanemaruje ili odbacuje. U odsustvu prihvaćenih moralnih dužnosti nema ni moralnih prava. Stoga, kad čovek koji polaže moralno pravo na slobodu izražavanja jeste lažov, prostitutka čiji se politički sud može kupiti, nečasni potpaljivač mržnje i podozrenja, njegovo pravo je bezrazložno i neutemeljeno. Sa moralne tačke gledišta, bar, sloboda izražavanja ne obuhvata pravo na laž kao svesno sredstvo politike."

5 Cenzura i uskraćivanje informacija radi višeg dobra

Sloboda štampe spada među najznačajnija moralna prava slobodnih ljudi. Posebno novinari koriste prednosti tog prava od koga u idealnom slučaju svaka osoba ima koristi. Već smo primetili da sloboda štampe nije neko apsolutno ili bezuslovno pravo. To pravo se uživa unutar granica ustanovljenih na osnovu drugih legitimnih društvenih interesa, posebno kad su u pitanju bezbednost i zaštita prava svih članova društva. Postoje situacije u stvarnom životu kada je u javnom interesu da temeljni princip novinarske etike, princip maksimalizovanja relevantnog govorenja istine, bude ograničen. Kad se izveštaji cenzurišu ili dobrovoljno ne objavljuju radi višeg dobra, uvek moraju da postoje dobri razlozi za takav postupak, i uvek bi trebalo da postoji i izričita odredba za kasniji povraćaj punih novinarskih sloboda što je brže moguće.

Cenzura i mandat novinarstva

Već smo dotakli problem cenzure. Moralno opravdanje novinarstva, njegov moralni mandat, jeste pružanje informacija radi dobrobiti osoba koje, praktično, ne mogu same da dođu do vesti. Slobodna štampa je nužna za slobodno društvo i obrnuto. Društvo ne može slobodno da funkcioniše ako nema

slobodan pristup informacijama, zato što upravljanje samim sobom pretpostavlja obrazovane građane koji postupaju na osnovu činjenica. Sloboda štampe postoji unutar šireg okvira građanskih sloboda koje služe za zaštitu slobodne razmene informacija, pomažući na taj način očuvanju drugih sloboda. Jedini smisleni način da se šire vrednosti slobodnog društva jeste putem iznošenja relevantnih istina. Sve stvari od vitalnog javnog interesa zahtevaju slobodan protok informacija, koji je moguć jedino uz pomoć slobodne štampe. Da bi štampa bila slobodna, između ostalog, potrebno je da bude slobodna od bezrazložne cenzure.

Počećemo definicijama nekih od suštinskih termina koji su potrebni za razumevanje moralnog problema cenzure. Reći ćemo da *cenzuru štampe* predstavlja svaki postupak koji guši slobodno otkrivanje i širenje informacija. Cenzura u tom smislu može biti *dobrovoljna* ili *nedobrovoljna*. Do nje može da dođe bilo na osnovu odluka koje su doneli sami novinari, bilo na osnovu odluka koje je donela neka druga spoljašnja strana, obično neka vladina agencija ili, u prošlosti a u nekim slučajevima još i danas, crkvene vlasti. Nekada se cenzura bavila i umetničkim delima, lepom književnošću i mnogim drugim izvorima informacija. Pošto se bavimo prvenstveno novinarskom etikom, ograničićemo našu raspravu na cenzuru štampe i postavićemo pitanje o uslovima pod kojima bi cenzura ponekad mogla biti moralno opravdana, kao i o značenju koje ona ima u slobodnom društvu i o granicama koje treba postaviti toj vrsti kontrole nad sadržajem vesti. Pretpostavljamo da je nedobrovoljna cenzura uvek po definiciji prinudna, i smatramo da je iz tog razloga, pod ostalim jednakim uslovima, dobrovoljna cenzura uvek inherentno bolja od nedoborovoljne cenzure, ako se uopšte i mogu izneti dobri razlozi za cenzurisanje štampe. Najzad, za našu sadašnju svrhu, *javni interes* ćemo definisati kao bilo koju vrednost koja se pridaje očuvanju i zdravom funkcionisanju društva. Kad zahtevamo da novinari obezbede relevantno govorenje istine u javnom interesu, mislimo na interes društva da zaštiti sopstvenu bezbednost i dobrobit, kao i ostvarivanje svih drugih ciljeva koji su prihvaćeni kao doprinos dobrobiti članova društva kao celine. U nastavku ćemo dalje razviti te ideje.

Istorijska i filozofska pozadina

Džon Milton [John Milton], u svom delu *Areopagitica* (1644), koje predstavlja hvalospev slobodi izražavanja i slobodi štampe, iznosi primedbe o posledicama pokušaja da se ograniči sloboda štampe, kao i o posledicama koje taj pokušaj može imati po sve aspekte kulture. Milton se u sledećem odlomku usredsređuje posebno na muziku:

> Ako želimo da regulišemo štampu, i da na taj način ispravimo običaje, moramo da regulišemo sve zabave i razonode, sve to u čemu čovek uživa. Ne sme se slušati nikakva muzika, ne smeju se pevati nikakve pesme, osim ozbiljnih ili dorskih. Moraju postojati osobe koje će izdavati dozvole plesačima, tako da naša omladina neće učiti nikakve korake, pokrete ili držanje osim onih koji se po njihovom dopuštenju smatraju pristojnim; to je nešto što je još Platon predvideo. Biće potrebno više od dvadeset osoba koje izdaju dozvole da bi se ispitale sve laute, violine i gitare u svakoj kući; ne sme se dopustiti da one toroču kao danas, već se mora odobriti ono što smeju da kažu. A ko će da ućutka sve arije i madrigale koji tiho šapuću po salonima?[1]

Isti način razmišljanja nalazimo i u delu Siberta, Petersona i Šrama, *Četiri teorije o štampi (Four Theories of the Press)*, u njihovom objašnjenju:

> Prema libertarijanskom shvatanju, funkcija masovnih medija jeste to da informišu i zabave. Treća funkcija je nastala kao nužan korelat prve dve da bi se obezbedio ekonomski oslonac i osigurala finansijska nezavisnost. To je bila funkcija prodaje ili oglašavanja. U suštini, osnovna svrha medija jeste pomaganje u otkrivanju istina, pružanje pomoći u rešavanju političkih i društvenih problema iznošenjem

1 John Milton, *Areopagitica: A Speech of Mr. John Milton for the Liberty of Unlicens'd Printing to the Parliament of England* (London: 1644) (New York: Parsons and Clark, Ltd, 1927) (fototipsko izdanje prema originalnom primerku iz Britanskog muzeja), odeljak 37.

> svih mogućih činjenica i mišljenja kao osnove za donošenje odluka. Suštinska odlika tog procesa jeste njegova nezavisnost od vladine kontrole ili dominacije. Vlada, zajedno sa svojim zvaničnicima, često predstavlja stranu koja je neposredno zainteresovana za ishod neke rasprave. Prema tome, ona ne sme da ima dodatnu prednost isključivog pristupa javnosti koja u krajnjoj liniji donosi odluke. Niti sme da ima pravo ili moć da se upliće u argumente koje iznose njeni protivnici. Tako je došlo do razvoja funkcije štampe kao političke institucije. Njoj je poverena dužnost da sprečava vladu da prekorači svoje granice. Prema Džefersonovim rečima, funkcija je štampe da obezbedi onu kontrolu vlasti koju nijedna druga institucija ne može da pruži.[2]

Očigledno je da to nije kraj priče, čim razmislimo o razumnim granicama slobode štampe. Na početku smo primetili, analizirajući pojam slobode štampe, da ne postoji apsolutno ili bezuslovno slobodna štampa. Postoje granice i ograničenja koje utiču i na najslobodniju zamislivu štampu u najslobodnijem moralno odgovornom društvu.

Sukobi između raznih moralnih odgovornosti rešavaju se kompromisima u kojima se uskraćuju izvesne slobode da bi se zaštitile druge značajne vrednosti koje bi inače bile žrtvovane. Delimična i ograničena cenzura jedan je od takvih kompromisa koji ponekad zahtevamo od slobodne štampe da bismo izbegli znatno

2 Siebert, Peterson and Schramm, *Four Theories of the Press*, str. 51. Videti i: Trager and Dickerson, *Freedom of Expression in the 21st Century*, str. 201–202: „Retko kad neki pojedinac koristi svoje pravo da prisustvuje nekom suđenju ili da bude informisan o nekoj predstojećoj parnici. Stoga se uloga slobodne štampe u sudskim procesima većim delom svodi na bitku između sudskog sistema i štampe. Kao pojedinci nemamo vremena da prisustvujemo suđenjima, da pregledamo sudske spise, razgovaramo sa pritvorenima ili prisustvujemo pretresu za puštanje na uslovnu slobodu. Očekujemo da će mediji obaviti taj posao i obavestiti nas o tome šta se dešava, tako da znamo da li izabrani zvaničnici rade svoj posao kako treba i da li se zakon primenjuje. Mada Ustav Sjedinjenih Država ne garantuje pravo pristupa informacijama, sudovi i zakonodavna tela su priznali važnu vezu između slobode izražavanja i prava na pristup informacijama. Ako građani treba da raspravljaju o javnim pitanjima, da izlaze na birališta i glasaju o značajnim stvarima i da se aktivno bave javnim poslovima, potrebno je da to čine obavešteno. Građanima su potrebne informacije, bilo da dolaze neposredno od vlade bilo da ih prenose masovni mediji. Bez mogućnosti pristupa informacijama, sadržaj naših izraženih mišljenja bio bi manje vredan."

veće zlo, čije sprečavanje takođe može spadati u moralne odgovornosti slobodnog društva. Ekstremni slučajevi, o kojima je stoga lako doneti odluku, jesu objavljivanje fotografija dečje pornografije ili objavljivanje osetljivih vojnih tajni koje bi mogle da ugroze bezbednost društva. Ako novinar dobije takve slike ili informacije, zar temeljna moralna obaveza profesionalne novinarske etike, moramo kritički da se zapitamo, ne zahteva da one budu objavljene?

Cenzura i poredak prioriteta novinarskih obaveza

Filozofi koji pišu o primenjenoj etici na ovakva pitanja odgovaraju na razne načine. Jedna je mogućnost da se kaže da ne postoji obaveza objavljivanja opasnih ili moralno krajnje neprimerenih slika i informacija, zato što se profesionalna moralna obaveza novinara da prenose sve relevantne istine ne odnosi na sve vrste informacija. Druga mogućnost je da se kaže da zapravo postoji obaveza da se objavi čak i najopasniji i najzapaljiviji materijal, ali da je ta obaveza nadvladana drugim suprotnim ili nesaglasnim obavezama u jednom hijerarhijskom poretku prioriteta obaveza koje važe za novinare, ne samo u njihovom novinarskom poslu prenošenja informacija, već i za njih kao građane slobodnog i otvorenog društva.

U oba slučaja postoji cenzura u nekom obliku. Tačno objašnjenje i filozofsko opravdanje cenzure može ipak da uvede jednu značajnu razliku. Adekvatna teorija cenzure može biti presudna u donošenju odluka o težim slučajevima iz sive oblasti u kojoj nije očigledno da li je cenzura opravdana ili nije. To može pomoći da se cenzura obuzda i da se spreči da oni kojima je ona poverena povedu društvo niz klizavu nizbrdicu koja dovodi do sve veće cenzure, do sve manje slobode štampe i, na kraju, do gušenja slobodne štampe i njenog stavljanja u službu politike, religije ili krupnog kapitala.[3] Mada oba modela cenzure imaju i prednosti

3 Wortman, *A Treatise Concerning Political Enquiry and the Liberty of the Press* (1801), navedeno u: Knowlton and Parsons, ed., *The Journalist's Moral Compass*, str. 65: „Razuzdanost štampe je postala pomodna meta uvredljivih napada; ali oni koji su bili najglasniji u svojim filipikama, bili su i uopšte uzev najogorčeniji protivnici slobode štampe. Štampa je nesumnjivo moćno oruđe; ali i kad je prepuštena sama sebi, ona bi prirodno težila istini i vrlini. ...Pod arbitrarnim vladama običaj je da se zabranjuje svaka publikacija koju prethodno nije prelistao i odobrio neki od njenih službenika. Na ovaj način svaki spis, naklonjen duhu slobode, biva zabranjen; i ništa ne može da se objavi osim onoga što stoji na strani vlasti. Očigledno je da u takvim sistemima štampa, umesto da bude čuvar javne slobode, postaje opasan i servilan sluga despotizma."

i mane, postoje dobri razlozi da se prihvati drugi model. Dokazivaćemo, ma kako čudno to moglo u početku da nam izgleda, da novinari zapravo imaju moralnu obavezu da sve relevantne informacije učine dostupnim potrošačima vesti, ali da je njihova obaveza u izvesnim slučajevima nadvladana drugim društvenim interesima i drugim obavezama koje pojedinci koji se bave novinarstvom moraju da ispune kao odgovorni građani.

U životu svi mi igramo različite uloge, sina ili kćeri, oca ili majke, člana kluba, službenika ili najamnog radnika, studenta, profesora, kućevlasnika, poreskog obveznika, vojnika, civila i tako dalje. Različite uloge u društvu nose sa sobom različite moralne obaveze. Većina njih je, srećom, po pravilu uzajamno saglasna. Međutim, neke obaveze mogu u izvesnim okolnostima da dođu u sukob. Jedan primer bi bio slučaj kada kao otac imam obavezu da zaštitim svoje dete od neprijatnih iskustava, ali i obavezu da kao policajac uhapsim svakoga ko je počinio krivično delo. Stoga može da dođe do sukoba između mojih moralnih obaveza ako moje dete počini krivično delo a ja budem pozvan da izvršim hapšenje, pošto unapred znam da će to mom detetu doneti vrlo neprijatna iskustva. Kao profesor biologije, da uzmemo drugi relativno jasan slučaj, mogu da imam obavezu da objasnim svojim studentima principe naučne teorije evolucije. Kao sledbenik fundamentalističke religije, međutim, mogu imati suprotnu obavezu da ne učestvujem u onome za šta, po našoj hipotezi, iskreno verujem da predstavlja svetogrdne laži koje dovode u pitanje Božju ulogu u stvaranju života u svemiru. U toj situaciji imam dve moralne obaveze i vidimo da ne mogu da ispunim obe.

Moralni sukobi mogu ponekad da budu rešeni u praksi kao i u teoriji. To možemo da učinimo ako smo u stanju da uspostavimo poredak prioriteta tako da jedna od sukobljenih obaveza nadvladava drugu. Donosim odluku da je značajnije ili vrednije, i stoga moralno obaveznije, da ispunim svoju ulogu profesora biologije koji podučava mlade, uprkos prigovorima svoje savesti, i da produžim da predajem o evoluciji kao naučnom objašnjenju nastanka života, mada lično ne verujem da je to objašnjenje istinito. Ako donesem suprotnu odluku i ustanovim alternativan poredak među svojim moralnim obavezama, tada mogu mirne savesti da odbijem da predajem o evoluciji i da možda izgubim

posao zbog svojih moralnih ubeđenja. Alternativno, mogu da se uhvatim u koštac sa sistemom i pokušam da dobijem odobrenje da ne predajem naučnu teoriju za koju verujem da nije u skladu s mojim religijskim uverenjima. Ako sam policajac i otac ili majka sina ili kćeri za koje je izdat nalog za hapšenje, mogu da donesem odluku da moje obaveze kao roditelja nadvladavaju obaveze moje profesije policajca i da pomognem svom detetu da pobegne. Ili mogu da izaberem suprotno i da odlučim da je zakon zakon bez obzira na to ko je u pitanju, i da bi, ako je moje dete počinilo neko krivično delo, bilo pogrešno da mu pomognem da izbegne hapšenje, i ponudio bih svoju uobičajenu pomoć pri hapšenju baš kao da je okrivljeni neki potpuni stranac.

Međutim, ono što ni u jednom ovakvom slučaju ne bih želeo da kažem jeste to da kad uvedem poredak prioriteta među svoje sukobljene obaveze, onda obaveza koja je na lestvici prioriteta na nižem mestu zapravo i nije, ili više nije, obaveza. Još uvek imam obavezu da zaštitim svoju decu od neprijatnih iskustava. Ali ipak tu obavezu mogu smatrati nadvladanom višom ili značajnijom moralnom obavezom. Takođe i dalje, verovatno, u drugom slučaju imam obavezu da predajem biologiju ako sam profesor biologije, čak i ako donesem odluku da je profesionalna obaveza da predajem nadvladana ili da je nad njom pretegnula viša religijska ili moralna obaveza. Isto važi i ako među ove obaveze uvedem obrnuti poredak. Naravno, ne možemo da svoje obaveze preuredimo na bilo koji način koji nam padne na pamet da bismo zadovoljili svoj hir ili izbegli moralne dileme. Poredak prioriteta možemo pokušati da uvedemo samo na osnovu moralnih principa koji nam govore, na primer, da je zaštita porodice vrednija od poštovanja zakona, ili obrnuto; ili da je predavanje naučnih teorija značajnije od ličnih religijskih ubeđenja, ili obrnuto.

Moralni razlog za cenzuru štampe

Uvođenje prioriteta među sukobljene moralne obaveze pruža koristan model i za razumevanje etike cenzurisanja inače slobodne štampe. Nema potrebe da kažemo kako novinar iznenada gubi moralnu obavezu, ili da ona biva umanjena, da iznosi relevantne informacije javnosti, već samo da u naročitim okolnostima ova obaveza, mada ne iščezava iz etičkog vidokruga, biva nadvladana

u poretku prioriteta višom obavezom da se ne doprinosi eksploataciji dece u dečijoj pornografiji ili da se društvo zaštiti od mogućeg vojnog poraza time što se neće objavljivati vitalne vojne tajne. Moralna obaveza širenja informacija ostaje netaknuta, a može se nalaziti i na visokom mestu na rang-listi prioriteta, ali tek iza potrebe da se deca zaštite u prvom slučaju i da se društvo kao celina zaštiti od svojih najopasnijih neprijatelja u drugom. Ovaj trend u cenzuri, posebno tokom vojnih akcija Sjedinjenih Država, istaknut je nedavno u jednom kritičkom pregledu:

> Kad god Amerika uđe u rat, štampa prihvata svoju ključnu ulogu da javnosti saopšti što više može – tačno i odgovorno – o sukobu i sudbini oružanih snaga. Kao i ranije, i sada će potrebe štampe i vojske neizbežno doći u sukob. Izveštavanje o ratu zahteva jedan stepen saradnje vojske. U nedavnim sukobima – na Grenadi 1983, u Panami 1989. i u Zalivskom ratu 1990–1991 – razne administracije su smanjile pristup novinarima u ratne zone i postavljale prepreke blagovremenom, nezavisnom izveštavanju.
>
> U tekućem ratu protiv terorizma, ograničenja štampe do sada su bila još stroža nego u prošlosti.[4]

Nevolja sa ekstremnim scenarijima u primenjenoj profesionalnoj etici nije samo to što ne predstavljaju teške sporne slučajeve. Ekstremni scenariji, kao što su ovi sa dečjom pornografijom i odavanjem vojnih tajni, jesu klasični primeri opravdanog cenzurisanja inače slobodne štampe, i oni pružaju korisno polazište zato što su njihove implikacije toliko jasne. Problem leži u tome što snaga ekstremnih slučajeva na koje se poziva pri opravdavanju cenzure štampe može da otvori put sve manje ekstremnim slučajevima koji su u sve većoj meri moralno sumnjivi.

S obzirom na slobodu štampe i cenzuru, ekstremni slučajevi poput dečje pornografije i nacionalne bezbednosti krše presedan ili apsolutni princip necenzure, i potencijalno otežavaju da se cenzuri kasnije postave bilo kakve granice. To je drugi oblik ranije pomenutog problema klizave nizbrdice koja dovodi do postepenog urušavanja slobode štampe. Osobe koje žele da uvedu

4 Hashten and Scotton, *The World News Prism*, str. 21.

veću cenzuru štampe razmišljaju na sledeći način: ako je legitimno uvesti cenzuru u slučajeve dečje pornografije i nacionalne bezbednosti, zašto je onda ne uvedemo i u slučaju bilo kakvih slika golotinje u umetnosti ili svih činjenica koje se tiču nacionalne ekonomije? Informacije o bilo kojim resursima jedne države mogu biti strateški upotrebljene protiv slobodnog društva od strane njegovih neprijatelja te mogu biti shvaćene kao opasnost po nacionalnu bezbednost. Obnaženost odraslih i seksualne teme, da se vratimo prvom primeru, čak i u klasičnoj umetnosti, mogu na kraju da dovedu do sloma svih moralnih vrednosti jednog društva preko opšte atmosfere povišene seksualnosti koju šire mediji. Ili se tako može dokazivati. Ako se prihvate ovi dalji udarci slobodi štampe, gde je granica? Možda ne bi trebalo objaviti nijednu informaciju o našim nacionalnim liderima, bar dok ne bude odobrena od vladinog ureda da bi se osiguralo da njen sadržaj ne mogu da zloupotrebe spoljašnji i unutrašnji neprijatelji društva. Možda nikakva informacija o seksu i nikakva slika ljudskog tela ne bi trebalo da budu objavljene jer bi to moglo dovesti do moralne permisivnosti koja može da ugrozi vrednosti jednog društva. Kako bismo mogli da zaustavimo cenzurisanje medija i da povratimo veliku meru slobode izveštavanju ako se prihvati ovakva vrsta zaključivanja?

Slučaj 14

Tomlinsonovi napori da kontroliše javni radio i televiziju

Sledeći izveštaj je pripremila Nacionalna koalicija protiv cenzure (National Coalition Against Censorship – NCAC), organizacija koja nadzire cenzuru i širi svest o cenzuri štampe, umetničkim slobodama i slobodama drugih oblika izražavanja:

> Javni radio i televizija upleteni u rat kultura – leto 2005.
>
> Kongres je doneo Zakon o javnom radiju i televiziji iz 1967 (kojim je stvorena Korporacija za javni radio i televiziju [Corporation for Public Broadcasting – CPB]) da bi obezbedio alternativu

komercijalnoj televiziji koja bi informisala, obrazovala i bogatila javnost i odražavala američke opšte vrednosti i kulturnu raznolikost. Kao vršilac nadzora i finansijer Nacionalnog javnog radija (National Public Radio – NPR) i Javne radio-televizije (Public Broadcasting Service – PBS), ova agencija ima zadatak da brani njihovu nezavisnost i da zaštiti programe od stranačke politike.

Kenet Tomlinson [Kenneth Tomlinson], predsednik CPB-a, jedan od pet republikanaca koje je Bela kuća postavila u devetočlani Upravni odbor, dao je novu dimenziju svojoj ulozi. On želi da zameni ono što smatra liberalnim (i antiizraelskim) predrasudama u emisijama vesti i programima o javnim poslovima PBS-a konzervativnim predrasudama. U tom cilju, i ne obaveštavajući svoj Upravni odbor, unajmio je konsultanta da prati „antibušovske" i „antikorporativne" predrasude u emisiji *Now* Bila Mojersa [Bill Moyers], a namerava i da prati vesti o Srednjem istoku u informativnim emisijama NPR-a. Ravnoteža je već poremećena: na zahtev CPB-a PBS je dodao dva nova programa u kojima se izlažu samo konzervativna gledišta – emisiju Pola Gigota [Paul Gigot] i emisiju *The Journal Editorial Report* komentatora Takera Karlsona [Tucker Carlson] koji je u međuvremenu otišao. Pored toga CPB je postavio dva ombudsmana – jednog navodno liberalnog, a drugog konzervativnog – da „unesu ravnotežu" u javni radio i televiziju. Međutim, istraživanje koje je sproveo CPB ne pokazuje da gledaoci i slušaoci misle da su programi pristrasni prema bilo kom gledištu.

A sada Kongres želi da prekine finansiranje.

U govoru na Nacionalnoj konferenciji o reformi medija 15. maja, Bil Mojers, koji je nedavno napustio emisiju *Now*, nazvao je neke od Tomlinsonovih i CPB-ovih optužbi „uznemirujućim, pa čak i opasnim". Mojers je razloge za pokretanje emisije *Now* opisao na sledeći način: to je bilo vreme, rekao

je, kada je istraživanje javnih televizija pokazalo da su političke rasprave na programima o javnim poslovima nudile veoma uzak spektar pogleda na tekuća pitanja i sporove. „Ekonomske vesti", prema Mojersu, „bile su skoro u celini iznošene kroz prizmu gledišta poslovnih ljudi, investitora i novinara koji prate ekonomiju. ...Obični radnici, predstavnici sindikata, zastupnici pokreta potrošača i široka javnost mogli su retko da se čuju". Zadatak emisije *Now* bio je da obuhvati raznovrsna mišljenja sa svih strana političke lepeze. „To je", rekao je Mojers, „izazvalo političku lavinu... iznosili smo priče koje stranački prvaci na vlasti nisu želeli da vide objavljene, i stvari smo postavljali ispravno a ne desničarski* ...Uvek sam smatrao da je američkom orlu potrebno i levo i desno krilo. Desno krilo bi se staralo da legitimni ekonomski interesi ne budu zanemareni. Levo krilo bi se staralo da i obični ljudi učestvuju u pogađanju. A oba krila bi ovu veliku pticu držala u vazduhu. Ali sa dva desna ili dva leva krila, to više nije orao i sigurno će se strmoglaviti."

Bilo da se cenzurišu programi o javnim poslovima bilo dečije emisije poput emisije *Postcards From Buster*, javna televizija neće cvetati kao politički ragbi. Bez obzira na to koja stranka je na vlasti, nezavisnost javne televizije i radija jeste suštinski javni interes u slobodnom društvu.

PITANJA

1. Zašto autor prethodnog izveštaja sluti da je Kenet Tomlinson želeo da cenzuriše NPR i PBS? Kakvi su dokazi, ako ih ima, za tu optužbu? Da li je ona tačna, sudeći bar prema sadržaju izveštaja?
2. Da ste vi novinar ili urednik NPR-a ili PBS-a, kakva bi bila vaša reakcija na Tomlinsonove inicijative? Pretpostavimo da bi finansiranje bilo dovedeno u pitanje da se niste

* Igra reči sa *right* – ispravno, i *rightwing* – desničarski – prim. prev.

složili sa izveštavanjem koje bi se smatralo naklonjenimji američkoj administraciji u Beloj kući ili Izraelu, kao što se u žalbi navodi? Da li biste se oduprli, i da li biste smatrali da treba da se oduprete pokušajima cenzure? Kako biste, s praktične tačke gledišta, to pokušali da učinite?

3. Za koje se vrste opisanih postupaka može smatrati da javno televizijsko novinarstvo vode niz klizavu nizbrdicu?
4. Šta čini novinarstvo koje finansira vlada posebno izloženim cenzuri i kontroli? Kako se vrše pokušaji da se štampa cenzuriše? Kakvu ulogu igra novac u vršenju pritiska na novinske organizacije da iznose analize i uvodnike koji bi se više sviđali nekim političarima, a ne ono što sami novinari odluče da objave?
5. Da li vlada ima legitimno pravo da prati sadržaj novinskih reportaža i uredničkih uvodnika u vestima pošto plaća veliki deo troškova istraživanja vesti i proizvodnje programa? Zašto ima, ili zašto nema? Koje su granice preko kojih vladine agencije ne smeju da se upliću u javnu televiziju da bi se izbegla cenzura slobodne štampe u skladu sa Prvim amandmanom američkog Ustava? Da li postoje neki razlozi koji opravdavaju takvo opšte uplitanje nasuprot kratkim i određenim periodima cenzure u vreme krize?

Tri principa za kontrolu cenzure

Potrebne su nam tri stvari da bismo sprečili pad niz klizavu nizbrdicu cenzure. Ako smo zabrinuti zbog mogućnosti osionog gušenja slobode štampe u slobodnom društvu, treba da se pozovemo na: (1) moralno opravdanje slobode štampe; (2) moralnu obavezu novinara da objavljuju sve informacije koje bi mogle biti relevantne za njihove čitaoce ili gledaoce i slušaoce – obavezu, kako smo istakli, koja je bezuslovna po sebi čak i ako ponekad može biti nadvladana nekom drugom moralnom obavezom; i (3) principijelne razlike između moralno opravdane i moralno neopravdane cenzure jedne inače nesputano slobodne štampe. Ova treća i konačna zaštita jeste zahtevanje dobrog razloga za dopuštanje nekih slučajeva cenzure, koja ne bi predstavljala neograničenu dozvolu cenzorima da ograničavaju izveštavanje ne iznoseći

nikakvo dobro opravdanje. Cilj je da se izbegne da cenzura stekne trajan oslonac ili da se postavi loš presedan koji se ne može obuzdati ili povući kad je jednom učinjen. Već smo govorili o rudimentima uslova (1) i (2), koje ćemo samo ukratko ponoviti kako bismo postavili osnovu za potpuniju raspravu o uslovu (3).

Međuzavisnost slobodnog društva i slobodne štampe – princip 1

Setimo se primarnog moralnog opravdanja slobode štampe. Argument je to da su politička i lična sloboda suštinski vredno stanje za pripadnike bilo kog društva, kao i to da se slobodno društvo može ustanoviti, a njegove slobode zaštititi samo slobodnom štampom.

Dalje opravdanje slobode štampe kao preduslova slobodnog društva jeste to što članovi društva zavise od slobodnog protoka informacija da bi mogli da upravljaju sami sobom. Društvo može da ostane slobodno samo ako slobodna štampa deluje kao budni četvrti stalež, razobličavajući zloupotrebe vlasti i mobilišući javnost protiv njih. Kad slobodna štampa obznanjuje ono što vlada čini, slobodan narod može da nadgleda sve strane rada svog političkog vođstva, tako da slobodna štampa predstavlja zaštitu od postupaka vlasti, koji bi inače mogli da podriju društvene slobode i nezavisnost. Jedini istinski slobodan narod jeste obavešteni narod, jedini način da društvo bude slobodno obaveštavano jeste to da njegova štampa i svi mediji budu slobodni. To znači, kao što smo dokazivali, da štampa mora biti, u najvećoj mogućoj meri, necenzurisana. Novinari, koji kolektivno imaju moralnu obavezu da služe javnosti govoreći istinu, stoga su po implikaciji obavezni da se opiru svim pokušajima pojedinaca iz novinarske profesije ili izvan nje da kontrolišu sadržaj vesti i uvodnika. Novinar ne može da na pravi način obavlja svoj posao kad izveštava, te prema tome ne može ni da ispuni temeljni princip novinarske etike da maksimalizuje relevantno govorenje istine u javnom interesu, ako su činjenice koje su mu potrebne i o kojima želi da izveštava predmet redovne cenzure. Ako pomislimo na analogiju koju smo ponekad isticali između novinara i naučnika od kojih i jedni i drugi skupljaju i čine javnim određene vrste činjenica,

tada će nam biti lako da vidimo da isto važi i za naučnike. Ako je naučnik na sličan način sputan u svom slobodnom istraživanju prirodnih pojava, ne možemo razumno očekivati da će doći do značajnih naučnih otkrića.

Zaključivanje tako polazi od intrinsične moralne vrednosti slobodnog društva i dolazi do potrebe slobodnog društva za informacijama. Moralno opravdanje slobode štampe tako počiva na značaju života u slobodnom društvu i na neprekidnoj potrebi slobodnog društva za istinom o činjenicama u svetu. Istina zahteva slobodnu štampu i slobodne izvore informacija, jer jedino kada su potraga za informacijama i izveštavanje o njima slobodni možemo očekivati optimalnu meru otkrivanja i objavljivanja činjenica. Istorija je prepuna primera istraživanja vođenog pod teretom cenzure koja nisu vodila istini ili, kad je, zahvaljujući cenzuri, pojava značajnih činjenica bila ometana i odložena. Uvek je moguće da se istina javi slučajno čak i u uslovima stroge kontrole, ali ne možemo da očekujemo da će otkrivanje istine biti maksimalizovano kad istraživanje nije slobodno i nesputano.

Tamo gde postoji cenzura uvek postoje i metodi prisile, od suptilnih do brutalnih. Oni služe, a za to su i stvoreni, kao podsticaj novinarima da na prihvatljiv način ograniče svoje izveštavanje. Opasnosti po novinare u tom pogledu ubrzo postaju opasnosti po celo društvo, pošto ti metodi prisile guše žilu kucavicu vitalnih informacija koje su društvu potrebne da bi efikasno funkcionisalo. Već smo videli, raspravljajući o pojmu slobodne štampe, da ta sloboda znači nekoliko stvari. Mora postojati, između ostalih praktičnih mera, odsustvo bilo kakve cenzure u bilo kom stepenu, zatim, mogućnost da novinari nesputano istražuju društvene događaja u skladu sa svojim drugim moralnim obavezama, kao i mogućnost konkurencije među onima koji tragaju za istinom, i unakrsna provera informacija.

U bilo kojoj meri da ograničimo slobodu štampe, tačno u istoj meri ograničavamo istinu dostupnu pripadnicima slobodnog društva. U izvesnim slučajevima možemo da nametnemo cenzuru da bismo ispunili moralno višu obavezu. Tada se postavlja pitanje kako treba, pod tim uslovima, da se na moralan i adekvatan način slobodnoj štampi ograniči slobodno istraživanje, tako da ono bude u skladu s moralnim obavezama koje, uopšte uzev, imaju

pripadnici slobodnog društva. Slobodno društvo je moralno obavezno da očuva svoju slobodu kao nešto intrinsično moralno vredno. Slobodna štampa i slobodan protok informacija koji ona omogućava jesu jedan od najznačajnijih načina na koje slobodno društvo štiti svoju slobodu. Međutim, to nije jedini način i ima okolnosti u kojima objavljivanje izvesnih vrsta informacija predstavlja veću pretnju no korist po očuvanje slobode društva.

Obaveza da se maksimalizuje relevantno govorenje istine – princip 2

Nagovestili smo već način na koji počinje klizava nizbrdica sve veće cenzure. Pitanje je kako da se to na najbolji način spreči i da se onemogući da se uguše slobode koje smatramo dragocenim i da se uništi značajni rad jedne idealno slobodne štampe.

Izrazili smo opredeljenje za određeni filozofski model etike cenzure. U tom modelu nisu umanjene moralne obaveze novinara da otkrivaju i da objavljuju apsolutno sve relevantne istine kojima raspolažu. Novinarima je, u principu, dozvoljeno da objavljuju čak i najštetnije i najopasnije vrste informacija koje bi mogle da naude interesima slobodnog društva, pa čak i samoj njegovoj slobodi. Mada priznajemo neograničeno moralno pravo, pa čak i moralnu obavezu profesionalnih novinara da objavljuju sve činjenice koje bi potencijalno mogle biti relevantne za njihove čitaoce ili slušaoce i gledaoce, priznajemo i da ta moralna obaveza da se maksimalizuje relevantno govorenje istine može ponekad da bude nadvladana drugim oprečnim moralnim obavezama koje u javnom interesu imaju prioritet.

Moralna obaveza novinara da izveštavaju ostaje čak i kada poredak prioriteta moralnih obaveza zahteva da ona ostane u pozadini i da mesto ustupi prečim obavezama. Kad do toga dođe, novinari ne mogu u praksi da ispune sve svoje moralne obaveze. Posebno, oni tada moraju modifikovati primarni moralni imperativ novinarske etike da otkrivaju i objavljuju istinu. To nije neka naročito nova situacija bez presedana. Svakome od nas se može desiti da ima sukobljene obaveze što se rešava utvrđivanjem njihovog prioriteta. To smo već videli u slučaju oca – policajca i profesora biologije – religioznog fundamentaliste. Do procene

sukobljenih moralnih obaveza dolazi i u mnogim drugim situacijama, imajući u vidu složenost našeg moralnog života i logičke implikacije mnogih, ponekad uzajamno nesaglasnih moralnih obaveza kojima dugujemo različite stepene odanosti.

Odbijanje da se umanji ili poništi moralna obaveza novinara da uvek govore istinu o apsolutno svemu bez izuzetka, uz istovremeno priznanje da ta obaveza može biti nadvladana u izuzetnim okolnostima, pomaže da se održi front protiv uplitanja u slobodu štampe. Mada mnogi društveni činioci mogu da zaprete sve većim brojem situacija u kojima su prerogativi slobodne štampe nadvladani suprotnim obavezama, ima nešto značajno u tome da se u takvim slučajevima ne prizna da su novinari prosto izgubili svoju obavezu da govore istinu. Umesto toga, priznajemo potrebu u nekim slučajevima da se ne ispuni određena profesionalna obaveza radi više obaveze koju imamo u nekom drugom svojstvu, na primer vojnika, građanina i slično.

Isto važi i u pogledu cenzure. Ako se pokaže da su novinari u izvesnim slučajevima obavezni da ne objavljuju izvesne činjenice, novinari ipak neće postati popustljivi u pogledu svoje temeljne odgovornosti. Oni ne bi trebalo da smatraju da je njihova obaveza odstranjena ili poništena čak ni onda kad okolnosti zahtevaju da nad njom pretegnu druge preče obaveze. Tako, umesto da zaključimo da novinari nemaju moralnu obavezu da objavljuju dečiju pornografiju ili strateški osetljive vojne tajne svoje zemlje, smatramo da novinari imaju obavezu da iznose takve činjenice, ali da tu svoju obavezu ne treba da ispune zbog suprotnih viših obaveza koje izražavaju više društvene vrednosti. Ističemo da su profesionalni novinari u tim slučajevima obavezni da iznose relevantne istine samo ako je u interesu javnosti da oni to čine.

Mogu li informacije biti štetne?

Ako nam se učini da je sramno da novinari budu moralno obavezni da objavljuju one vrste štetnih ili opasnih informacija koje smo pomenuli, treba da se setimo dve stvari.

Prvo, informacija je samo informacija. Ne bi trebalo da pretpostavimo da istina o bilo čemu može da, dugoročno gledano, ikada bude štetna. Kratkoročno, s druge strane, očigledno

je da se može izazvati znatna šteta kad pogrešna informacija dospe u pogrešne ruke. To, što je značajno, potencijalno važi za skoro sve informacije koje objavljuju mediji; pa, ipak, ne želimo da obustavimo svaku novinarsku delatnost cenzurišući objavljivanje svih informacija.

Drugo, mada su novinari moralno obavezni da objavljuju sve relevantne informacije koje imaju, treba da se setimo i da govorimo o informacijama koje su oni po hipotezi snažnije ili ubedljivije moralno obavezni da ne šire. Sve vreme se slažemo s tim da novinari ne treba da objavljuju slike dečje pornografije niti uputstva za pravljenje tempiranih bombi, čak i ako su fotografije i uputstva deo dokaza koje je prikupila policija prilikom hapšenja ljudi koji se bave dečjom pornografijom ili prilikom prepada na radionice u kojima teroristi izrađuju eksplozivne naprave i koji su stoga legitimni deo novinarskog izveštaja o tim događajima.

Izazov za filozofiju ne predstavlja rasprava o tim vrednostima, već tačno određenje, vođeno u duhu slobodnog istraživanja, pojmova i principa koji bi nam omogućili da donesemo odluku kako objavljivanje dovoljno opasnog ili opscenog materijala nije u javnom interesu. Sada moramo konkretnije da objasnimo šta podrazumevamo pod javnim interesom, šta sve spada u govorenje istine u javnom interesu, a šta ne bi trebalo da spada. Ako možemo još i da odlučimo šta je „dovoljno" opasno ili opsceno da zaslužuje cenzuru ili dobrovoljnu odluku da ne bude objavljeno ili emitovano, tada ćemo konačno biti u položaju da razmotrimo neke praktične sugestije o tome gde da postavimo granice progresivnoj cenzuri štampe i kako da sprečimo plimu cenzure koja preti da ugrozi najveću optimalno moguću slobodu štampe.

Ima li neke svrhe uporno tvrditi da novinari imaju moralnu obavezu da govore istinu o stvarima o kojima već unapred znamo da zbog drugih razloga ne bi trebalo da ih objavljuju? Već smo ukazali na jedan snažan motiv za to i da sačuvamo moralnu obavezu maksimalno relevantnog govorenja istine i da dopustimo da će ta profesionalna obaveza biti nadvladana prečim oprečnim obavezama. Ta distinkcija predstavlja kočnicu, delom psihološku, a delom radi izbegavanja presedana, protiv klizave nizbrdice koja inače preti da potkopa slobodu štampe. Ne želimo da kažemo da moralna obaveza novinara da maksimalizuju

govorenje istine nikada ne može biti stavljena van snage, mada ponekad, u ekstremnim okolnostima, mora da bude zanemarena radi viših moralnih vrednosti.

Paradoks koji izuzeci od cenzure predstavljaju za cenzore

Postoje i druge osobene strane cenzure u slobodnom društvu. Razmotrimo činjenicu da će, ako postoji ikakva vrsta cenzure bilo koje vrste materijala, neke osobe tada morati da pregledaju date tekstove i slike da bi odlučile da li su nepogodne da ih druge osobe čitaju ili gledaju.

U cenzuri ima nečega inherentno nedemokratskog. Pa, ipak, pitamo se: ako je izvesna informacija štetna po široku publiku, zašto nije štetna po cenzore koji moraju da upoznaju njen sadržaj? Zašto da pretpostavimo da su izvesne osobe, koje su jedine moralno kvalifikovane da budu cenzori, toliko sigurne u svojim vrednostima i snazi volje da mogu da se upoznaju sa cenzurisanim materijalom a da ne pretrpe njegov loš uticaj, dok bi širokoj javnosti bila naneta tolika šteta kad bi se upoznala s datim tekstovima i slikama da bi to zahtevalo da bude zaštićena cenzurom? Možemo da se setimo petnaestog veka i inkvizicije, koja je utvrdila indeks zabranjenih spisa. Ta dela nisu smela da budu objavljena, ali su prikupljana u privatnim i crkvenim bibliotekama da bi ih viši pripadnici sveštenstva mogli konsultovati.

Arogantnost ovakvog stava je ono što je mnoge ljude posle prosvetiteljstva navelo da se suprotstave ideji cenzure u bilo kom njenom vidu. Zašto bi, na primer, izvesni spisi o nauci bili dostupni samo privilegovanoj eliti? Zašto se samo pripadnici neke religijske institucije smatraju dovoljno odgovornim da mogu da čitaju taj materijal, dok se drugi pripadnici društva drže u neznanju o novim otkrićima o prirodi sveta, koja bi proširila njihova shvatanja i možda im pružila vitalne informacije koje bi mogli da koriste kako bi vodili bolji život?

Odgovor koji su nudili crkveni zvaničnici u to vreme skoro je isti kao i odgovor s kojim se susrećemo gde god je cenzura prihvaćena. Odgovor je da širenje izvesnih vrsta informacija

ugrožava same temelje ili opstanak društva. To je snažan odgovor. Međutim, retrospektivno posmatrano, uvek možemo da se kasnije pitamo da li takvo društvo i zaslužuje da opstane ako nema neko veće poštovanje prema istini već uvodi stalnu cenzuru. Teškoća je u tome što se čini da osobe na vlasti često mnoge vrste informacija vide kao potencijalno štetne po njihove individualne interese. Radi sopstvene koristi tada mogu da prikazuju te lične opasnosti kao velike pretnje društvu u celini. Tako su crkveni velikodostojnici u novoj nauci Galileja, Bekona, Dekarta, Lajbnica i drugih u sedamnaestom veku videli pretnju religijskim temeljima evropskih društava u kojima je njihova pastva živela. U totalitarnim režimima i diktaturama poput nacističke Nemačke, staljinističkog Sovjetskog Saveza i Severne Koreje, da navedemo samo tri najupadljivija primera od bezbroj drugih, protok informacija koje nije regulisala vlada smatrao se potencijalnom pretnjom režimu. Praktično se sve informacije u tom smislu mogu shvatiti kao opasnost po opstanak društva, opasnost po samo „tkivo i temelje društva" (emocionalno nabijena ali nesuvisla fraza koja se često priziva u odbranu ograničavanja informacija). Totalitarna vlada je pre i iznad svega režim koji vrši kontrolu nad svim aspektima informativnih medija. Ponovljena lekcija istorije jeste to da je cenzura, dobronamerna ili ne, obično mnogo štetnija po stvarne temelje društva od bilo koje navodne pretnje kojoj treba da bude brana.

Slučaj 15

Cenzura štampe u Iraku

Sledeći odlomci potiču iz članka Roberta Fiska [Robert Fisk], „Cenzura štampe – priča poznata Iračanima („Censorship of the Press – A Familiar Story for Iraqis"), objavljenog u londonskim novinama *Independent*, 11. juna 2003:

> Pol Bremer [Paul Bremer] naložio je pravnom odeljenju u Bagdadu da sastavi pravila za cenzuru štampe. Šala, zaključio sam, kad mi je jedan od novopostavljenih službenika Provizorne koalicione vlade (Coalition Provisional Authority) to dojavio prošle nedelje. Ali ne, to je zaista istina. Dva meseca

posle „oslobođenja" Iraka, anglo-američke vlasti i njihov gazda Pol Brener – čiji običaj da nosi vojničke cokule sa večernjim crnim odelom i dalje zapanjuje njegove kolege – odlučili su da novu i slobodnu iračku štampu stave pod kontrolu.

Novine koje objavljuju „neproverene priče", materijal koji se ocenjuje kao provokativan ili sposoban da izazove etničko nasilje, biće upozorene ili ukinute. To je za dobro iračkog naroda, razume se. Kontrolisana štampa je odgovorna štampa – što je govorio i Sadam Husein za ono đubre od novina koje je izdavao njegov režim. Sve to mora izgledati veoma poznato ljudima u Bagdadu. Ali budimo pravični. Mnoge su priče u novopokrenutim bagdadskim novinama neistinite. Nema nikakve tradicije proveravanja izveštaja, pružanja prilike protivnicima da se čuju. Stalno se objavljuju članci o ponašanju američkih trupa. Jedne novine su tvrdile da su vojnici Sjedinjenih Država delili razglednice sa slikama golih žena učenicama – čak su objavili i fotografije, sa japanskim slovima na razglednicama. Čak i najciničniji zapadnjak može da vidi kako ovakva vrsta laži može da uzburka osećanja i izazove bes protiv novih okupatora Iraka.

Ono što je Iračanima potrebno jeste, naravno, novinarska pomoć, a ne cenzura, kursevi iz novinarstva – koje drže iskusni novinari iz pravih demokratija (a ne ona verzija koju je g. Bremer čini se odlučio da stvori) – a ne kolonijalno gušenje slobode štampe.

Ali sada čujemo da bi i imami u džamijama mogli biti cenzurisani ako podstiču na nasilje – to će očigledno uključiti i imama džamije u Rašidovoj ulici u Bagdadu, koga sam slušao kako propoveda prošle nedelje. Amerikanci moraju da odu, rekao je. Odmah. Veoma subverzivno. Sigurno je verovatno da će izazvati nasilje. Stoga zbogom, pretpostavljam, imamu iz Rašidove ulice. A naravno, svi znamo

kako će prva proamerička iračka vlada „novog Iraka" tretirati zakone. Ona će s oduševljenjem prihvatiti zapadnjački zakon o cenzuri, baš kao što su bivše kolonije uvek preuzimale represivne zakone svojih ranijih kolonijalnih gospodara.

PITANJA

1. Postoje li okolnosti pod kojima je moralno opravdano uvesti cenzuru? Šta su, prema Fisku, verovatne posledice cenzurisanja nove iračke štampe?
2. Kad je društvo relativno stabilno, uvek postoje nadoknade za klevetu i netačnosti u izveštavanju. Društvo u krizi, kao što je Irak za vreme američke okupacije posle Drugog zalivskog rata, nema takve mehanizme. Da li te činjenice pružaju osnovu za razumnu odbranu odluke da se cenzuriše štampa?
3. Može li cenzura biti moralno opravdana u društvu u kojem je prošireno nepoštovanje istine i u kojem nema uobičajenog uredničkog opreza koji bi sprečio objavljivanje laži? O cenzuri mislimo kao o zabrani objavljivanja opasnih ili nezgodnih ili politički neprijatnih istina koje vrši vlada u sopstvenom interesu. Ipak cenzura može predstavljati i društveno dobronamerniji napor da se spreči da budu objavljivane neistine. Da li izgleda da se to dešava sa novinama i drugim medijima u Iraku?
4. Pretpostavimo da je cenzura u Iraku moralno opravdana kao mera u vanrednim okolnostima. Koliko dugo bi trebalo da traje? Koji znaci bi pokazivali da cenzura više nije potrebna i da je treba postepeno ukinuti? Kakve će verovatno biti dugoročne posledice cenzure za budućnost slobodne štampe u Iraku?
5. Da li je iko moralno kvalifikovan da radi kao cenzor? Kakvo znanje i lične kvalitete neko treba da ima da bi cenzurisao vesti? Kom višem autoritetu ili nadzoru treba cenzor da bude odgovoran? Kakvu vrstu odgovornosti treba da zahtevamo od nekoga kome je povereno da cenzuriše vesti?

Ponovno razmatranje teških slučajeva u prilog cenzuri

Pa, ipak, zar nema dobrih razloga da se u nekim prilikama javnosti uskrate informacije? Zar nema razlike između osoba koje su kvalifikovane i kojima društvo poklanja poverenje da razmotre da li je neki materijal pogodan da bude objavljen i da bude dostupan svima i svakome? Želimo li da vidimo dečju pornografiju na prvim stranama *New York Timesa* i *USA Todaya* ili drugih novina sa velikim tiražom koje se prodaju po celom svetu? Da li stvarno želimo da teroristi dobiju planove vojnih postrojenja i uputstva za pravljenje oružja za masovno uništenje, zajedno sa informacijama gde mogu da nađu materijal i eksperte koji mogu da im pomognu da ih naprave? Da li stvarno želimo da imena i adrese žrtava silovanja ili tajnih agenata, od čijih tajnih operacija zavisi odbrana našeg društva i njegove slobode, budu objavljeni tako da svi mogu da ih pročitaju ili vide na televiziji?

Ne bi trebalo da pretpostavimo da je odgovor na ova pitanja: ne. Mogao bi se izneti argument u prilog apsolutnoj zabrani bilo kakve vrste cenzure i u prilog vrhovnom prioritetu novinarske temeljne moralne obaveze da se maksimalizuje govorenje istine. Razlozi koji se iznose u prilog cenzuri često mešaju ono što je istinska opasnost po društvo sa onim što bi nam možda bilo neprijatno da vidimo ili saznamo, i sa onim što bi nam moglo biti krajnje odvratno, neukusno ili odbojno. To su ipak subjektivni sudovi koji ne moraju nužno da impliciraju bilo kakvu stvarnu pretnju zdravlju društva, a kamoli njegovim „temeljima". Ma kako odvratno moglo biti seksualno iskorišćavanje dece, na primer, i ma kako dostojno moralne osude, i velikog napora koji bi kao društvo trebalo da uložimo da bismo sprečili takve pojave i zatvorili i krivično gonili one koji se bave takvim poslovima, mogli bismo, bar za trenutak, da se distanciramo i upitamo kakvu bi stvarnu štetu nanelo objavljivanje slika dečje pornografije. Naravno, ne predlažemo da se novinari bave proizvodnjom takvog materijala i pretpostavljamo da je takva aktivnost moralno zabranjena. Mi samo postavljamo pitanje da li ima nekog dobrog razloga da se, u obaveštavanju čitalaca ili gledalaca, cenzuriše objavljivanje fotografija koje se smatraju ilegalnom pornografijom.

Ako pogledamo posledice tih odluka, posmatrajući ih kao bolje ili gore stanje stvari, u ovom slučaju, eksploatisane dece, da li možemo unapred pouzdano da kažemo da znamo da bi za samu decu bilo gore, a ne bolje, da te fotografije budu objavljene? Ako bi se javnost suočila licem u lice s poniženjem koje za sobom povlače ovakvi postupci, možda bi ljudi bili snažnije motivisani da nešto preduzmu protiv onih koji se bave dečjom pornografijom i da je mnogo brže i odlučnije okončaju. Kakva bi šteta bila naneta? U kojoj meri šteta koja bi možda bila naneta ne bi bila ublažena većim dobrom do koga bi moglo da dođe ako bi relevantne informacije bile objavljene? Možda bi to vodilo izbavljenju eksploatisane dece čije mesto boravka ranije nije bilo poznato. Nikako ne možemo da zamislimo da bi svaki broj *New York Timesa*, dan za danom, godinu za godinom, objavljivao takav materijal samo zato što novinari imaju obavezu da maksimalizuju objavljivanje relevantnih informacija. Slike dečje pornografije moraju da se nadmeću sa svim drugim komparativno interesantnijim i važnijim informacijama koje su novinari takođe moralno obavezni da objavljuju. Dalje, mada bi na neke osobe mogle da utiču takve fotografije, što bi ih moglo navesti da počine mnoga rđava dela, nije verovatno da bi došlo do velikog i neprekidnog interesovanja za dečju pornografiju i do zahteva da se slike dečje pornografije objavljuju u medijima. Mnogi ljudi bi s pravom bili toliko uvređeni da bi protestovali, odbijajući da kupuju novine ili preteći da će prestati da ih kupuju, tako da bi snage tržišta u slobodnom društvu izvršile uticaj koji bi dokrajčio dugotrajnu praksu odvratnog zlostavljanja dece u pornografskoj industriji.

Treba primetiti da ni na koji način nismo zagovarali bilo proizvodnju dečje pornografije bilo njeno objavljivanje, kad je jednom proizvedena, u moralno odgovornim medijima. Samo smo otvorenog duha postavili pitanje da li i kolika stvarna šteta može biti prouzrokovana objavljivanjem ovakvih slika i da li je bar zamislivo da njihovo objavljivanje može da dovede do većeg društvenog dobra. Ako dečju pornografiju objavljuje neki popularni medij, uopšte nismo ni pomislili na to da sugerišemo kako on to čini isključivo u svrhu informisanja javnosti o tome šta pornografi rade i kakav to efekat ima na eksploatisanu decu. Nismo razmatrali ni mogućnost da popularna štampa postane mesto gde će se

objavljivati dečja pornografija ili drugi opsceni materijal. Samo ispitujemo da li bi mediji mogli da se upotrebe da bi građanima preneli važne informacije o tome kako se deca tretiraju u tom nelegalnom i izuzetno nemoralnom poslu. U tom kontekstu se možemo pozvati na izreku da ništa toliko ne pročišćava koliko sunčeva svetlost – odnosno na ideju da otvorenost i javna svest društvu pomažu da ukloni svoje prljave tajne i da na taj način poboljša moralnu klimu za sve.

Vesti o izvršenju smrtne kazne

Ista pitanja možemo da postavimo i o objavljivanju vesti o pogubljenjima kriminalaca u onim državama u kojima je smrtna kazna još uvek na snazi. Ima ljudi koji će nesumnjivo uživati u onom morbidnom posmatrajući pogubljenja kriminalaca, baš kao što je bio slučaj u prošlosti kad su se pogubljenja obavljala javno na seoskom trgu ili pred zatvorskim zidovima. To neće nužno biti nešto pozitivno, i protivnici smrtne kazne neprekidno dokazuju da javna izvršenja smrtne kazne kao i objavljivanje informacija u izveštajima o pogubljenju ne mogu nikoga odvratiti od zločina koji se kažnjavaju smrću. Često se iznosi dokaz da su izvršenja smrtne kazne u statističkoj korelaciji sa sve većim brojem zločina koji se kažnjavaju smrću u društvima, uključujući tu i Sjedinjene Države, u kojima se još uvek upražnjava smrtna kazna.

Ovaj predmet pokreće komplikovane probleme. Međutim, kao i sa primerom objavljivanja dečje pornografije, bar je zamislivo da se, uprkos negativnim efektima, mogu javiti i pozitivnije posledice koje bi nadmašile one negativne. Objavljivanje vesti o izvršenjima smrtne kazne može ljude učiniti svesnim onoga što se dešava kad zatvorenik biva pogubljen, i time im pružiti potpunije informacije koje su im potrebne da kao građani odluče da li smrtnu kaznu treba zadržati ili ukinuti. Protivnici smrtne kazne često primećuju da će, što veći broj osoba vidi kako se izvodi smrtna kazna, tim biti verovatnije da će one glasati za njeno ukidanje. Po analogiji, isto bi se moglo reći i za objavljivanje imena žrtava silovanja. Lako je žrtve silovanja tretirati kao anonimne kad ne znamo ništa određeno o njihovoj ličnosti i životu. Kad bi informacije bile objavljene,

možda bi pozitivne posledice nadvladale negativne. Kasnije ćemo videti da, uz nekoliko izuzetaka, ima boljih društvenih razloga, povezanih s pravom na privatnost, da se ne objavljuju dela dečije pornografije ili imena žrtava zločina poput silovanja i seksualnih napastvovanja. Ostaje da se vidi da li to predstavlja opravdanje bar nekih oblika cenzure štampe koja je u ostalim pogledima slobodna.

Strateški osetljive vojne informacije

Mogu li se slična zapažanja izneti i povodom sve većeg broja pojedinosti o tome kako napraviti bombu ili o planovima vojnih baza i sličnih osetljivih informacija? Kako javnost može potencijalno da ima koristi od poznavanja ovakvih stvari koje bi samo koristile neprijateljima društva u planiranju i izvođenju napada koji ugrožavaju njegove vitalne interese?

Ovde, jasnije nego u prethodnim slučajevima, srećemo naizgled čvrste razloge za uskraćivanje informacija javnosti, i očekujemo da dokumenta označena kao poverljiva, koja se odnose na nacionalnu bezbednost i vitalne interese društva, ne treba da budu objavljena ako na bilo koji način mogu da ugroze odbranu države. Postoje određene informacije, koje verovatno treba pružiti građanima da bi mogli da donose obaveštene odluke o vojsci, koje su oni kompetentni da shvate, i koje su suštinske za upravljanje slobodnog društva samim sobom. Međutim, nema potrebe da te informacije sadrže određene pojedinosti koje se mogu iskoristiti na štetu bezbednosti društva i koje mogu ugroziti njegovu sposobnost da zaštiti živote svojih građana.

Čak i u ovim slučajevima, ako napregnemo uobrazilju, možemo da otkrijemo razloge u prilog ideji da bi društvo zapravo postalo u vojnom pogledu snažnije ako bi objavilo svoje defanzivne i ofanzivne potencijale. Kad bi bilo opštepoznato kojim oružjima i izvorima država raspolaže, možda bi se suočila s manje neprijatelja i s manje izazova da upotrebi svoju vojnu silu, što bi moglo da poveća izglede za mir u svetu. Ta očekivanja su, bez sumnje, utopijska i idealistička (u pejorativnom smislu onoga što je nerealno očekivati). S praktične tačke gledišta, odgovorno slobodno društvo ne može da dopusti da izvesne vrste informacija

o njegovoj vojnoj spremnosti budu objavljene, i novinari, uopšte uzev, priznaju neophodnost da njihova želja za sticanjem i širenjem informacija bude ograničena u tim posebnim slučajevima. Kada novinari objave osetljive vojne informacije, mogu očekivati spoljašnju cenzuru od strane vladinih agencija.

Pa, ipak, može biti uputno da se zapitamo da li bi to važilo i u slučaju da su sva druga društva slobodna i da dopuštaju necenzurisanoj slobodnoj štampi da objavljuje vojne informacije. U tom slučaju, da li bi i dalje postojali razlozi da se štampi uskraćuju vojne informacije, ili jedino opravdanje koje slobodno društvo ima da to čini leži u činjenici da druge države neće da učestvuju u otkrivanju svih svojih vojnih potencijala?

Ravnoteža između slobode štampe i potrebe za cenzurom

Možemo uopšteno da kažemo o svim ovim primerima da jedino opravdanje za cenzuru slobodne štampe predstavlja ispunjavanje moralnih obaveza koje su u sukobu sa moralnim zahtevom maksimalizovanja govorenja istine. Možemo se ne slagati oko toga da li ovaj ili onaj društveni interes, koji se tiče dečje pornografije, vojnih tajni ili izvršenja smrtne kazne (da ponovimo standardni spisak) treba od novinara da zahteva da dobrovoljno uskraćuju informacije javnosti ili da, ukoliko oni to nisu u stanju, spoljašnju cenzuru vrše vladine agencije. Opšti princip bi trebalo da bude dovoljno jasan. Prihvatamo cenzurisanje slobodne štampe samo kada je uskraćivanje (a ne objavljivanje) izvesnih vrsta informacija u većem društvenom interesu. Izuzeci od necenzurisanja slobodne štampe moraju biti neuobičajeni ili izričito ograničeni po obimu i trajanju.

Kad neki moralno odgovorni pojedinac ima dve ili više moralno neusklađenih obaveza, i kad se te obaveze mogu rangirati na moralno odbranjivim osnovama, tada je subjekat, mada moralno obavezan, bar u nekoj meri, da ispunjava sve ove dužnosti, ipak pre svega moralno obavezan da zapravo postupa u skladu samo s najvišom moralnom obavezom, najznačajnijom obavezom koju ima. Što se tiče sukobljenih moralnih obaveza u novinarstvu, važi ista teza. Mi očekujemo da tada, ako temeljna moralna obaveza novinara da maksimalizuju relevantno

govorenje istine dođe u sukob s drugim moralnim obavezama koje su višeg ranga, kao što je obaveza da se spreči da osetljive vojne informacije padnu u ruke neprijatelja, novinari imaju moralnu obavezu višeg reda da poštuju moralnu obavezu koju imaju kao građani a ne kao novinari. Ideal, kod kojeg je postignut zadovoljavajući kompromis između prednosti neograničene slobode štampe i dobrovoljne cenzure štampe od strane regulacionih tela koje je ona sama postavila, opisan je u analizi pojma slobodne štampe, koju je u devetnaestom veku izneo Tunis Vortman u delu *Rasprava o političkom istraživanju i slobodi štampe* (*A Treatise Concerning Political Enquiry and the Liberty of the Press*), objavljenom 1801:

> Štampa nesumnjivo ima ogroman uticaj na vladu, običaje i moral. Stoga treba uložiti sve napore da se ona stavi u službu slobode, istine i vrline. Kada društvo ima na raspolaganju jedno tako moćno sredstvo političkog informisanja kao što je slobodna štampa, ponašanje administracije će biti opreznije i promišljenije: nju će nadahnjivati poštovanje prema cenzoru čiji je uticaj univerzalan...
>
> Ne može se poreći da štampa ima ogroman uticaj na običaje i moral. Argument je najblagotvornije i najracionalnije sredstvo za ispravljanje naših predrasuda i za uspostavljanje carstva istine. Nema sredstva bolje prilagođenog širenju razmišljanja, ili prenošenju osećanja nego što je štampa.
>
> Oruđe koje se može prostituisati toliko mnogim zlodelima, a koje isto tako može i pružiti tolike značajne i velike koristi (prirodno će se tvrditi), „treba brižljivo držati unutar granica ispravnosti i vrline. Dok marljivo gajimo i negujemo ovu vrednu biljku, u isto vreme treba i da orezujemo njene bujne i nepravilne izdanke". Bilo bi, nesumnjivo, poželjno da se neobuzdanost štampe drži pod kontrolom, ako se u tu svrhu mogu koristiti sredstva koja neće dovoditi u opasnost njenu slobodu.[5]

5 Wortman, *A Treatise Concerning Political Enquiry and the Liberty of the Press* (1801), navedeno u: Knowlton and Parsons, ed, *The Journalist's Moral Compass*, str. 63.

U slučajevima koje smo razmatrali, to može da znači da novinari treba da vrše samocenzuru dobrovoljno uskraćujući informacije, ili da su druge vladine agencije moralno obavezne da postupaju na takav način da vrše nedobrovoljnu cenzuru nad novinskim izveštavanjem kako bi sprečile objavljivanje takvih informacija.

Isto važi i ako se oceni da je viši moralni prioritet uskraćivanje objavljivanja i drugih vrsta informacija, uključujući tu i slike dečje pornografije, imena i adrese žrtava silovanja, i sve drugo za šta se može izneti dobar argument da postoji viši moralni prioritet da se zaštite vrednosti koje bi bile ugrožene ako bi informacija izvesne vrste bila objavljena. Očigledno (kao što smo pokazali), često može doći do legitimnih sporova o tome da li zaista za bilo koju od tih navodno sukobljenih obaveza treba da se smatra da ima viši prioritet od temeljne moralne obaveze novinara da maksimalizuju relevantno govorenje istine. Stvar je za javnu raspravu u slobodnom društvu da li bilo koje informacije treba cenzurisati i, ako treba, koje su to vrste informacija, i zašto ih treba cenzurisati i za koji period.

Ponovno uspostavljanje slobode štampe posle perioda cenzure u vanrednim uslovima

Trebalo bi i da očekujemo da uvek dođe kraj svakom nedobrovoljnom cenzurisanju vesti. Postoje određeni periodi kada bi bilo moralno poželjnije da se ne objavljuju izvesne vrste informacija. Kad protekne dovoljno vremena, tada bi u mnogim slučajevima bilo razumno pretpostaviti da informacija ponovo može da bude bezbedno dostupna javnosti. Cilj nije puko zadovoljavanje radoznalosti javnosti o činjenicama koje je ranije bilo zabranjeno objavljivati; cilj je da se značajni podaci unesu u mašinu za informacije koja omogućava slobodnom društvu da upravlja samim sobom. Čak je i danas, kao rezultat toga, značajno da informacije koje se odnose na prethodni rat budu objavljene sada kada je prošla opasnost i nestala ranija potreba da se mnogo toga drži u tajnosti. Znati kakva je ranije bila naša vojna spremnost može da svima nama pomogne da slobodno doprinesemo procesu donošenja odluka o budućim vojnim pitanjima.

Izdvajanje moralno opravdane cenzure – princip 3

Ispitali smo nekoliko izuzetnih okolnosti u kojima postoje razlozi da se ograniči sloboda štampe putem dobrovoljne ili nedobrovoljne cenzure. Stoga, po pravilu, očekujemo, osim u najznačajnijim situacijama u kojima dolazi do sukoba moralnih obaveza, da mediji budu slobodni u najjačem mogućem smislu, necenzurisani u svim svojim izveštajima u skladu sa temeljnom moralnom obavezom novinara da, kao što je istaknuto u ovom i ranijim poglavljima, maksimalizuju relevantno govorenje istine *u javnom interesu*.

Prelazeći na princip 3, razmotrićemo njegovu ulogu u sprečavanju klizave nizbrdice počev od cenzure u ekstremnim slučajevima, preko cenzure u manje ekstremnim slučajevima i najzad do cenzure u mnogim, ako ne u skoro svim slučajevima. To je opasnost s kojom se suočavamo kad uopšte i otvorimo vrata cenzuri. To je oštrica klina, kako smo je nazvali, koja može dovesti do sloma slobodne štampe, za koju smo tvrdili da je neophodna za opstanak slobodnog društva. Dokazivali smo, zaista, da je na neki način zaštita slobode štampe možda i vitalnija za dobrobit društva od zaštite njegovih vojnih tajni. Ono što nam je potrebno da bismo na principijelan način sprečili silazak niz klizavu nizbrdicu od cenzure slobodne štampe kao krajnjeg izuzetka do sve veće cenzure koja se na kraju vrši na bazi pukih izgovora. Osnova za utvrđivanje ovakvih principijelnih ograničenja cenzuri već je na vidiku. Ako prihvatimo da novinari imaju apsolutnu moralnu obavezu da uvek masksimalizuju relevantno govorenje istine kada izveštavaju o vestima i da njihova obaveza kao takva može da bude nadvladana samo moralnim obavezama opravdano višeg ranga u društvenom interesu, tada se možemo nadati da ćemo postepenu eroziju slobode štampe koja bi vodila do potpune cenzure sprečiti utvrđivanjem dobro zasnovane distinkcije između moralno opravdane i moralno neopravdane cenzure.

To je i u teoriji i u praksi jak zahtev. To je i zahtev koji je, poput svake druge osnove za donošenje moralnih odluka, potrebno zaštiti od zloupotreba. Tražimo da izuzetak od neograničene slobode štampe može da bude moralno opravdan samo ako postoji dovoljno snažan argument u prilog tvrđenju da postoji neka

moralna obaveza da se zabrani da neka informacija ili klasa informacija bude objavljena, obaveza viša od moralne obaveze da se ona slobodno objavi. Mada nismo pokušali da iznesemo ubedljiv dokaz ni za bilo koji određeni predlog za cenzuru vesti ni protiv njega, dosad smo videli da nije lako izneti dokaz za ograničenje slobode medija u slobodnom društvu i da najmanje sporan slučaj može da bude slučaj zaštite vitalnih vojnih tajni. Čak i tu smo videli da zadatak iznošenja dovoljno snažnih razloga za opravdavanje cenzure nije ni izbliza toliko jednostavan koliko mnogi pretpostavljaju. Sve to ne znači da zastupnici cenzure neće tvrditi da su u stanju da iznesu odlučujuće moralne argumente u prilog mnogim vrstama cenzure ili cenzure koja pogađa mnoge različite vrste izveštavanja o vestima. To je način na koji se vodi rasprava o bilo kojoj stvari od javnog interesa u slobodnom društvu. Branioci slobode štampe tada moraju da ospore te argumente tvrdeći da oni ne iznose dovoljno snažan dokaz za opravdanje cenzure i da se ne može pozvati na bilo šta kao na motiv za cenzurisanje vesti. Pa, ipak, filozofski je zahtev da se dopuste izuzeci od apsolutno slobodne i necenzurisane štampe u jednom optimalno slobodnom društvu zahtev koji treba dokazati na osnovu najviših standarda strogosti argumentacije da postoji moralna obaveza koja nadvladava temeljni moralni zahtev novinarima da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu i radi dobrobiti članova slobodnog društva bez kojeg se društvo ne bi moglo nadati da ostane dugoročno slobodno.

Šta jeste, a šta nije moralna obaveza koja preteže i opravdava izvesno cenzurisanje medija, može se javno utvrditi na mnoge načine. Činjenica da se o tome vode sporovi ukazuje na meru u kojoj je bar implicitno priznato da se uvek mora navesti veoma snažan razlog da bi se povredila sloboda štampe. Mi sprečavamo svaku klizavi nizbrdicu koja vodi sve većoj cenzuri u sve većem broju slučajeva uz sve manje razloga time što zahtevamo da izuzeci od neograničeno slobodnog novinarskog izražavanja budu opravdani ne samo postojanjem ispravnih argumenata koji utvrđuju da postoji viša moralna obaveza da se guši sloboda prikupljanja i širenja informacija jedne, u drugom pogledu, inače slobodne i nezavisne štampe. Ista vrsta obzira važi i za druge oblike cenzure umetničkih dela i popularnih, naučnih i religijskih spisa.

Dobrovoljna i nedobrovoljna cenzura

Ako smo se saglasili s tim da ponekad mogu da postoje adekvatna opravdanja za cenzurisanje vesti, tada moramo podrobnije da ispitamo prirodu cenzure i njene implikacije za moralnu odgovornost u medijima. Uopšte uzev, postoje dve vrste cenzure, kao što smo već nagovestili: dobrovoljna i nedobrovoljna ili prisilna, odnosno unutrašnja samocenzura i spoljašnja cenzura.

U stvarnoj novinarskoj praksi samocenzura se odvija svakog minuta svakog dana. Izveštači i urednici odlučuju o tome da li će objaviti priču ili neće, i ako hoće, koje reči će upotrebiti, i da li da vesti proprate slikama ili ne, i koje slike da objave. Sve je to u nekom smislu cenzurisanje odluka koje bi inače mogle biti donete i ideja o tome šta da se uključi u vesti, a šta da se isključi iz njih. Pošto ovakve izbore vrše sami novinari, bez spoljašnje prinude, osim uobičajenih zahteva tržišta, samocenzura obično nije prisilna i kao takva ne predstavlja kršenje slobode govora ili slobode štampe. Isto važi i ako novinari, urednici ili izdavači slobodno i dobrovoljno cenzurišu svoje izveštavanje odbijajući da objave informacije o vojnim tajnama, imena žrtava silovanja i slično. U meri u kojoj oni koji prave vesti prihvataju snažniju moralnu obavezu da javnosti uskrate potpunu informaciju i dobrovoljno cenzurišu sami sebe, ne dolazi do kršenja slobode štampe, i novinari koji postupaju na taj način uskraćujući javnosti informacije deluju potpuno u skladu sa temeljnom moralnom obavezom da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu.

Šta se dešava, međutim, kad postoji uverljiv i dobar argument koji utvrđuje postojanje snažnije moralne obaveze da se javnosti uskrati informacija, a novinari, urednici ili izdavači nisu spremni da se tome dobrovoljno privole? U tom slučaju, novinarska etika, čije smo norme ispitali, implicira da tvorci vesti o kojima je reč postupaju pogrešno. Oni u tom slučaju krše etičke principe svoje profesije i izlažu se svim zakonom predviđenim sankcijama. Te kazne se obično sastoje u novčanim ili zatvorskim kaznama, oduzimanju licence i slično, kao i javnoj osudi drugih članova novinarske zajednice. U takvom je slučaju moralno opravdano da novinari budu prisiljeni da prihvate dobrovoljnu samocenzuru zbog toga što svoju misiju objavljivanja informacija prekoračuju

kada je obaveza da to čine nadvladana sukobljenom višom moralnom obavezom da spreče objavljivanje izvesnih informacija ili izvesne kategorije informacija.

Pošto je, uopšte uzev, u interesu novinara da ne budu prisilno cenzurisani ili kažnjeni zbog neispunjavanja svojih obaveza da neke informacije uskrate javnosti, profesionalne organizacije novinara obično dobrovoljno postavljaju standarde za one vesti kojima će se uopšte baviti. U tom pogledu novinari razumno postupaju i na moralno odgovoran način regulišu profesiju kojom se bave i svoje ponašanje, što čini vitalan deo profesionalne novinarske etike. To ne znači da bilo koja određena pojava samocenzure novinskih agencija u nacionalnom interesu neće biti dočekana skepticizmom i kritikovana kao priklanjanje vladinim pritiscima na račun dužnosti novinara da prikupljaju i pripremaju one informacije koje bi mogle biti relevantne javnosti kojoj služe. To vidimo u sledećem sporu o dobrovoljnom uskraćivanju informacija o aktivnostima terorista i njihovim naporima da iskoriste slobodne medije za širenje vlastite propagande.

Slučaj 16

„Cenzurisanje" terorista na zvaničan zahtev u slobodnom društvu

Evo jednog odlomka iz šestog izdanja knjige Vilijama A. Hačena [William A. Hachten] i Džejmsa F. Skotona [James F. Scotton] *Svet posmatran kroz prizmu vesti: svetski mediji u eri terorizma (The World News Prism: Global Media in an Era of Terrosism)*:

> Oktobra (2001) Bela kuća je zatražila da menadžeri radio-televizijskih stanica ne emituju u celini snimljenu izjavu Osame bin Ladena [Osama bin Laden] poslatu Al Džaziri, arapskoj televizijskoj mreži. Bela kuća je izrazila zabrinutost da će se teroristima dati nekontrolisana mogućnost za njihovu propagandu; Bela kuća se takođe plašila da takvi snimci mogu da sadrže šifrovane poruke Bin Ladenovim operativcima širom sveta. Šest glavnih

televizijskih informativnih mreža složilo se da skrate i sve buduće snimljene izjave. Ali su u štampi neki kritikovali njihov postupak, dokazujući da američki narod treba da ima potpuno znanje o terorističkom vođi i njegovim gledištima.

Konzervativni kritičari štampe takođe su kritikovali informativne medije što su isuviše neutralni ili „nepristrasni" u svom izveštavanju i što nisu dovoljno patriotski nastrojeni i kritični prema teroristima. Ali posao informativnih medija jeste to da objavljuju i kritičari su shvatili da štampa izražava svoj patriotizam time što ogorčeno brani pravo javnosti da zna šta se dešava. To je posao slobodne štampe, čak i u ratnim uslovima.[6]

PITANJA

1. Da li verovatna opasnost da radio-televizije emituju poruke terorista opravdava cenzuru?
2. Da li se cenzura može kontrolisati pošto joj se jednom dopusti da degradira otvoreno širenje informacija koje garantuje slobodna štampa u slobodnom društvu? Da li loš presedan dopuštanja cenzure u bilo kom slučaju automatski implicira kraj istinski slobodne štampe, ili se cenzura može adekvatno zadržati u određenim granicama dozvoljavajući ostatku slobodne štampe da cveta?
3. Da li ima boljih načina da se bori protiv potencijalnih efekata terorističkih pokušaja da dopru do javnosti svojim porukama mržnje i možda šifrovanim porukama svojim operativcima od toga da se prosto zabrani medijima da im daju prostor? Ako ima, koji su to metodi i kako mogu da pomognu da se obezbedi legitimni društveni interes zaštite od neprijatelja?
4. Zamislite da ste novinar ili urednik vesti i da morate da odlučite da li da se složite s vladinim zahtevom da se cenzuriše objavljivanje određenih informacija koje su

6 Hachten and Scotton, *The World News Prism*, str. 22.

poslali teroristi. Kako biste donosili odluke o tom zahtevu? Šta biste kao profesionalni novinar bili voljni da učinite da biste ustali u odbranu slobode štampe i osujetili pokušaj cenzure? Kako bi novinari trebalo da se postave u toj situaciji i zašto?

5. U prethodnom izveštaju se pominje samo to da je Bela kuća „zahtevala" da američki mediji ne emituju poslatu izjavu Osame bin Ladena prenetu na arapskoj televizijskoj stanici Al Džazira. Takav zahtev je logički kompatibilan sa zaštitom slobode štampe, i autori primećuju da je, mada je već počeo spor oko ovog zahteva, svih šest glavnih američkih novinskih agencija odlučilo da prihvati zahtev. Kakav je moralni status takvog „zahteva"? Da li je moguće da zahtev o tome da se javnosti uskrate izvesne informacije predstavlja prvi korak na klizavoj nizbrdici koja vodi do prave cenzure? Kakve vrste ograničenja mogu biti postavljene takvim zahtevima i slabljenju istinske slobode štampe koji se čini da oni impliciraju? Kakve vrste pritisaka može da koristi vlada kao dopunu svojih zahteva za kooperacijom sa novinskim agencijama u pogledu onoga o čemu treba izveštavati, a o čemu ne treba? Kako savesni novinari koji shvataju vrednost slobodne štampe mogu da se odupru takvim pritiscima onda kada se ne slažu da je dobrovoljno uskraćivanje informacija javnosti zaista u većem javnom interesu ili za veće javno dobro?

Rezime

Kad mislimo o dobrovoljnim odlukama novinara da kontrolišu svoje prikazivanje vesti, vidimo da imaju mnoge prilike i da ispune svoju temeljnu moralnu obavezu da maksimalizuju relevantno govorenje istine i da to učine na takav način da ne krše druge možda više moralne obaveze koje bi opravdale uvođenje nedobrovoljne spoljašnje cenzure.

U slučaju dečje pornografije, na primer, standardna praksa koju su profesionalni novinari dobrovoljno usvojili u pogledu tog bolnog problema jeste da izveštavaju o tim postupcima, da objavljuju informacije o hapšenjima, suđenjima i uopšte o borbi

protiv dečje pornografije kao značajnom delu borbe protiv kriminala, ali da u svoje izveštaje ne uključuju opscene snimke dečje pornografije koje su proizveli prestupnici. Novinari mogu delotvorno da prenesu sve bitne informacije o borbi protiv dečje pornografije, a da svoje nalaze ne ilustruju potresnim slikama.

Isto to važi i za mnoge druge oblasti izveštavanja, u kojima bi inače moglo da dođe do prisilne spoljašnje cenzure. Dobrovoljno birajući informacije i način njihovog prikazivanja, moguće je u većini, mada ne i u svim situacijama, da novinari ispune svoju profesionalnu obavezu da govore istinu o značajnim događajima bez kršenja svojih drugih viših moralnih obaveza da štite vitalne interese društva. U slučaju osetljivih vojnih informacija, kao i u svim drugim oblastima u kojima cenzura može biti u principu opravdana, novinari obično mogu da javnosti prenose informacije za koje po svom profesionalnom sudu veruju da su suštinske za donošenje odluka, a da pri tom na drugi način ne krše obaveze koje građani imaju prema društvu čije slobode uživaju. U *Nikomahovoj etici* (knjiga 8, glava 1), Aristotel dokazuje da, kad bi svi članovi društva bili prijatelji, ne bi postojala potreba za pravdom, pa prema tome verovatno ni za sudovima. Slično tome, vraćajući se opet na našu temu o razlici između apstraktnih moralnih ideala i svakodnevne stvarnosti u novinarskoj etici, možemo da kažemo da kad bi svi članovi ove profesije postupali u skladu sa moralnim obavezama novinara i poretkom prioriteta među moralnim obavezama koje imaju kao novinari i kao građani ili kao moralni subjekti uopšte, tada ne bi bilo nikakve potrebe za spoljašnjom nedobrovoljnom cenzurom. Kad bi svi novinari bili prijatelji, u Aristotelovom smislu te reči, sa svim drugim građanima sveta, kad bi prihvatali iste moralne principe i slagali se o činjenicama koje rukovode njihovom primenom, tada nikada ne bi došlo do prilike za nametanje sankcija i cenzure novinarskoj praksi. Carevala bi slobodna informacija i nikada ne bi bila zloupotrebljena.

Međutim, znamo da ima pokvarenih novinara, i znamo da se sve slobode date članovima društva na primerenu upotrebu mogu zloupotrebiti. Pornografi i oni koji šire govor mržnje kriju se pod kišobranom slobode štampe isto kao i legitimni novinari koji slede trag istine radi pružanja značajnih informacija

u javnom interesu. Pravo da se poseduje oružje, sloboda veroispovesti, sloboda okupljanja, kao i druga prava i slobode, usled toga što imaju širok opseg, uvek su izloženi opasnosti da ih slabe i nemoralne osobe iskoriste radi svojih sopstvenih ciljeva. Te zloupotrebe očigledno ne potpadaju pod svrhu radi koje su prava i slobode prvobitno ustanovljeni. Pokvareni novinari, što je dalja implikacija profesionalne novinarske etike, treba da budu primereno obuzdani i kažnjeni kad krše moralnu obavezu novinara da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu. Ako svi novinari nisu vrli prijatelji u Aristotelovom smislu te reči, tada mi, zajedno sa svetskom zajednicom novinara, nemamo izbora do da prestupnike privedemo pred lice pravde i da nametnemo i druge vrste ograničenja i ispravljanja njihovih postupaka. Ne smemo se plašiti takvog prisilnog nametanja moralnih obaveza, istovremeno čuvajući slobodu štampe u najvećoj mogućoj meri. Ako cenimo slobodnu štampu i slobodno društvo, tada moramo da shvatimo da svako moralno kršenje novinarskih odgovornosti degradira profesiju u očima javnosti i time preti nametanjem prisilne cenzure profesiji kao celini. Samocenzura i samoregulacija kao cilj novinarske etike jesu prvenstven način da se izbegne prisilna spoljašnja cenzura i spoljašnja regulacija. Ako se vrše na pravi način, čak i ove naizgled nazadne mere mogu da pomognu da se očuva sloboda štampe i s njom sloboda slobodnog i otvorenog društva.

Ako je naše razmišljanje ispravno, tada se, kao opšte pravilo, mora uporno protiviti cenzuri štampe kao nečemu nesaglasnom sa slobodnim protokom informacija u slobodnom društvu. Profesionalna moralna obaveza novinara da maksimalizuju otkrivanje i objavljivanje relevantnih istina za javno dobro neoboriva je. To znači da sama obaveza nikada ne nestaje niti prestaje da važi, mada u izuzetnim okolnostima može privremeno da bude nadvladana višim moralnim obavezama koje važe za sve članove društva, a ne samo za određene pojedince u njihovom profesionalnom svojstvu novinara. Traganje za pravim razlozima da se javnosti uskrate informacije pokazuje da može biti teže da se opravdaju čak i one vrste cenzure za koje se tradicionalno smatralo da su moralno dopuštene ako već nisu i obavezne. Kriterijum je to da moraju postojati zdravi argumenti u prilog tome da je važnije zabraniti

nego objaviti informaciju da bi bilo koji predlog da se cenzurišu vesti nadvladao primarni moralni imperativ novinara da maksimalizuju relevantno govorenje istine.

Klizava nizbrdica koja preti da erodira slobodu štampe počinje slučajevima za koje se pretpostavlja da su očigledno opravdani slučajevi cenzure. Ipak, postavljajući loš presedan oni potencijalno mogu da uruše slobodu novinara da prikupljaju i iznose vesti. Ne treba da na ovaj nehat odgovorimo odbacujući svaku mogućnost opravdane cenzure. Razmotrili smo tri principa za ograničavanje štetnih efekata cenzure u onim slučajevima kada se opravdano pokaže da postoji apsolutna neophodnost da se zaštite viši društveni interesi. U njih spadaju: (1) razlozi zbog kojih slobodno društvo treba da ceni i štiti slobodu štampe; (2) afirmacija neponištivosti profesionalne novinarske moralne obaveze da maksimalizuju relevantno govorenje istine; (3) utvrđivanje prihvatljive distinkcije između moralno opravdanih i moralno neopravdanih vrsta cenzure ili razloga za cenzuru. U slučajevima kada je cenzura moralno prihvaćena, nju treba da prati odredba koja ustanovljava krajnju tačku ili prestanak a, u nekim slučajevima, stipulacija kada informacije koje su u datim okolnostima bile zabranjene mogu ponovo da budu objavljene; uopšte uzev, takva zakonska odredba o ograničenjima trebalo bi da prestane da važi odmah pošto se može razumno pretpostaviti da objavljivanje informacija više ne bi bilo štetno u meri dovoljnoj da opravda njihovu zabranu.

Davanje prednosti dobrovoljnoj ili unutrašnjoj samocenzuri nad nedobrovoljnom ili prisilnom spoljašnjom cenzurom može se smatrati proširenjem uobičajenog vršenja inteligentnih izbora o tome o kojim vestima izveštavati i na koji način, izbora koje novinari i urednici donose svakodnevno ispunjavajući svoje profesionalne dužnosti. Odluku kada treba vršiti dobrovoljnu cenzuru, kao naše poslednje zapažanje, treba uvek donositi na osnovu zdravog moralnog suda sa dobrim razlozima za uskraćivanje informacija ili za njihovo prikazivanje u određenom svetlu. To može zvučati umirujuće, ali ostaje otvoreno pitanje u svakoj pojedinoj situaciji šta predstavlja zdrav moralni sud i šta predstavlja dovoljno dobar razlog za dobrovoljnu cenzuru vesti. To je tema neprekidnih sporova o legitimnosti cenzure bilo koje vrste, i bilo bi

nerealno očekivati neki skup jednostavnih kriterijuma za donošenje odluke kada je dobrovoljna ili nedobrovoljna cenzura moralno opravdana. Smernice predložene za rangiranje sukobljenih obaveza da se objavljuju ili da se uskraćuju informacije pokazuju kako se može presuditi u ekstremnim slučajevima, ali oni nisu nedodirljivi. Stoga moramo biti spremni na sporove i neslaganja kada dođe do sukoba, kao što je izvesno da će dolaziti, između prava javnosti da zna i njenog prava da je društvene institucije zaštite. Dobrovoljna cenzura ili samocenzura mora u svakom slučaju da se odvija na osnovu onoga što smo iskreno prihvatili kao dovoljne razloge za uskraćivanje informacija za najveće javno dobro, a ne iz straha da ako se neki materijal ne cenzuriše dobrovoljno, on može biti podvrgnut prinudnoj nedobrovoljnoj ili spoljašnjoj cenzuri. Jasan je razlog za to ograničenje kad razmislimo da bi postupiti drugačije, iz zabrinutosti zbog mogućnosti da će biti nametnuta spoljašnja cenzura ako se ne prihvati dobrovoljna cenzura, bilo nesaglasno sa samom biti slobodne štampe.

6 Zaštita poverljivih izvora

Argument u prilog zaštiti poverljivih izvora izvodi se iz primene temeljnog moralnog principa novinarske etike. Novinari imaju obavezu da iznose relevantne istine u javnom interesu. Ova odgovornost se implikacijom prenosi na sve što je u praksi potrebno da bi se otkrile i potrošačima vesti prenele vredne informacije. Problemi povezani s poverljivim izvorima u tom pogledu su posebno zanimljivi. Ovde ćemo ispitati etiku korišćenja i zaštite anonimnih izvora informacija. Pitanja su složenija no što može da izgleda na prvi pogled, ali ćemo na kraju doći do zaključka da su korišćenje i zaštita poverljivih izvora i moralno pravo i moralna obaveza profesionalnih novinara.

Poverljivost

Stvarnost novinarskih istraživanja jeste takva da su često potrebni poverljivi izvori informacija da bi se otkrila istina o događajima koji nisu neposredno pristupačni običnom posmatranju. Poverljivi izvori novinarima pružaju informacije koje su im neophodne da bi ispunili svoju temeljnu moralnu obavezu da maksimalizuju relevantno govorenje istine.

Obavešteni izvori koji imaju specifična znanja često su jedine osobe koje su u stanju da novinarima pruže informacije koje su im potrebne da bi ispunili svoje novinarske odgovornosti. Često ti izvori traže poverljivost zato što bi njihov posao ili drugi interesi

došli u opasnost ako bi se saznalo da su pružali informacije novinaru. Stoga se obično poverljivi izvori tretiraju kao zaštićeni, i novinari koji se oslanjaju na njihove informacije ne treba da ih odaju osim u istim ekstremnim okolnostima na koje se poziva da bi se opravdala kršenja slobode štampe u slučaju spoljašnje cenzure.

Sada ćemo preći na moralne implikacije poverljivosti izvora. Ispitaćemo osnove za zaštitu njihovog identiteta, koje se mogu naći u novinarskoj etici, kao i pitanje da li i pod kojim uslovima mogu postojati moralno opravdani izuzeci od zaštite poverljivih izvora. Ima moralnih dilema koje nastaju iz želje da se sačuva anonimnost novinarskih izvora informacija. Stoga moramo pokušati da odredimo implikacije koje po novinarsku etiku ima korišćenje poverljivih izvora u izveštavanju.

Poverljivi izvori informacija

Istina postoji, ali nema svako pristup činjenicama. Novinari su obavezni da istinu o stvarima koje zanimaju javnost kojoj služe traže na sve moguće načine koji su konzistentni sa njihovim drugim relativno višim moralnim obavezama. Mada sve vesti ne zahtevaju korišćenje poverljivih izvora, ima mnogih slučajeva u kojima je to neophodno. Razmotrimo jednu tipičnu situaciju u kojoj se mora obratiti poverljivom izvoru da bi se prikupile vitalne činjenice jedne značajne priče.

Evo izmišljenog scenarija. Pretpostavimo da neka hemijska kompanija tajno i nelegalno ispušta opasne hemikalije u reku. Jedina osoba koja zna šta se dešava a koja je voljna da o tome govori jeste knjigovođa koji ne može sebi da priušti da izgubi posao u teškim ekonomskim uslovima, a zabrinut je i za moguću odmazdu u svojoj porodici. Zato je on spreman da novinaru pruži informacije samo pod uslovom da ostane apsolutno anoniman. Knjigovođa time postaje poverljivi izvor informacija. Novinar, obaveštavajući javnost o prestupima ove kompanije, može da pruži vrednu uslugu svima koji su pogođeni nelegalnim ispuštanjem otpada. Informacija se može dobiti samo ako se knjigovođa uveri u to da njegov identitet nikada neće biti otkriven. To je, pod ostalim jednakim uslovima, razuman zahtev u datim okolnostima; po hipotezi, to je jedina mogućnost da naš novinar otkrije istinu.

Lako nam je da zamislimo ovu situaciju. Novinar dobije telefonski poziv i neko mu kaže da raspolaže važnim informacijama o ekološkoj opasnosti koju je izazvala lokalna kompanija. Reporter traži pojedinosti i dokaze. Osoba koja ga je pozvala, za koju samo mi znamo da je knjigovođa, voljna je da pruži informacije, ali samo ako novinar obeća da će zaštiti njenu anonimnost. Novinar obećava i počinje da prikuplja podatke i da piše članak. Članak je objavljen, javnost je užasnuta, preduzete su odgovarajuće mere i kompanija je novčano kažnjena i zabranjeno joj je dalje nelegalno ispuštanje hemikalija. Okolina je zaštićena, novinar dobija Pulicerovu nagradu, knjigovođa je zadržao svoj posao i sve je kako treba da bude.

Međutim, može doći i do komplikacija. Šta bi se moglo dogoditi ako vlasti odluče da, i pored toga što je kompanija prestala da ispušta otpad, krivično gone kompaniju i njene zvaničnike na sudu? Pripremajući slučaj, tužioci traže od novinara da im saopšti kako je doznao za protivzakonito postupanje kompanije. Reporter odbija da otkrije svoj izvor zbog obećanja datog knjigovođi. Tada postavljamo pitanje, ne samo sa stanovišta temeljnog principa novinarske etike da se u izveštavanju iznose relevantne istine, već i sa stanovišta opštih interesa društva i moralnih obaveza koje imaju novinari kao odgovorni članovi društva, šta bi trebalo da se dogodi. Da li od novinara treba zahtevati da, pod pretnjom zakonskih kazni, oda svoj izvor? Ako se to od njega zahteva, treba li on da odbije i da bude kažnjen, novčano, zatvorom, gubitkom posla ili dozvole da se uopšte bavi novinarstvom i slično, čvrsto se odupirući pokušajima da se iznudi njegova saradnja? Ili bi novinar trebalo, s moralne tačke gledišta, prosto da pruži zahtevanu informaciju o svom izvoru, kako mu je traženo?

Moralni i prudencijalni razlozi

U ovom primeru se jasno mogu videti mnogi problemi. Pre svega, značajno je razlikovati, kao što to čine filozofi koji se bave teorijskom etikom, *moralne* i *prudencijalne razloge*. Grubo govoreći, prudencijalni razlozi iznose ono što je pametno učiniti, imajući u vidu naše interese i vrednosti koje želimo da sačuvamo, dok se moralni razlozi pozivaju na ono što je ispravno učiniti.

Te dve kategorije nisu uvek podudarne, mada ponekad i jesu. Tako, mogu odlučiti da platim porez zato što verujem da je moralno ispravno da doprinesem održavanju usluga u društvu od čije zaštite imam koristi, zato što verujem da sam moralno obavezan da to učinim. S druge strane, mogu verovati da treba da platim porez zato što želim da izbegnem kazne koje me čekaju ako to ne učinim, u šta mogu da spadaju visoke novčane kazne, oduzimanje imovine, pa čak i zatvor. U tom slučaju, ako su to moji jedini motivi za plaćanje poreza, onda ja ne plaćam porez zato što verujem da je ispravno dati svoj finansijski doprinos zajedničkom dobru, već zato što verujem da je pametno izbeći kažnjavanje zbog ne nepoštovanja propisa.

Mada je istina da veliki deo motiva čovekovog ponašanja uključuje prudencijalne razloge, da ljudi postupaju u vlastitom interesu kako bi stekli korist ili izbegli štetu, čisto moralna razmatranja, postupanje iz osećaja šta je ispravno učiniti, takođe su značajan činilac za razumevanje čovekovog ponašanja. Ponekad ljudi čine ono za šta veruju da je njihova moralna obaveza, bez obzira na posledice koje mogu lično da pretrpe kad se postupak koji smatraju da treba da učine ne podudara s onim što je u njihovom interesu.

Mi se prevashodno bavimo novinarskom etikom i moralnim pitanjima povezanim sa poverljivim izvorima. Stoga se usredsređujemo na moralne razloge za to da li novinari treba da udovolje zahtevima da otkriju identitet svojih poverljivih izvora ili da im se odupru. Pa, ipak, i dalje priznajemo činjenicu da su ljudi često skloni tome da postupaju iz prudencijalnih, a ne iz moralnih razloga, kada se ovi zahtevi ne podudaraju. Prema tome, ne postavljamo pitanje šta bi bilo pametno ili razborito da novinar učini, već šta bi bilo moralno ispravno ili moralno obavezno da učini kad vlada zahteva da otkrije svoj poverljivi izvor informacija o toksičnom otpadu koji je kompanija ispuštala u vodotokove.

Sudski pritisci na novinare da otkriju izvore

Sada kada smo postavili ovu pozadinu, kakve zaključke treba da izvedemo u pogledu moralnih izbora s kojima se suočava novinar kada tužilac pokušava da ga prinudi da otkrije svoje

poverljive izvore i saopšti ime osobe od koje je dobijao informacije? Možemo i da se zapitamo šta svako od nas misli da bi uradio ili da bi trebalo da uradi u takvoj situaciji, a potom, zašto mislimo da bismo tako postupili ili da bi trebalo tako da postupimo.

Kad smo razmatrali moralne obaveze koje novinari imaju prema poverljivim izvorima, videli smo da treba uzeti u obzir posledice i za pojedinca i za celu profesiju. Za pojedinog novinara otkrivanje imena poverljivog izvora informacija nije samo kršenje obećanja datog osobi koja mu je informacije pružila pod zaštitom anonimnosti, već može imati i druge posledice. Ako se sazna da novinar nije poštovao poverljivost svog izvora, razumno je očekivati da će u budućnosti osobe koje mogu da pruže informacije, ali iz ovog ili onog razloga žele da ostanu anonimne, oklevati da saopšte ono što znaju. Ovaj smanjeni broj važnih informacija očigledno može štetno uticati na mogućnost tog novinara da ispuni svoju profesionalnu moralnu obavezu da maksimalizuje relevantno govorenje istine. Biće tema koje on neće moći da prati zato što neće moći da dobija obaveštenja o zanimljivim i značajnim događajima, jer pretpostavljamo da ovi samom svojom prirodom, po pravilu, nisu pristupačni bez specijalnih informacija koje mogu da pruže samo dobro obavešteni poverljivi izvori.

Time što je postao indirektni uzrok uskraćivanja informacija od strane poverljivih izvora, novinar bi postupao suprotno temeljnoj moralnoj obavezi svih profesionalnih novinara i, zaista, cele novinarske profesije. Indirektno prouzrokujući to da vredni izvori informacija zadrže za sebe ono što jedino oni znaju, novinar čini nešto što ograničava kvantitet i kvalitet istinitog izveštavanja svih novinara. Odati poverljive izvore samo po sebi predstavlja jasno kršenje temeljnog principa novinarske etike. Ako bilo koji novinar otkrije poverljive izvore, to može imati predvidiv negativan uticaj na spremnost bilo kog potencijalnog poverljivog izvora da pruži korisne informacije i drugim novinarima saopšti ono što zna, a što će stoga ostati nepoznato i nedostupno javnosti. Popuštanje pred zahtevima tužilaca ili drugih osoba da se otkrije identitet poverljivih izvora informacija predstavlja izdaju poverenja, poverenja na koje se svi novinari u svim okolnostima često oslanjaju da bi ispunili svoju profesionalnu etičku obavezu da informišu javnost.

Štaviše, to je izdaja koja može da umanji ne samo njihovu ličnu spremnost da obavljaju svoj posao, već ponekad može da ima širi efekat i da dovede do gubitka poverenja u društvu i time ograniči mogućnosti istinitog izveštavanja celoj novinarskoj profesiji. Zbog toga je nepoželjno i nemoralno da novinari ikada otkriju svoje poverljive izvore, bez obzira na posledice, zarad uspešnosti i naročito moralnog zdravlja profesionalnog novinarstva. Postupati drugačije znači potencijalno presušiti vredan izvor informacija koje javnost ima prava da zna, a novinari imaju moralnu obavezu da učine dostupnim. Možemo izneti jedno poređenje: novinari koji krše poverenje svojih poverljivih izvora koji su imali poverenja da novinarima saopšte ono što znaju, bili bi nalik lekarima koji imaju obavezu da spreče nastanak bolesti i izleče bolesne, a koji bi uništili i samu mogućnost da ispune te obaveze time što bi nepopravljivo oštetili svoje dijagnostičke aparate.

Slobodna štampa i odupiranje prinudi

Koji bi u opisanom scenariju, bio moralno ispravan postupak novinara koji je objavio priču o hemijskom otpadu, a sada je suočen sa sudskim zahtevom da otkrije svoj poverljivi izvor informacija? Ako su izneti razlozi ispravni, čini se da bi jedini moralno ispravan postupak novinara, bar sa stanovišta obaveza koje mu nameće profesionalna novinarska etika, bio taj da kategorički odbije da oda identitet svog poverljivog izvora i da se suoči sa zakonskim posledicama.

Dodatni argument u prilog ovom zaključku može se naći u podozrenju da tužilac može imati neki skriveni motiv za zahtev da sazna ko je novinarev izvor. Identitet izvora može biti tražen ne samo radi bolje zasnovane tužbe protiv hemijske kompanije, već je moguć i sukob interesa i pokušaj da se otkrije izvor informacija zbog osvete. Moralan i čestit tužilac verovatno to nikada ne bi učinio; ali, nažalost, nisu svi tužioci moralni i čestiti, a i advokat hemijske kompanije bi takođe mogao novinaru da postavi ovaj zahtev. To se može učiniti da bi se osporila tužba, dovela u sumnju pouzdanost novinareve informacije time što bi se izvoru informacija neposredno postavljala pitanja u sudu, ili, ponovo

u interesu kompanije, da bi se olakšala odmazda izvoru informacija, koji se u takvim krugovima naziva cinkarošem, šikaniranjem na poslu, zastrašivanjem, pa čak i nemoralnim i nezakonitim postupcima ućutkivanja i osvete, uključujući i nasilje.

Prema svakom od ovih zamislivih ishoda, novinari imaju profesionalnu moralnu obavezu da zaštite svoje poverljive izvore informacija. Štaviše, to je obaveza ne samo prema izvorima informacija koji traže takvu zaštitu da bi uopšte otkrili informacije bez opasnosti od odmazde, već i prema javnosti čijim interesima novinari služe kao posrednici informacija iz svih izvora kojima se oni odgovorno mogu obratiti. Postupajući u skladu s ovakvim visokim profesionalnim moralnim principima, znamo da su mnogi novinari u prošlosti zaradili pravne i finansijske kazne. Oni su osuđivani zbog uvrede suda, plaćali su novčane kazne, odlazili u zatvor i trpeli i drugu štetu da bi zaštitili svoje poverljive izvore informacija. Sada te odluke možemo filozofski da shvatimo, prihvatajući da bi drugačiji postupci predstavljali kršenje prevashodne moralne obaveze novinara da iznose sve relevantne istine u javnom interesu. Izneverivši poverenje svojih izvora novinari krše svoju obavezu da istinito izveštavaju najbolje što mogu. Stoga te moralno hrabre postupke novinara treba da smatramo odbranom slobode štampe. Gubitak trajnog poverenja izvora da će njihova anonimnost biti očuvana imaće za praktičnu posledicu veoma verovatnu štetu nanetu novinskom izveštavanju.

Slučaj 17

Zakoni o zaštiti novinara u američkoj istoriji

Ričard F. Hikson [Richard F. Hixon], profesor novinarstva na Školi za komunikacije, informatiku i bibliotekarstvo Univerziteta Radgers, piše u *New York Timesu* od 16. septembra 1984, popodnevno gradsko izdanje, u nedeljnoj rubrici o Nju Džersiju, odeljak 11 NJ, str. 28:

> Nju Džersi, u kojem je donet drugi po redu zakon o zaštiti novinara 1933 (u Merilendu je donet prvi 1896), spada u naprednije savezne države što se tiče priznavanja ove povlastice.

> Reč je o pravu novinara da zaštite identitet izvora koji žele da ostanu anonimni, kao i informacije sadržane u neobjavljenim beleškama, magnetofonskim trakama i fotografijama. To pravo je slično odavno utvrđenim privilegijama advokata, lekara, sveštenika i supružnika: sve počiva na poverljivosti u njihovim svakodnevnim poslovima. (To se odnosi i na princip da stranke u sudskim sporovima ne smeju da se mešaju u posao novinara i da ih koriste kao izvore informacija u sudskim sporovima.)
>
> Otkako je Piter Zenger [Peter Zenger] bio zatvoren zbog objavljivanja članaka protiv Britanije 1735. godine kada je bila i ponuđena nagrada svakome ko pomogne da se otkriju izvori Zengerovih informacija, američki novinari su se borili protiv prinudnog otkrivanja izvora i poverljivih informacija. Oni dokazuju da bi takvo otkrivanje ograničilo njihov pristup informacijama značajnim za javnost, i smatraju zaštitu izvora delom Prvog amandmana.
>
> Možda je do prve provere tog principa došlo u Nju Džersiju 1779. kada je Gornji dom zakonodavnog tela te države primio žalbu protiv satiričnog članka koji je Isak Kolins [Isaac Collins] objavio u svojim novinama *New-Jersey Gazette*.
>
> Uznemiren zbog anonimnog napada izvesnog „Cincinata" na guvernera Vilijama Livingstona [William Livingston] i Koledž Nju Džersija (današnji Univerzitet Prinston), Gornji dom je zahtevao od Kolinsa da saopšti pravo ime autora. Gornji dom je izrazio uverenje da „sloboda štampe treba da bude poštovana sve dok je u skladu s dobrom naroda i bezbednošću vlade koju je narod osnovao".

Ovo je značajna priča i savetujem čitaocu da pročita Hiksonov članak u celini. Ali mi ćemo skočiti na sledeći zanimljiv događaj:

> Krajem 1981. sudija Višeg suda je presudio da ni zakon savezne države o zaštiti štampe ni

Ustav Nju Džersija ne štite novine od obaveze da u istražnom postupku, koji se vodi pre pokretanja sudskog procesa, otkriju prvi nacrt navodno klevetničkog članka. Oni ne štite novinara ni od obaveze da, svedočeći pod zakletvom, odgovori na pitanja o svom poznavanju i korišćenju vladinih izveštaja koji bi mogli da oslobode tužioca od optužbi pomenutih u članku.

Sudija Robert T. Kvakenbos [Robert T. Quackenboss] smatrao je da: „Zakon o zaštiti novinara nije zamišljen tako da štiti uređivački proces koji se otkriva u odlukama o izboru materijala i u preliminarnim nacrtima novinskih članaka."

Nije prošlo mnogo vremena a vrhovni sud Nju Džersija je u slučaju *Maresa* [Maressa] protiv časopisa *New Jersey Monthly* (maj 1982) proširio zaštitu novinara tako da se odnosi na ceo urednički proces. Sud je smatrao da zakon „utvrđuje apsolutno pravo, u tužbama zbog klevete, da se ne otkrivaju izvori, urednički proces, kao ni druge poverljive informacije povezane s objavljivanjem navodne klevete. Beleške, memorandumi, prvi nacrti, urednički komentari, izvori i druge informacije... obuhvaćeni su zaštitom koju pruža zakon o zaštiti novinara".

Ovo tumačenje čini zakon o zaštiti jednim apsolutnim pravom u građanskim parnicama zbog klevete, dok u krivičnim procesima štampa ima ograničeno pravo koje štiti poverljivost pod uslovom da je zadovoljen četvorodelni test i da je procenjeno da Šesti amandman nije važniji od Prvog.

„Nju Džersi je država u kojoj treba biti", rekla je Ketrin P. Darou [Katharine P. Darrow], pravni savetnik *New York Timesa* posle odluke u slučaju *Maresa*.

Nju Džersi je među prvima u zaštiti štampe od obaveze da otkriva izvore, kao i druge uredničke odluke.

Autor nas izričito podseća, u delovima svog ogleda koji nisu citirani, da sada svaka savezna država u SAD donosi svoje sopstvene propise o zaštiti štampe i da ne postoji nikakav savezni zakon, a još manje međunarodni zakoni o zaštiti štampe, koji bi štitili novinareve beleške i spise. Novinari i oni koji ih podržavaju, jer smatraju da je donošenje zakona o zaštiti štampe važna zakonodavna obaveza i u zemlji i u celom svetu, mogu da rade na popularizaciji značaja zaštite i širenja slobode štampe u meri u kojoj je to saglasno s drugim legitimnim društvenim interesima, kao što je to tačno izrazio 1799. Gornji dom zakonodavnog tela Nju Džersija (mada je njihova primena ovog principa već nešto drugo): „Sloboda štampe treba da bude poštovana u meri u kojoj je saglasna sa dobrom naroda i bezbednošću vlade koju je narod osnovao."

PITANJA

1. Razmotrite iskaz iz poslednjeg navoda. Ako je to ono što je Gornji dom zakonodavnog tela Nju Džersija verovao 1799, zašto su tada tražili od Kolinsa ime autora satiričnog članka potpisanog sa „Cincinat"? Da li su zaista mislili da korišćenje zakonskih sredstava da bi se Kolins prinudio da otkrije svoj poverljivi izvor opravdava to što članak nije u skladu sa „dobrom naroda, i bezbednošću vlade koju je narod osnovao"?
2. Da li se autor nekog satiričnog članka ikada može smatrati opasnošću po dobro ljudi – u ovom slučaju, čini se, sa dobrom veoma malog broja moćnih ljudi uvređenih satirom – ili bezbednošću vlade? Šta su neke od dubljih lekcija odluke države Nju Džersi iz 1799?
3. Da li ove činjenice na bilo koji način umanjuju vrednost samog principa? Da li se približavamo suštini zakona o zaštiti štampe kad jamčimo zaštitu štampe od neprijateljskih

upada u njene poverljive izvore kada su dobro naroda ili bezbednost vlade istinski u opasnosti?

4. Ako je odgovor potvrdan, kako mi kao novinari donosimo odluke i kako očekujemo ili kako bi trebalo da očekujemo da vladini službenici donose odluke o tome šta jeste a šta nije pretnja dobru naroda ili bezbednosti vlade? Ako je odgovor negativan, šta mislite da bi trebalo da bude alternativna formulacija suštine ili principa zakona o zaštiti štampe?

5. Ako mislite da zakoni o zaštiti moraju da budu određeniji, pokušajte da iznesete šta bi trebalo da sadrže odredbe zakona. Pretpostavili smo da zakon o zaštiti mora u najmanju ruku da zakonskom zaštitom obuhvati i poverljivost novinarskih izvora, osim u ekstremnim slučajevima kada poštovanje njihove poverljivosti ne bi bilo u javnom interesu, ma kako odredili šta je javni interes. Ovde je najvažnija primena tih principa. Kakav bi trebalo da bude primereni skup smernica novinarima koji žele da u najvećoj mogućoj meri zaštite svoje poverljive izvore, a da ipak poštuju svoju obavezu da izveštavaju u javnom interesu? Kada odbijanje da se otkrije poverljivi izvor prelazi u nanošenje štete javnom interesu? Ko o tome treba da odlučuje i u skladu s kojim moralnim propisima i standardima?

Zakoni o zaštiti i izuzeci od zaštite poverljivih izvora

U Sjedinjenim Državama, u celini uzev, sudovi su podržavali i poštovali prava novinara na poverljivost svojih izvora i nisu od novinara zahtevali da otkriju identitet poverljivih izvora osim u najekstremnijim slučajevima. Zakonodavstvo o zaštiti poverljivih izvora i u novinarstvu i u drugim oblastima, videli smo, nazivaju se samoobjašnjavajućim imenom *zakoni o zaštiti* [*shield laws*].[1]

1 Takozvani „zakoni o zaštiti" i odbrana poverljivih izvora u novinarstvu u velikoj meri slede uzor sličnih zakona o zaštiti izvora informacija u krivičnim procesima. Iznenađujuće malo je napisano o posebnim problemima poverljivih izvora informacija kada je štampa u pitanju, mada se može primeniti veliki deo relevantne literature iz šireg skupa rasprava o policijskim istragama. Videti: Madingen, *Confidential Informant*.

Zanimljivo, okolnosti koje se tipično navode kao razlog za postojanje izuzetaka od zakona o zaštiti dele se, grubo uzevši, na iste one kategorije preovlađujućih viših interesa društva za zaštitu sopstvene bezbednosti i slično na koje se poziva u onim izuzetnim slučajevima za koje se ponekad misli da opravdavaju nedobrovoljnu cenzuru. Neki od najslavnijih poverljivih izvora u istoriji savremenog novinarstva ostali su anonimni, a njihova poverljivost zaštićena i posle mnogo godina. Dobro obavešteni izvor koji je prvi saopštio informacije koje su dovele do votergejtskog skandala i do istrage o nezakonitom prisluškivanju i o pokušajima službenika Niksonove Bele kuće da zataškaju skandala, poznat samo po šifrovanom imenu „Duboko grlo", tek je nedavno posle mnogih decenija otkriven kao V. Mark Felt [W. Mark Felt], raniji zvaničnik broj dva FBI-ja. Ova vrsta moralnog poštovanja poverljivosti i dalje nadahnjuje poverljive izvore da stupaju u kontakt sa novinarima i nude informacije koje inače ne bi nikako bile otkrivene, bar ne blagovremeno i onda kada njihovo objavljivanje može da donese najviše dobra.

Moralne komplikacije kod poštovanja poverljivosti

Postoji, ipak, i druga strana moralnih problema povezanih s poverljivim izvorima; zaista, ima nekoliko strana ovog problema koje tek treba da istražimo. Prvo, treba da zapazimo da tužioci, advokati odbrane, sudije, islednici i drugi imaju moralne obaveze i odgovornosti koje takođe treba uzeti u obzir kad razmatramo probleme poverljivih novinarskih izvora.

I građani slobodnog društva koji nisu novinari imaju moralne obaveze prema novinarima i novinarstvu. Razlog je, kao što smo videli, to što novinarstvo služi interesima slobodnog društva koje su svi njegovi članovi moralno obavezni da poštuju. U takve obaveze spada i obaveza da se ne ometa slobodno opštenje novinara i poverljivih izvora informacija. Pripadnici slobodnog društva stoga su moralno obavezni da ne zahtevaju, osim možda u najekstremnijim okolnostima, da saznaju identitet poverljivih izvora informacija i da ne primenjuju kazne niti da koriste mehanizme zakonske prinude da bi prisilili novinare da otkriju svoje tajne izvore informacija. Pitanje o tome kako bi novinari trebalo da reaguju ako se primene pravne ili druge

vrste prinude da bi se oni prisilili da otkriju svoje izvore ostaje jedna od značajnih tema primenjene etike profesionalnog novinarstva. Ali pošto u stvarnosti mnogi pripadnici društva ne ispunjavaju svoje moralne obaveze prema novinarima, novinari treba da razmotre šta misle o tome i kako bi s moralne tačke gledišta trebalo da reaguju na takve zahteve.[2]

Međutim, još jedan značajan aspekt moralne odgovornosti novinara povezane s problemom poverljivih izvora tiče se pitanja o tome kako novinari mogu da koriste privilegiju poverljivosti svojih izvora kao štit iza kojeg mogu da se zaklone i oni i njihovi izvori informacija da bi izbegli mogućnost da budu optuženi za sadržaj svojih novinskih izveštaja. Da bismo razmotrili ovaj problem, počnimo s još jednim ekstremnim pretpostavljenim slučajem da bismo ilustrovali moguće zloupotrebe poverljivih izvora.

Pretpostavimo da pokvareni novinar, koji želi da stekne slavu i postane poznat, odluči da izmisli priču punu lažnih činjenica i događaja koji se nikada nisu desili, ali koja je izvanredno zanimljiva. Ne postoje čvrsti dokazi za tvrdnje iznete u priči koja se, pretpostavimo, tiče političara koga je podmitila neka strana vlada da bi glasao za predlog zakona koji ide u prilog trgovinskim ugovorima s tom državom. Novinar objavljuje priču u štampi ili na televiziji i privlači ogromnu pažnju. Kad mu se postave pitanja o dokazima za tvrdnje o mitu, on odgovara pozivajući se na poverljivost svojih izvora i dokazuje kako ne može da otkrije identitet svojih poverljivih izvora informacija (možda ponavljajući neke od argumenata koje smo izneli u prethodnom slučaju) da bi opravdao nepovredivost novinarske privilegije.

Jasno je da je ovaj novinar prekršio moralnu obavezu profesionalne novinarske etike da govori istinu, jer je po hipotezi optužba za mito potpuna izmišljotina. Pitanje je da li poverljivi

2 Nedavni sporovi o korišćenju poverljivih izvora i odbijanju novinara da otkriju njihov identitet uprkos pravnim pritiscima i pretnjama da će biti osuđeni za nepoštovanje suda mogu se lepo videti na nedavnom slučaju Vanese Leget [Vanessa Leggett] (vidi priču u elektronskom izdanju *Montana Journalism Review*, 31, 2002, pod naslovom „Vanessa Leggett: Defying Court Subpoenas in the Name of the First Amendment"). Slične priče su objavljene i u časopisu *American Journalism Review* i publikacijama organizacija za građanska prava o situaciji koja potencijalno postavlja presedan koji je od interesa profesionalnim novinarima. Moralni filozofski principi koje smo izložili u ovom poglavlju opravdavaju otpor čak i uz veliku ličnu cenu za novinare koji su odlučni da brane pravo uskraćivanja obaveštenja o identitetu svojih izvora informacija, koji žele da ostanu nepoznati.

novinarski izvori mogu biti potpuno van domašaja javnosti, imajući u vidu da tvrđenje da postoji anonimni poverljivi izvor koji je otkrio informacije o mitu nudi pokriće pokvarenim novinarima koji prosto izmišljaju stvari, i to, potencijalno, veoma štetne stvari. Ako je novinarska privilegija nepovrediva, nema načina da se nemoralni novinari spreče da ne iskoriste zaštitu koju im ona pruža i da ne počnu da se ponašaju krajnje beskrupulozno. Razmotrimo umesto toga veoma stvaran i skorašnji slučaj u kojem je novinar bio zatvoren zbog odbijanja da otkrije poverljivi izvor na koji se pozivao u svom istraživanju vesti.

Slučaj 18
Džudit Miler i CIA

Evo jednog dramatičnog stvarnog slučaja u kome je tužilaštvo pokušalo da prinudi bivšu novinarku *New York Timesa* da otkrije svoje poverljive izvore informacija o kretanju jednog agenta CIA. Situacija sadrži mnoge isprepletene moralne probleme. Evo osnovnih činjenica.

Valeri Plam [Valerie Plam] identifikovana je kao agent CIA u novinskoj kolumni koju je napisao Robert Novak [Robert Novak], saradnik CNN-a i ranije jedan od voditelja „Crossfire" programa, a koja je objavljena u *Washington Postu* u julu 2003. Plam je supruga jednog kritičara politike administracije Dordža V. Buša u Iraku. Novak je kao svoje izvore naveo dva neimenovana Bušova saradnika. Specijalnom tužiocu Patriku Ficdžeraldu [Patrick Fitzgerald] potom je povereno da vodi istragu o tome ko je odao identitet tajnog agenta CIA, Plamove. Slučajno ili zlonamerno, Novakova kolumna je objavljena ubrzo pošto je muž Valeri Plam, bivši ambasador Džozef K. Vilson [Joseph C. Wilson], osporio tvrdnju Bele kuće da je Sadamova vlada pokušavala da nabavi uranijum u Africi kako bi napravila atomsku bombu.

Metju Kuper [Matthew Cooper], novinar *Time* magazina, napisao je za *Time* članak u kojem je naveo da je Plamova agent CIA, što je istraživala Džudit Miler [Judith Miller] iz *New York Timesa*, mada sama o tome nije pisala. Milerova se zaposlila u *New York Timesu* 1977. i bila je član novinarskog istraživačkog tima koji je dobio Pulicerovu nagradu 2002. za

pisanje o globalnom terorizmu. Vilson, suprug Valeri Plam, objavio je 6. jula 2003. članak u *New York Timesu*, tvrdeći da je ime njegove supruge „procurelo" kao odmazda za njegovu kritiku Bele kuće. Milerovoj je najzad uručen sudski nalog da se pojavi pred sudom i svedoči o tome kako je pribavila svoje informacije, što je ona odbila, pozivajući se na novinarsku privilegiju u korišćenju poverljivih izvora.

Sudija oblasnog federalnog suda Tomas Hogan [Thomas Hogan], 26. oktobra 2005, osudio je Milerovu na kaznu zatvora zbog uvrede suda jer je odbila da svedoči pred velikom porotom koja je ispitivala kako je procurelo ime agenta CIA. Milerova je odbila da velikoj poroti saopšti sadržaj razgovora o Plamovoj, koje je vodila sa I. Luisom Libijem [I. Lewis Libby], koji je tada bio šef kancelarije potpredsednika Dika Čejnija [Dick Cheney]. Protiv Libija je podignuta optužnica zbog ometanja pravde, lažnog svedočenja i iznošenja lažnih iskaza. On je odmah dao ostavku na svoj položaj 28. oktobra 2005. Milerova je u zatvoru mogla da ostane četiri meseca, do kraja perioda na koji je izabrana velika porota, ali je puštena posle osamdeset pet dana, kada ju je njen poverljivi izvor oslobodio obaveze da čuva njegovu poverljivost; smatrala se slobodnom da svedoči pred sudom. Metju Kuper iz magazina *Time* bio je optužen za nepoštovanje suda, ali je izbegao zatvor pristavši da svedoči, na osnovu toga što ga je njegov poverljivi izvor odmah oslobodio obaveze da čuva njegovu poverljivost.

Artur Sulcberger mlađi [Arthur Sulzberger Jr.], izdavač i predsednik Kompanije *New York Times*, prvobitno je najavio da će kompanija „učiniti sve što je u njenoj moći da obezbedi sigurnost Milerove i nastaviće da se bori za principe koji su je naveli da donese najtežu i najčasniju odluku." On je tražio da Kongres „učini korak napred u donošenju federalnih zakona o zaštiti štampe, tako da drugi novinari neće morati da idu u zatvor zato što rade svoj posao." Flojd Abrams [Floyd Abrams], advokat Milerove, izjavio je da novinaru „treba odati priznanje" zato što odlazi u zatvor da bi zaštitio poverljivost svojih izvora.

Novine su, zaista, u početku podržavale Milerovu i upustile se u dugu i skupu pravnu bitku kada je bila zatvorena. Međutim, na kraju su počele da se distanciraju od njenog slučaja i da kritikuju

određene aspekte njenog izveštavanja u prošlosti. Milerova, koja je u to vreme imala pedeset sedam godina, dala je ostavku na svoj položaj u *New York Timesu* novembra 2005. U pismu kojim je podnela ostavku, Milerova nije navela svoje razočaranje zbog gubitka *Timesove* podrške, već je objasnila: „Odlučila sam da dam otkaz zato što sam, u poslednjih nekoliko meseci postala vest, nešto što novinar *New York Timesa* nikad ne želi da bude."

Dalji, ali nesumnjivo ne i poslednji preokret u ovom komplikovanom i, u doba dok ovo pišemo, slučaju koji još uvek traje, Robert Novak, koji je i započeo celu gužvu svojim člankom o Plamovoj, odbio je da kaže da li je svedočio pred velikom porotom. On je ipak izbegao osudu zbog nepoštovanja suda. U međuvremenu, novinar *Washington Posta* Bob Vudvord [Bob Woodward], koji je zajedno s kolegom Karlom Bernstinom [Carl Bernstein] objavljivao članke o slučaju Votergejt, koji su 8. avgusta 1974. doveli do ostavke Ričarda Niksona [Richard Nixon], priznao je 21. novembra 2005. da je duže od dve godine tajno vodio razgovore s jednim službenikom Bušove administracije o identitetu agenta CIA i izjavio da žali što o tome nije obavestio svog urednika Leonarda Daunija mlađeg. Vudvord nije otkrio svoje informacije niti njihov izvor sve dok protiv Libija nije podignuta optužnica. Njegov izvor ga je oslobodio obaveze da krije njegov identitet. Vudvord je izjavio da je o ovome ćutao zato što je „izbegavao da bude pozvan pred sud". Izjavio je CNN-u 22. novembra 2005: „Da biste zagrebali dno lonca, morate da uspostavite poverljive odnose sa ljudima na svim nivoima vlasti. Morate da uspostavite odnos poverenja."

PITANJA

1. Da li je Džudit Miler bila u pravu kad je odbila da svedoči pred velikom porotom sve dok je njen izvor nije oslobodio obaveze da krije njegov identitet? Ako jeste, zašto jeste, ako nije, zašto nije?
2. Kakvo bi opravdanje mogli da imaju novinari koji rizikuju odlazak u zatvor da bi sačuvali poverljivost svojih izvora informacija? Na koje opšte principe se mogu pozivati, i kako se ti principi mogu najbolje razumeti?

3. Da li Robert Novak snosi ikakvu moralnu odgovornost za ono što se dogodilo Milerovoj? A Metju Kuper ili Bob Vudvord? Lako je protumačiti ovaj slučaj kao slučaj u kojem su neki novinari dopustili da se njihov kolega suoči s kaznama za priče koje su oni napisali ili o kojima su oni izveštavali. Da li se ovo dogodilo? Kakav uticaj mogu imati ovakve složene okolnosti s tačke gledišta profesionalne novinarske etike? Ko je zaista odgovoran za to što je Milerova otišla u zatvor? Šta je trebalo uraditi, i šta je umesto njenog zatvaranja trebalo da se desi?
4. Da li je specijalni tužilac Tomas Hogan primerno postupio kad je od Milerove zahtevao da otkrije svoje poverljive izvore i potom je poslao u zatvor kada je ona to odbila? Šta je mogao i šta je trebalo umesto toga da učini? Predstavnik sudskih vlasti u Sjedinjenim Državama ima moralnu i zakonsku obavezu da se drži Ustava. Mogu li se njegovi postupci (kad je pokušao da prinudi novinara da otkrije svoje poverljive izvore) shvatiti kao neuspeh da ispuni ovaj zahtev? Hogan je u obrazloženju svoje presude napisao (što nije navedeno): „Moramo da se držimo zakona. Ako danas oslobodimo Milerovu, tada bi neko, pozivajući se na principe, mogao da izjavi: 'Neću danas da poštujem zakon zato što se ne slažem s odobrenjem abortusa' ili s izborom predsednika ili bilo s čim. Svi bi mogli da se pozivaju na neko uzvišeno moralno stanovište, a mi bismo mogli da zapadnemo u anarhiju." Da li je to razuman, dobro opravdan moralni argument, ili je sudija prekoračio svoja zakonska ovlašćenja u tom pogledu? Da li argument da bismo „mogli da zapadnemo u anarhiju" – što očigledno predstavlja pozivanje na argument klizave nizbrdice – zvuči prihvatljivo, ili zvuči kao preterivanje u nadmetanju između tužioca i odbrane, kojim se novinari ponekad prisilno navode na kršenje moralne obaveze da omoguće govorenje istine u javnom interesu?
5. Koliko daleko biste išli, ili bi trebalo da idete, da biste zaštitili poverljivi izvor u izveštavanju o politički osetljivim događajima? Da li bi svaki novinar trebalo da bude spreman da provede neko vreme u zatvoru kako bi odbranio

novinarsku privilegiju korišćenja poverljivih izvora? Ili bi novinari trebalo da popuste pred zahtevima vlasti i da otkriju svoje izvore informacija kad god se slučajno desi da je u interesu vlasti da oni to učine. Kakve bi posledice imalo odricanje od novinarskog prerogativa, dugoročno posmatrano, za vrednost slobodne i nezavisne štampe kao četvrtog staleža slobodnog društva?

Smernice za pozivanje na poverljivost

Jedan od problema koji treba da reše zakonske odredbe za zaštitu poverljivosti novinarskih izvora pogađa sva prava slobodnog društva. Kako možemo da osiguramo pošteno i prikladno vršenje prava, a da time ne podstaknemo i ne pružimo podršku osobama koje su spremne da zloupotrebe odgovornosti i da prekrše prava drugih? Kako možemo da branimo pravo novinara da koriste poverljive izvore, bez obaveze da otkriju njihov identitet, i da istovremeno sprečimo pokvarene novinare da zloupotrebe to pravo na uštrb iznošenja istinitih informacija?

Srećom, postoje praktične smernice koje nam mogu pomoći da postavimo granice korišćenju i potencijalnoj zloupotrebi poverljivih izvora. Evo nekih predloga sa komentarima:

1. Poverljive izvore treba koristiti veoma retko; oni ne treba da budu glavni izvor informacija za novinsko izveštavanje.

Izuzetak je, a ne pravilo, da novinska vest bude izneta na svetlost dana uz pomoć nekog anonimnog poverljivog izvora. Ako neki novinar višekratno koristi misteriozne izvore i izjavljuje (braneći ovakav postupak) da su oni poverljivi i tajni, to je znak upozorenja na moguću zloupotrebu. Novinari u takvim situacijama treba da budu oprezni i da vode računa o mogućnosti da se njihov kolega možda upustio u moralno sumnjivo izveštavanje.

2. Kad se koriste poverljivi izvori, trebalo bi da oni, kad god je to moguće i u meri u kojoj je to moguće, budu podržani i dopunjeni javno dostupnim izvorima informacija kao spoljašnjom proverom njihove istinitosti i pouzdanosti.

Idealna situacija u kojoj novinari koriste poverljive izvore jeste situacija u kojoj poverljive informacije samo ukazuju na moguće priče. Do toga dolazi kada jedan novinar daje drugom novinaru samo nagoveštaj o činjenicama ili događajima kojih on inače ne bi mogao da bude svestan niti bi imao ikakvog razloga da ih istražuje. Ali bi novinar, kome su prenete takve informacije, trebalo da se obrati i drugim izvorima kako bi prikupio javno dostupne informacije i dokaze u prilog tvrđenjima koja će uključiti u priču.

U slučaju scenarija sa hemijskim otpadom, izvor je mogao da pruži neki nagoveštaj novinaru da se u vodotokove ispušta otrovni otpad. Pošto je informisan, novinar na sebe preuzima obavezu da ovu stvar istraži na uobičajen način i da prikupi podatke koji bi podržali tvrđenja poverljivog izvora. U tom slučaju, on se ne oslanja u potpunosti, pa čak ni u nekoj većoj meri, samo na poverljive informacije. On ih, naprotiv, uzima samo kao nagoveštaj koji ukazuje na priču koju treba istražiti, a koje, bez tih nagoveštaja, inače ne bi bio svestan.

Prednost ovakvog ograničenog korišćenja poverljivih izvora leži u tome što novinar uopšte i ne mora da pomene da koristi poverljive informacije anonimnog izvora. Jedino što treba da saopšti javnosti jeste javno dostupna informacija za koju nije potreban nikakav poverljiv izvor i, stoga se on ne mora uopšte pozivati na pravo novinarske privilegije. Međutim, ako bi bio pozvan da svedoči na sudu, od njega bi se tada moglo tražiti da objasni odakle potiču prvobitne informacije koje su dovele do otkrića tih činjenica. Tada možda neće biti nikakvog drugog izbora osim da se, pod pretnjom optužbe za krivokletstvo, prizna da je postojao poverljivi izvor, a tada se opet manje-više vraćamo na početak. Kada nema potrebe da novinar nagovesti da je njegova priča nastala na osnovu poverljivih informacija, može se izbeći zahtev da se otkriju poverljivi izvori. Možda neće uvek biti razborito niti moralno obavezno da novinar pomene činjenicu da je u njegovim istraživanjima značajnu ulogu imao poverljivi izvor informacija ako se informacija potekla od poverljivog izvora koristi samo da bi novinara uputila u pravom smeru, posle čega će on samostalno prikupljati potrebne dokaze. U drugim situacijama može biti suprotno.

3. Kada novinarima za njihovo izveštavanje na raspolaganju stoje samo informacije koje potiču od poverljivih izvora, oni bi trebalo da u svom članku izričito pomenu tu činjenicu i da sadržaj izveštaja predstave kao nepotvrđene optužbe koje je izneo neki izvor, čija pouzdanost jeste ili nije poznata.

Time što su spremni da otvoreno govore o prirodi dokaza koji podržavaju njihove izveštaje, novinari izbegavaju da obmanu svoje čitaoce ili gledaoce i slušaoce o ograničenoj meri u kojoj je njihova priča proverena i, možda, o ograničenoj meri u kojoj bi oni trebalo da poveruju u njen sadržaj. Optužbe koje je izneo poverljivi izvor ne zaslužuju da se, bez dalje potvrde, smatraju činjenicama, i novinar, načinom na koji je svoju priču izneo, ne bi trebalo nikoga da navede da pomisli suprotno.

Čitaoci, ili gledaoci i slušaoci, treba da budu upozoreni na činjenicu da vesti koje će pratiti nisu ništa više nego optužbe koje je izneo poverljivi izvor. Oni treba da budu obavešteni da identitet izvora neće biti otkriven i da stoga nema načina da verodostojnost izvora bude potvrđena, osim i ukoliko se ne iznesu dalji nezavisni dokazi. Uopšte uzev, potrošače vesti ne treba zavaravati u pogledu ograničene mere u kojoj se u novinskom izveštaju iznose potvrđene činjenice ili, naprotiv, puke optužbe, koje je novinar doznao od poverljivog izvora, ali nema nikakvih drugih razloga da veruje da su istinite. Ovde je opšti princip to da, ako su čitaoci svesni ograničene mere u kojoj je izveštaj potkrepljen, izveštaj koji podržava samo neidentifikovani poverljivi izvor, oni mogu sami da odluče da li će mu poverovati.

U praksi to za savesne novinare znači da se poverljivi izvori mogu koristiti samo veoma oprezno. Kao opšte pravilo, možemo da utvrdimo da se poverljivim izvorima treba obraćati jedino u onim situacijama u kojima bi prećutkivanje informacije, potekle od pouzdanog poverljivog izvora, predstavljalo mnogo gore neispunjavanje njihovih novinarskih obaveza nego da su naprosto te informacije uskratili javnosti sve dok ne pribave nezavisnu potvrdu iznetih optužbi. To znači da se na poverljive izvore treba pozivati samo u onim retkim okolnostima u kojima bi prećutkivanje stvari, koje su od dovoljnog značaja za javnost, predstavljalo veće kršenje novinarske obaveze no da je samo rečeno da su činjenice

saznate iz poverljivih izvora. Pozivanje na poverljive izvore ne treba trivijalizovati, ali njih je opravdano koristiti (a za to smo izneli dovoljne moralne razloge) samo ako je to apsolutno neizbežno.

Ova smernica bi trebalo da spreči ranije razmotreni problematičan slučaj pokvarenog novinara koji pokušava da se sakrije iza novinarske privilegije kako bi mogao da širi laži. U najboljem slučaju, trebalo bi dopustiti da nad novinarima nadzor vrše njihove kolege urednici i drugi novinari kako bi moglo da se potvrdi da se radi o neproverenim optužbama poverljivog izvora, a ne o pouzdano utvrđenim činjenicama.

Ono što je još važnije, kad bi novinarska profesija prihvatila predložene smernice i upravljala se prema njima, tada priča o podmićivanju ne bi ni dospela u novine. Jedini je izuzetak, suprotan od onoga što smo sve vreme pretpostavljali, slučaj kada je toliko hitno da se javnosti prenesu informacije da bi predstavljalo teže kršenje novinarskih principa to da se one uskrate javnosti sve dok ne budu nezavisno potvrđene. U tom slučaju, priča ne treba da bude objavljena samo zato što je podržana ničim drugim do onim za šta se pretpostavlja da su reči poverljivog izvora. Ako se u takvim okolnostima priča ipak objavi, osobe koje su odgovorne za njeno objavljivanje, profesija treba da osudi i da ih primereno kazni. Jer bi one, po našem mišljenju, postupile neetički.

4. Novinari, koji podozrevaju od toga da drugi novinari zloupotrebljavaju novinarsku privilegiju, treba da razmotre mogućnost da ispitaju i osude svoje kolege radi dobra cele profesije.

Kao deo samoregulacije novinarske profesije, može se misliti da novinari imaju dalju moralnu obavezu da nadziru sami sebe što se tiče neodgovornog pozivanja na poverljive izvore. Teškoća, naravno, leži u tome da se lukavi pokvareni novinari uhvate na delu, tako da se mogu preduzeti prikladne akcije. Reagujući na zloupotrebu poverljivih izvora, profesija može samo da pokuša da popravi štetu koja je već načinjena. Kao i u slučaju svih ostalih opasnosti, bolje je sprečiti nego lečiti. Očekujemo da će otkrivanje i kažnjavanje pokvarenih novinara, koji zloupotrebljavaju

privilegiju novinara, poslužiti da odvrati druge novinare koji bi inače mogli pasti u iskušenje da krenu lakšim putem lažno se pozivajući na zaštitu poverljivih izvora.

5. Treba budno pratiti sumnjivo pozivanje na poverljive izvore, i tražiti od novinara da jedni drugima otkrivaju svoje poverljive izvore i da ih proveravaju.

Novinarska privilegija štiti poverljive izvore da ne budu odati javnosti niti vladinim agencijama, sudovima i advokatima, funkcionerima izvršne vlasti, zakonodavcima i svim drugim osobama koje nisu novinari. To, međutim, ne znači da odgovorni novinari unutar profesije ne treba da znaju poverljive izvore drugih novinara kako bi mogli da ih uzajamno proveravaju i potvrđuju pouzdanost informacija koje su pružili anonimni izvori.

Unutrašnji profesionalni nadzor poverljivih izvora

Presedan za ovakvo postupanje može se naći u postupcima lekara. Obično očekujemo da sve što saopštimo doktoru, i sve što on dozna o nama putem pregleda i ispitivanja, treba da ostane u strogoj tajnosti. Većina lekara u toj meri poštuje tu obavezu da informacije dobijene od pacijenata budu strogo poverljive u tom smislu da ne saopštava činjenice o zdravlju pacijenta ni članovima njegove najuže porodice, čineći izuzetke samo u slučaju nekompetentnih pacijenata koji imaju zastupnike.

Sasvim je sigurno da ne bismo prihvatili da lekar razglasi stanje našeg zdravlja ili lične činjenice o našim okolnostima širokoj javnosti, našim prijateljima ili poslodavcima. To ne znači da lekari ne mogu odgovorno da iznose informacije o zdravstvenom stanju pacijenta prilikom konsultacija sa drugim odgovornim lekarima. Ako je vaš lekar lekar opšte prakse, a postoji nešto u vezi s vašim poslednjim pregledom što zahteva proveru specijaliste interne medicine ili plućnih bolesti, tada ne predstavlja povredu vašeg prava na privatnost unutar lekarske profesije ako se vaš lekar konsultuje sa drugim lekarom o vašem zdravstvenom stanju.

Može li se isto to reći o korišćenju poverljivih izvora i za profesionalnu zajednicu novinara? Ne mora da predstavlja

povredu poverljivosti ako jedan novinar, koji se oslanjao na informacije koje pruža anonimni izvor, otkrije identitet svog izvora, recimo, uredniku, kako bi se potvrdilo bar da izvor postoji i da je pružio dovoljno pouzdane informacije u prošlosti da zaslužuje da se informacije objave uz ogradu da je reč o informacijama koje potiču od anonimnog izvora. U praksi, to je uopšte uzev ono što se dešava u odgovornim novinskim agencijama. Većina profesionalnih novinara ne želi da rizikuje i da objavljuje priče samo na osnovu poverljivih informacija bez nezavisne potvrde da izvor postoji i da je u položaju da ponudi pouzdane informacije. Ugled novinara je na kocki sa svakim objavljenim člankom. Nije samo moralno dopustivo već je i razborito da novinari bar unutar profesije dobiju neko odobrenje da koriste poverljive izvore informacija.

Ovde se preporučuje i nešto više. Profesionalna etika zahteva to da novinari identitet svojih neimenovanih izvora podele s drugim novinarima koji će tako vršiti neku vrstu nadzora u slučaju da u pozivanju na poverljive izvore ima nečeg sumnjivog što ukazuje na iznošenje nepotkrepljenih optužbi ili na zloupotrebu novinarske privilegije. Da bi novinar mogao informacije dobijene od poverljivog izvora da uključi u svoje objavljene članke, te informacije moraju da budu odobrene od strane urednika ili starijeg kolege. Potrebno je da im novinar saopšti dovoljno informacija o svom poverljivom izvoru tako da oni mogu da odrede da li je izvor stvaran i pouzdan. U mnogim slučajevima unutrašnja provera izvora poverljivih informacija može da se obavi i ako novinar ne otkrije njegovo ime ili potpuni identitet; u drugim slučajevima neimenovani izvor se mora u potpunosti identifikovati da bi se odobrilo korišćenje njegovih informacija.

Ima li opasnosti u ovakvoj praksi? Uvek se može zamisliti da urednik ili kolega može da otkrije ograničene informacije o poverljivom izvoru drugim osobama izvan profesije, široj javnosti ili tužiocima i vladinim službenicima koji su tražili da doznaju identitet poverljivog izvora. Ta opasnost je uvek prisutna u tom smislu što izvor koji želi da ostane anoniman rizikuje da svaki novinar u koga je imao poverenje otkrije njegov identitet. Novinska agencija i novinarstvo uopšte grade i čuvaju svoj ugled među potencijalnim poverljivim izvorima tokom dugog perioda time što

ne izneveravaju njihovo poverenje. Oni shvataju da je očigledno u interesu svih koji su uključeni u stvaranje vesti da ne kvare odnose koji postoje između izvora informacija i novinara, da ne otežavaju kolegama iz iste agencije istraživanje događaja. Verovatno bi trebalo da zaključimo da ne postoji neka veća opasnost u tome da drugi odgovorni novinari u sumnjivim slučajevima provere korišćenje poverljivih izvora svog kolege nego što postoji u slučaju lekara koji prilikom konsultacija iznosi informacije, koje su inače strogo poverljive, o zdravstvenom stanju svog pacijenta. Pa ipak, ne bi bilo mudro da se ne prizna da što je veći broj osoba, čak i među profesionalnim novinarima, koje znaju identitet poverljivog izvora, tim je, u principu, verovatnije da će se identitet izvora konačno saznati.

Isti argumenti važe i u slučaju svih drugih pretnji poverljivim izvorima. Ima mnogih situacija u kojima je potrebno zaštiti izvore informacija od odmazde kriminalaca ili politički moćnih osoba, ili samo od ozlojeđenosti naših prijatelja, članova porodice, sveštenika (da pomenemo samo neke od najočiglednijih slučajeva), što su informacije o njima stigle do štampe.

Cenzura i otkrivanje poverljivih izvora

Postoje sličnosti između okolnosti u kojima se može tražiti da identitet poverljivog izvora bude otkriven i okolnosti u kojima je moralno dopustivo pa čak i obavezno da se prinudno cenzurišu vesti. To zaštitu poverljivih izvora na neki način čini slikom u ogledalu cenzure.

Kada mislimo da je moralno opravdano cenzurisati vesti? Tipično, dokazivali smo, jedina situacija kada može biti moralno ispravno da se nametnu ograničenja novinarevoj slobodi da istražuje i objavljuje informacije jeste onda kada postoji moralna obaveza da se javnosti uskrate određene informacije ili određene vrste informacija u određenim okolnostima koja preteže nad temeljnom novinarevom moralnom obavezom da masimalizuje relevantno govorenje istine. U takvim situacijama se poziva na odredbu da govorenje istine mora uvek biti u javnom interesu, ma kako se taj interes shvata. Isto važi, pokušaćemo sada da pokažemo, i u situacijama u kojima novinari mogu imati moralnu

obavezu da otkriju identitet svojih poverljivih izvora sudskim ili drugim vlastima. Ovde kažemo da je to moralna obaveza, ali samo kada otkrivanje identiteta poverljivog izvora informacija predstavlja višu moralnu obavezu.

Slučaj 19

Poverljive informacije o predstojećoj zdravstvenoj opasnosti

Nije teško opisati situacije u kojima novinar može imati moralnu obavezu da otkrije identitet svog izvora informacija. Pretpostavimo da predstoji katastrofa koja će pogoditi veliki broj osoba koje će sigurno umreti ako vlasti ne mogu da otkriju presudne informacije o početku smrtonosne i veoma zarazne bolesti. I pretpostavimo da neka zdravstvena organizacija prikriva činjenice da bi sakrila svoju nesposobnost i činjenicu da je slučajno pustila virus sa kojim je eksperimentisala kako bi pronašla lek.

Do ove zavere nije moralo da dođe uz znanje uprave. Ona bi mogla da bude delo neodgovornog direktora laboratorije, čiji je asistent svestan tih činjenica i koji se obratio štampi, ali je zahtevao poverljivost iz straha od odmazde, a nije ni otkrio sve što zna. Posebno, pretpostavimo da je ovaj laborant saopštio novinaru da je smrtonosni virus oslobođen, ali ne i dodatne činjenice koje su bitne da bi virus bio osujećen, kao što su: o kojem se tačno virusu radi, tačan datum oslobađanja i tačno mesto na kome se to dogodilo.

Novinar objavljuje priču i javnost je uznemirena. Vlasti žele nešto da preduzmu, ali ne znaju šta da rade da bi se sprečila epidemija. Novinar ponovo kontaktira svoj izvor, ali ovaj ne želi da otkrije te dodatne činjenice zato što misli da će tada direktor laboratorije biti u stanju da zaključi da je on skrenuo pažnju štampi na ovaj incident. U tim okolnostima, lako je izneti ubedljive razloge da novinar ima nadmoćnu moralnu obavezu da otkrije identitet svog izvora vlastima, tako da one mogu da ga efikasnije ispitaju i upotrebe sva zakonska sredstva da bi se što brže otkrilo sve ono što im je potrebno da bi se sprečila zdravstvena katastrofa.

PITANJA

1. Da li opisana opasnost po zdravlje ljudi opravdava otkrivanje identiteta poverljivog izvora? Zašto opravdava ili zašto ne opravdava?
2. Koje je kriterijume razumno upotrebiti da bi se odlučilo kakva vrsta ili koje razmere potencijalne katastrofe opravdavaju otkrivanje identiteta poverljivog izvora? Kako da sprečimo da se prihvatanje ovakvih mogućnosti ne izrodi u klizavu nizbrdicu, čiji je ishod nemogućnost korišćenja svakog poverljivog izvora?
3. Da li poverljivi izvori treba da prihvate svoju moralnu obavezu da njihov identitet bude otkriven kako bi se sprečila velika nesreća? Šta mogu i šta bi trebalo novinari da kažu svojim poverljivim izvorima o granicama unutar kojih su voljni da štite njihovu anonimnost? Da li je verovatno da će poverljivi izvori produžiti da pružaju informacije i u tim okolnostima i uz takve ograde?
4. Opišite slučaj u kojem bi bilo moralno nejasno da li identitet poverljivog izvora treba ili ne treba da bude otkriven. Koja su pitanja uključena u pokušaj da se odluči da li da se javnosti ili vlastima otkrije identitet poverljivog izvora? Gde da pokušamo da povučemo liniju između zaštite poverljivih izvora radi dobre novinarske prakse i situacija koje zahtevaju njihovo otkrivanje radi višeg javnog dobra?
5. Za donošenje odluke o bezuslovnoj zaštiti ili otkrivanju poverljivih izvora informacija ponekad se kaže da predstavlja donošenje suda. Da li ima ičeg lošeg kad profesionalni novinari donose ovakve sudove? Mogu li novinari izbeći zdravo moralno rasuđivanje u ovim i sličnim situacijama? Ima li načina da se osigura to da će novinari donositi moralno prihvatljive sudove u dilemama povezanim sa zaštitom ili otkrivanjem identiteta poverljivih izvora?

Uravnoteživanje zaštite izvora i višeg javnog dobra

Uz malo mašte možemo proširiti spisak situacija u kojima se moralna obaveza da se zaštite poverljivi izvori može ukinuti radi

višeg društvenog dobra. Kao i u slučaju cenzure, potrebno je da razmotrimo problem klizave nizbrdice kada od ukidanja zaštite identiteta poverljivih izvora informacija u slučaju krajnje opasnosti, kao što je izbijanje smrtonosne zaraze, terorističkih pretnji ili nuklearne katastrofe, postepeno preko sve manje i manje ekstremnih slučajeva, i niza sve lošijih presedana, stižemo najzad do potpunog ukidanja svake zaštite identiteta poverljivih izvora.

Rešenje problema zaštite poverljivih izvora isto je kao i u slučaju klizave nizbrdice koja je od nespornih slučajeva cenzure u ekstremnim okolnostima vodila do potpune cenzure svih vesti. U oba slučaja je iznad svega neophodno utvrditi principe na osnovu kojih će se povlačiti razlika između moralno dopustivih i moralno nedopustivih primena svih predviđenih vrsta kontrole. Možemo da zaustavimo ono što bi inače bilo nezaustavljivo kotrljanje niz klizavu nizbrdicu ako iznesemo prihvatljive moralne razloge zašto treba dopustiti neke neizbežne izuzetke od inače neotuđivog moralnog prava na slobodno i necenzurisano izveštavanje i na sve ono što za sobom razumno povlači novinarski imperativ. U sadašnjem slučaju, opšta zaštita identiteta poverljivih izvora treba da se obezbedi utvrđivanjem zdrave osnove za donošenje odluke kada jeste, a kada nije u vitalnom interesu javnosti da se od novinara zahteva da otkriju svoje poverljive izvore. Zaštita poverljivih izvora nije bezuslovna, ali kada novinari prihvataju moralni imperativ da se govori istina u javnom interesu zavisi od širih društvenih okolnosti u kojima se saopštavaju informacije.

Koji princip je potreban u slučaju anonimnih izvora da bi se dopustili neki moralno opravdani izuzeci a da se ne dovede u pitanje mogućnost da novinari obavljaju svoj posao? Kao i pre, apstraktno govoreći, možemo da kažemo da su novinari moralno obavezni da otkriju identitet svojih poverljivih izvora kada je, ali samo kada je, moralna obaveza da se zaštite izvori nadvladana prioritetnijom moralnom obavezom koja ne važi samo za novinare već za svaku moralno odgovornu osobu kao člana društva. Možemo se pitati i raspravljati o tome koje moralne obaveze pretežu nad podrazumevanom moralnom obavezom novinara da štite svoje poverljive izvore. Sigurno će dolaziti do sporova i neslaganja o tome koje situacije, ako ih uopšte ima, opravdavaju suspendovanje

maksimalnog govorenja istine da bi se zaštitili poverljivi novinarski izvori. Epidemije, terorizam i nuklearna katastrofa očigledni su i, nadajmo se, nesporni primeri, ali gde je kraj? Kako da povučemo granicu kada će novinari imati puno moralno pravo da odbiju svaki zahtev da otkriju svoje poverljive izvore?

Opšti princip je, kao i ranije, to da moraju postojati zdravi filozofski argumenti koji pokazuju da je moralna odgovornost novinara da otkrije identitet anonimnog izvora informacija nadvladala moralnu obavezu da uvek maksimalizuje relevantno govorenje istine, imajući u vidu ulogu koju zaštita poverljivosti igra u prikupljanju svih vesti koje su potrebne javnosti. Kažemo da ovo postavlja snažan zahtev koji ne dopušta vrtoglavo kotrljanje niz klizavu nizbrdicu od nekontroverznih slučajeva (u kojima novinar ima jasnu moralnu obavezu da zaštiti svoje poverljive izvore), do suprotnog ekstrema (u kojem je moralna obaveza ili je bar moralno dopustivo da novinar otkrije imena svojih poverljivih izvora).

Rezime

Ali, zar ne možemo da kažemo nešto konkretnije o tome gde tačno da se povuče distinkcija između dopustivih i nedopustivih otkrivanja poverljivih izvora? Odgovor zavisi od interesa društva da zaštiti bilo poverljivost bilo druge vrednosti koje u datim okolnostima mogu biti u sukobu sa slobodom štampe.

Mnogo je veći rizik da će doći do erozije poverenja kod potencijalnih izvora poverljivih informacija od rizika da bi oni kao pojedinci mogli da pretrpe štetu ako se otkrije njihov identitet pošto su novinarima odali vredne informacije. Kad bi to bilo ono jedino o čemu treba voditi računa, tada bismo prosto mogli da uporedimo štete koje bi pretrpeo izvor ako se otkrije njegov identitet sa štetama koje bi pretrpele druge osobe ako njegov identitet ne bi bio otkriven. U tom slučaju, ako je, na primer, verovatno da bi izvor informacija bio ubijen kad bi njegov ili njen identitet bio otkriven, a verovatno bi i najmanje dve druge osobe bile ubijene ako njegov identitet ne bi bio otkriven, tada bi, u skladu sa moralnim principima da se u etičkim pitanjima odluke donose na osnovu ukupnog zadovoljstva ili bola koji proističu iz nekog postupka ili pravila koje upravlja postupcima date vrste, trebalo da bude jasno da identitet poverljivog izvora treba da bude otkriven.

Na sreću ili na nesreću, ima zanimljivih filozofskih razloga koji pokazuju da stvari nisu ovoliko jednostavne. Otkrivanje poverljivih izvora, kao što smo videli, budući da negativno utiče na spremnost drugih potencijalnih izvora da pruže vredne informacije, može da ima mnogo šire i neodređene značajne posledice za dobrobit društva. Jedna praktična stvar: ne možemo unapred znati koliko drugih života bi moglo biti spaseno samo da su potencijalni izvori imali poverenja da će novinari informacije koje bi oni mogli da pruže dobro iskoristiti za dobro javnosti ne otkrivajući pri tom, ako oni to ne žele, njihov identitet. Otkriti ime čak i jednog jedinog poverljivog izvora moglo bi posredno da dovede do nepotrebnog bola i patnji u društvu koje se ne bi mogle unapred sagledati. S druge strane, izgleda razumno pretpostaviti da, ako su razlozi za otkrivanje identiteta poverljivog izvora dovoljno opravdani u datim okolnostima velikom broju pripadnika društva, ne bi bilo verovatno da bi otkrivanje njegovog imena imalo inhibitoran efekat na spremnost drugih osoba koje žele da ostanu anonimne da istupe sa vrednim informacijama koje bi želele da podele sa drugima.

Mada neki poverljivi izvori nesumnjivo pružaju informacije da bi primili neku vrstu materijalne nagrade, većina ih to čini zato što se osećaju moralno obaveznim da spreče neku nepravdu ili štetu. Oni će, po pravilu, biti na sličan način moralno motivisani da sarađuju sa novinarima, želeći i dalje da ostanu anonimni, uz pretpostavku da njihov identitet neće biti objavljen osim u najekstremnijim i verovatno nepredvidljivim okolnostima. Mi sve vreme pretpostavljamo da bi razlozi koji bi moralno opravdavali otkrivanje identiteta poverljivog izvora bili prihvaćeni od strane velikog dela moralno odgovornih članova društva, u šta će verovatno spadati i budući poverljivi izvori. Pretpostavljamo da je izvor informacija dovoljno moralno odgovoran da želi da pažnju novinara skrene na situaciju u kojoj bi se nešto moralno rđavo desilo, čak i ako ekstremne okolnosti čine novinara moralno obaveznim da otkrije identitet datog izvora.

Stoga bi trebalo da nam izgleda razumnim da pretpostavimo da će većina moralno odgovornih poverljivih izvora prihvatiti da ekstremne situacije mogu zahtevati da oni ne ostanu anonimni i da će u većini takvih slučajeva biti spremni da se slože sa zahtevom

da pruže dodatne pojedinosti o onome što znaju. U mnogim slučajevima vladina agencija koja želi da dalje ispita poverljiv novinarski izvor biće u stanju to da učini ne otkrivajući širokoj javnosti identitet izvora. Čak i ako izvor nije lično ubeđen moralnim razlozima koji zahtevaju ograničenje njegovog prava da ostane poverljiv kad nad tim pravom pretežu više moralne obaveze povezane sa vitalnim interesima društva, razlozi koji zahtevaju da njihova poverljivost bude nadvladana još uvek će verovatno biti uverljivi mnogim ako ne i svim drugim potencijalnim izvorima informacija. Rezultat je to da moralno odgovorni izvori većim delom verovatno neće biti odvraćeni povremenim dobro opravdanim otkrivanjima identiteta drugih izvora. Po pravilu, takve osobe će i dalje imati dobre razloge da očekuju da će, osim u najneuobičajenijim ekstremnim okolnostima, njihova želja da ostanu anonimni biti poštovana od strane zajednice novinara, što će smanjiti njihovu nespremnost da pruže informacije.

Značajan je deo profesionalne novinarske etike za sve moralno odgovorne novinare da podržavaju takva očekivanja štiteći poverljivost svojih izvora što je potpunije moguće i uz što manje izuzetaka. Ali, ipak, moraju da prihvate mogućnost i da postupaju svesni te mogućnosti da pod neuobičajenim okolnostima njihove profesionalne obaveze da štite identitet poverljivog izvora mogu biti nadvladane višim moralnim obavezama koje oni imaju kao članovi društva u kojem kao novinari rade.

7 Novinarstvo i poštovanje privatnosti

U ovom poglavlju ćemo razmotriti još jednu spornu odgovornost koju novinari imaju kad izveštavaju u javnom interesu. Novinari prikupljaju informacije o mnogim stvarima za koje bi neki ljudi više voleli da one ostanu privatne. Koje su granice pojedinčeve privatnosti u odnosu na obavezu novinara da govore istinu što je više moguće? Kada novinari prestaju da objavljuju informacije koje legitimno mogu da postanu vest i zadiru u prava drugih osoba da izvesne činjenice o njima ne budu poznate javnosti? Utvrdićemo, u okvirima profesionalne novinarske etike, praktične kriterijume za poštovanje privatnosti ličnosti na koje se vesti odnose.

Privatnost u javnom svetu

Žarka želja novinara da otkriju i objave zanimljive činjenice može dovesti do izvesnih vrsta moralnih zloupotreba, čak i kad novinari služe legitimnim interesima javnosti. Čini se da novinari koji nastoje da ispune svoju prevashodnu moralnu obavezu da maksimalizuju iznošenje informacija mogu da se suoče sa određenim moralnim problemom. Ako se javnost zanima za privatan život slavnih političara, sportista ili glumaca ili bilo kog drugog, i ako se može zaraditi nasrtljivim izveštavanjem

o njima, da li novinari treba da se bave i najintimnijim pojedinostima njihovog života, onim što ljudi rade kad misle da su sami i da ih niko ne gleda?

Ustavne osnove prava na privatnost

Često se kaže da postoji pravo na privatnost, mada različite kulture u razna vremena imaju veoma različite ideje o tome da li privatnost predstavlja neku značajnu vrednost. Čini se da neka društva nemaju ništa slično savremenom pravu na privatnost. Ustav Sjedinjenih Država u Povelji o pravima ne pominje izričito pravo na privatnost, ali se uzima da je ono implicirano drugim pravima priznatim građanima.

Ovo se u tolikoj meri smatra nesumnjivim da je Vrhovni sud Sjedinjenih Država upravo pozivajući se na pravo na privatnost 1973. godine u presudi u slučaju *Rou* protiv *Vejda* priznao ženama pravo na abortus u prva tri meseca trudnoće na osnovi Ustavom zagarantovanog prava na privatnost. Sudija Vrhovnog suda Hari Blekman [Harry Blackmun] u obrazloženju presude objasnio je da princip o kojem se radi predstavlja primenu Četvrtog i Četrnaestog amandmana Ustava, koji su interpretirani kao da pridaju građanima osnovno pravo na privatnost.[1] Četrnaesti amandman posebno govori o propisanom zakonskom postupku. Četvrti amandman glasi: „Ne sme se neopravdanim pretresima i zaplenom kršiti pravo građana na bezbednost ličnosti, stanova, hartija od vrednosti, imovine, i nalog za to se ne sme izdavati, sem u slučaju verovatnog osnova, potkrepljenog zakletvom ili svečanom izjavom, uz tačan opis mesta na kome treba izvršiti pretresanje lica ili stvari koje treba zapleniti."

S razvojem savremene tehnologije prikupljanja informacija, običnim građanima postaje sve teže da od javnosti skrivaju činjenice o svom ličnom životu. Ako postoji i neko više moralno pravo, osim američkog ustavnog prava na privatnost, tada moramo pokušati da razumemo njegovo filozofsko utemeljenje i da se zapitamo kakav stav profesionalni novinari treba da zauzmu prema pravu pojedinca na privatnost onda kada sve činjenice o njegovom ličnom životu mogu potencijalno postati vest dostupna svima.

1 410 US 113 (Zakoni Sjedinjenih Država, 1973).

Moralna vrednost i pravo na privatnost

Zašto mnogi ljudi cene privatnost? Šta je, ako psihološke razloge ostavimo po strani, opravdanje, ako ga uopšte i ima, moralnog prava na privatnost? Ima nekoliko argumenata koji se mogu izneti u prilog etičkoj zaštiti pojedinčeve privatnosti od raznih vidova njenog narušavanja. Ne pretendujemo na to da izložimo iscrpne razloge u prilog privatnosti, već samo neke od najznačajnijih razloga koji se mogu pomenuti u vezi s novinarskom etikom. Dokazivaćemo da je pravo na privatnost moralno opravdano kao: (1) temelj i zaštita individualnih sloboda; (2) pretpostavka teze da osobe treba poštovati kao moralno vredne ciljeve po sebi; (3) zahtev koji treba ispuniti da bi pojedinci mogli da ostvare sreću i da izbegnu strepnju i nelagodnosti. Razmotrimo ponaosob svako od ovih opravdanja.

(1) Temelj i zaštita individualnih sloboda

Prvi argument tvrdi da treba da priznamo moralno pravo na privatnost zato što je ono najdublji temelj individualne slobode kojom se štite političke slobode uopšte.

Lako je izvesti ovaj zaključaka. Kad ne bismo imali moralno pravo na privatnost, individualne slobode ne bi mogle da budu zaštićene zato što se uopšte i ne bi mogle stvarno upražnjavati. Šta bi se događalo da su sve strane našeg života izložene pogledu javnosti? Pretpostavimo da želimo da se bavimo politikom. Da bismo to činili potrebno je da možemo da se susrećemo s drugim ljudima koji misle kao i mi da bismo zajedno pravili planove šta da učinimo, da bismo s njima upoznali i druge ljude, pridobijali pristalice, sastavljali i objavljivali proglase ili upućivali dopise štampi, organizovali skupove, i još mnogo toga. Kada naši postupci ne bi bili zaštićeni pravom na privatnost, ne bi bilo nikakvog mesta na koje bismo se mogli povući da bismo radili sve te stvari koje su neophodne za slobodno političko delovanje. Kakvu bi slobodu, zaista, uživala ma koja osoba kad privatnost ne bi bila zaštićena kao osnovno moralno pravo? Mi, možda, kao i prvobitni članovi Ustavotvornog kongresa, mislimo da sloboda obuhvata i sposobnost da se odupre onome što smatramo zloupotrebama moći. Takva sloboda u vidu sposobnosti da se protestuje

i da se na druge načine suprotstavlja sumnjivim postupcima, posebno vlade, ali, u principu, i bilo kog drugog moćnog tela, ne može se realno upražnjavati ako su kretanje i postupci svakog građanina izloženi neograničenom nadzoru i ometanju.

Slobodno delanje pretpostavlja da smo u stanju da, kada je to neophodno, delamo zakonito protiv moćnih snaga u društvu. Da bismo to mogli, moramo biti u stanju, bar ponekad, da sakrijemo informacije od onih koji imaju moć a koji bi inače stečeno znanje iskoristili da bi kontrolisali i ograničili sposobnost svakog građanina da se suprotstavi vlastima i onome što smatra moralno sumnjivom upotrebom moći. Upravo su zbog toga osnivači slobodnog društva oličenog u američkom Ustavu upisali u temeljna pravila nove države i pravo na slobodu štampe, slobodno okupljanje i pravo na podnošenje peticija vladi za ispravljanje nepravdi. Ova prava, kao protivteža mogućnosti zloupotrebe institucionalne moći, ne mogu da budu zajamčena ako vlada ima zakonsko pravo da zaviruje u sve oblasti života građana da bi otkrila šta oni misle i rade. Samo zaštitom jednog privatnog kutka u svom životu možemo sačuvati mogućnost delovanja protiv društvenih zala. Da bi građanin bio slobodan i sposoban da tako postupa potrebno je da bude zaštićen od prikupljanja informacija koje bi inače omogućile da se osujeti zdrava kontrola i privremeno osporavanje vlasti, koji su bitni za očuvanje slobode jednog slobodnog društva.

U pravu američkih građana da „bezbednost (njihovih) ličnosti, stanova, hartija od vrednosti i imovine" bude zaštićena od „neopravdanih pretresa i zaplene", zajamčeno Četvrtim amandmanom Povelje o pravima, priznaje se zapravo pravo na privatnost kao stvar lične bezbednosti. Vlada, prema ovom amandmanu, zabranjuje neopravdane upade u privatna prebivališta i pretres ili zaplenu imovine, posebno ličnih spisa, beležaka i sličnog, pružajući time zaštitu jedne privatne sfere u kojoj čovek živi i sprema se za delanje, posebno njegove spise i lične stvari poput dnevnika, pisama i drugih oblika komunikacije. Tek kad je protiv neke osobe podignuta određena optužba za zločin, kada postoje verovatni razlozi za pretres i zaplenu mogućih dokaza, dopuštena je povreda ličnog prostora u skladu sa zakonima Sjedinjenih Država (i država koje su prihvatile sličnu zaštitu prava). Postoji prostor

privatnosti zaštićen pravom ljudi, koje ih štiti od bezrazložnog pretresa i zaplene, privatna oblast u životu svakog člana društva koji poštuje zakon, u koju društvo nema prava da upada, koju društvo ne može ispitivati ni na koji način tek da bi zadovoljilo radoznalost o tome šta se tu događa ili skriva.

Nagovestili smo da je pravo na privatnost bitna pretpostavka slobode, tako što bez privatnosti ne može biti drugih sloboda. Privatnost u tom smislu jeste sloboda pojedinaca da bar jedan deo života vode skriveni od pogleda javnosti. Ako cenimo, kao što smo pretpostavili i kao što tvrdimo u ovim raspravama o novinarskoj etici, individualnu slobodu kao intrinsičnu moralnu vrednost, u toj meri da njena vrednost ne zahteva nikakvo dokazivanje, tada bilo šta što doprinosi očuvanju slobode i samo jeste moralno opravdano kao nešto pretpostavljeno drugim priznatim slobodama. To posebno važi, kao što smo sada zaključili, za ličnu privatnost. Informacije o nama samima, uključujući sve ono što je sadržano u našim ličnim spisima, dnevnicima i slično u kojima smo zabeležili svoje ideje ili misaone eksperimente, mogu ponekad da budu neke od naših najvažnijih ličnih stvari. Stoga bi bila zloupotreba moći vlasti, suprotna svim inherentnim moralnim pravima za koja građani slobodnog društva mogu da očekuju da će biti zaštićena, ako bi takve stvari bile oduzete bez propisanog zakonskog postupka ili pravnog leka ako je došlo do povrede tog postupka. Ovim argumentom izneli smo moralno opravdanje privatnosti kao preduslova drugih građanskih prava i kao načina da se u praksi obezbedi njihovo očuvanje.

(2) Pretpostavka poštovanja osoba kao moralno vrednih ciljeva po sebi

Takođe kažemo da je pravo na privatnost bitno za moralno poštovanje koje pripada osobama kao ciljevima po sebi. Etičari obično razlikuju *intrinsičnu* i *instrumentalnu vrednost*. Ova distinkcija označava razliku između stvari koje su vredne po sebi i za sebe i stvari koje su vredne samo kao sredstvo za neki drugi cilj.

Na osnovu ove distinkcije, uopšte uzev, pretpostavljamo da sve osobe imaju moralnu intrinsičnu vrednost, a ne samo vrednost

instrumenata koji se koriste za postizanje drugih ciljeva. Drugi način da izrazimo ovu tezu jeste to da kažemo da su osobe, kao i stvari uopšte koje imaju intrinsičnu vrednost, nezamenljive. Nasuprot tome, stvari koje imaju samo instrumentalnu vrednost jesu zamenjive. One za nas imaju vrednost samo utoliko ukoliko doprinose ostvarivanju datog cilja, poput oruđa i materijala, kada bi bilo koje drugo funkcionalno ekvivalentno oruđe bilo podjednako dobro i vredno. Ako se složimo da osobe imaju intrinsičnu, a ne puku instrumentalnu vrednost, tada možemo priznanje njihovog prava na privatnost smatrati delom onoga što je implicirano u moralnom poštovanju koje im se duguje kao ciljevima po sebi. Ne poštujući privatnost drugih osoba, mi im ne ukazujemo primereno moralno poštovanje kao intrinsično vrednim ciljevima po sebi. Ako povredimo njihovu privatnost, tretiramo ih kao nešto što ima puku instrumentalnu vrednost poput oruđa i materijala za rad. Prihvatajući istinsko moralno poštovanje koje se duguje drugim osobama i njihovim interesima, mi prihvatamo moralno pravo na privatnost.

Svaka osoba treba da odluči da li će i u kojoj meri činjenice iz ličnog života biti poznate drugim osobama. Neki pojedinci mogu da odluče da otkriju sve o sebi, što su očigledno slobodni da učine. Mogu da napišu autobiografiju u kojoj će reći baš sve, ili da u svoj dom pozovu video-snimatelja koji će zabeležiti svaki trenutak svakog dana u njihovom životu, ako to žele, ili da postave video-kameru u svoju spavaću sobu ili kupatilo. Bitno je to da je na njima da donesu odluku. Ako mi sami preduzmemo da otkrijemo činjenice o privatnom životu drugih ljudi, sadržaj njihovih spisa i poseda, kao i o tome šta rade svakog trenutka svakog dana u životu, tada im ne ukazujemo dužno moralno poštovanje kao osobama koje su ovlašćene da upravljaju svojim životom, ograničavajući po svojoj volji šta će drugi ljudi znati o njima.

Ako drugim osobama uskratimo ovu vrstu odlučivanja špijunirajući njihov život, ne ostavljajući im nikakav kutak privatnosti, tada ih tretiramo onako kako tretiramo mrtve predmete i životinje. Jer mi obično verujemo da ove stvari možemo da istražujemo do mile volje s potpunom moralnom suverenošću. Verujemo da imamo moralno ovlašćenje, na primer, da proučavamo sve

pojedinosti života životinja, njihov način svijanja gnezda i udvaranja kao i sve drugo, baš kao što verujemo da nam se ne može uputiti nikakva moralna zamerka ako ispitujemo i koristimo mrtve predmete u našem posedu koji nemaju nikakvog prava da bilo šta uskrate našoj pažnji. Nasuprot tome, kad se radi o drugim ljudima koji poštuju zakon, mi, uopšte uzev, pretpostavljamo da oni kao individue imaju pravo da otkriju ili sakriju sve što žele, u skladu s vlastitim ciljevima i željama i bez ikakve obaveze da drugima odgovaraju za svoj izbor. Ako drugim pojedincima ne priznamo ovakvo pravo na privatnost, tada našim postupcima pokazujemo da ih ne smatramo autonomnim osobama koje upravljaju same sobom, koje su sposobne i imaju moralno pravo da same donose odluke o tome šta će tuđincima i spoljašnjem svetu biti dozvoljeno da znaju o njima.

(3) Lična sreća i izbegavanje strepnje i nelagodnosti

Najzad, treće moralno opravdanje za poštovanje prava na privatnost druge osobe oslanja se na psihološku činjenicu da većina ljudi u velikoj meri, a skoro svi ljudi bar u nekoj meri, žele da sačuvaju neku meru privatnosti. Njima je potrebno i oni žele da imaju neko vreme samo za sebe tokom kojeg neće biti na raspolaganju drugima, kada slobodno mogu da budu oni sami bez potrebe da brinu o tome kako ih drugi ljudi vide i šta misle o njima.

Ne moramo se upuštati u amatersku psihologiju da bismo pokušali da otkrijemo zašto je to tako. Za našu sadašnju svrhu dovoljno je da prosto prihvatimo ovu činjenicu i da se zapitamo kakvu vrstu implikacija za novinarsku etiku ima ta želja ljudi da u svom životu sačuvaju privatnost. Mnogi ljudi se iz raznih razloga osećaju neugodno, i mogu da trpe psihološku pa čak i fizičku nelagodnost kada im se uskrati ona mera privatnosti koju žele. Ako ometamo privatnost takvih osoba, mi im uskraćujemo nešto što je za njih vredno, čak i ako to nije ono što bi za nas same imalo vrednost. Kao da u ovakvom slučaju iz njihovog doma ili dvorišta krademo nešto što im pripada, nešto što ima veliku ličnu važnost i što označava najličniju vrstu vrednosti koja uopšte može da postoji.

Obično ne zamišljamo da nam je moralno dopušteno da drugoj osobi oduzmemo njenu imovinu. Priznajemo da ona ima moralno pravo da uživa u svim svojim posedima koje je legalno stekla i da upravlja njihovom upotrebom. Može se smatrati da u to spada i sve privatno vreme koje ona može razumno da odluči da odvoji samo za sebe, saglasno s njenim drugim obavezama. To prema tome može da obuhvata i posebne lične informacije koje se tiču bilo čega što osobe čine tokom korišćenja tog privatnog vremena. Postoji smisao u kojem je vreme sve čime svako od nas zaista može da raspolaže po volji. Ono malo vremena kojim raspolažemo moramo da podelimo između posla i kupovine i porodice i prijatelja i samih sebe. Ako nam neko drugi diktira kako ćemo raspolagati svojim vremenom mešajući se u naš privatni prostor i vreme, pokušavajući da prikupi informacije o našem privatnom životu i privatnim postupcima, tada nam krade nešto što ima veliku vrednost i što se ne može nadomestiti.[2]

Od nas kao pojedinaca ne sme se zahtevati da preduzimamo očajničke mere kako bismo se oslobodili nasrtljivih očiju i ušiju koje žele da o nama saznaju stvari za koje mi mislimo da ih se ništa ne tiču. To kod mnogih osoba prouzrokuje nepotrebnu traumu i strepnju i, kao takvo, predstavlja vrstu duševnog bola. To može biti krajnje neprijatno iskustvo, od kojeg svaka osoba ima pravo, osim u izuzetnim okolnostima, da bude zaštićena. Obično je moralno nedopustivo nanositi drugim osobama bol ili duševne patnje osim ukoliko to nije neophodno da bi se ispunile više moralne obaveze. U to može spadati otkrivanje informacija potrebnih da bi se spasli životi ili izbegla katastrofa, mada svaki pojedini

2 Dobijanje nadoknade za povrede privatnosti ipak nije uvek moguće. Zbog toga se postavlja pitanje o meri u kojoj je zakon u potpunom skladu s moralnim očekivanjima. Videti, na primer: Trager and Dickerson, *Freedom of Expression in the 21st Century*, str. 208: „Kada se sloboda izražavanja sukobi s nečijim tuđim interesima kao što su ugled, privatnost, pa čak i pravo na pravično suđenje, sudski sistem uopšte uzev obezbeđuje proces kojim se ove razlike mogu izgladiti. U slučaju klevete i ometanja privatnosti oštećena osoba može da podnese tužbu. Tokom ovakvih tužbi sud će primeniti hiljade pravila, definicija i odbrana da bi pomogao da se pravo na slobodu izražavanja uskladi s interesima drugih osoba. U Sjedinjenim Državama, sudovi su prihvatili da je tuženima potrebna izvesna zaštita kako bi se obezbedilo da sloboda izražavanja ne bude poništena. Stoga je teže ljudima na javnoj pozornici da dobiju tužbe za klevetu. Ni slučajeve povrede privatnosti nije tako lako dobiti. Zapravo, izvesne savezne države čak i ne priznaju pravo da se podnese tužba u izvesnim slučajevima povrede privatnosti."

slučaj treba brižljivo razmotriti kako bi se izbegli loši presedani u socijalnoj politici. Baš kao što nemam moralnog prava da drugoj osobi nanesem fizički bol udarivši je iz čista mira u nos, isto tako nemam moralnog prava da joj nanesem duševni bol postupcima koji ometaju njenu privatnost.

Stoga je moralno nedopustivo povrediti privatnost druge osobe ako smo svesni da joj to nanosi bol ili duševnu patnju. Isto je tako moralno nedopustivo, mogli bismo dodati, ako će ih pokušaj da speče druge ljude da zaviruju u njihove lične poslove koštati vremena, teškoća, novca ili drugih sredstava. Ako verujemo, kao što bi trebalo, da je rđavo prouzrokovati nepotrebne patnje drugim ljudima, naročito ako to činimo radi našeg vlastitog dobitka ili da bismo zadovoljili svoju radoznalost, i ako verujemo da namerno ometanje privatnosti drugih ljudi protiv njihove volje može da im prouzrokuje nepotrebne patnje, tada moramo izvesti logičan zaključak da je moralno loše bez odgovarajućeg opravdanja namerno povrediti privatnost druge osobe. Moralno je rđavo, posebno, prikupljati ili objavljivati informacije o tome šta osoba radi u svoje privatno vreme, ako je verovatno (prema našoj hipotezi) da će im to naneti nepotrebne duševne patnje ili neprijatnosti, ili ako će ih pokušaj da to spreče koštati ličnih sredstava koja inače ne bi trošili.

Slučaj 20

Objavljivanje privatnih fotografija sa svadbe slavne osobe u časopisu

Sledeći odlomak potiče iz članka objavljenog u londonskom *Guardianu*, poslednje izdanje, od 19. maja 2005, koji se bavio neovlašćenim objavljivanjem u britanskom časopisu *Hello!* privatnih fotografija sa venčanja filmskih zvezda Ketrin Zite-Džons [Catherine Zeta-Jones] i Majkla Daglasa [Michael Douglas]. Članak je napisala Kler Dajer [Clare Dyer], urednica pravne rubrike *Guardiana*.

> Časopis *OK!* mora da svom rivalu časopisu *Helllo!* vrati više od milion funti dobijenih kao odštetu za objavljivanje „ukradenih" fotografija sa svadbe

Ketrin Zite-Džons i Majkla Daglasa, presudile su juče tri (sudije) apelacionog suda.

U presudi za koju pravni zastupnici medija kažu da će onemogućiti novinama i časopisima da zaštite svoj ekskluzivno dobijeni materijal, sud je oborio presudu koju je viši sud doneo u prilog časopisu *OK!*

Sudije su presudile da *Hello!* nije oštetio *OK!* ni povredio njegova ekskluzivna prava objavljujući snimke koje je jedan paparaco načinio ubacivši se na strogo obezbeđeno venčanje filmskih zvezda novembra 2000.

Ova ključna presuda će pomoći i slavnim ličnostima koje traže sudske zabrane radi zaštite svoje privatnosti...

Prvobitna presuda višeg suda protiv časopisa *Hello!* doneta je posle šestonedeljnog pretresa održanog 2003. na kojem je gospođa Zita-Džons izjavila da je bila „povređena, šokirana i užasnuta" kad je shvatila da je neovlašćeni fotograf upao na njeno venčanje u njujorškom hotelu „Placa"...

Sudije apelacionog suda, kojima je predsedavao lord Filips [Phillips], presudile su da Daglasovi imaju pravo da sačuvaju privatnost onih pojedinosti svog venčanja koje nisu prikazane na fotografijama koje su sami odobrili za objavljivanje.

Ali Daglasovi su ti, a ne časopis *Hello!*, koji imaju prava da štite svoju privatnost.

Privatnost nije svojina koja se može preneti nekom drugom licu, i stoga je presuda višeg suda, prema kojoj je časopis *Hello!* naneo štetu časopisu *OK!* isto koliko i Daglasovima, bila pogrešna.

PITANJA

1. O kojim je pravnim pitanjima reč u ovom zanimljivom slučaju? U kakvom su odnosu prema poštovanju privatnosti kao moralnoj obavezi novinara?

2. Prvobitno je časopis *OK!* imao ekskluzivna prava da objavi fotografije sa venčanja Daglasovih, koja je časopis *Hello!* povredio tajno ubacivši svog fotografa na venčanje. Engleski sud je prvo presudio da je *Hello!* obavezan da plati časopisu *OK!* znatnu sumu zato što je povredio njihov ugovor sa Daglasovima za ekskluzivno pravo objavljivanja, za koja je naravno platio veliku sumu. Kakvo značenje ima sa stanovišta novinarske etike to što je viši sud kasnije presudio da *OK!* mora da vrati novac časopisu *Hello!*? Kakvog to značenja ima sa stanovišta sudske zaštite prava na privatnost u Ujedinjenom Kraljevstvu?
3. Da li se slažete s advokatima časopisa *OK!* da druga presuda u ovom slučaju oduzima novinarima zaštitu ugovora o ekskluzivnim pravima objavljivanja? Koji je to tačno pravni princip na osnovu kojeg je sud doneo presudu, pomenut u *Guardianovom* izveštaju? Može li se on opravdati razlozima profesionalne novinarske etike? Ako može, kako? Ako ne može, zašto?
4. Pošto su Daglasovi bili spremni da se fotografije s njihovog venčanja objave u određenom časopisu, na kojim su osnovama, ako ih uopšte ima, kasnije mogli da zamere tome što su se neautorizovane fotografije pojavile u drugom časopisu? Da li se pojedinci odriču svog moralnog prava na privatnost ako dozvole ma kakvo uplitanje u svoju privatnost, ili bi trebalo da imaju prava da zadrže kontrolu nad tim kako, gde, kada i koje se informacije o njima objavljuju?
5. Da li je pravo pitanje u ovom slučaju privatnost ili novac? Daglasovi su prihvatili da im *OK!* plati za ekskluzivno pravo objavljivanja fotografija s njihovog venčanja, a *OK!* je tužio *Hello!* zbog povrede tog prava. Kad je viši sud preinačio presudu nižeg suda kojom je *Hello!* trebalo da plati kaznu, sud je smatrao da samo Daglasovi imaju pravo da svoju privatnost štite pravnim sredstvima, istovremeno priznavši da je *Hello!* zapravo povredio njihovu privatnost objavljujući neautorizovane fotografije s njihovog venčanja. Da li pojedinci imaju u svim slučajevima prava da odrede kojim je novinarima ili publikacijama dozvoljeno da

objavljuju informacije o njima? Da li to predstavlja neki vid cenzure štampe? Ako predstavlja, da li je to moralno prihvatljivo? Ako jeste, zašto jeste, ako nije, zašto nije? Ako nije moralno prihvatljivo, koja sredstva za zaštitu privatnosti od medija preostaju pojedincima?

Obaveza novinara da poštuju privatnost

Svaka od tri teorije o opravdanju moralnog prava na privatnost o kojima smo raspravljali implicira da poštovanje privatnosti pojedinaca treba da bude princip novinarske etike. Novinari se nalaze u posebnoj situaciji s obzirom na opštu moralnu zabranu povrede privatnosti drugih osoba, zato što je profesionalni posao novinara da istražuju, prikupljaju i objavljuju sve vrste značajnih informacija.

Primena ovih opštih razmatranja o pojmu privatnosti i moralnom pravu na privatnost prirodno je privukla pažnju filozofa koji su pisali o problemu privatnosti i zaštiti privatnosti od ispitivanja novinara. Tako Stiven R. Noulton [Steven R. Knowlton] o tome piše:

> Nema oblasti u savremenom novinarstvu koja toliko muči studente, a verovatno i većinu drugih čitalaca, koliko prividna spremnost novinara da povrede privatnost drugih ljudi. Mnogi veruju da kod novinara primećuju nehatan odnos prema osećanjima ljudi o kojima pišu, ravnodušnost prema bolu i neprijatnosti (pa čak i pravo zadovoljstvo zbog toga), koje izazivaju svojim neuviđavnim pitanjima, svojim nametljivim mikrofonima i nemilosrdnim reflektorima, i spremnošću da objave imena i adrese i sve vrste intimnih pojedinosti o životu drugih ljudi. Stoga vredi ispitati pitanje privatnosti.[3]

Iz ovoga neizbežno proističu sukobi s pravom na privatnost kao i kršenje tog prava do koga dolazi kad novinari svesno ili slučajno

3 Knowlton, *Moral Reasoning for Journalists*, str. 50. Zanimljiva rasprava o problemima povezanim sa slobodom štampe i povredama prava na privatnost može se naći u: *Protection from Personal Intrusion and Privacy Protection Act of 1998: Hearings Before the Commitee on the Judiciary, House of Representatives, One Hunderd Fiftieth Congress, Second Session on H. R. 2448 and H. R. 3224*, 21. maj 1998, Kongres Sjedinjenih Država, Komitet za sudstvo.

prekorače tananu granicu između informacija o pojedincima koje su obavezni da prikupljaju i informacija o privatnim životima pojedinaca, koje bi ovi više voleli da sakriju od radoznalih očiju i ušiju. Stoga se postavlja pitanje da li su novinari, uprkos svojoj temeljnoj obavezi da izveštavaju o svim činjenicama u javnom interesu, ipak moralno obavezni da ne prikupljaju i ne objavljuju izvesne informacije. Stoga je zadatak jedne zdrave novinarske etike da utvrdi razumne i čvrste smernice koje će pomoći da se istakne tačna razlika između onoga što jeste i onoga što nije informacija koju novinari mogu legitimno da prikupljaju pri izveštavanju koje će u potpunosti poštovati moralno pravo pojedinca na privatnost.

Istraživačko novinarstvo i pravo na privatnost

Pre svega, kako možemo odrediti razliku između legitimnih vesti i povrede privatnosti? Koliko se daleko proteže pravo pojedinca na privatnost i kako se to određuje?

U ovoj teškoj oblasti počećemo da napredujemo ako eliminišemo neke očigledno nezadovoljavajuće odgovore i vidimo na koji prihvatljiviji smer to ukazuje. Pre svega, neće valjati ako novinarima dopustimo da se mešaju u sve pojedinosti života neke slučajno odabrane individue tek na osnovu toga što postoje čitaoci ili gledaoci koji su zainteresovani za sve moguće informacije koje bi mogle biti otkrivene. Pretpostavljamo da silama tržišta ne treba dozvoliti da određuju razliku između onoga što je privatno i onoga što novinari mogu slobodno da istražuju.

A isto tako neće valjati ni da se osobama koje su predmet istraživanja dopusti da same odrede koje su činjenice njihovog života zaštićene od interesovanja novinara. Razlog je to što bi se na taj način dozvolilo da pojedinci novinarima proizvoljno spreče pristup do informacija potencijalno značajnih za javnost. Ako nam je potreban primer, možemo navesti slučaj političara koji je upleten u špijunažu i koji odaje vojne tajne stranoj vladi, pokušavajući da se zaštiti od legitimne novinarske istrage pozivajući se na to da su njegovi odnosi sa članovima strane vlade nepovredivi deo njegovog privatnog života.

Odgovor mora ležati negde između ove dve krajnosti, između toga da se novinarima dopusti da slobodno odrede šta jeste ili nije

privatno i toga da se pojedincima dopusti da sami odrede šta jeste ili nije privatno. Kako da se pronađe prava ravnoteža? Jedan nagoveštaj leži u preciznoj formulaciji temeljne moralne obaveze novinara: novinari moraju maksimalizovati ukupan zbir *relevantnih* informacija koje prikupljaju i objavljuju u interesu javnosti. Ne mogu se sve informacije koje bismo mogli poželeti ili za koje na tržištu postoji potražnja smatrati relevantnim za javni interes ili opravdanim time što doprinose javnom dobru. U ovom pitanju naše odluke moraju da izražavaju tanani osećaj za tačan smisao u kojem informacija može biti potrebna, jer ne želimo da cenzura bude racionalizovana kao ograničavanje informacija za koje se paternalistički prosuđuje da nisu u strogom smislu relevantne niti potrebne javnosti.

Na prvom mestu moramo da utvrdimo profesionalne standarde koje bi novinari sledili birajući koje će teme istraživati ili ih izbegavati zato što bi inače povredili pravo na privatnost neke osobe. Tako, intuitivno ne izgleda da je opravdano pokušati da se otkrije tačno kakav je i s kim je neki građanin vodio lični razgovor u restoranu, čak i ako je to bio veoma zanimljiv razgovor, i ako nema nikakvog važnijeg društvenog pitanja o kojem bi se pisalo. Ovde bismo rekli da takva informacija, pod ostalim jednakim uslovima, obično nije relevantna potrošačima vesti i stoga ne bi potpadala pod novinarsku obavezu da se maksimalizuje istraživanje i objavljivanje svih relevantnih informacija u javnom interesu. Slično tome, verovatno je za široku javnost irelevantno da zna kakvo je zdravstveno stanje bilo koje slučajno izabrane osobe sa ulice ili kakav seksualni život ona vodi, ma koliko bilo zanimljivo čitati o takvim stvarima ili ih gledati na televiziji u večernjim vestima. S druge strane, intuitivno izgledaju vrednim da postanu vest, i stoga kao nešto što potpada pod novinarevu obavezu da maksimalizuje relevantno govorenje istine, informacije o razgovoru između političara i stranog agenta kome on odaje vojne tajne ili informacije o zdravstvenom stanju neke značajne javne ličnosti.

Dobrovoljno otkrivene informacije nasuprot nedobrovoljno stečenim informacijama

Dok ovo pišem CNN izveštava da je američkom državnom sekretaru Kolinu Pauelu [Colin Powell] postavljena dijagnoza raka prostate i da će biti operisan. Da li objavljivanje ove informacije

predstavlja povredu njegovog prava na privatnost? Zdravlje neke osobe, a posebno stanje žlezde posredno povezane s njegovim seksualnim sposobnostima, izgleda kao prilično lična stvar.

Da li je legitiman interes društva da zna kako se veruje da ministar pati od ove vrste bolesti? Treba razmotriti nekoliko činilaca. Mada priča koju sam čuo ne sadrži ove činjenice, razumno je pretpostaviti da je tu informaciju dobrovoljno dao sam Pauel ili njegov predstavnik za štampu, verovatno smatrajući da je vitalni interes nacije da zna kakvo je stanje zdravlja ključnog vladinog funkcionera. Međutim, zamislimo, radi argumenta, da Pauel ili njegovi predstavnici za štampu nisu dobrovoljno dali tu informaciju, već da je neki vešt novinar nekako sam otkrio tu činjenicu. Ako se može potvrditi istinitost ove vesti, da li je moralno dopustivo, ili je to čak i njegova moralna obaveza, da novinar objavi kako državni sekretar boluje od ove vrste raka i da će biti operisan?

Možemo da iznesemo snažne argumente i za i protiv. Zasada, usudićemo se da kažemo da novinar zaista ima moralnu obavezu, te stoga i moralno pravo i dozvolu da objavi činjenicu da će istaknuti javni službenik, od kojeg zavisi toliko državnih poslova i koji je među prvima koji mogu da naslede predsednika države, doživeti tu vrstu operacije. Državni sekretar je, prema Ustavu Sjedinjenih Država, četvrti u liniji nasleđivanja mesta predsednika. Član II, odeljak 1, odredba 5 Ustava ovlašćuje Kongres da utvrdi koje će službeno lice naslediti mesto predsednika u slučaju da se istovremeno uprazne mesta i predsednika i potpredsednika. Kongres je 1947. doneo zakon prema kojem je red nasleđivanja posle potpredsednika sledeći: predsednik predstavničkog doma, predsednik *pro tempore* Senata, članovi Kabineta predsednika po redu osnivanja njihovih ministarstava. To državnog sekretara stavlja na četvrto mesto u liniji nasleđivanja predsednika u slučaju smrti, nesposobnosti ili ostavke onih pre njega. Tada se može dokazivati da američki građani imaju prava da znaju da neko u tom lancu nasleđivanja najvišeg položaja u državi možda ima ozbiljne zdravstvene probleme i da ga čeka operacija. Ta činjenica služi javnom interesu na još jedan način. Pominjući okolnosti u kojima je cenjenoj javnoj ličnosti postavljena dijagnoza opasne ali izlečive bolesti,

zdravstveno stanje istaknutog vladinog zvaničnika može da navede druge osobe da se i same podvrgnu lekarskom pregledu.

Gde bi tada novinari trebalo da povuku granicu između činjenica o ličnom životu javnih ličnosti poput (danas bivšeg) državnog sekretara Pauela (ili bilo koje druge ličnosti za koju se javnost zanima) o kojima je dopušteno i onih o kojima nije dopušteno izveštavati? Za početak, možemo da kažemo da je legitimno da sve činjenice koje je data osoba odlučila da otkrije, kao što je to ovde nesumnjivo bio slučaj, novinari mogu da objavljuju (ako ocene da one zaslužuju da postanu vest) u interesu svojih čitalaca, slušalaca ili gledalaca. Problem objavljivanja nedobrovoljno, mada legalno stečenih informacija o osobama pred novinarsku etiku postavlja dublje i teže pitanje. Novinari moraju da pokušaju da procene javni interes, ne samo u psihološkom smislu onoga što bi znatan deo potrošača vesti rado čitao ili gledao, što bi moglo da privuče njihovu pažnju, već u smislu onoga što je u njihovom legitimnom interesu. Koja je vrsta informacija potrebna članovima društva da bi svoje poslove mogli da vode kao građani slobodnog društva koji upravljaju sami sobom?

Ovo je istinsko značenje „relevantnosti" u našoj formulaciji temeljne moralne obaveze novinarske etike, usmerene uvek na više javno dobro. U ovom smislu, može se dokazivati da je relevantno za interese javnosti koja prati vesti, te stoga vredno da postane vest u pravom smislu te reči, da sazna da državni sekretar Pauel boluje od raka prostate i da će biti podvrgnut hirurškoj operaciji. Tada bi sledilo da bi, čak i da Pauel nije dobrovoljno dao ovu informaciju, novinar koji je to otkrio i koji može da potvrdi činjenice ne samo imao moralno dopuštenje već i moralnu obavezu da o tome izvesti javnost. Nasuprot tome, kada bi neki prosečan građanin, čije zdravstveno stanje nije ni od kakvog posebnog značaja za široku javnost, patio od iste bolesti kao i državni sekretar, to verovatno ne bi imalo nikakvu vrednost za medije zato što ne bi spadalo u legitimnu sferu javnog interesa.

U tom slučaju, činjenice ne bi potpadale pod zahtev da novinari doprinose relevantnom govorenju istine, zato što te informacije ne bi bile relevantne za učešće građana u političkom životu. Čak i kad bi bilo interesantno, u uobičajenom psihološkom smislu onoga što privlači i zadržava pažnju, pratiti svakodnevne

događaje u životu neke nasumice odabrane osobe, ne bi bilo moralno opravdano prikupljati i objavljivati takve informacije ako se ne bi prosudilo da je u javnom interesu čitalaca ili gledalaca da ih znaju kako bi mogli da učestvuju u donošenju političkih odluka. Novinari stoga treba da poštuju privatnost običnih osoba i da nepotrebno u nju ne zadiru čak i kad postoji tržište za takve informacije.

Problemi klizave nizbrdice pri određivanju privatnosti

Ako još jednom razmotrimo grešku u zaključivanju na osnovu rđavog presedana koja se može počiniti u razmišljanjima o problemu privatnosti u novinarskoj etici, počećemo da shvatamo da klizave nizbrdice vode u nekoliko pravaca. Svaka od njih novinare dovodi u opasnost da postupe profesionalno neetično ukoliko nisu u stanju da na principijelan način razdvoje opravdane od neopravdanih slučajeva istraživanja i izveštavanja.

Ako se novinarima dopusti da istražuju zdravlje ministra spoljnih poslova, to predstavlja presedan da se to čini i u slučaju ministra saobraćaja. Ako su dopuštena ovakva zavirivanja u privatni život i lične okolnosti državnih zvaničnika, zašto ona ne bi bila dozvoljena i u slučaju sekretarice ministra saobraćaja? A zašto da se tada ne istražuju i druge stvari, osim ozbiljnih zdravstvenih pitanja, na primer, seksualne preferencije, pojedinosti intimnog porodičnog života, omiljena muzika, knjige pozajmljene iz biblioteke, navike pretraživanja Interneta, i bilo šta drugo?

Možemo da razmotrimo i šta će se desiti ako sledimo klizavu nizbrdicu u suprotnom smeru. Ako je novinarima moralno zabranjeno da se bave zdravljem neke slučajno odabrane osobe sa ulice, zašto bi ta osoba imala veće pravo na privatnost od sekretarice ministra saobraćaja? Ako nema veća prava na privatnost od nje, zašto bi imala veća prava na privatnost od ministra saobraćaja, i od ministra spoljnih poslova, i od političara koji se tajno sastaju sa stranim špijunima i za novac odaju državne vojne tajne, ili od bilo koje druge javne ličnosti i bilo čega što bi ona mogla da učini ili kaže, a što bi moglo da bude zaštićeno istim pravom na privatnost koju uživaju obične osobe?

Slučaj 21

Istraživanje privatnog života porodica javnih zvaničnika

Hajde da pratimo putanju niz jednu od ovih klizavih nizbrdica i postavimo pitanje o porodicama zvaničnika. Evo konteksta za raspravu o ovom problemu koji je izneo Luis Alvin Dej [Louis Alvin Day] u svojoj knjizi *(Ethics in Media Communications)*, str. 135:

> Pitanja privatnosti mogu biti posebno mučna ako je reč o praćenju porodice, prijatelja ili saradnika javnih ličnosti. Mediji imaju zadovoljavajuću istoriju u ovom pogledu, i obično prelaze granicu samo kad je to neophodno radi boljeg suda. Na primer, novinari su uopšte uzev poštovali želju predsednika Klintona da svoju ćerku Čelzi zaštiti od pažnje javnosti. Obrnuto, kad je Džena, ćerka predsednika Džordža V. Buša, izjavila „priznajem" na optužbu da je kao maloletnica konzumirala alkohol, novinari su to ublažili. Ali kad je već posle nekoliko nedelja ponovo zapala u nevolje zbog alkohola, mediji to više nisu mogli da zanemare. Teško bi bilo osporiti da je ova priča zasluživala da postane vest pošto se odnosila na kršenje zakona. „Kao i sva ostala predsednička deca, oni imaju prava na jednu zonu privatnosti, i novinari ih ne proganjaju neprekidno", primetio je Tom Defrank [Tom DeFrank], šef vašingtonskog biroa *New York Daily Newsa*. „Ali sve dok ove devojke rade ono od čega njihovog oca boli glava, one postaju vest i mi moramo da o tome pišemo."

Primer koji Dej iznosi zanimljiv je iz nekoliko razloga. Vredi razmisliti, prvo, o činjenici da Dej pribegava pojedinačnim primerima, a ne razmatranju opštih principa. Čini se da ovo pozivanje na primere ukazuje na granice praktičnog zaključivanja u novinarskoj etici kad je reč o privatnosti. Mi smo već izneli u grubim obrisima jedan opšti princip, ali ga nije lako primeniti u aktuelnim slučajevima. On će sigurno izazvati sporove koji se ne mogu razrešiti nikakvim neposrednim pozivanjem na neka viša apstraktna pravila ili smernice. Možda je najbolje što možemo da učinimo to da pokušamo da razvijemo osećaj za praktičnu primenu principa da jedine lične informacije o pojedincima koje novinari

mogu da prikupljaju i objavljuju jesu informacije relevantne za javni interes, a ne ma šta što javnost zanima.

PITANJA

1. Ima li ikakvog opravdanja da novinari izveštavaju o nezakonitom ponašanju izabranih državnih funkcionera? Na koji način izveštaj o tome da je predsednikova ćerka optužena za kršenje zakona o zabrani točenja alkohola maloletnicima može, ako uopšte može, pomoći javnosti da učestvuje u upravljanju slobodnog društva samim sobom?
2. Da li postoje i druga opravdanja za izveštavanje o ovakvim činjenicama? Ako postoje, koja su? Da li postoje ograničenja za one vrste informacija o javnim ličnostima ili njihovim porodicama koje je novinarima dopušteno da objavljuju?
3. Da li su novinari moralno obavezni da poštuju privatnost osoba koje su svojevoljno ušle u javni život kao političari ili slavne ličnosti? Ako jesu, zašto? Ako nisu, da li se ovo pravo da njuškaju po njihovim životima proteže i na članove njihovih porodica? Koje granice novinar treba da poštuje u pogledu privatnosti javnih ličnosti?
4. Ako se utvrde zabranjene vrste informacija i ako se one uskrate javnosti, pod pretnjom zakonskim sankcijama, da li bi to predstavljalo cenzuru štampe?
5. Da li je Dej u pravu kad dokazuje da štampa ima legitiman interes da izveštava kako ćerka jednog američkog predsednika krši zakon time što radi samo ono što mnogi drugi maloletnici u Americi rade svakog dana?

Izbor javnog života kao odricanje od privatnosti

Uobičajeno je da se za javne osobe kaže da su izabrale da žive pod svetlostima reflektora, i da su se stoga same izložile ovoj vrsti lova na slavne. Ako su želele da žive privatnim životom, nije trebalo da uzimaju agente za štampu i da privlače na sebe pažnju onako kako to čine.

Moralno pitanje za novinare, koje je u vezi sa slavnim ličnostima, uključujući i osobe poput predsednika Sjedinjenih Država, nije to da li su novinari moralno obavezni da izveštavaju o tome

šta poznati čine. Pitanje je da li im je moralno dopušteno da izveštavaju onda kada nema nikakvog opravdanja da se upad u ličnu privatnost shvati kao nešto relevantno za javno dobro. Obratimo pažnju na nekoliko činjenica navedenog slučaja Bušovih ćerki i njihovih lažnih ličnih karata.

Prvo, Bušove ćerke nisu izabrale da budu poznate ličnosti već su na oku javnosti samo zato što je njihov otac izabrao da se bavi javnom karijerom. Potrošače vesti u Sjedinjenim Državama očigledno mora da zanima veliki deo onoga što predsednik čini ako treba da u punoj meri učestvuju u donošenju odluka u društvu u kojem žive. Zašto bi se, međutim, ovo zanimanje protezalo i na članove predsednikove uže porodice? Može se činiti moralno neopravdanim i neodrživim da se novinari upliću u privatni život članova predsednikove porodice samo na osnovu toga što je predsednik odabrao javni, a ne privatni život običnog građanina, ako članovi njegove porodice sa svoje tačke gledišta sebe ne smatraju učesnicima tog izbora. Ovde izgleda da se više radi o voajerizmu novinara koji njuškaju po činjenicama iz života članova predsednikove porodice zarad razonode, isto onako kako obožavaoci žele da znaju sve o ličnom životu drugih slavnih ličnosti, kao što su filmske, muzičke i sportske zvezde. Cela jedna ogromna industrija razvila se oko skupljanja informacija o slavnim zvezdama. U informacije koje se objavljuju spadaju i vesti o mestima na kojima zvezde letuju, restoranima u koje odlaze, s kim spavaju, da li koriste droge, šta nose, i bezbroj drugih pojedinosti. Teško je i zamisliti kako bi običan građanin mogao praktično da iskoristi lične informacije ove vrste o porodici američkog predsednika.

Drugo, i važnije kršenje zakona odstranjuje bilo koga, bez obzira na njegovo poreklo, iz sfere moralno zaštićenog ličnog ponašanja i čini njegov postupak interesantnim za javnost. Ako su predsednikove ćerke želele da zadrže svoju privatnost, može se reći da nije trebalo da krše zakon. Ne mogu imati obe stvari – da izaberu opasnost da budu uhvaćene kao maloletnice koje piju alkohol i da njihova privatnost bude poštovana – pošto kršenje zakona samo po sebi nije privatni čin. Mi kao građani ne bismo hteli da dopustimo da nezakonito ponašanje ostane nezabeleženo u štampi samo zato što su pojedinci o kojima je reč članovi porodice nekog izabranog zvaničnika.

Ipak, ostaje pitanje da li štampa ima pravo da učini nacionalno ili internacionalno poznatom vest da su predsednikove ćerke nekoliko puta prekršile zakon o konzumiranju alkohola. Možemo da zamislimo da samo lokalna štampa objavi tu informaciju, kao što bi bio slučaj za skoro svakog ko nije član porodice neke javne ličnosti. Šta opravdava objavljivanje imena i fotografija Bušovih kćeri s pojedinostima njihovog sitnijeg prestupa u toliko novina i na tolikim nacionalnim i internacionalnim televizijama? Da li je to, posmatrano s moralne tačke, razumna cena koju one treba da plate za činjenicu da je njihov otac rešio da se bavi politikom?

Naravno, Bušove ćerke su priznale da su kršile zakon. Prema tome, štampa treba da izvesti o njihovim prekršajima, kao što bi izvestila i u slučaju bilo kog drugog prekršioca. Pa, ipak, treba da se zapitamo da li celi svet za to treba da zna? Kako objavljivanje ove informacije služi javnom interesu? Zatim, na koji način ljudi širom celog sveta treba da iskoriste te činjenice? Da li bi trebalo da zaključe, na primer, da Buš ne zaslužuje da bude ponovo izabran za predsednika zato što nije bio u stanju da spreči svoje ćerke da piju pre nego što su napunile dovoljan broj godina da steknu zakonsko pravo da to čine? Ovo izgleda besmisleno, ma šta mi mislili o načinu na koji je Buš obavljao svoju dužnost. Ili bi to trebalo da bude otkrovenje da Buš, poput svakog drugog oca, ima teškoće da disciplinuje svoju adolescentsku decu koja u ovom buntovničkom stadijumu ne postupaju uvek onako kako bi njihovi roditelji želeli? Ovo teško da zaslužuje da postane vest. Šta bi tada moglo, ako bi išta i moglo, da opravda prenošenje ovakvih informacija širom celog sveta, koje bi u najbolju ruku bila objavljene samo kao vest u lokalnoj štampi u slučaju običnih građana, pretpostavljajući ponovo da Bušove ćerke nisu izabrale da budu slavne ličnosti samo time što su članovi porodice nekoga ko učestvuje na izborima za predsednika?

Jedini zamisliv odgovor jeste to da prekršaj Bušovih ćerki predstavlja javni, a ne privatni događaj; kad su jednom učinile nešto što je razumno objaviti na bilo koji način, činjenica da su one *de facto* javne ličnosti zbog svojih porodičnih odnosa sa predsednikom čini javne činjenice o svemu što one rade u javnosti

bitnim za široku javnost. Možda posebno to važi za ovaj slučaj zato što je i Buš priznao svoje ranije probleme sa upotrebom raznih nedozvoljenih supstanci, što tvrdi da je prevazišao.

Da li bilo šta od ovoga predstavlja dobro profesionalno-etičko opravdanje da se širom celog sveta objavi hapšenje Bušovih ćerki zbog upotrebe lažnih ličnih karata da bi mogle da kupe alkohol? Na prvi pogled, čini se da nije. Dok kršenje zakona znači da postupak Bušovih ćerki treba da bude objavljen u vestima, čini se da nema opravdanja da te vesti budu objavljene i van lokalne štampe, baš kao što bi to bio slučaj da nisu članovi predsednikove porodice. Moguće je, tada, da bi novine u Vašingtonu ili Krafordu u Teksasu trebalo da objave ovu priču, ali ne i sve nacionalne novine i televizijski programi koji obično ne bi objavili imena onih koji naprave ovakve relativno beznačajne prekršaje. Dalje, baš kao što ne bismo očekivali da ovakve činjenice zaslužuju vreme na radiju i televiziji u slučaju prosečnog prekršioca, tako izgleda da nema dobrih razloga da to očekujemo u slučaju predsednikovih rođaka. (Ovde nije mesto za raspravu o opravdanju diskriminacije prema osobama koje su u pravnom smislu odrasle time što će im se zakonom samo na osnovu njihove starosti zabranjivati da piju alkohol, umesto da se zahteva kulturno ili institucionalno obrazovanje koje može da vodi odgovornom konzumiranju alkohola od strane osoba koje su dovoljno stare da glasaju, stupaju u brak bez dozvole roditelja i da služe u vojsci.)

Povrede privatnosti su stvar stepena. U prethodnom slučaju obaveza profesionalnih novinara da maksimalizuju relevantno govorenje istine može biti prenebregnuta ako se kao vesti na nacionalnom ili internacionalnom nivou objavljuju irelevantne informacije. Ne mora biti u velikom javnom interesu posvetiti stupce u novinama i vreme na televiziji takvim trivijalnim događajima kada svakodnevno toliko drugih vitalno značajnih događaja ostaje neistraženo. Novinari koji su izveštavali o ovom događaju mogu se optužiti i za povredu prava na privatnost Bušovih ćerki u većoj meri no što bi to značaj njihovog prekršaja mogao razumno da opravda. Situacija bi bila sasvim različita u slučaju nekog ozbiljnijeg kršenja zakona kao što bi, na primer, bio slučaj da su sestre počinile ubistvo, ili se bavile špijuniranjem za račun neke strane vlade, ili bile dileri droge.

Kako stvari stoje, čini se da je teško, a možda i nemoguće, racionalno objasniti odluku novinara da od činjenice da su predsednikove ćerke pile alkohol koristeći lažne lične isprave (makar one to radile više puta) naprave vest od nacionalnog i internacionalnog značaja. Nema nikakvog moralnog opravdanja da se te dve osobe tretiraju različito od bilo kojih drugih mladih ljudi u Sjedinjenim Državama koji krše zakon pijući alkohol mada nisu navršili za to propisane godine. Predsednikove ćerke su prekršile zakon, i stoga ih za taj prekršaj treba na odgovarajući način kazniti kao i bilo koga drugog. Ipak, ako svi u državi, pa čak i ceo svet, saznaju za njihov postupak, to se čini preteranom povredom njihovog i prava njihove porodice na privatnost, uprkos tome što je reč o predsednikovim ćerkama, ako se ta vest ne može moralno opravdati kao informacija u javnom interesu.[4]

Slava i novinarske povrede privatnosti

Vratimo se pitanju da li su pojedinci koji su svojevoljno izabrali život javnih ličnosti time žrtvovali onu vrstu uobičajene zaštite privatnosti na koju obični ljudi koji nisu slavne ličnosti imaju prava. Pre svega, zašto bi, posmatrano sa moralnog stanovišta, trebalo platiti ikakvu cenu za to što ste slavni? Postati slavan nije ništa moralno rđavo, te stoga očigledno ne bi trebalo da za sobom povlači nikakvu vrstu kazne. Mada je istina da neke slavne osobe u prvi mah traže publicitet, a potom ne znaju kako da se od njega zaštite, to ne znači da novinari imaju moralno pravo da zaviruju u bilo koje privatne postupke takvih ličnosti, lišavajući ih privatnosti praktično u svemu što one čine. Ovde važi isti princip na koji smo se na drugim mestima pozivali kad smo razmatrali ograničenja slobode štampe. Reč je o stavu da štampu treba

4 Potencijalnu štetu koja može biti naneta nečijem ugledu opširnim praćenjem u medijima navodnih zločina i drugih prestupa skoro je nemoguće proceniti i ispraviti i stoga nemoguće adekvatno nadoknaditi. Videti: Postman and Powers, How to Watch TV News, str. 112–127; o TV kamerama u sudnici vidi str. 129–143. Oni pišu (str. 142): „Sudnica je polujavni prostor, a tako i treba da bude. Sudske procedure nisu savršene, ali su zamišljene tako da svako dobije svoj pravičan deo, i nema dobrih razloga da se one menjaju. A treba imati na umu sledeće: čitati o suđenju i posmatrati ga na televiziji su dve potpuno različite stvari. Čovek koji je oslobođen optužbi obično može da se vrati normalnom životu. Čoveku koj je oslobođen optužbi ali čije suđenje su ljudi posmatrali na televiziji često može biti nemoguće da se vrati normalnom životu. Gledaoci mogu čak i da zaborave da li je oslobođen optužbi ili proglašen krivim. A u svakom slučaju postao je na ovaj ili onaj način ozloglašen, što će reći da mu se sudi dvaput – jednom u sudnici, a drugi put pred sudom javnosti."

smatrati slobodnom da istražuje bilo šta, ako to ne uključuje kršenje prioritetnijih moralnih obaveza.

Štaviše, možemo da vidimo da postoji argument u prilog tezi da zaštita privatnosti kao pretpostavka i preduslov slobode u slobodnom društvu treba da se shvati kao osnovniji princip i stoga kao princip koji treba da ima viši prioritet od toga da se potpuno nesputanoj štampi dopusti da zaviruje u privatni život građana. Osnova ovakvog poretka prioriteta jeste to da potpuno slobodna štampa, ma koliko značajna za slobodno društvo, značajna je samo kao nešto što olakšava upravljanje društva samim sobom i očuvanje slobode; dok bez privatnosti, kao što smo dokazivali, društvo nije u stanju da očuva mogućnost da upravlja samo sobom uz pomoć slobodnog protoka informacija.

Neki ljudi koji su razmišljali o pravima i obavezama slobodne štampe s obzirom na problem privatnosti dokazivali su da štampa ima ne samo informativnu već i zabavnu stranu. To je nesumnjivo istinito. Treba samo da pomislimo na činjenicu da je većina novina od početka objavljivala i humor, i društvena ogovaranja, kao i stripove, karikature, prikaze knjiga, pozorišnu i likovnu kritiku itd., što ne služi baš strogom interesu javnosti, u tom smislu što bi pružalo čitaocima i gledaocima informacije potrebne da bi se učestvovalo na izborima i u obaveštenoj raspravi o tekućim društvenim problemima. Ima časopisa kao i radio i televizijskih stanica koji su u potpunosti posvećeni zabavnim vestima, uključujući i informacije o slavnim ličnostima iz sveta zabave.

Pa, ipak, bilo bi preterano tvrditi da novinar može imati moralnog opravdanja da zaviruje u privatan život drugih ljudi samo da bi zabavio čitaoce, slušaoce ili gledaoce, da bi im ispunio inače dosadne trenutke golicavim vestima o osobama koje vode glamurozan život pop zvezda. Novinarima je moralno dopušteno da u svoje članke uključe i zabavne vesti, ali, moramo uporno da ponavljamo – ne po cenu kršenja prioritetnijih moralnih obaveza. A jedna od ovakvih prioritetnijih moralnih obaveza jeste i ta da se ne krše moralna prava drugih ljudi, uključujući i pravo na privatnost, u procesu prikupljanja i objavljivanja informacija. To je, treba da kažemo, posebno istinito kad pomislimo da tek treba utvrditi da li novinari imaju ikakvu moralnu obavezu da prate vesti koje imaju čisto zabavnu vrednost.

Ako nije relevantno za javni interes da ljudi znaju da li pop pevačica Madona pomišlja da izvrši plastičnu operaciju, tada sigurno ne postoji moralna obaveza da se novinari bave tom temom. A ako bi bavljenje tom temom predstavljalo povredu Madoninog prava na privatnost, ako je to nešto što bi ona više volela da ljudi ne znaju, tada novinari imaju moralnu obavezu da ne objavljuju ovu činjenicu, bez obzira na to koliko je slavna osoba o kojoj je reč sebe namerno učinila javnom ličnošću ili na to koliko su čitaoci i gledaoci gladni ovakvih vesti.

Javni položaj i odricanje od privatnosti

Postoji jedan princip na koji se poziva da bi se opravdalo izveštavanje o bilo čemu što se dešava na javnom prostoru ili mestu. I to je zanimljiva osnova za povlačenje razlike između onog što je javno i onog što je u pravom smislu privatno. Ovaj princip ćemo razmotriti kao alternativnu osnovu za razgraničavanje između legitimne i nelegitimne slobode štampe i njenog necenzurisanog upražnjavanja s obzirom na lični život pojedinaca za koje se mediji interesuju. Već navođeni Dej tvrdi:

> Zakon o privatnosti je dopustio značajnu slobodu prikupljanja vesti na javnim mestima. Opšte je pravilo da se sme izveštavati o svemu što se dešava na javnom mestu. Ideja je da postupci koji se odvijaju u javnosti po definiciji nisu privatni. Ali čak i u javnosti mi ponekad želimo izvesnu meru privatnosti. Uzmimo, na primer, ljubavnike koji sede na klupi u parku. Sa legalnog stanovišta fotografi imaju pravo da zabeleže te trenutke i da ih objave kao zanimljivost. Međutim, osećaj za etiku bi nalagao da bi trebalo da zatraže dopuštenje od osoba o kojima je reč, bar iz dva razloga: (1) obična pristojnost nalaže da se traži dopuštenje pre no što se umeša u ovaj privatni trenutak, i (2) manja neprijatnost može da se pretvori u ogromnu neprijatnost ako su osobe u braku, ali ne jedna s drugom.[5]

Nažalost, ova teza ne zadovoljava iz više razloga. Pre svega, ona veoma neodređeno govori o „značajnoj slobodi" datoj novinarima

5 Day, *Ethics in Media Communications*, str. 136.

s obzirom na izveštavanje o događajima koji se dešavaju u javnom prostoru. Na osnovu toga ne znamo da li su novinari apsolutno slobodni da izveštavaju o svemu što ljudi čine na javnom mestu ili nisu. Postoji cirkularnost koja preti ovom opisu ako već ne raspolažemo dobro definisanom razlikom između onoga što je javno i onoga što je privatno, pošto inače ne bismo bili u stanju da pravimo razliku, kao što Dejova teza zahteva, između javnog i privatnog prostora.

Dejov primer je od izvesne pomoći zato što je relativno nesporno da li je ono što nazivamo javnim parkom i klupom u javnom parku javno mesto ili nije. Ne možemo očekivati da u svakom slučaju povučemo distinkciju na osnovu kolokvijalnog jezika i popularne terminologije. A i kad zanemarimo ove probleme, ostaje još teže pitanje povezano sa Dejovom raspravom o ljubavnicima na klupi. Dej prihvata da su na osnovu njegovog principa ljubavnici slobodan plen za fotografe zato što se nalaze na javnom mestu, poput drveća, veverica i cveća na travnjaku, predmeta nezaštićenih od pažnje javnosti. Kad bi zaista želeli privatnost, trebalo bi da nađu sobu. Naravno, postoji razlika između toga da li vam je stalo do toga da li vas ljudi posmatraju kako se ljubite s nekim ili ne, i toga da oni to fotografišu i pišu o tome u novinama. Sigurno je da ne dajemo svoj pristanak na sve vrste publiciteta svaki put kad izađemo iz kuće.

Prihvativši da fotografi, legalno posmatrano, imaju pravo da snimaju ljubavnike na klupi, Dej potom ograničava ovu tvrdnju dodajući da bi „osećaj za etiku nalagao" da novinar treba da pribavi pristanak od ljubavnog para. On tvrdi da bi fotograf mogao da ima ovakvu obavezu ako bi, na primer, bilo procenjeno da je fotografija dovoljno vredna kao vest da zaslužuje da bude objavljena u novinama. Istina je da je novinarima ponekad očajnički potrebno da popune stupce u novinama i minute u radio-televizijskim emisijama, ali je teško videti zašto bi ovakve fotografije bile dovoljno bitna vest koju treba objaviti. One, naizgled, spadaju u kategoriju onih beznačajnih dodataka koji prekidaju prave vesti naslovima kao što su „Proleće je stiglo" i slično koji čine da se mnogi čitaoci i gledaoci nasmeše i osete šašavo, a onda pređu na ozbiljne vesti o ratu i uništavanju prašuma Amazonije. Za potrebe argumenta možemo da pretpostavimo da ovakve slike imaju legitiman novinarski značaj i da, bez obzira na to šta Dej podrazumeva pod „osećajem za etiku", on ima

pravo kad smatra da bi bilo moralno bolje, ako ne već i moralna obaveza, da novinar traži dopuštenje od ljubavnika pre nego što objavi njihovu fotografiju.

Razlozi koje Dej navodi u prilog ovom zaključku ipak su prilično zbunjujući. Prvo, on tvrdi da „obična pristojnost", ma šta to značilo, zahteva, posmatrano sa moralnog stanovišta, da se „dobije dopuštenje pre nego što se zaviri u ovaj privatni trenutak". Ako je to istina, međutim, to očigledno protivreči tezi da su javna mesta slobodna lovišta na kojima novinari mogu slobodno da prate sve što se na njima događa, uključujući i dobro staro ljubakanje. To je „privatni trenutak" u jednom očiglednom smislu, kao i svi drugi intimni trenuci, čak i kad se odvijaju na javnim mestima. U tom slučaju, nije samo geografija već i hronologija događaja ono što čini razliku, odnosno ne samo to gde se dešavaju, već i to da li se u bilo kom smislu dešavaju u privatnom vremenu. Sledi zaključak da prostor i vreme nisu ključni za pojam privatnosti, već da je ono što se računa kao privatnost i privatan događaj određeno nečim mnogo apstraktnijim od pukog mesta i vremena dešavanja. Tek treba videti šta bi to moglo da bude. Drugo, kaže nam se, možda s lakom dozom humora, da fotografisanje ljubavnika na klupi u parku može da predstavlja „manju neprijatnost" ako je, na primer, data osoba u braku ili nekoj drugoj vezi, ali ne s onom osobom s kojom se ljubi. Dejova se izjava, u ovim okolnostima, može pokazati kao nedostatna, a objavljivanje fotografije kao nešto mnogo više od manje neprijatnosti ako se romantični zagrljaj datog para pojavi u nekom javnom mediju. Ostavimo i ova razmatranja po strani, pošto bi, kao što smo rekli, date osobe mogle da slede glas razboritosti i da nađu neko privatnije mesto za svoju žudnju.

Ovde je reč o jednom drugom, filozofski mnogo zanimljivijem pitanju. Ono se odnosi na to da li činioci poput neprijatnosti imaju moralne implikacije koje bi trebalo da spreče novinara ili fotografa da zabeleži i objavi pomenuti događaj. Treba zapaziti da Dej kaže da bi fotograf trebalo da zatraži dopuštenje „pre" no što se umeša u privatni trenutak. Međutim, s praktične tačke gledišta, ako pokušamo da se stavimo na mesto ljubavnika u parku, kad je jednom dopuštenje dato ne može više biti mešanja u privatnost, mada će fotografiji verovatno nedostajati onaj šarm nenameštenog prizora čemu je fotograf težio. To će, naravno, biti

tim gore po fotografa za koga pretpostavljamo da nema intrinsična prava da fotografiše ljude koji na to nisu dali svoj pristanak. Ono što je važnije, ne možemo uvek da odlučimo da li je neki događaj javan ili privatan. Čak i kad ispravno prosudimo da je neki događaj privatan, ne možemo uvek sa sigurnošću da kažemo da li bi novinarima trebalo da bude nedopušteno da zaviruju u privatnost drugih ljudi samo da bi se izbeglo da tim ljudima bude neprijatno. U tom slučaju novinarima bi bile vezane ruke i u pogledu moralno opravdanih mešanja u privatnost koja se vrše u ime višeg društvenog dobra i u službi imperativa da se maksimalizuje relevantno govorenje istine u javnom interesu, kada, kao u slučaju javnog zvaničnika koji odaje državne tajne, nema drugog načina da se pribave neophodne informacije.

Dejov primer je od početka pogrešno postavljen, kao što smo već nagovestili. Puka činjenica da se neki događaj dešava na javnom mestu sama po sebi nije nikakvo jemstvo da je taj događaj javan i da prema tome novinari o njemu mogu slobodno prikupljati informacije. Trebalo bi da razmotrimo pitanje da li da se pojam privatnosti proširi i na neke privatne trenutke na javnim mestima. Očigledan primer bi bio tragična saobraćajna nesreća u kojoj je pregaženo dete. Prisutni roditelji nekontrolisano plaču i na javnom mestu doživljavaju ono što bismo intuitivno opisali kao privatni trenutak spontane patnje i tuge. Da li fotografima treba dopustiti da zabeleže takve trenutke i da ih iskoriste u vestima u štampi i na televiziji? Mišljenja se mogu razlikovati, a sigurno je da su novinari ranije u svoje izveštaje uključivali ovakve slike. Mi, međutim, ne postavljamo pitanje šta novinari stvarno čine ili šta misle da bi možda morali da čine kako bi ostali konkurentni na tržištu vesti, već da li je ono što novinari u ovakvim slučajevima čine moralno opravdano i, ako jeste, na osnovu kojih moralnih principa. Ako mislimo da je uvredljivo i u moralnom smislu nepristojno objavljivati intimne trenutke privatnog bola, čak i ako se odigravaju na javnom mestu, tada ne možemo povući opravdanu razliku između onoga što jeste i onoga što nije moralno nedopustiva povreda privatnosti samo na osnovu toga da li se dati događaj odvija na onome što se uobičajeno smatra javnim mestom, niti na osnovu toga da li bi objavljivanje informacija o datom događaju nekome bilo neprijatno ili ne.

Primetimo, najzad, još jedan aspekt Dejovog primera ljubavnika na klupi u parku. Kad bi se fotograf usudio da prekine par

tražeći njihovo dopuštenje da ih fotografiše, samim tim bi već povredio njihovu privatnost, bez obzira na to da li ih je fotografisao ili nije i da li ih je fotografisao s njihovim dopuštenjem ili ne. Ako je ovaj trenutak zaista privatan, kao što Dej prihvata, ovom paru ne bi trebalo da smetaju osobe kojima je stalo do poštovanja tuđe privatnosti, niti bi ga trebalo fotografisati ili prekidati potencijalno neprijatnim i neprimerenim pitanjima. Da li je baš toliko teško ostaviti na miru osobe koje gledaju svoja posla?

Prema principu koji opravdava novinarsko prikupljanje i objavljivanje relevantnih informacija u javnom interesu, uprkos ovome što smo rekli, u principu nema nijedne strane života neke osobe, bez obzira na to koliko privatna ili lična ona bila, koja je nužno izuzeta od invazije novinara. Pitanje u svakom posebnom slučaju zavisi od okolnosti i, određenije, od toga da li bi izveštavanje bilo u javnom interesu ili ne, da li je data informacija zaista neophodna da bi građani mogli da upravljaju sami sobom, i da li u krajnjoj liniji zaista služi javnom dobru. S obzirom na sve ovo, teško je zamisliti bilo kakvo moralno opravdanje za fotografisanje ili bilo kakvo drugo ometanje para na klupi u parku. Ostavite ih na miru, dopustite im izvesnu privatnost, mogli bismo reći, pozivajući se na takozvano zlatno pravilo, baš kao što biste i vi sami želeli da vas drugi ljudi ostave na miru ako biste vodili privatan i ličan razgovor ili uživali u ljubljenju, čak i da to činite na javnom mestu.

Kako da prepoznamo okolnosti u kojima bi neki par mogao da zahteva da za trenutak bude ostavljen nasamo bez luksuza povlačenja u neki privatan prostor? Možda su upravo primili neku izuzetno srećnu ili nesrećnu vest i imaju potrebu da budu zajedno gde god to bilo. Možda ne mogu sebi da priušte hotelsku sobu ili veoma retko imaju priliku da budu zajedno, a ovo je, dok im fotograf prilazi, baš jedna od tih retkih prilika. Nas se to ne tiče i, ako imamo imalo zdravog razuma i moralnog osećaja, trebalo bi da budemo u stanju da ovakvu situaciju prepoznamo i sa velike udaljenosti i da se ni na koji način ne mešamo, ni kao osobe, a još manje kao novinari ili fotografi, u ono što se odvija između osoba na Dejovoj zamišljenoj klupi.

Većina primera o kojima su filozofi i novinari raspravljali kao o povredama privatnosti ozbiljniji su od fotografovog ometanja ljubavnika na klupi u parku. Pa, ipak, opšti princip bi mogao

da bude manje-više isti, a ovaj je slučaj sam po sebi instruktivan. Taj slučaj ćemo imati na umu i dok budemo razmatrali dve druge kategorije privatnosti u odnosu na novinarsko izveštavanje, koje se tiču izveštavanja o samoubistvima i o postupcima paparaca koji pokušavaju da iz zasede iznenade slavne osobe na javnim i privatnim mestima kako bi ih fotografisali, obično kao honorarci, za potrebe novina i časopisa.

Slučaj 22

Izveštavanje o samoubistvima

Pređimo sada prvo na problem izveštavanja o slučajevima samoubistva. Dej taj problem postavlja na pronicljiv način kada tvrdi:

> Samoubistva su osetljiv problem za novinare i urednike. Kad je reč o samoubistvu neke javne ličnosti ili kad se samoubistvo dogodilo na javnom mestu, o njemu verovatno treba izveštavati. Ali, čak i u tom slučaju novinari ovakvim pričama treba da pristupaju sa saosećanjem prema porodici i prijateljima žrtve. Kada su pokušaji samoubistva ili izvršenja samoubistva zabeleženi na video-traci, što je u našem elektronskom dobu verovatno, TV stanice bi trebalo oprezno da koriste takve snimke. Zahtevi konkurencije i uzbudljivost takvih dramatičnih snimaka mogu dovesti do toga da neki urednici i producenti informativnih emisija moralno posrnu. Ne samo da je u tim okolnostima poštovanje osoba značajna vrednost u donošenju moralnih odluka, već je i stvar ukusa, posebno kada je prizor samoubistva potresan ili grozan, i zahteva da moralna osoba uzme u obzir i osećanja gledalaca.[6]

PITANJA

1. Da li se novinarima može uputiti moralna zamerka ako bi kao uzrok smrti naveli samoubistvo onda kada je to zaista tako?

6 Ibid, str. 144

2. Da li bi trebalo da na osnovu principa privatnosti smatramo da o uzroku smrti ne treba izveštavati?
3. Da li javnost ima legitiman interes da zna uzrok smrti bilo koje osobe? Posebno, da li je osobama izvan kruga porodice i prijatelja samoubice važno da znaju da je data osoba umrla od sopstvene ruke? Zašto je važno, ili zašto nije važno?
4. Ako novinare sprečimo da izveštavaju o samoubistvima u slučaju običnih pojedinaca, da li na taj način stupamo na klizavu nizbrdicu koja vodi ka cenzuri legitimnih vesti pod maskom zaštite privatnosti članova društva? Na koji se princip može pozvati da bi se razlikovalo legitimno od nelegitimnog pozivanja na privatnost kao na osnovu za dopuštanje ili zabranjivanje objavljivanja informacija?
5. Pretpostavimo da u datoj zajednici ili širom sveta postoji neka pravilnost u samoubistvima. Da li bi to predstavljalo razliku u pogledu moralnosti izveštavanja o samoubistvima? Šta ako bi novinari otkrili dokaze o postojanju dogovara o samoubistvu između mnogih osoba na Internetu? Počinjući sa običnim samoubistvima labilnih osoba i prelazeći postepeno na upravo opisani scenario, kada su uslovi takvi da najzad postaje moralna obaveza novinara da izveste o samoubistvima navodeći i imena samoubica zato što to predstavlja objavljivanje značajnih informacija u javnom interesu? Može li se ikada stići do te tačke? Zašto može ili zašto ne može?

Postavlja se pitanje zašto neki ljudi nalaze da je informacija o načinu smrti nekog pojedinca, bilo da je reč o samoubistvu ili ne, posebno vredna da postane vest. Osim morbidne radoznalosti, nije objašnjivo zašto bi čitaocima ili gledaocima bilo značajno to na koji je način neko umro.

Međutim, isto tako nije jasno ni zašto bi ikome smetala činjenica da je neko izabrao da se ubije. Ima raznovrsnih društvenih, religijskih i psiholoških tabua u pogledu samoubistva, i nije potrebno da se bavimo razlozima „sramote" koju oseća porodica usled samoubistva nekog svog člana da bismo prihvatili kao društvenu činjenicu da mnoge ljude brine ideja da se objavi kako je

neko blizak njima izvršio samoubistvo. Zašto, možemo se zapitati, postoji neka vrsta društvene stigme ako je neko odlučio da okonča vlastiti život? Šta bi moglo biti prirodnije ili razumnije za neke ljude u teškim okolnostima nego da izvrše samoubistvo?

Za pojedince koji smatraju da je to privatna stvar da li je neko od njihovih voljenih izvršio samoubistvo važnije je pitanje da li bi ta činjenica trebalo da bude na raspolaganju novinarima da o njoj slobodno izveštavaju javnost ili bi, naprotiv, ta informacija trebalo da ostane privatna u tom smislu da ne bude objavljena ni u jednom od medija. Očigledno je da se u ovom slučaju nikako ne radi o povredi privatnosti pokojnika, čak i ako mrtvi mogu imati interese koji traju i posle njihove smrti. Reč je o problemu poštovanja privatnosti onih koji su nadživeli pokojnika, a koji će po pretpostavci trpeti bol, patnju i neprijatnost ako bude javno objavljeno da je data osoba izvršila samoubistvo. Dej, na kraju svog komentara, pominje i činjenicu da su neka samoubistva posebno „potresna ili grozna", kao i da fotoreportaže o njima predstavljaju potencijalni izvor neosetljivosti, zbog čega treba zabraniti njihovo prikazivanje u vestima.

Ma kakva bila vrednost drugih Dejovih zaključaka, pitanje potresne prirode nekih samoubistava sigurno je nebitno. Podjednako je verovatno i to da će mnogi drugi slučajevi smrti, automobilske nesreće, nesreće u fabrikama i rudnicima, ubistva ili smrt u ratovima, biti neprijatni naročito bliskim srodnicima, i novinari se, po pravilu, sa velikom uviđavnošću uzdržavaju da u svojim izveštajima objave slike tih prizora. Treba da zapazimo i da mnoga samoubistva, na primer, trovanjem ugljen-monoksidom, pilulama za spavanje, gušenjem i drugim metodima, nisu naročito jeziva i da nije nužno da fotoreportaže o njima budu moralno sumnjive.

Odlučujući činilac bi trebalo da bude to da li je istinski u javnom interesu objavljivanje činjenice da je izvesna osoba umrla izvršivši samoubistvo, a ne slučajno, od ruke nekog drugog ili usled prirodnih uzroka. Sama činjenica da bi objavljivanje te informacije uznemirilo članove porodice, posebno ako oni povezuju osećaj srama s činjenicom da je neko njima blizak odlučio da okonča sebi život, trebalo bi da bude dovoljna da novinare navede na to da bar zastanu prilikom izveštavanja. U svakom datom

slučaju trebalo bi da se zapitaju da li postoji neka stvarna potreba da javnost bude obaveštena da je reč o samoubistvu, a ne o smrti usled nekog drugog uzroka.

Odmah bi trebalo da prihvatimo da postoje razlozi da očekujemo da će u nekim slučajevima odgovor biti potvrdan, a u drugim negativan. To će u velikoj meri zavisiti od okolnosti, od toga o kojoj osobi je reč, kao i od mnogih drugih stvari. Ako se postavi pitanje da li je data osoba izvršila samoubistvo ali je pokušala da to prikaže kao nesrećan slučaj kako ne bi naslednike svoje polise osiguranja lišila odštete, kako je predviđeno većinom polisa, moglo bi biti od javnog interesa da novinar izvesti da se u autopsiji i zvaničnoj potvrdi mrtvozornika navodi da je smrt, uprkos tome što je prvobitno izgledalo da se radi o nesrećnom slučaju, zapravo bila samoubistvo. Ako se sumnja da je data osoba umrla usled nesrećnog slučaja za koji bi druge osobe mogle biti zakonski odgovorne, ili usled neke bolesti kojom su mogli da se zaraze svi koji su s preminulim došli u dodir pre njegove smrti, i tada bi moglo da bude značajno da štampa i televizija obaveste javnost da uzrok smrti nije bilo ništa od ovoga već da je reč o samoubistvu.

Ne bi trebalo da bude važno, kao što Dej tvrdi kao deo zaključka koji ne pokušava da brani argumentom, da li je osoba koja je izvršila samoubistvo javna ličnost ili da li je samoubistvo izvršila na javnom mestu. Teško je videti zašto bi te dve stvari uopšte imale ikakvog značaja. Puka činjenica da je neko javna ličnost ni na koji način ne umanjuje duševni bol i patnju koje kod članova porodice može izazvati javno objavljivanje informacije u štampi i na televiziji. Status slavne ličnosti, da ponovimo, ne treba izopačiti u dopuštenje novinarima da otkrivaju ma koje i sve činjenice o osobama koje uz privatni vode i javni život. Ako novinarska pristojnost s obzirom na prikrivanje činjenica o samoubistvu ima ikakvog smisla, lako bismo mogli da zaključimo kako posebno osobe čiji su životi bili dostupni javnosti zaslužuju više poštovanja, i da tajna da su svesno donele odluku o vremenu i načinu svoje smrti ne treba da bude otkrivena svim radoznalcima. Mada su neki slučajevi samoubistva bili zabeleženi na filmu kao „dramatični snimci", ne očekujemo da će po važećim merilima dobrog ukusa i relevantnosti informacija ti snimci biti objavljeni ništa više no što očekujemo da će dramatični snimci o drugim

smrtnim slučajevima biti učinjeni javnim zarad zabave osoba sa morbidnom željom da posmatraju trenutke umiranja, bez obzira na to da li je reč o samoubistvu ili ne.

Dej, rezimirajući svoja razmatranja problema privatnosti u izveštavanju, iznosi zanimljivu ideju kada predlaže jedan opšti princip koji se čini ispravnim. On piše:

> Donoseći odluke koje mogu da uvrede druge ljude ili da povrede njihovu privatnost, moralni subjekti bi trebalo da teže *minimalnom nanošenju štete*. Ova vrednost je čvrsto povezana sa vrednošću *poštovanja prema osobama*. Kad su povrede privatnosti neizbežne, kao što ponekad jesu kada novinari izveštavaju o stvarima od javnog interesa, cilj treba da bude ograničen na izveštavanje o onim pojedinostima koje su bitne za informativnu vrednost datog događaja. Neuspeh da se sledi ovaj savet, na primer, leži u osnovi mnogih pritužbi na način na koji mediji tretiraju žrtve nasilja i drugih tragedija.[7]

Zapazićemo da je princip na koji se Dej ovde poziva saglasan sa prethodno razmatranim trima kategorijama moralnog opravdanja prava na privatnost, i da ih dopunjuje. Privatnost je prema svim tim razlozima lični posed koji treba zaštititi, bar u izvesnim slučajevima, od mešanja novinara, što, i pored toga što predstavlja ograničenje temeljne moralne obaveze novinara da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu, jeste jedan od osnovnih principa novinarske etike.

Dobra formulacija kriterijuma moralno odgovornog novinarstva jeste to da treba da minimalizujemo štetu kad maksimalizujemo objavljivanje relevantnih informacija u javnom interesu. Već smo razmatrali sličnu tvrdnju koja poziva moralno odgovorne novinare da maksimalizuju relevantno govorenje istine samo utoliko ukoliko je to u skladu s poštovanjem prioritetnijih moralnih obaveza, uključujući i obavezu da se drugim ljudima ne nanosi nepotrebna šteta. Na taj način smo interpretirali zahtev za tim da izveštavanje ne bude samo istinito, već i da bude u javnom interesu. Dejov način da se izraze te stvari, mada srodan po

7 Ibid, str. 149

duhu, postavlja nas pred nove probleme o tome kako da odlučimo šta predstavlja štetu i kako da specifikujemo činioce u odnosu prema kojima treba sameravati minimalizovanje štete. Pa, ipak, ono što on nudi, jasno izgleda da je na pravom putu kad ističe izbegavanje nepotrebnog bola i patnje onih koji su pogođeni time što se iznose određene vrste informacija ili što se o njima izveštava na određeni način. To predstavlja opipljiv znak moralnog poštovanja prema intrinsičnoj vrednosti svake osobe kao takve.

Slučaj 23

Paparaci i tragedija princeze Dajane i Dodija al Fajeda

Sada ćemo razmotriti ponašanje paparaca. To su fotografi koji prate slavne ličnosti i fotografišu ih. U njihovim fotografijama uživa određeni deo publike koja kupuje novine, najčešće tabloide, koje objavljuju fotografije zvezda, najčešće snimljene iz zasede i „dorađene" na kompjuteru.

Postoje sajtovi koji plaćaju anonimnim fotografima velike sume za fotografije određenih slavnih ličnosti, podstičući tako povrede privatnosti čisto radi zarade. Kad govorimo o paparacima, neizbežno govorimo o praksi pribavljanja fotografija, koja je po sebi inherentno nametljiva i koja ne poštuje privatnost slavnih prvenstveno i isključivo iz finansijskih razloga. Termin *paparaci* [*paparazzi*] izveden je iz prezimena fotografa Paparazzo iz Felinijevog filma *Sladak život*.

Najozloglašeniji skorašnji slučaj moralno sumnjivog ponašanja paparaca jeste slučaj princeze Dajane koja je kao supruga princa Čarlsa nosila titulu princeze od Velsa. Princeza Dajana je 31. avgusta 1997, u društvu prijatelja Dodija al Fajeda [Dodi al Fayed] napustila hotel „Ric" u Parizu i ušla u svoj mercedes, pokušavajući da pobegne paparacima koji su je pratili na motociklima i pokušavali da je fotografišu u društvu Dodija al Fajeda. Prema kasnijoj rekonstrukciji događaja, veruje se da je automobil, kojim je upravljao Dajanin šofer Henri Pol [Henry Paul] (za koga je kasnije utvrđeno da je bio pod dejstvom droga i alkohola), išao velikom brzinom kroz tunel ispod trga Alma u centru Pariza, da je udario u zid tunela i prevrnuo se, pri čemu su Dajana i Dodi al

Fajed poginuli. Paparaci su produžili kroz tunel i nisu se zaustavili da bi pružili pomoć žrtvama nesreće. Koristan opis situacije možemo naći u nedavno objavljenom delu, koje se bavi problemom privatnosti u medijima kao temom novinarske etike, autora Roberta Trejdžera i Done L. Dikerson *Sloboda izraza u 21. veku* (*Freedom of Expression in 21st Century*):

> Verovatno nijedan događaj u bližoj prošlosti nije bio relevantniji za problem privatnosti i privatnog života od smrti princeze Dajane. Mada još nije poznat neposredan uzrok automobilske nesreće u kojoj je poginula, u svesti javnosti je jasno da je posredan uzrok njene smrti bilo neprekidno ometanje njene privatnosti od strane paparaca i novinara tabloida. Mnogi dokazuju da je Dajana ne samo želela publicitet, već i da, zbog njenog položaja, mediji nisu imali obavezu da poštuju ono malo privatnog života koji je imala. Pa, ipak, svaki čovek, bez obzira na svoj položaj u životu i javne obaveze, zahteva neku meru privatnosti.[8]

Slučaj princeze Dajane je složen. Eksperti se još uvek ne slažu oko najosnovnijih činjenica i oko toga ko snosi krivicu za tragediju. Međutim, možemo da kažemo, bez opasnosti da zapadnemo u protivrečnost, da su, u meri u kojoj je navodni progon od strane paparaca doprineo prebrzoj vožnji da bi Dajana i Dodi mogli da izbegnu povredu svoje privatnost, paparaci bar delimično odgovorni za nesreću u kojoj su dve osobe poginule, a treća bila ozbiljno povređena.

Do nesreće nije došlo samo krivicom paparaca. Čak i ako pokušava da pobegne od ljudi koji proganjaju osobe u njegovom automobilu, vozač ostaje odgovoran za njihovu bezbednost. Ako je do nesreće došlo zbog prebrze vožnje ili zbog gubitka kontrole nad vozilom, možda delimično i usled droga i popijenog alkohola, i to je vozačeva krivica. Ali prema uobičajenom prikazu ovog događaja, ipak je važan činilac bio osećaj uznemirenosti izazvan neprekidnim pritiskom paparaca koji su pokušavali da fotografišu Dajanu sa Dodijem. Mnogi ljudi su kasnije interpretirali nesreću kao nešto što je razumna osoba mogla da očekuje, imajući u vidu

8 Trager and Dickerson, *Freedom of Expression in 21st Century*, str. 194–195.

meru u kojoj paparaci zaviruju u privatnost slavnih i izazivaju jedan stepen frustracije, besa i nestrpljivosti pod kojim se ne može očekivati da će mnogi ljudi postupati sa neophodnom merom opreza koji bi smanjio verovatnoću nesreće. Ljudska priroda nas navodi na to da očekujemo da će preterani stres do kojeg kod slavnih osoba i njihovog osoblja neizbežno dovode uporne taktike paparaca i dalje biti verovatan uzrok ovako užasnih tragedija kao što je nesreća princeze Dajane i Dodija al Fajeda.

I paparaci su iz nekoliko razloga na moralno sumnjivom tlu. Oni namerno krše ono za šta sami priznaju da je privatnost slavnih ličnosti, ne radi prenošenja korisnih društveno relevantnih informacija javnosti, već radi novčane nagrade. Paparaci ne postupaju tako da maksimalizuju govorenje istine u javnom interesu, tako da za njih nema moralnog opravdanja u skladu sa principima novinarske etike koje smo razmatrali. Štaviše, ni zabava ne opravdava to da se informacije prikupljaju na način na koji to čine paparaci. Rad paparaca, njihove metode fotografisanja iz zasede osoba koje na to nisu dobrovoljno pristale smatramo povredom privatnosti slavnih ličnosti, koja, u isti mah, krši i prioritetnije moralne obaveze poštovanja prava drugih ljudi. Na kraju, paparaci zapravo kradu nešto vredno od slavnih ličnosti, od kojih mnoge smatraju svoj lik robom koju su stvorili radi industrije zabave i koju ne žele da ustupaju bez odgovarajuće naknade. Paparaco koji iskače iz žbunja sa fotoaparatom i snima slavnu ličnost bez njenog dopuštenja može se uporediti sa onim ko krade autorska prava, informacije iz nečijih ličnih beležaka, kompjuterske fajlove, poruke sa elektronske pošte i sličan materijal. Štaviše, neautorizovane fotografije slavnih ličnosti nad kojima one ili njihovi zastupnici nemaju kontrolu omogućavaju distribuciju ne baš laskavih ili na drugi način lično kompromitujućih slika što takođe može u izvesnim okolnostima ugroziti prihod slavnih i što je, kao takvo, isto toliko moralno nedopustivo kao i drugi oblici krađe.

PITANJA

1. Šta mislite da je uzrok automobilske nesreće princeze Dajane i Dodija al Fajeda? U kojoj meri je razumno krivicu pripisati paparacima?

2. Da li takve postupke paparaca treba tolerisati, ili zakon treba da ih kažnjava, a profesionalne novinarske organizacije da ih diskredituju? Postoji li neko legitimno novinarsko opravdanje njihovih postupaka? O nekim paparacima možemo da mislimo kao o veštacima u beskrupuloznoj eksploataciji, ali kakva je stvarna razlika između fotografija koje oni snimaju (i okolnosti u kojima pokušavaju da ih snime) i fotografija legitimnih fotožurnalista?
3. Kakve smernice treba utvrditi za fotografe koji snimaju slavne ličnosti? Kako se ti principi mogu opravdati unutar pravila novinarske etike koja smo razmatrali?
4. Ostavljajući po strani potencijalnu opasnost fotografisanja paparaca, kakav bi zaključak trebalo da donesemo o njihovoj aktivnosti s obzirom na zaštitu prava na privatnost njihovih nevoljnih žrtava? Da li paparaci, po definiciji ili usled odlika svojih uobičajenih metoda postupanja, neizbežno krše pravo na privatnost slavnih ličnosti koje fotografišu? Da li u novinarskoj potrazi za relevantnim informacijama u javnom interesu i paparaci imaju neki moralno legitiman cilj? Da li je razumno opisati paparaca kao nekoga ko ispunjava zahtev da se iznose istine koje su relevantne za javnost ili da se deluje u javnom interesu?
5. Da li su paparaci u bilo kom smislu novinari? Zašto jesu ili zašto nisu? Ako se paparaci bave nekom drugom naizgled sličnom ali nenovinarskom delatnošću, šta je to čime se oni bave? U kakvom je odnosu njihov rad sa novinarskim, i da li se razlikuje od posla pravih novinara? Kakav bi moralni stav trebalo profesionalni novinari da zauzmu prema paparacima? Kako bi trebalo da postupaju prema njima?

Rezime

U ovom poglavlju smo ispitivali probleme novinarskog integriteta, koji su povezani sa ličnom privatnošću. Privatnost je nešto što je psihološki potrebno ljudima i što žele čak i pojedinci koji inače žude za publicitetom. Razmotrili smo meru u kojoj naša analiza novinarske etike i zahteva za relevantnim govorenjem istine u javnom interesu ponekad može da nalaže da novinari povrede nečiju privatnost. Kao što smo nastojali

da pokažemo, različiti pokušaji da se opravda apsolutna zaštita privatnosti ne mogu da izdrže kritiku.

Pa, ipak, pojam privatnosti nije apsolutan. Primetili smo da je u mnogim slučajevima teško da se utvrde standardi privatnosti koji bi služili kao čvrsta uputstva profesionalnim novinarima. Lako je utvrditi ekstremne slučajeve, ali oni nam ne mogu uvek pomoći da donesemo najbolje odluke o postupanju u nejasnim situacijama. To su prvenstveno situacije u kojima izgleda kao da postoji neko opravdanje za to da novinar povredi nečiju privatnost prilikom istraživanja činjenica i prikupljanja informacija u javnom interesu. Kriterijum koji smo predložili implicira da su povrede lične privatnosti bilo koje javne ili privatne ličnosti dopuštene, ali samo ako će to dovesti do dovoljno važnih informacija koje su zaista u interesu javnosti. Razmotrili smo jedan broj pojedinačnih slučajeva, u kojima se radi o potencijalnim povredama privatnosti, i ispitali smo etiku novinara koji izveštavaju o ličnostima i događajima na način koji krši ili se bar čini da krši pravo na privatnost. Najzad smo razmotrili i paparace kao ekstremni slučaj nametljivog „novinarstva" ili aktivnosti srodnih novinarstvu koje mogu dovesti do opasnih pa čak i tragičnih posledica, i koje, što je važnije, stoje kao jasni primeri eksploatacije slavnih ličnosti radi finansijskog dobitka, što se čini nekonzistentnim s moralnim ciljevima profesionalnog novinarstva.

Zaključili smo da je jedan od korisnih načina da se novinarska etika upravlja prema idealima poštovanja privatnosti taj da se sledi zlatno pravilo. Pitamo se da li bismo mi kao pojedinci želeli da se naše pravo na privatnost krši u određenim okolnostima, ako takvo kršenje ne bi na očigledan način doprinosilo cilju da se dođe do relevantnih informacija u javnom interesu. Naglašavajući relevantnost i izveštavanje u stvarnom javnom interesu, možemo stići do dovoljno upotrebljivog moralno opravdanog skupa uputstava za donošenje odluka o tome kada jeste, a kada nije moralno opravdano baviti se nekom novinarskom temu ne obazirući se na normalno poštovanje prema privatnosti druge osobe.

8 Objektivnost, subjektivna perspektiva i predrasude

U ovom poglavlju razmotrićemo složenije probleme istine u medijima. Ako je tačno da su novinari profesionalno obavezni da govore istinu o značajnim događajima, moramo da razmotrimo da li snose ikakvu dodatnu odgovornost za to da prepoznaju i nadvladaju psihološke činioce koji ometaju otkrivanje činjenica i izveštavanje o njima. Te smetnje značajno utiču na našu sposobnost da zadržimo objektivnost i izbegnemo upliv subjektivne perspektive i predrasuda. Posebno ćemo izdvojiti problem novinara koji su postali „deo priče", rušeći nevidljivu barijeru između subjekta izveštavanja i objektivnih činjenica o kojima treba izveštavati i prema njima sačuvati distancu neophodnu da bi se utvrdila istina. Iako svaki novinar stvari posmatra iz određenog ugla i mada neki mogu imati lične, političke, religijske i druge predrasude, nije nužno da njihovo izveštavanje zbog toga bude pristrasno u negativnom smislu te reči. Novinarima je, kad tragaju za istinom, moguće da prevladaju svoju individualnu tačku gledišta time što će postati svesni potencijalno negativnog uticaja perspektive i predrasuda i što će u svom profesionalnom radu pokušati da ih izbegnu.

Ideal objektivnosti

Mnogi novinari se ponose time što uspevaju da zadrže distancu, objektivnost i nepristrasnost u svom izveštavanju. Opšti princip je da novinari ne treba da „postanu deo priče". Setićemo se da je Džudit Miler, pomenuta u Slučaju 18 iz šestog poglavlja, dala ostavku na svoje mesto u *New York TImesu* baš zbog toga, tvrdeći da je postala deo priče o agentu CIA pošto je izašla iz zatvora na koji je bila osuđena zato što nije želela da oda svoj poverljivi izvor informacija. Ideal objektivnosti u novinskom izveštavanju izložili su Sibert [Siebert], Peterson [Peterson] i Šram [Schramm] u njihovom delu *Četiri teorije o štampi* (*Four Theories of the Press*):

> Širenje objektivnog izveštavanja u američkom novinarstvu ubrzalo je iščezavanje sprege štampe i političara i dovelo do promene prirode štampe koja je prestala da bude platforma za iznošenje mišljenja i postala informativni medij. Porast oglašavanja i potreba da se poveća tiraž takođe su doprineli opštem prihvatanju ideala objektivnosti. Novinski reporteri su mislili da njihov posao zahteva uzdržanost i distanciranost. Postali su posmatrači, a ne učesnici u dnevnim sporovima. Brižljivo su izbegavali svaki privid opredeljivanja ili iznošenja ocena. Vest je bila sirovi opis; mišljenja je trebalo oštro razdvojiti od vesti i većina američkih novina je iznošenje mišljenja prepustila piscima uvodnika. Teorija objektivnog izveštavanja postala je stvar profesionalnog ponosa među američkim novinarima koji su smatrali da je izveštavanje o „činjenicama dana" njihova jedina dužnost. U mnogim zemljama koje prihvataju principe liberalizma ta teorija nije naišla na opšte odobravanje, a u zemljama u kojima je štampa povezana s političkim partijama ideal objektivnosti nije baš cvetao.[1]

Zahtev da se zadrže novinarska nezavisnost i objektivnost, da se što je čvršće moguće drži činjenica, bitna je dopuna

1 Siebert, Peterson and Schramm, *Four Theories of the Press*, str. 60–61.

prevashodne moralne obaveze profesionalnih novinara da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu. Ako se novinari ne drže visokih standarda objektivnosti, ne možemo očekivati da će ostvariti kvalitet sadržaja vesti potreban za obavešteno donošenje odluka. Stoga novinari treba da budu svesni načina na koji kritička distanca i objektivnost u izveštavanju mogu da budu ugroženi, moraju da budu svesni potrebe da se ne upliću u priče o kojima izveštavaju niti da postanu njihov deo, kao i to da preduzmu praktične mere kako bi izbegli sve pretnje svojoj epistemičkoj nezavisnosti i integritetu, koje bi mogle da i bez njihovog znanja podriju novinarsku objektivnost.

Razmotrićemo izvesna filozofska pitanja povezana s ovim standardom novinarske etike u tri specifične oblasti izveštavanja: (1) savremeni elektronski fotožurnalizam koji gledaocima u realnom vremenu prenosi tekuće događaje i traži od novinara da budu fizički prisutni u događajima o kojima izveštavaju; (2) izveštavanje o krivičnim sudskim procesima, koje može da utiče na sudije i porotu a potencijalno i na presudu, što stoga može predstavljati uplitanje u događaje; (3) povezanost novinara s vojnim osobljem tokom vojnih operacija, čiji su nedavni primeri Drugi zalivski rat ili operacija „Sloboda Iraku" iz 2003, kada su novinari zajedno sa vojnicima odlazili na bojno polje. Usredsredićemo se na problem o tome kako da se zadrže distanca i objektivnost neophodni za otkrivanje istine o činjenicama, i kako da se odupire sklonosti da se izveštava iz ličnog ugla i pod uticajem predrasuda.

Neuplitanje u događaje o kojima se izveštava

Razmotrimo prvo pitanje o tome da li je istina da novinari krše svoje profesionalne etičke obaveze ako „postanu deo priče" o kojoj izveštavaju. Kao i u većini praktičnih problema, ni ovde se ne može dati jedan jedini odgovor, a načela i pravila na koja se u ovakvim stvarima poziva ne mogu se primeniti u strogom smislu u kojem su formulisana.

Nemoguće je da novinari koji se nalaze na mestima na kojima se odvijaju dramatični događaji, kao što su oni koji se

odigravaju za vreme rata, ne postanu deo dešavanja. Oni su neizbežno deo onoga što se zbiva prosto zato što su prisutni, a njihovo prisustvovanje događajima o kojima izveštavaju nužno postaje jedna od činjenica onoga što se dešava. Kad iskusni novinari izjavljuju kako ne žele da postanu deo priče, oni ipak imaju na umu nešto drugo. Ono što se nadaju da će izbeći jeste situacija u kojoj drugi novinari nalaze da je važno da izveštavaju o njima, jer tada samo njihovo prisustvo na mestu zbivanja postaje vest sama po sebi. Razlog zbog koga se u tome vidi problem jeste to što novinari tada više ne mogu lično da prate priču, jer teško da mogu objektivno da izveštavaju o jednoj tako subjektivnoj stvari kao što su oni sami.

Ta situacija postavlja zanimljive probleme razumevanja značaja novih medijskih tehnologija. Postojanje minijaturnih kamera skoro je neodoljiv podstrek novinarima da se nađu na mestu događaja kako bi mogli neposredno da šalju bujicu snimaka i komentara. Najsavremenije tehnologije elektronskog fotožurnalizma za reportere postaju snažan podsticaj da fizički postanu deo najdramatičnijih vesti kako bi obezbedili trenutno praćenje događanja uprkos njihovom principijelnom protivljenju neposrednoj upletenosti.

Počećemo da se bavimo ovim teškim temama prilazeći im sa stanovišta opštijih razmatranja o zahtevima koje treba zadovoljiti da bi izveštavanje bilo pouzdano. Pre svega, da li je istina da novinari uopšte mogu da zadrže apsolutnu objektivnost u tom smislu da neće postati deo događaja koje prate? Evo parodije novinarskog uplitanja, koja se ponekad može videti u komičnim skečevima: novinar ili urednik se, jednog dana kada nema nikakvih vesti, nagne kroz prozor i iz pištolja ubije slučajnog prolaznika, okrene se novinaru početniku i kaže: „Objavi ovo: Razulareni snajperista; grad u panici." Naravno, to je paradigma onoga što novinari *ne treba* da čine. Sasvim je sigurno da novinari ne treba da izazivaju događaje kako bi imali o čemu da izveštavaju, a naročito ne tako što će učiniti nešto što je intrinsično moralno rđavo. Međutim, ima manje očiglednih i manje moralno sumnjivih načina na koje novinari, mada teže da se drže moralnih principa profesionalne etike, ipak mogu da budu upleteni u događaje o kojima izveštavaju.

Mogu li novinari izbeći da ne izmene događaje o kojima izveštavaju samim svojim prisustvom? Znamo da se ljudi kad ih posmatraju često ponašaju drugačije nego inače, oni nameštaju, da tako kažemo, drugo lice za kameru kad znaju da su posmatrani. Isto tako, kad ljudi znaju da su predmet novinarske reportaže, oni često postupaju drugačije no što bi postupali da pažnja javnosti nije usmerena na njih. Te činjenice navode na pomisao o još jednom smislu u kojem novinari neizbežno postaju deo priča koje prate, uplićući se na izvestan način u događaje samim tim što su tu da bi prikupljali informacije.

Ovo nisu jedini načini na koje izveštači mogu da se upletu u događaje o kojima izveštavaju. Kad novinari napišu i objave svoje priče, osobe na koje se one odnose mogu da ih pročitaju ili odgledaju i da svoje buduće ponašanje izmene onako kako ga inače ne bi izmenili da reportaže nisu objavljene ili da ih oni nisu videli ili pročitali. Činjenica da je novinar izveštavao o događajima na izvestan način može da ima neposredan i ponekad dramatičan uticaj na tekuće i buduće događaje.

Razmotrimo, na primer, potencijalne efekte izveštaja o istrazi u kojem se kaže da će tužilac izdati nalog za hapšenje. Pretpostavimo da zbog toga subjekt istrage, videvši izveštaj na televiziji, beži iz zemlje da bi izbegao hapšenje. U tom slučaju, objavljivanje izveštaja je promenilo sled događaja. Novinari mogu da postanu deo priče koju prate ako budu bez svoje volje upleteni u sled događaja. U ekstremnim slučajevima to se može dogoditi kada izveštavaju o teroristima i drugim kriminalcima i pri tom budu ranjeni, ubijeni ili uzeti za taoce. U drugim slučajevima oni mogu nenamerno da utiču na događaje o kojima izveštavaju ako i samo njihovo prisustvo neočekivano ukaže na neku drugu aktivnost, kao što su vojni manevri, policijske racije ili proslava rođendana neke slavne ličnosti.

Posmatranje i izveštavanje, ako nam je stalo do preciznih značenja u primeni, neizbežno menjaju činjenice. To važi čak i u kvantnoj fizici, jer se ne mogu istovremeno odrediti i položaj i momenat čestice. U kvantnoj fizici, prema Hajzenbergovom [Heisenberg] principu neodređenosti, da bi se ustanovio bilo položaj bilo momenat čestice potrebna je fizička interakcija sa česticom, na primer, njen sudar sa nekom drugom česticom,

što utiče na česticu čiji položaj ili momenat želimo da utvrdimo, menjajući tačnu vrednost drugog parametra, tako da nikada ne možemo istovremeno znati oba. Isto to važi i na makroskopskom nivou prilikom posmatranja i izveštavanja u novinarstvu. Ako novinari smatraju moralno poželjnim da što je više moguće ograniče svoje uplitanje u događaje koje prate, važno je da pokušamo da shvatimo zašto oni to smatraju poželjnim idealom. Tada možemo da pokušamo da sledimo kognitivne i moralne implikacije ovog principa da bismo videli šta možemo da saznamo o pravom stavu koji novinari treba da zauzmu kad se nađu na mestu događaja koje prate. Šta je zapravo loše u tome da novinar postane deo priče?

Novinari oklevaju da se upletu u događaje koje prate zato što to krši zahtev objektivnosti. A objektivnost je, kao što smo već istakli, pretpostavka istine. Da bi bio istinski objektivan, posmatrač, a svakako i reporter, mora da zadrži izvesnu distancu od događaja kako bi mogao da o njima nepristrasno sudi. Mogu li da zadržim profesionalan stav i da iznesem objektivan novinski opis događaja povezanih s delovanjem neke grupe terorista ako oni ugrožavaju i mene lično? A šta ako mi njihovi ciljevi postanu toliko bliski da više nisam u stanju da procenim koliko su njihovi metodi surovi? Mogu li objektivno da izveštavam o političkim demonstracijama ako me sa sobom nosi kolona demonstranata, ako me privede policija, uzme mi otiske prstiju i pritvori me? Očigledno je da u ovakvim situacijama to ne mogu i da niko ne bi mogao objektivno da izveštava o događajima zato što će njegova zapažanja neizbežno biti obojena njegovim iskustvom i biti pod uticajem njegovih ličnih doživljaja.

Ta situacija je skoro ista kao i situacija koja bi uticala na stepen objektivnosti potreban da bi se iznelo pouzdano predviđanje budućih izgleda kompanije u kojoj posedujem veliki broj deonica. Ako su moji interesi na kocki, uključujući i moje emocionalne interese koji su rezultat neposrednog učestvovanja u događajima, tada kao novinar mogu biti psihološki ili na neki drugi način sprečen da objektivno izveštavam o događajima. Ako se ne može očekivati da ću objektivno izveštavati, neizbežno je dovedena u pitanje i moja sposobnost da govorim istinu. To je nesumnjivo u najmanju ruku najznačajniji deo razloga

zbog koga novinari imaju averziju prema učestvovanju u događajima o kojima treba da prikupljaju informacije i zbog koga imaju moralno ubeđenje da treba što je više moguće minimalizovati upletenost u događaje kako bi mogli da ispune svoju profesionalnu obavezu da istinito izveštavaju.

Međutim, u mnogim slučajevima novinarima nije fizički moguće da iz prve ruke saznaju informacije bitne za izveštavanje osim ukoliko, u znatnoj meri, ne postanu deo priče koju prate. Često im je nemoguće da iznesu pronicljiv opis događaja ako već na osnovu svog prisustva lično ne postanu deo činjenica neke priče. Moji utisci o političkim demonstracijama koje pratim biće manje objektivni ako ne ostanem po strani i prosto posmatram događaje kao da sam neka vrsta kamere i magnetofona. S druge strane, ako me polivaju iz šmrkova, udaraju, hapse, uzimaju mi otiske prstiju i šalju u zatvor, tada bih kao novinar imao jedinstvenu perspektivu koju bih mogao da iskoristim da bih javnosti pomogao da shvati događaje o kojima izveštavam, što ne bi bilo moguće da nisam lično u njima učestvovao. Stoga ovde imamo jednu drugačiju vrstu dileme koja se postavlja pred novinarsku etiku. Reč je o sukobu između imperativa da se maksimalizuje relevantno govorenje istine, da se prikupi što je više moguće korisnih informacija, s jedne, i potrebe da se sačuva objektivnost time što se neće postati deo priče o kojoj se izveštava, s druge strane. Reč je o dilemi da informacije, koje zahteva princip maksimalizovanja relevantnog govorenja istine, mogu da budu i produbljene neposrednim ličnim iskustvom i osiromašene usled nedostatka objektivnosti do koga dolazi ako novinari postanu deo priče.

Problem postaje značajan kad u obzir uzmemo izveštavanje o velikim događajima, kao što je rat. Tada, kao što smo istakli, novinarevi instinkti i lična i profesionalna lojalnost mogu biti podeljeni na upravo opisani način. Novinari, s jedne strane, moraju da sačuvaju svoju objektivnost i nezavisnost od interesa učesnika u događajima o kojima izveštavaju da bi mogli da govore istinu. Pa, ipak, novinari će biti takođe duboko lično upleteni kad se radi o izuzetno značajnim događajima, kao što je učešće njihove zemlje u ratu. Nije razumno očekivati da će novinari

moći u punoj meri da izveštavaju o izvesnim događajima osim ukoliko nisu fizički prisutni, te stoga potencijalno u opasnosti da postanu deo priče. To je praktična, a ne logička dilema. Kao u slučaju većine praktičnih dilema, rešenje se može naći zdravim razumom i uvek polazeći od cilja date aktivnosti. Grubo pravilo bi bilo da novinari moraju da se približe događajima toliko da mogu da prikupljaju informacije ne postajući sami neposredni učesnici. To je prvenstveni razlog zbog koga je novinarima zabranjeno da nose oružje čak i kad prate događaje u opasnim ratnim uslovima. Oni ne smeju da nose oružje kako ne bi bili pomešani sa borcima i kako ne bi došli u iskušenje da upotrebe oružje, postajući na taj način neposredni učesnici, a ne puki posmatrači. Pa, ipak, granica između ova dva ekstrema, potpunog neučestvovanja i postajanja ne samo delom priče već samom pričom, veoma je tanana i profesionalni novinari moraju da nauče kako da je odrede. To mogu najbolje da učine koristeći praktičnu mudrost i postupajući u datim uslovima na način koji će im omogućiti da prikupe što je više moguće korisnih informacija a da ne postanu toliko čvrsto povezani sa događajima da postanu predmet izveštavanja drugih novinara.

Treba da očekujemo da će novinari kao pogrešiva ljudska bića ponekad u tom teškom zadatku načiniti grešku. Međutim, njihov cilj treba da ostane nepromenjen. Oni su profesionalno obavezni da ostvare delikatnu ravnotežu između toga da budu toliko udaljeni od događaja da nisu u stanju da prikupe potrebne informacije, i toga da budu toliko potpuno i neposredno umešani u događaje da nisu u stanju da o njima izveštavaju s dovoljnom psihološkom distancom i objektivnošću koji bi omogućili veran opis događaja. Nalazimo da između ovih ciljeva postoji napetost koja može dovesti do pucanja u slučaju ratnih dopisnika. Voren P. Strobel [Warren P. Strobel] u svojoj knjizi *Najnovija spoljna politika: uticaj medijskih vesti na mirovne operacije* (*Late-Breaking Foreign Policy: The News Media's Influence on Peace Operations*), koju je objavio Mirovni institut Sjedinjenih Država, ukazao je na problem objektivnosti novinara koji izveštavaju o ratnim zverstvima. On posebno ističe rat u Bosni posle raspada bivše Jugoslavije početkom devedesetih godina prošlog veka:

> Rat u Bosni otvorio je dubok raskol u novinarskoj zajednici oko pitanja najosetljivijeg za izveštača – pitanja objektivnosti. Profesionalni etos objektivnosti reportera i uloga koje on ponekad ima a koje su u neskladu sa ovim etosom izrazio je Bernard Koen [Bernard Cohen] u svojoj studiji o štampi i spoljnoj politici. Skoro svi novinari s kojima sam razgovarao, koji su pratili rat u Bosni, priznali su mi da su im divljačke borbe, kao i različiti pogledi spoljašnjeg sveta na sukob nametnuli ponekad bolno preispitivanje vlastite uloge i ponašanja. Ovo osećanje je ključno za ispitivanje odnosa medija prema mirovnim operacijama zato što pozadinu mnogih mirovnih operacija predstavljaju krvavi etnički sukobi, zverstva pa čak i genocid, a veoma je verovatno da će tako biti i u budućnosti. Rasprava oko Bosne se ponovila, mada u prigušenijem obliku, u slučaju Ruande. Ovde je ključno pitanje *zverstava*. Mada prikazivanje zverstava u informativnim medijima ne dovodi automatski do značajnih promena u politici Sjedinjenih Država, optužba da su mediji onima koji donose političke odluke i javnosti pogrešno prikazali sukob jeste ozbiljna optužba.[2]

Strobela ne brine mogućnost da se reporteri nađu pod vatrom neprijatelja. Opasnost leži u tome da bi novinari mogli žrtvovati svoju profesionalnu dužnost da budu objektivni posmatrači i da ostanu neumešani u događaje o kojima treba da izveštavaju, time što će biti psihološki uvučeni u događaje tako da to utiče na njihov sud o činjenicama. Lako nam je da zamislimo kako ta mogućnost predstavlja još veću pretnju novinarevoj nepristrasnosti od neposrednog fizičkog uplitanja kad su novinari svedoci događaja koji su u drastičnom neskladu s njihovim vrednostima ili vrednostima njihove kulture.

Treba samo da zamislimo da reporteri u Bosni ili Ruandi, videvši monstruozne surovosti koje su počinili borci jedne strane, postanu toliko zgađeni onim što su videli i čuli da više nisu u stanju da se ne svrstaju moralno i intelektualno na jednu od

2 Strobel, *Late-Breaking Foreign Policy*, str. 103.

sukobljenih strana dok pokušavaju da prikupljaju informacije i da izveštavaju o činjenicama. Nije teško zamisliti kako se to događa. Strobel se poziva na lično svedočanstvo novinara u ovakvim situacijama, koji su otkrili, možda i na svoje vlastito iznenađenje, kako njihova objektivnost nestaje posle ovakvih iskustava ratnih užasa. Implikacija je da novinari kojima je stalo do profesionalne etike novinarskog zanata treba da budu svesni mnogih načina na koje mogu biti ugroženi objektivnost i delotvornost u iznošenju istine, kao i tananih načina na koje novinari mogu postati deo priče time što će u događaje biti uvučeni na moralno-psihološkom planu, čak i ako ni prstom nisu mrdnuli da bi u njima na drugi način učestvovali.

U meri u kojoj savremene komunikacije omogućavaju novinarima da na licu mesta zabeleže ovakve događaje i u meri u kojoj postojanje tehnologije stvara tražnju da se novinari i snimatelji slike i zvuka bave fotožurnalizmom na licu mesta, snimanje fotografija i video-snimaka samo po sebi dovodi do neizbežnog kršenja principa da novinari ne treba da budu upleteni u događaje o kojima izveštavaju. I za sve druge koji učestvuju u procesu pripremanja vesti, za one koji zapravo postaju skoro svedoci dramatičnih i često potresnih događaja dok pregledaju i uređuju snimljeni materijal radi prikazivanja, rezultat je praktično isti. Kako bi moglo da bude drugačije, možemo da se zapitamo, kada smisao korišćenja novih tehnologija radi proizvodnje uzbudljivijih informacija leži u tome da se ti događaji učine življim i stvarnijim gledaocima kod kuće. Kako bi moglo biti drugačije kad profesionalni etički standardi obavezuju novinare da maksimalizuju svoja otkrića i izveštavanje o relevantnim događajima u javnom interesu? Ako već ne možemo uvek da izbegnemo to da izveštači postanu umešani u tekuće događaje kad želimo da budemo adekvatno obavešteni o njima i ako nove informacione tehnologije sve više potiru distinkciju između novinarske distanciranosti i uplitanja u relevantne događaje, svi mi moramo bar da pokušamo da postanemo svesniji ideala kojima novinari treba da teže i mere u kojoj su tehnološka sredstva elektronskog doba u stanju da izmene, oblikuju i potencijalno iskrive informacije koje treba da nam pomognu da shvatimo tekuće događaje.

Slučaj 24

Kanadska radio-korporacija o Teriju Milevskom

Sledeći odeljci uzeti su iz saopštenja Kanadske radio-televizijske korporacije (Canadian Broadcasting Corporation – CBC) „O odgovoru Marsela Pepana [Marcel Pépin], ombudsmana Francuske službe, na žalbu g. Pitera Donola [Peter Donolo] o načinu na koji su CBC i njen novinar Teri Milevski [Terry Milewski] pratili sastanak APEC-a", od 23. marta 1999. godine.

> Važno je da se razjasni da CBC, ispitujući ranije žalbe g. Donola, nije došao do zaključka da se zaista radilo o očiglednoj pristrasnosti, niti je tvrdio da je zaista došlo do kršenja etičkih obaveza.
>
> CBC je preduzeo ono što je preduzeo da bi izbegao situaciju koja bi s razlogom mogla da navede na zaključak o pristrasnosti. Ombudsmanov izveštaj potvrđuje da je to bilo u skladu sa CBC-ovim Novinarskim standardima i običajima. Štaviše, ombudsman se slaže da su okolnosti „zaista mogle da kod dobronamernih ljudi" dovedu do ovakvih shvatanja.
>
> Verujemo da kanadska javnost od CBC-a očekuje samo najviše moguće novinarske standarde, a to su standardi kojih smo se držali u ovom slučaju.
>
> Treba istaći da je Teri Milevski prestao da prati APEC tri dana pre nego što je iz kancelarije premijera stiglo prvo pismo sa žalbama, zato što je Nadzorni odbor CBC-a zaključio da je on postao deo priče.

PITANJA

1. Kakav je značaj činjenice da je Milevskom oduzeto praćenje događaja pošto se došlo do zaključka da je postao isuviše neposredno upleten u njih?
2. Istražujte malo sami kako biste otkrili šta je to tačno Milevski učinio što je opravdavalo činjenicu da mu je oduzeto izveštavanje o APEC-u posle Donolovih žalbi. Da li je zaslužio da bude odstranjen? Da li je CBC bio isuviše

oprezan, isuviše spreman da uzme u obzir žalbe protiv Milevskog ili se ovde radilo o legitimnoj primeni principa novinarske etike?

3. Na koji je tačno način Milevski postao „deo priče" prema sudu CBC-a?
4. Da ste urednik Milevskom, šta bi mu savetovali da učini kako bi izbegao da mu bude oduzeto izveštavanje o APEC-u? Da li se ovaj ishod mogao sprečiti?
5. Da li bi i sami novinari trebalo da osećaju da je bolje da prekinu da prate priču s kojom su postali isuviše povezani?

Novinari i vojska

Najzad ćemo preći na pitanje objektivnosti novinara u doba rata. Već smo se bavili uticajem fotožurnalizma i video-snimaka snimljenih na licu mesta na javnu politiku i motivaciju novinara da postanu deo priče time što će sa svojom opremom biti prisutni na licu mesta prateći događaje uživo. Sada ćemo pažnju usmeriti na upletenost novinara u vojne akcije povezane sa nedavnim odlukama američke vojske da novinare „pridruži" vojnim jedinicama kako bi mogli da prate ratne događaje iz perspektive običnog vojnika. Ovo je nov naziv za praksu koja postoji još od američkog Građanskog rata. Pa, ipak, ta praksa nas suočava s mnogim moralnim pitanjima, na koja su dati odgovori i za i protiv, i moraćemo da ispitamo sve argumente povezane s predlogom da se novinari integrišu u vojne jedinice angažovane u prvim borbenim redovima na bojnom polju.

Slučaj 25

Uputstvo Pentagona o „pridruženim" novinarima u Drugom zalivskom (iračkom) ratu

Da bismo počeli podrobnu raspravu o pitanjima novinarske etike povezanim sa pridruživanjem novinara vojnim jedinicama, prenećemo odlomke jednog dokumenta Pentagona u kojem je objavljena odluka iz februara 2003. da se novinari pridruže vojnim jedinicama u predstojećem ratu u Iraku. Taj dokument je značajan kao

svedočanstvo o odanosti vojske ne samo svojim interesima u vođenju rata već i slobodi štampe i prisustvu novinara na bojnom polju. Jedan značajan odeljak dokumenta kaže sledeće:

„PREDMET: SMERNICE JAVNE POLITIKE (PUBLIC AFFAIRS GUIDANCE – PAG) O PRIDRUŽIVANJU MEDIJA VOJNIM JEDINICAMA TOKOM MOGUĆIH BUDUĆIH OPERACIJA U OBLASTI ZA KOJU JE ODGOVORNA (AREA OF RESPONSIBILITY – AOR) AMERIČKA CENTRALNA KOMANDA (CENTRAL COMMANDS – CENTCOM).

POZIV NA: REF. A. SECDEF MSG, DTG 172200Z JANUAR 2003, PREDM: SMERNICE JAVNE POLITIKE (PAG) ZA POKRETE JEDINICA U OBLASTI DEJSTAVA POD KOMANDOM CENTCOM-a U MOGUĆIM BUDUĆIM OPERACIJAMA.

1. SVRHA

OVAJ DOKUMENT SADRŽI UPUTSTVA, POLITIKU I PROCEDURE ZA PRIDRUŽIVANJE NOVINARA VOJNIM JEDINICAMA TOKOM MOGUĆIH BUDUĆIH OPERACIJA U OBLASTIMA OPERACIJA POD AMERIČKOM CENTRALNOM KOMANDOM (CENTCOM AOR). ONE SE MOGU PRILAGODITI ZA KORIŠĆENJE U OBLASTIMA OPERACIJA POD CENTRALNOM KOMANDOM DRUGIH SAVEZNIČKIH SNAGA.

2. POLITIKA

2. A. POLITIKA MINISTARSTVA ODBRANE (DEPARTMENT OF DEFENCE – DOD) O MEDIJSKOM PRAĆENJU BUDUĆIH VOJNIH OPERACIJA JESTE TO DA ĆE MEDIJI IMATI DUGOROČAN, MINIMALNO OGRANIČEN PRISTUP AMERIČKIM VAZDUŠNIM, PEŠADIJSKIM I POMORSKIM SNAGAMA PREKO PRIDRUŽENIH NOVINARA. PRAĆENJE BUDUĆIH VOJNIH OPERACIJA OD STRANE MEDIJA U VELIKOJ ĆE MERI OBLIKOVATI MIŠLJENJE JAVNOSTI O NACIONALNOJ BEZBEDNOSTI DANAS I U GODINAMA KOJE DOLAZE.

TO VAŽI ZA JAVNOST U SJEDINJENIM DRŽAVAMA, ZA JAVNOST SAVEZNIČKIH ZEMALJA, ČIJE RASPOLOŽENJE MOŽE DA UTIČE NA POSTOJANOST NAŠE KOALICIJE, KAO I ZA JAVNOST U ZEMLJAMA U KOJIMA ĆE SE VODITI OPERACIJE, ČIJE MIŠLJENJE O SJEDINJENIM DRŽAVAMA MOŽE DA UTIČE NA TROŠKOVE I TRAJANJE NAŠEG ANGAŽOVANJA. NAŠ KONAČAN STRATEŠKI USPEH U DONOŠENJU MIRA I BEZBEDNOSTI OVOM REGIONU BIĆE OMOGUĆEN

Izveštavanje u doba rata

Ovaj dokument Pentagona pruža zadivljujući pogled na najnoviji stav američke vojske prema novinskom izveštavanju o ratnim zbivanjima. Mada dokument nismo preneli u celini, odlomci pružaju prilično tačan utisak o meri u kojoj su vojni planeri pokušali da anticipiraju činioce relevantne za odluku da se novinari pridruže vojnicima na bojnom polju.

U ovom predlogu otkrivamo pokušaj bar naizgled da se pomire interesi slobodne štampe sa interesima vojske koja ima svoje sopstvene odgovornosti. Broj pridruženih novinara, koje vojska i štampa nazivaju „pridruženjaci", dostigao je sedam stotina u Drugom zalivskom ratu u Iraku. Razlog koji je vojska iznela za uvođenje pridruženih novinara u svoje jedinice otkriva mnogo toga. Glavni argument je to da dovodeći novinare na mesto aktivnih borbi vojska objavljuje da se nada da će omogućiti „DUGOROČAN, MINIMALNO OGRANIČEN PRISTUP" novinara borbenim dejstvima i borcima, kao i „NEPOSREDNOST" koja novinarima treba da omogući da iznesu „ČINJENIČKI OPIS" ratnih događaja, ono što se naziva i „NAŠOM PRIČOM DOBROM ILI LOŠOM", u službi demokratskih ideala.

Sve to zvuči doista plemenito. Ne bi trebalo da postanemo nepotrebno cinični o ciljevima koje je vojska imala kada je novinare pridružila vojnim jedinicama da bismo se zapitali da li u ovom postupku, kao i u većini praktičnih stvari, postoje dublje moralne nejasnosti i sukobi interesa, pa čak i moralne dileme. Faktor bezbednosti je istaknut i očigledno prisutan u razmišljanjima vojnih planera. Oni su prirodno zabrinuti, kao uvek u doba rata, da će novinari objaviti pogrešnu vrstu informacija koje bi mogle da umanje sposobnost vojske da svoje operacije vodi efikasno i s najmanje gubitaka. Ima i nekih začuđujućih odredbi, na primer, zabrana korišćenja veštačkog fotografskog osvetljenja u izvesnim uslovima, što je verovatno nužno da bi se izbeglo da pažljivi neprijatelj otkrije položaj jedinica, ili njihovu snagu i brojnost. Novinari ne mogu da rade sve što žele kad prihvate mogućnost da budu pridruženi jedinicama na bojnom polju. Oni moraju da se pridržavaju izvesnih

racionalno opravdanih pravila radi vlastite bezbednosti i bezbednosti vojnog osoblja. Traži se i da budu vakcinisani protiv određenih bolesti, da se oblače na određeni način (kao neborci sa zaštitnom opremom), da ne nose oružje i slično. Oni moraju da se pridržavaju i profesionalnih smernica i ne smeju da postanu „deo priče", i to ne samo tako što će u društvu vojnika izbegavati izvesne fizičke aktivnosti, čuvajući svoj status neboraca, već i tako što neće objavljivati izvesne vrste informacija koje bi mogle da utiču na tok vojnih operacija i da promene, nagore, ishod događaja. Stoga situacija novinara pridruženih vojnim jedinicama nije u principu toliko različita od odgovornosti novinara koji izveštavaju o nekom krivičnom procesu. Imamo posla sa istim skupom osnovnih novinarskih etičkih ideala i s njihovom praktičnom primenom.

Iskustvo novinara koji su bili pridruženi vojnim jedinicama u ratu u Iraku čini se da je, uopšte uzev, pozitivno s novinarske tačke gledišta. Novinari su izjavljivali da su imali jedan ranije nepoznat stepen znanja iz prve ruke dok su se kretali sa trupama u borbi, što im je dalo do tada nezamisliv uvid u iskustva vojnika u borbi, tako da su mogli da to iskustvo u nekom obliku prenesu svojim čitaocima i gledaocima i da im pomognu da razumeju tok rata i događaje na neposredan način. Prirodno je da slobodno i demokratsko društvo smatra da je u njegovom interesu da javnost bude što je više moguće obaveštena o tako značajnim događajima kao što je držanje njegovih vojnika u ratu. Javnost definitivno ima pravo da zna, uz izvesna ograničenja, šta se dešava na bojištu i da li je vojska verna nacionalnim vrednostima. Zvanično objašnjenje pridruživanja novinara trupama u ovom jasno teži da ispuni te visoke političke ciljeve.

Profesionalni novinari su često isticali da je, otkako je započet program pridruživanja, ta odluka zauvek promenila budućnost ratnog izveštavanja. Da li je to promena nabolje ili nagore verovatno će ostati sporno, posebno ako budući sukobi u kojima će se upražnjavati pridruživanje donesu brojnija i raznovrsnija iskustva u brojnijim i raznovrsnijim situacijama na bojištu.

Međutim, za gledaoce kod kuće bilo je nesumnjivo značajno da budu svedoci, kao što su bili u proleće 2003, prenosa uživo

sukoba na iračkom ratištu između američkih i koalicionih snaga i snaga vernih Sadamu Huseinu. Često su video-snimci bili nejasni i veoma digitalizovani, nudeći pogled na rat u pustinji viđen složenim okom insekta. Pa, ipak, video-prenos je omogućio gledaocima da vide kako stvari izgledaju s tačke gledišta vojnika koji velikom brzinom putuje pustinjom u tenku ili oklopnom vozilu s jednog poprišta sukoba na drugo. Truckanje i prekidanje mozaičkih snimaka s bojnog polja i grmljavina artiljerije samo su doprinosili osećanju realnosti i neposrednosti, koje je tada prvi put u istoriji ratovanja i novinarstva bilo postignuto u takvoj meri.

Ne moramo o ovome dugo da razmišljamo da bi počele da nas brinu moralne implikacije pridruženog izveštavanja. Da li će to veličati rat, učiniti ga nečim nalik na video-igricu, te stoga trivijalnim i manje stvarnim, preobrazivši užase rata u zabavu ili infozabavu,* kako je počelo da se govori? Ili će pridruženo izveštavanje rat učiniti tako stvarnim, neposrednim i odvratnim da će slobodni građani početi da uskraćuju svoju moralnu i političku podršku ulasku zemlje u vojni sukob? U oba slučaja, da li bi to bilo moralno dobro, rđavo ili neutralno i indiferentno? Šta bi trebalo da mislimo o tim novim mogućnostima i izazovima izveštavanja sa bojnog polja? Moramo da sačekamo i vidimo kakve će konačne implikacije imati ova politika. Pa, ipak, ukoliko je cilj profesionalnog novinarstva da se maksimalizuje relevantno iznošenje istine o značajnim događajima, i ukoliko pridruživanje doprinosi tom cilju, složićemo se da ono predstavlja novo oruđe i nov metod prenošenja činjenica o vojnim sukobima koji ratnim dopisnicima omogućavaju da bolje ispune svoju profesionalnu dužnost i ostvare temeljni moralni zahtev novinarske etike da se iznese što je više moguće istinitih informacija o značajnim događajima u javnom interesu, u skladu s njihovim drugim vrednostima i prioritetnijim moralnim obavezama. Biti prisutan na bojištu, kretati se sa trupama, videti ono što one vide, živeti onako kako one žive, može očigledno da pomogne pripadnicima slobodnog društva da budu bolje obavešteni o vojnim akcijama svoje zemlje.

---

* *Infotainment* – kovanica od engleskih reči *information* i *entertainment* – prim. prev.

Potencijal pridruživanja za kontrolu, cenzuru i propagandu

Zar ne postoji i naličje pridruživanja? Zar ne postoje načini da se pridruživanje iskoristi da bi se kontrolisao sadržaj novinskih izveštaja u ratno doba, što bi zapravo ograničilo slobodan protok informacija koje bi inače bile dostupne novinarima koji pokušavaju da utvrde činjenice?

Još nije doneta presuda o problemima koje pridruživanje postavlja pred novinarsku etiku. Na osnovu iznetih zamerki i pitanja upućenih toj politici i njenom sprovođenju, ipak možemo da nazremo neke od verovatnih problema i grube obrise budućih rasprava i sporova o korišćenju pridruženih novinara kao izvora izveštavanja u ratu. Ideja o tome da se novinari zaštite na taj način što će biti zajedno sa vojnicima tokom sukoba čini se pozitivno motivisanom, ali ona takođe nosi i mogućnosti zloupotrebe.

U periodu od januara 1992. do septembra 2003. poginulo je 569 novinara prateći događaje širom sveta, često u izuzetno opasnim uslovima. Od njih je 275 poginulo na ratnim poprištima, a 46 novinara je ubijeno dok su pratili događaje na iračkom ratištu, od januara 2002. do aprila 2003. Samo je u Iraku 2003. ubijeno 14 novinara, 24 novinara 2004, a do kraja 2005. još 22. Ovi gubici nisu samo lična tragedija, već predstavljaju i rasipanje krajnje vrednog društvenog resursa, znanja, obrazovanja i iskustva koje profesionalni novinari koriste da bi preneli informacije javnosti. U meri u kojoj pridruživanje može da spase život nekim novinarima, ono ima moralnog opravdanja. Ali pitanje je da li se tom prilikom novinari odriču svog novinarskog integriteta i nezavisnosti radi bezbednosti i neposrednog iskustva života sa trupama koje su aktivno angažovane u borbama.

Kao nagoveštaj potencijalnih problema možemo navesti prigovor pojedinih kritičara o tome da pridruživanje daje vojsci lak način da kontroliše ono što novinari vide i čuju, te stoga i ono o čemu mogu i o čemu ne mogu da izveštavaju. Kao prvo, u ratu u Iraku 2003. pridruživanje je bilo dozvoljeno samo američkim i britanskim novinarima, ali ne i novinarima zemalja koje nisu podržale ratne napore koalicije. Posebno je novinarima iz Francuske, Nemačke i Rusije bio uskraćen pristup informacijama

koje su bile na raspolaganju američkim i britanskim reporterima. Još uvek nije jasno da li je ovo nešto moralno nedozvoljeno ili je naprosto činjenica koju bi većina država trebalo da očekuje, već prema tome da li su uključene u određeni vojni poduhvat. To je nešto što mogu da dožive i britanski i američki novinari koji bi želeli da izveštavaju o vojnom angažovanju neke zemlje, koje američka i britanska vlada ne podržavaju. Možda su ograničenja novinarskog pristupa informacijama obična diplomatska odmazda do koje dolazi na raznim nivoima spoljnopolitičkih odnosa. Ostaje da se vidi da li će i druge države prihvatiti politiku pridruživanja novinara vojnim jedinicama i da li će omogućiti pridruživanje samo novinarima određenih zemalja. Pa, ipak, ograničavanje pridruživanja samo na novinare povlašćenih država ostaje jedna strana primene ove politike u ratu u Iraku, kojoj su prirodno zamerke upućivali i novinari drugih neutralnih država. Isključivanje novinara izvesnih država iz privilegija koje pruža pridruživanje (koje omogućava najbolju informisanost) izražava uznemirujući nedostatak saradnje između vlada u pogledu slobodnog i neometanog prikupljanja vesti. Ono biva samo pojačano brigom zbog otkrivanja i objavljivanja osetljivih vojnih informacija kad novinari iz mnogih država žele da izveštavaju o ratnim događajima prateći oružane snage neke države u borbenim akcijama.

Mada pridruživanje na neki način nudi novinarima potpuniju sliku sukoba no što bi je mogli dobiti na drugi način, postoje i nedostaci. Pridruženi novinari većinom stižu samo tamo gde ih vojska odvede, te stoga vide i čuju samo ono što im vojska dopusti. Odredbe navedenog dokumenta o pridruženim novinarima jasno kažu da oni ne mogu da se služe vlastitim prevozom, već moraju da se kreću samo sa vojskom. Razumno je smatrati da se to zahteva radi njihove bezbednosti, a možda i da bi vojne operacije ostale u tajnosti, ali to je i jedno ograničenje za koje se može misliti da u slučaju pogrešne primene politike pridruživanja lako obezbeđuje kontrolu nad činjenicama koje novinari mogu da prikupe i o kojima su u stanju da izveštavaju. Na taj način to omogućava usmeravanu cenzuru, pa čak i propagandu ratnih napora, a ne objektivno i nepristrasno izveštavanje koje se zahteva od profesionalnih novinara.

Druge moralne sumnje se odnose na sadržaj izveštaja pridruženih novinara. Mnoge strane izveštavanja zavise od izuzetnih komunikacionih i fotožurnalističkih tehnologija kojima raspolažu savremeni reporteri, od kojih su mnogi u stanju da prenose tekuće događaje direktno sa ratišta. Šta bi se dogodilo, pitaju se neki novinari i kritičari, i šta bi o tome trebalo da mislimo ako se dogodi, kad se prvi put na televiziji uživo vidi smrt vojnika na bojnom polju? Kakve bi bile posledice i šta bi trebalo da bude profesionalni etički odgovor ako ljudi na televiziji gledaju svoje sinove i kćeri u direktnom prenosu u borbi, i vide kako su ranjeni, ili zarobljeni pa čak i ubijeni? Da li bi takvi događaji, ako se dopusti da do njih dođe, imali porazan uticaj na sposobnost slobodnog društva da vodi rat, na standarde novinarske prakse i novinarske etike, ili na meru u kojoj je vojska spremna da pridruženim novinarima omogući da slobodno i u direktnom prenosu izveštavaju s bojnog polja o svemu što vide dok se kreću zajedno sa trupama angažovanim u borbi na život i smrt sa neprijateljima? Ako vojska donese odluku da takvi prenosi uživo treba da se odlože dok ih ne pregledaju, i u nekim slučajevima ne prirede i ne montiraju vojne vlasti na osnovu vojnih kriterijuma u pogledu sadržaja, da li bi to predstavljalo legitimno uskraćivanje informacija u ratno doba ili bi predstavljalo moralno nedopustivi oblik cenzure štampe?[4]

Šta, na kraju, da zaključimo o pridruživanju novinara vojsci u ratnim sukobima i o profesionalno-etičkim principima distanciranosti, objektivnosti kao i o pravilu da novinari ne treba da postanu deo priče? Uopšte uzev, pretpostavlja se da novinari treba da sačuvaju objektivnost kao preduslov istinitog izveštavanja. Pretpostavlja se i to da ne treba da postanu deo priče ukoliko to ima tendenciju da umanji sposobnost novinara da objektivno izveštavaju o činjenicama.

Za pridruživanje vojnim jedinicama novinari plaćaju epistemičku cenu. Pri pridruživanju se gubi jedan elemenat objektivnosti, zato što postoji tendencija da se novinari združe sa vojnim

4 Različiti pogledi, pozitivni i kritički, o pridruživanju novinara vojnim jedinicama u Iraku mogu se naći u: Katorsky and Carlson, *Embedded*, kao i u: Atkinson, *In the Company of Soldiers*. U dopunske izvore o ratu spada kompilacija Rojtersovih dopisnika, *Under Fire*; kao i delo koje je priredilo uredništvo časopisa *Time*, *21 Days to Baghdad*; i izdanje televizije NBC, *Operation Iraqui Freedom*.

osobljem s kojim provode vreme pod teškim uslovima, i od kojih svakodnevno zavisi njihova bezbednost na ratištu. Zamislivo je da bar neki novinari mogu tako snažno da se identifikuju s vojnicima da više nisu u stanju da njihove postupke posmatraju kritički i objektivno, te stoga u izvesnoj meri više nisu u stanju da iznose maksimalnu moguću istinu na šta su novinari profesionalno moralno obavezani. Opasnost po kvalitet izveštavanja, koja potiče od pridruživanja novinara vojnim jedinicama, ne mora da se sastoji u tome što bi vojska suviše budno pratila kuda se novinari kreću i šta vide i o čemu su u stanju da izveštavaju u doba rata, već u tome da novinari, čvrsto se zbratimivši s vojnicima, mogu početi da stvari posmatraju s tačke gledišta vojnika tako da nisu u stanju da kritički sude o njihovim postupcima.

U tom smislu pridruženi novinari mogu da postanu deo priče o kojoj treba da izveštavaju, što može negativno da utiče na njihovu sposobnost da vide stvari onako kako bi ih inače videli da nisu bili toliko čvrsto povezani sa vojskom. Ovo može biti mala cena koju treba platiti za mogućnost da se približe borbama i da izveštavaju o onome što vojnici doživljavaju na bojnom polju. Profesionalni novinari, koji su svesni te opasnosti i koji su spremni da budno čuvaju svoju moć kritičkog objektivnog prosuđivanja, mogu biti pridruženi a da ne postanu deo priče u toj meri da više nisu u stanju da kritički procene i objektivno izveštavaju, bilo to dobro ili loše, o događajima čiji su fizički deo postali. Ako sami pridruženi novinari budu ranjeni, ubijeni ili zarobljeni, oni ne moraju neizbežno da postanu deo priče o kojoj pokušavaju da izveštavaju, već deo druge priče o kojoj će pisati drugi novinari.

Jedan nedavni žalostan događaj koji ilustruje neprekidnu fizičku opasnost kojoj su izloženi novinari u nestabilnim političkim situacijama bilo je zarobljavanje i hladnokrvno pogubljenje tridesetosmogodišnjeg novinara *Wall Street Journala* Danijela Perla [Daniel Pearl]. Perl je pisao o radikalnim islamskim grupama u Karačiju i bio pozvan na tobožnji razgovor sa muslimanskim fundamentalistima 23. januara 2002, kada su ga oteli i mesec dana kasnije, 22. februara, pogubili.[5]

5 Opis činjenica povezanih sa Perlovim ubistvom može se naći u delu popularnog francuskog filozofa Levija [Levy], *Who Killed Daniel Pearl?*

Novinarstvo je opasno zanimanje, i novinari na vatrenoj liniji trebalo bi da preduzmu sve razumne mere opreza prilikom prikupljanja informacija. Želja da se ne postane deo priče opravdana je, ali ne bi trebalo da spreči novinare da se bave svojim poslom. Vrednosti distanciranosti, nezavisnosti i objektivnosti u izveštavanju u najbolju ruku važe za priče o kojima novinari izveštavaju, ne i za širu priču o avanturi savremenog čoveka u koju su uključeni svi ljudi pa i novinari i o opštem kovitlacu događaja u koje smo svi mi uhvaćeni, uključujući i novinare koji o njima izveštavaju. Kad se takve stvari dogode novinaru koji preživi ovo iskušenje, on postaje ekspertski izvor informacija o priči koja se bar delimično odnosi i na njega samog, a o kojoj drugi novinari treba da izveštavaju.[6]

Perspektiva i izveštavanje

Prelazimo sada na novi aspekt novinarske objektivnosti. U mnogim slučajevima, novinari, kao svi drugi epistemički subjekti, poput nas samih kad koristimo svoje obične kognitivne sposobnosti, mogu prosto da čuju i vide činjenice o kojima izveštavaju. Mogu da gledaju da bi videli da li je sneg beo, ili da, pročitavši novinski izveštaj, sami razgovaraju sa lekarima i drugim osobama da bi utvrdili da li se predsednik okliznuo u kupatilu ili nije.

6 Primer sa srećnim ishodom dogodio se pri kraju iračkog rata u proleće 2003. kada je novinar CNN-a (inače lekar) Sandžaj Gupta [Sanjay Gupta] poslat na front da bi izveštavao o vojnim bolnicama i podjednakom tretmanu američkih i iračkih vojnika povređenih u borbama. Gupta, koji je pored toga što je novinar pre svega talentovan neurohirurg, pozvan je da obavi više delikatnih operacija na mozgu na ratištu pod bolničkim šatorom. Da li ova situacija predstavlja moralno sumnjiv slučaj novinara koji je postao deo priče? Sigurno je da ne predstavlja, jer je Gupta postupao u različitim svojstvima: kao novinar koji je slučajno uz to i hirurg. Kasnije je pisao o svojim utiscima o tome kako izgleda biti lekar koji obavlja hirurške operacije u pustinji tokom ratnih operacija. Imajući u vidu njegovo znanje i veštinu kao i hitnost slučajeva, Gupta bi bio kriv kao lekar (sa neophodnim znanjima i iskustvom) da nije svoje sposobnosti posvetio ranjenima sa obe strane, samo na osnovu toga što kao novinar ne bi smeo da se umeša jer bi se lišio svoje novinarske objektivnosti. Taj razlog predstavlja odgovor i na moralne zamerke koje se upućuju izbegavanju da se postane deo priče u slučaju novinara koji su svedoci zločina ili neke katastrofe koja se može sprečiti. Oni su moralno obavezni da se umešaju u događaje, ne kao novinari i zbog svog profesionalnog iskustva i obaveza novinara, već kao građani i moralni subjekti sa prioritetnijim moralnim obavezama koje pretežu nad njihovom obavezom da zadrže distanciranost i status pukog posmatrača događaja o kojima treba da izveštavaju. Tada (u teoriji) drugi novinari, čuvajući novinarsku objektivnost, mogu umesto njih da izveštavaju o događajima u koje su se oni upleli.

Ove stvari su relativno lake. Ipak, postoje i slučajevi kod kojih se teškoće povećavaju srazmerno složenosti predmeta o kojima je reč. U njih često spadaju motivi i namere novinara kada potencijalno sukobljeni interesi mogu da iskrive izveštaje o činjenicama. Novinari se moraju čuvati naročito činilaca koji doprinose nenamernom unošenju neistina u njihove izveštaje. *Perspektiva* i *predrasuda* su dve takve potencijalne prepreke iznošenju istine u novinarstvu. Čak i ako sama istina nije ništa subjektivno već, kao što smo ranije istakli, objektivno slaganje iskaza i stanja stvari koje iskaz izražava, subjektivni sud o činjenicama otvara vrata mnogim problemima subjektivnosti u iznošenju istine.

Uzmimo primer perspektive. Postoji nekoliko različitih smislova perspektive koji su relevantni za govorenje istine uopšte i novinsko izveštavanje posebno. Možemo misliti na *opažajnu perspektivu* koja je stvar razlike u prostorno-vremenskoj lokaciji različitih subjekata koja može da dovede do razlika u tome kako oni opažaju iste događaje i stoga kako sude o njima. Ako A posmatra saobraćajnu nesreću sa ugla ulice, odnosno sa jednog mesta i pod jednim uglom, a B posmatra istu nesreću sa drugog mesta, možda sa prozora na četvrtom spratu s kojeg ima potpun pregled kretanja vozila na ulici kao i reakcija vozača i pešaka na vozila, tada A i B, imajući u vidu razliku u položajima i uglovima posmatranja, mogu doći do veoma različitih sudova o tome koje vozilo se brže kretalo, da li su vozači vodili računa o uslovima saobraćaja, da li je jedan pokušavao da zakoči, da li su oba vozača poštovala saobraćajne propise i tome slično, i konačno da li je jedan od njih verovatno odgovoran za nesreću.

Radi jednostavnosti možemo da pretpostavimo da su oba posmatrača podjednako kognitivno kompetentna i sposobna da na osnovu opažanja donesu dobre procene situacije. Pitanje postaje složenije čim, realističnije, dopunimo sliku i zapitamo da li oba posmatrača imaju podjednako dobar vid, ili je jedan od njih kratkovid, a drugi nije, da li su slepi za boje na isti ili različit način ili normalno opažaju boje, da li ima dima ili drugih potpunih ili delimičnih smetnji vizuelnom opažanju koje utiču na jednog, ali ne i na drugog subjekta, da li jedan pati od teške glavobolje ili je pijan dok je drugom u glavi bistro i tako dalje. Sve ove razlike između subjekata opažanja mogu da dovedu do ogromne razlike

u onome što oni opažaju i u onome što su u stanju da iznesu kao sadržaj svojih opažaja, čak i kad oboje iskreno i pošteno pokušavaju da saopšte samo istinu o činjenicama događaja kojem su prisustvovali kao svedoci onako kako veruju da se stvarno desio.

Političke i druge lične predrasude

Novinsko izveštavanje je podložno ne samo ograničenjima epistemičke perspektive koja potiču od prostorno-vremenske lokacije, kao i od kulturnih predispozicija novinara, već i onome što se uobičajeno naziva novinarskom *pristrasnošću* koja potiče od *predrasuda*. A pristrasnost je tendencija da se stvari interpretiraju i da se o njima izveštava na određeni način koji ide u prilog stanovištu koje novinar prihvata ili ne ide u prilog stanovištu koje novinar ne prihvata.

Kao i kod drugih slučajeva perspektive, predrasuda može biti bilo svesna bilo podsvesna. Gledamo televizijske izveštaje o političkim ličnostima, na primer, koji su jasno naklonjeni ovoj ili onoj stranci, čak i ako novinska agencija neprekidno ističe da svoje gledaoce informiše na uravnotežen i nepristrastan način. Sve tananosti pristrasnog novinskog izveštavanja mogu se naći u izveštajima ove vrste, ponovo bilo da je do toga došlo namerno bilo da sami novinari nisu svesni u kojoj su meri pristrasni prema ovom ili onom političkom gledištu. U načine na koje se manifestuju novinarske predrasude spadaju, ali nikako nisu ograničeni samo na njih, izbor tema koje će se pratiti ili prećutkivati, izbor fotografija na kojima neko izgleda dobro ili loše, izraz na novinarevom licu kad opisuje događaje u pogledu kojih gaji predrasude, sa smeškom kada govori o stvarima koje odobrava ili s izrazom omalovažavanja kada govori o uspehu osoba, političkih stranaka ili pokreta s kojima se ne slaže, izbor prateće muzike koja može imati nesvesno dejstvo na slušaoce i gledaoce u slučaju radio ili televizijskih emisija, kao i mnoga druga sredstva koja podsvesno mogu da usmere mišljenje gledalaca u smeru novinarevih predrasuda.

Pristrasnost u novinskom izveštavanju moralno je nedopustiva s tačke gledišta profesionalne novinarske etike u meri u kojoj negativno utiče na iznošenje istine. Iznošenje istine nije

pitanje samo tačnog saopštavanja činjenica, već i pitanje prenošenja činjenica *kao* činjenica bez preteranog iznošenja vlastitog mišljenja, bilo rečima bilo na drugi način, o vrednosti tih činjenica. To bi moglo da prenese drugu poruku koja ne mora biti u skladu s novinarskom obavezom da se pruži maksimalno relevantno iznošenje istine u javnom interesu. Izveštavajući o činjenicama čija istinitost nije sporna na pristrastan način, veoma pristrastan, vrednostima nabijen prikaz događaja dolazi u potencijalan sukob sa prevashodnom misijom novinara da izveštavaju o činjenicama.

Slučaj 26

Optužbe za liberalne ili konzervativne predrasude u američkom novinarstvu

Pokušaj da se razotkrije sociološka osnova bar izvesne vrste predrasuda u medijima, koji i sam izražava određene predrasude, može se naći u sledećem, danas donekle zastarelom, izveštaju Bernarda Goldberga [Bernard Goldberg], preštampanom u njegovoj nedavno objavljenoj knjizi *Pristrasnost: izveštaji CBS-ovih insajdera o tome kako mediji izokreću vesti* (*Bias: A CBS Insider Exposes How the Media Distort the News*):

> *Los Angeles Times* je 1985. sproveo istraživanje na 3.000 novinara i isto toliko običnih ljudi da bi otkrio kako ove grupe vide glavna pitanja dana:
>
> - 23 procenta običnih građana izjavilo je da su liberalni; 55 procenata novinara sebe je opisalo kao liberale;
> - 56 procenata običnih građana bilo je za Ronalda Regana [Ronald Reagan]; 30 procenata novinara podržavalo je Regana;
> - 49 procenata običnih građana bilo je za to da žene imaju pravo na abortus; 82 procenta novinara bilo je za to pravo;
> - 74 procenta običnih građana bilo je za molitve u javnim školama; 25 procenata ispitanih novinara bilo je za molitve u javnim školama;

- 56 procenata običnih građana bilo je za afirmativnu akciju; 81 procenat novinara bio je za afirmativnu akciju;
- 75 procenata običnih građana bilo je za smrtnu kaznu u slučajevima ubistva; 47 procenata novinara bilo je za smrtnu kaznu;
- polovina običnih građana bila je za strožu kontrolu oružja; 78 procenata novinara bilo je za strožu kontrolu.

Skorija studija, objavljena maja 2000, takođe je došla do zaključka da se novinari razlikuju od većine ljudi za koje pišu. Piter Braun [Peter Brown], urednik floridskih novina *Orlando Sentinel*, ispitao je 3.400 novinara i našao da je manje verovatno da će stupiti u brak i dobiti decu, manje verovatno da će se baviti dobrovoljnim radom u lokalnoj zajednici, manje verovatno da će posedovati kuću i manje verovatno da će ići u crkvu no što je to slučaj kod drugih ljudi koji žive u zajednici u kojoj rade.[7]

PITANJA

1. Kakve bi zaključke jedan dobar novinar trebalo da izvede iz navedenih statističkih podataka?
2. Da li je Goldberg izneo dobre razloge za tezu da postoje ili da su postojale liberalne predrasude u američkim medijima? Zašto jeste ili zašto nije?
3. Pretpostavimo da je Goldberg u pravu i da liberalne predrasude preovlađuju u američkim medijima. Da li bi to, ako je istina, predstavljalo pretnju zahtevu da novinari maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu?
4. Da li je moguće da i sam Goldberg ima izvesne predrasude? Posmatrajući njegovu knjigu u celini, što bi trebalo da uradite, da li Goldberg ima neki određeni razlog da istražuje liberalne predrasude u medijima? Da li je pokušao

7 Goldberg, *Bias*, str. 126. Obuhvatnije bavljenje predrasudama u medijima može se naći u: Rivers, *Slick Spins and Fractured Facts*, posebno u glavama 1 i 2.

da utvrdi postojanje i drugih vrsta predrasuda u američkom novinarstvu? Da li ga brine mogućnost postojanja konzervativnih predrasuda? Da li bi trebalo da ga podjednako brinu jedne ako ga brinu druge? Da li je važno to što liberalne predrasude pretežu nad konzervativnim? Da li je predrasuda kod novinara prihvatljiva sve dok nije preovlađujuća?

5. Šta bi kritičar poput Goldberga morao da pokaže da bi dokazao da su liberalne ili bilo koje druge predrasude negativno uticale na kvalitet novinskog izveštavanja? Šta bi trebalo učiniti da bi se pokazalo da političke predrasude onemogućavaju govorenje istine u medijima?

Da bismo adekvatno procenili Goldbergove statističke podatke, bilo bi potrebno, između ostalog, i da se statistički podaci o broju neoženjenih i neudatih novinara sa decom ili bez nje, za koje je verovatno ili nije verovatno da će se angažovati u dobrovoljnom radu u lokalnoj zajednici i slično, uporede sa statističkim podacima o pripadnicima drugih profesija, obrazovanih nasuprot neobrazovanim osobama, kao i sa statističkim podacima o brojnim drugim potencijalno relevantnim činiocima. S druge strane, nije potrebno da poričemo to da novinari imaju mnoge raznovrsne predrasude, baš kao što ih imaju i pripadnici svih drugih društvenih grupa.

Razlika koju namerne i nenamerne predrasude predstavljaju s obzirom na govorenje istine može se ilustrovati na sledeći način. Ako izvestim o činjenici da je člana neke političke partije ispitivala policija, tada saopštavam potencijalno značajnu informaciju. Međutim, ako dok to činim kolutam očima ili glavu blago nagnem u znak neverice i neodobravanja ili na neki drugi način nagovestim da verujem kako ta osoba ima neprilike sa zakonom, tada prenosim nešto više od informacije o činjenicama tog slučaja. Prenosim i da ja, a možda i gledalac koji se poistovećuje sa mnom kao pouzdanim izvorom informacija, mislim da je ta osoba verovatno kriva. To je, trebalo bi reći, moralno nedopustivo, naročito u društvu u čije pravne vrednosti spada i princip da je optuženi nevin sve dok se ne dokaže da je kriv. To predstavlja kršenje principa da novinari treba da govore

istinu, čak i ako bi se kasnije pokazalo da je osoba koju je policija ispitivala doista kriva – nešto o čemu se može legitimno izvestiti samo kada ta činjenica postane poznata.

Ako određeni novinar ili novinska agencija neprekidno rade ovakve stvari, posebno osobama koje zastupaju određeno stanovište, ili pripadaju određenoj političkoj stranci, religijskoj ili rasnoj grupi, ili bilo kom drugom društvenom sloju, ili zastupaju određenu ideologiju ili moralno stanovište u pogledu činjenica o kojima se izveštava, tada cela novinska agencija krši profesionalne novinarske etičke standarde i treba ili da promeni svoju praksu, da svesno uloži napore da izbegava da svoje izveštaje prožme izražavanjima predrasuda, ili da na odgovarajući način bude kažnjena od nadležnih profesionalnih organa. Pošto novinari nisu uvek svesni vlastitih predrasuda, može biti teško da se one izbegnu ili da se iskorene tamo gde ih ima, a to može biti teško čak i novinarima koji žele da se savesno drže obaveze relevantnog govorenja istine. Ako, s druge strane, ima novinara ili celih novinskih agencija čija opredeljenja idu u prilog jednoj društvenoj frakciji nasuprot drugim, tada oni treba da budu profesionalno ukoreni (ali ne i cenzurisani) zbog toga što krše temeljni moralni zahtev novinarske etike da treba govoriti istinu.

Da li to znači da su novinari moralno obavezni da nemaju nikakva politička ili druga ubeđenja? Pa, ne baš. Ima nekoliko načina na koje se predrasude novinara mogu ispraviti, kad ih jednom oni postanu svesni. Očekujemo da će svaka osoba u jednom društvu, uključujući i novinare, imati vlastito mišljenje i da će podržavati ovu a ne onu stranu u sporovima oko društvenih pitanja. Mi ne možemo, isto kao ni novinari, da izbegnemo predrasude u mišljenju, jer predrasude na izvesnom nivou znače samo to da smo doneli sud ili da imamo izvesno stanovište ili pogled na pitanja od vitalnog značaja za društvo u kojem živimo. Pitanje nije da li imamo predrasude već šta da uradimo s njima. Izveštavanje novinara koji ima predrasude ne mora i samo da bude pristrasno, u smislu da se o činjenicama lažno ili pogrešno izveštava. Novinari mogu da donesu principijelnu odluku da će izbegavati svaki nagoveštaj ličnih predrasuda u svom izveštavanju: prvo, time što će postati svesni ovog problema i, drugo, time što će promeniti sadržaj svog izveštavanja da bi

izbegli izražavanje predrasuda. Jedna stvar je imati neko mišljenje, a sasvim druga izražavati svoja shvatanja. Ne očekujemo da novinari budu potpuno bez ikakvih predrasuda, ali očekujemo da budu svesni da naginju ovom a ne onom gledištu, kao i da ulože svesne napore kako bi sprečili da njihove predrasude dovedu do pristrasnog izveštavanja.

Tražimo od novinara da istražuju ono što se događa u drugim kulturama koje su često strane i nama i novinarima. Da ti događaji u drugim kulturama nisu strani već prisno poznati u svim svojim pojedinostima, ne bi ni bilo potrebe da se o njima prikupljaju informacije, jer bismo već raspolagali svim relevantnim informacijama. Od novinara se očekuje da što bolje mogu otkrivaju i prenose relevantne istine koje oni često nisu u stanju da najbolje shvate, niti ih njihova kultura stavlja u položaj da ih razumeju. Sve što s pravom možemo od njih da očekujemo jeste to da ulože usredsređen, energičan i iskren napor da izveštavaju o činjenicama onako kako ih shvataju i kako veruju da ćemo mi biti u stanju da ih najbolje shvatimo. Pa, ipak, to je jedna zanimljiva činjenica o moralnim dilemama s kojima se suočavaju novinari da se od njih očekuje da učine nešto što je, po prirodi stvari, veoma teško i u profesionalnom smislu veoma zahtevno. Ako je moralna obaveza profesionalnog novinara da uvek zaista govori istinu, a ne samo da uvek iskreno pokušava da govori istinu, ponovo bismo mogli da se nađemo u neodrživom položaju da propisujemo da novinari treba da rade nešto što, praktično govoreći, ne možemo očekivati da budu u stanju da urade.

Interpretacije novinara i potrošača vesti

Treba nešto reći i o epistemičkim problemima *interpretacije* povezanim i sa radom novinara i sa načinom na koji ga shvataju potrošači vesti. Da bismo razumeli šta se dešava često nije dovoljno naprosto posmatrati i zapamtiti ono što smo videli. Moramo i da pokušamo da ono viđeno smestimo u kontekst ideja koje već posedujemo, da novo iskustvo povežemo sa drugim činjenicama, uključujući i činjenice o nama samima.

Ako pokušamo da unutar jednog filozofskog modela ocrtamo sve suštinske elemente procesa izveštavanja, verovatno će biti

potrebno da uključimo činjenice (1) da novinari imaju složeno isprepleten skup opažajnih, ličnih i kulturnih perspektiva unutar kojih prikupljaju informacije, (2) koje potom moraju da prenesu čitaocima ili gledaocima koristeći određene tekstove i slike, (3) namenjene osobama čija opšta shvatanja i pretpostavke novinari verovatno delimično razumeju, ali među kojima će se nalaziti i osobe sa veoma različitim opažajnim, ličnim i kulturnim perspektivama. Ove osobe moraju pokušati da „svare" nove informacije koje su dobile, da ih iskoriste u sopstvenom životu, posebno prilikom svog učešća u privatnim i društvenim političkim poslovima. Vidimo da unutar tih dinamičnih odnosa postoji mnogo mogućnosti da stvari pođu naopako, te da govorenje istine bude nenamerno iskrivljeno ili pogrešno shvaćeno.

Novinari, kao i njihovi čitaoci i gledaoci, moraju ne samo da opažaju, već i da interpretiraju ono što vide. Oni to moraju da čine, pre svega, da bi pokušali da sami razumeju šta je to što su zapazili ili o čemu prikupljaju informacije. Oni moraju ponuditi jednu interpretaciju činjenica da bi te činjenice njihovi čitaoci i gledaoci lakše shvatili. Obrazovanje i opšta spremnost potrošača vesti da slede složene događaje i podrobna objašnjenja (ponekad neophodni za razumevanja onog što se dešava) ne mogu se uvek uzeti zdravo za gotovo. Stoga novinari, nudeći interpretaciju, moraju često da uproste svoje izveštaje, da koriste analogije koje su njihovim čitaocima i gledaocima verovatno prisno poznate i da, što je najvažnije, interpretiraju značenje i smisao događaja o kojima izveštavaju, pokušavajući da ih uklope u izvesna verovanja, očekivanja, nade, strahove i želje osoba radi kojih i iznose svoje interpretacije zbivanja u svetu. Tada, kad su njihovi izveštaji objavljeni, i čitaoci i gledaoci vesti moraju da interpretiraju ono što im je prikazano, učestvujući aktivno u prihvatanju informacija. Moraju se upustiti u kognitivni proces tokom kojeg stvari vide i čuju kroz sopstvene individualne i kulturne filtere, koji predstavljaju raznovrsne perspektive, procenjujući značaj i dublji smisao ne samo događaja o kojima se izveštava, već i samih izveštaja. Medijum nije uvek potpuna poruka, nasuprot zanimljivoj, ali donekle preteranoj izreci Maršala Makluana [Marshall McLuhan], ali za svakog iskusnog potrošača vesti on je uvek bar deo, a često i važan deo poruke.

U ovom trostepenom procesu, na svakom stupnju dolazi do interpretacije, a i do opažanja. Zaista, razumno je pretpostaviti da opažanje, kao nešto različito od neposrednog oseta, uopšte uzev predstavlja aktivnost u kojoj pamćenje i interpretacija igraju suštinsku ulogu, jer samo na ovaj način um dolazi do činjenica koje će razmatrati. Otvaramo oči i primamo zrake svetlosti ili usmeravamo uši i druga čula ka zvučnim talasima ili drugim izvorima informacija. Nemamo nikakvih navodnih činjenica ili informacija koje bismo mogli prihvatiti ili odbaciti sve dok nismo interpretirali čulne osete, dok nismo konceptualizovali ili kategorizovali ono što se videlo, čulo, dodirnulo, okusilo ili omirisalo, dok nismo bar nešto od toga zapamtili i povezali sa drugim već stečenim informacijama. Ovo važi bez obzira na to da li smo izveštači koji pokušavaju da prikupe činjenice, koristeći oset i suđenje, interpretirajući ono što vide i čuju, ili smo potrošači vesti, gledaoci i čitaoci, koji koriste oset i sud, i u odnosu na sadržaj onoga o čemu se izveštava, kao i u odnosu na činjenice o samom izveštaju i njegovom načinu prikazivanja stvari. Interpretacija prožima i uslovljava opažanje te stoga i prikupljanje, izražavanje i prenošenje informacija o događajima. Kako da tu činjenicu shvatimo sa filozofske tačke gledišta koja bi bila značajna za probleme novinarske etike?

Skepticizam, relativizam i postmodernistička ravnodušnost prema istini

Dokazivanje da su svi napori da se otkrije i saopšti istina osuđeni na neuspeh, zbog naslaga interpretacije između opažanja i suda postalo je zaštitni znak izvesnih pravaca u savremenoj filozofiji, od kojih je većina nastala u Evropi posle Drugog svetskog rata, posebno u Francuskoj. Ovo gledište danas ima pristalice širom sveta čiji skepticizam predstavlja značajan izazov novinarskom govorenju istine.

Prema ovom obliku epistemičkog relativizma, ne postoje činjenice kao takve. Zapravo, postoje samo interpretacije, samo gomilanje tekstova (shvaćenih u najširem smislu) koji interpretiraju jedni druge i nadmeću se za pažnju i naklonost publike koja će, iz retoričkih, polemičkih ili drugih razloga koji

nisu nužno povezani sa istinom, gravitirati jednom načinu gledanja na stvari a ne nekom drugom, u procesu u kojem se oblikuje jedna intelektualna kultura.

Kao i u slučaju većine drugih ekstremnih stanovišta, i ovaj postmodernistički napad na objektivnost i istinu počiva na nekoj razumnoj tezi koja potom biva preterano zaoštrena u jednom smeru. Pre svega, istina je, kao što smo već prihvatili, da opažanje uključuje oset i sud, i da je sud uopšte uzev stvar interpretacije. Međutim, zašto bi se učinio i sledeći naizgled neopravdan korak i izveo zaključak da su stoga sve interpretacije u epistemičkom smislu na ravnoj nozi, da nema nikakve osnove da se neke interpretacije izdvoje kao istinite, a druge kao lažne, ili da postoje stupnjevi istinitosti i lažnosti interpretacija u opažanju, izražavanju i saopštavanju, takvih da nema nikakvog smisla, uprkos činjenicama interpretacije, očekivati neku smislenu distinkciju između istine i laži u novinarstvu kao ni u ostalim srodnim kognitivnim aktivnostima?

Ovaj vid skepticizma u pogledu potrage za objektivnom istinom u novinarstvu možemo naći i u primedbama novinara o onome što je realno očekivati od istraživanja i izveštavanja o događajima. Tako možemo da pročitamo:

> Danas većina novinara ne veruje da postoji nešto poput objektivne istine. Kerolajn Li [Carolyn Lee], bivša urednica fotografije, a sada pomoćnica urednika u *New York Timesu*, izražava preovlađujuće gledište kad kaže: „Nikada nećemo doći do čisto objektivnog shvatanja bilo čega." Stvarnost je, kaže, „uvek u očima posmatrača". Dva novinara „mogu da pođu od istog skupa činjenica i da napišu dve veoma različite priče". Slično tome, kaže ona dalje, dva fotografa će istom zadatku pristupiti „sa različitim očima" i vratiće se sa potpuno različitim fotografijama.[8]

Shvatanje da je objektivnost možda nedostižna združeno je s naporom da se potraga za istinom prikaže kao ideal. Autorka pomenuta u prethodnom navodu, pozivajući se na svoje uredničko

8 Knowlton, *Moral Reasoning for Journalists*, str. 40.

iskustvo u novinskoj industriji, objektivnu istinu, kao nešto što se može smatrati potpuno mehaničkim i bezličnim, suprotstavlja potrebi za zdravim novinarskim sudom u odlučivanju o tome koje događaje treba pratiti i kako ih treba prikazati u medijima:

> Važno je odmah dodati da to ne znači da novinari treba da odustanu od napora da otkriju tu nedokučivu konačnu istinu. „Naravno da pokušavamo", kaže Li, mada prihvatamo da je to nemoguće. Ovde je uključeno prosuđivanje, kaže ona, novinara i urednika. Novinar vrši izbor, odlučuje koje činjenice da uključi u priču i po kojem redu da ih iznese. I urednik rubrike donosi odluke ne samo o tome koje događaje treba pratiti a koje zanemariti, već i o tome koje novinare da pošalje na koji zadatak. Donoseći ovakve odluke, kaže Li, novinar treba da misli: „Da li ovu priču vidim kao uvodnik ili kao čistu vest?" Izbor novinara kojem je dodeljeno pisanje o nekom događaju veoma će uticati na konačnu priču koja će biti objavljena. „Ne možete mi reći da *grešim* ako događaj vidim kao nešto smešno što zahteva da se o tome piše na određeni način", kaže Li.[9]

Kako da shvatimo istinitost i lažnost interpretacija, koje zaista prožimaju sve aspekte saznanja uopšte i novinarskog suda posebno? Već smo rekli da su istinitost i lažnost stvar pozitivne korespondencije ili nedostatka pozitivne korespondencije između interpretacije ili suda, ili u nekim slučajevima novinskog izveštaja, s jedne, i aktuelnog stanja stvari, s druge strane.

Različiti načini provere tačnosti informacija, pouzdanosti svedoka i drugih izvora podataka, unakrsno upoređivanje činjenica i brižljiva formulacija onog za šta novinari mogu odgovorno da kažu da to znaju ili da ne znaju, jesu dobro utvrđeni kriterijumi unutar novinarske profesije. Nema potrebe za novim etičkim standardima ili novotarijama u potrazi za objektivnom novinskom istinom. Dovoljno je da se novinari povremeno podsete na postojeće principe koji su usmeravali novinsko izveštavanje od njegovih početaka. Zdrav praktični sud iskusnih novinara

9 *Ibid.*

pruža jedino pouzdano merilo za to o čemu treba izveštavati, da li je izveštaj istinit i tačan i kako priča treba da bude prikazana. Kao i uvek, moramo da pođemo od jasnih slučajeva da bismo utvrdili praktičan ideal, a da zatim, što bolje možemo, ispitamo teže slučajeve, s dobrom voljom i iskrenim naporom. Istu tezu je izneo i novinski komentator Volter Lipman u svojoj klasičnoj knjizi *Javno mnjenje* (*Public Opinion*, 1922), uvodeći razliku između vesti i istine u širem smislu:

> Hipoteza, koja mi izgleda najplodnija, jeste ta da vesti i istina nisu jedno te isto i da se moraju brižljivo razdvojiti. Funkcija vesti jeste u tome da ukažu na neki događaj, funkcija istine – da na svetlo iznese skrivene činjenice, da ih dovede u međusobnu vezu, i pruži sliku stvarnosti na osnovu koje čovek može da deluje. Skup istina i skup vesti podudaraju se samo u onim tačkama u kojima društveni uslovi dobijaju prepoznatljiv i merljiv oblik. To je relativno mali deo celokupnog polja čovekovih interesovanja. U toj oblasti, i samo u toj oblasti, testovi vesti su dovoljno egzaktni da učine to da optužba za izopačavanje ili potiskivanje bude ništa drugo do pristrasni sud. Nema odbrane, nema olakšavajućih okolnosti, nema nikakvih izgovora da se šest puta tvrdi da je Lenjin mrtav kada je jedina informacija koju neke novine imaju izveštaj da je umro, koji potiče od izvora za koji se više puta pokazalo da je nepouzdan. Vest, u ovom slučaju, nije „Lenjin je mrtav" već „Helsingfors kaže da je Lenjin mrtav". A od novina se može tražiti da preuzmu odgovornost da Lenjina ne učine mrtvijim no što je izvor te vesti pouzdan; ako postoji nešto za šta urednici snose najveću odgovornost to je njihov sud o pouzdanosti nekog izvora. Ali kad dođe do priča o tome, na primer, šta želi ruski narod, nikakav sličan test ne postoji.[10]

Nema nikakvog filozofskog razloga da se očajava nad istinitošću novinarskih interpretacija ili novinskog izveštavanja

10 Navedeno u: Knowlton and Parsons(eds), *The Journalist's Moral Compass*, str. 108.

uopšte nije desio. Nema sumnje da su pogrešile i objavile lažan izveštaj zasnovan na pogrešnoj interpretaciji činjenica. Kad je to postalo jasno, nisu imale drugog izbora, naravno, osim da opozovu svoja predviđanja i da isprave lažan izveštaj, što su, na svoj veliki jad, najzad i učinile.

Ovo je jedan posebno upadljiv primer koji su same novinske korporacije pažljivo analizirale, pokušavajući da uče na svojim greškama da bi ih ubuduće izbegle. Činjenica, a ne bi trebalo oklevati da je nazovemo činjenicom, da su problem shvatili ne samo kao problem puke interpretacije u oblasti u kojoj različite subjektivne procene mogu da dovedu do različitih zaključaka, snažno ukazuje na to da se uvidelo da postoji razlika između istinite i lažne interpretacije činjenica, između tačnog i netačnog ili ispravnog i neispravnog suda o njihovom značaju i smislu, suda o tome šta su zapravo činjenice, kao i to da se uvidelo da ove objektivne razlike u prosuđivanju imaju svoj koren u istinitim ili lažnim verovanjima i iskazima do kojih mislioci, uključujući i novinare, dolaze.

Konačna pouka poraznog novinskog praćenja američkih predsedničkih izbora 2000. godine povezana je s problemom kresanja troškova u informativnim medijima. Nekada su pojedine novinske kompanije iznajmljivale anketare za ispitivanje javnog mnjenja i slale svoje novinare da sa biračima razgovaraju na glasačkim mestima širom zemlje, izvodeći vlastite zaključke iz podataka koje su same prikupile. Ali do 2000. godine većina televizijskih informativnih programa počela je da se oslanja na jednu jedinu agenciju za ispitivanje javnog mnjenja, koja će ovaj posao obaviti za njih. Dok bi u prošlosti greška nekih novina ili televizijske stanice bila profesionalna bruka za novinare odgovorne za nju, danas skoro svi informativni mediji svoja izborna predviđanja dobijaju iz istog izvora. Kad izvor pogreši, greška se širi mnogo dalje nego u prošlosti i pogađa skoro sve informativne medije.

PITANJA

1. Kao vežbu, pratite sva nagađanja i spekulacije, s jedne, i izveštaje o činjenicama, s druge strane, iznete tokom jednog sata informativnog programa na vašem omiljenom

izvoru vesti. Šta možete da zaključite o odnosu vesti i nagađanja i spekulacija?

2. Mogu li nagađanja i spekulacije u novinskim izveštajima da dođu u sukob s temeljnim principom novinarske etike da se maksimalizuje relevantno govorenje istine u javnom interesu? Ima li ikakvog istinitog sadržaja u nagađanjima i spekulacijama u trenutku kad se one iznesu, ili se opravdanje za iznošenje obaveštenih nagađanja o budućem ishodu događaja zasniva na nečem drugom, a ne na moralnom pravu i moralnoj obavezi profesionalnih novinara da izveštavaju o činjenicama?
3. Kakvu vrstu zaštitnih mera mogu preduzeti novinari da bi izbegli neuspehe poput predviđanja o rezultatu američkih predsedničkih izbora 2000. godine? Šta biste vi uradili kao urednik da biste sprečili da brzopleto i nepotkrepljeno nagađanje bude objavljeno kao vest?
4. Kad prekorače jednu stranu činjenica, da li novinari, iznoseći nagađanja o onome što će se dogoditi, sami sebe čine „delom priče"? Ako je to slučaj, da li je to nedopustivo s tačke gledišta novinarske etike? Zašto? Ako nije, zašto nije?
5. Da li nagađanja i spekulacije kao deo novinskog izveštavanja pomažu čitaocima i slušaocima da bolje shvate i interpretiraju činjenice? Zašto pomažu ili zašto ne pomažu? Mogu li spekulacije i nagađanja u vestima da se opravdaju kao zabava ili kao pokušaj da se naznači širi kulturni kontekst suvoparnih činjenica?

Nenaučne ankete i nepotkrepljena mnjenja

Možemo pretpostaviti da će novinari, po pravilu, svoj posao shvatiti kao izveštavanje samo o događajima koji su se desili. Međutim, novinari se sve više u popularnoj štampi i na televiziji upuštaju u predviđanja toka događaja o kojima izveštavaju.

Ova vrsta izveštavanja može pomoći da se tekući događaji dovedu u širi kontekst i da se čitaocima i gledaocima pomogne da shvate ishod sadašnjih zbivanja. Na nesreću, u mnogo slučajeva

postoji tendencija, na koju su se žalili i mnogi komentatori medija, da se istraživačko novinarstvo koje iznosi samo činjenice zameni pukim nagađanjem. Istraživačko novinarstvo ponekad tumači smisao događaja sa istorijske i savremene tačke gledišta, ali to je prilično različito od nagađanja o tome kako bi budućnost mogla da izgleda. Slobodna štampa je slobodna da ovako postupa, ali smo i mi kao kritičari slobodne štampe takođe slobodni da kritikujemo njene postupke kad izgledaju profesionalno sumnjivi.

Gledaoci popularnih dvadesetčetvoročasovnih informativnih programa često se pozivaju da učestvuju u takvim postupcima. Oni se pozivaju da telefonom ili elektronskom poštom pošalju datoj televizijskoj stanici svoja, uopšte uzev, nekompetentna mišljenja o širokom opsegu tema. Upadljivi primeri su ankete koje sprovode novinske agencije tražeći od gledalaca da iznesu svoja gledišta, na primer, o tome gde se krije Osama bin Laden. Voditelj jedne informativne emisije pozvao je jednom prilikom gledaoce da kažu da li misle da je Bin Laden živ ili mrtav i, ako je živ, da li se krije u Avganistanu, Pakistanu ili na nekom trećem mestu. Ovo je zabrinjavajući trend koji bi novinari, u okviru samoregulacije svoje profesije, trebalo da ocene. Jer, očigledno je da nema nikakve mogućnosti da prosečan gledalac nekog informativnog programa ima ikakvu ideju, osim čistog nagađanja, o tome da li je Osama bin Laden živ ili mrtav i gde se krije. A dalje, kad se jednom prikupe, sa ovim informacijama se ne može učiniti ništa vredno, osim da se zabeleži da određeni procenat gledalaca veruje ovo ili ono o sadašnjem položaju tog teroriste.

Kod ovakvih nepotkrepljenih ispitivanja javnog mnjenja potencijalno je veoma opasno to što ona ohrabruju prihvatanje neutemeljenih spekulacija kao legitimne osnove izveštavanja. Koga je briga, mogli bismo da se zapitamo frustrirani ovakvim besmislenim postupcima, u šta slučajno odabrana grupa ljudi, koji su neobavešteni o relevantnim činjenicama, veruje ni iz kakvog određenog razloga? Koga je briga, uopšte, kad uključi program vesti, šta je moglo da se dogodi ili ne dogodi, nasuprot mogućnosti da čuje produbljenu analizu onoga što se stvarno dogodilo, kao i to kako su tekući događaji povezani sa drugim događajima koji su se stvarno desili i iz čijih se međuodnosa mogu izvesti dalji zaključci

o zanimljivim činjenicama? Iznositi spekulacije o budućim događajima kao deo izveštavanja o sadašnjim događajima ne preti samo da zameni istinske vesti i analizu vesti kao vredne oblike novinarstva; u meri u kojoj oduzima energiju izveštača koja bi bila posvećena otkrivanju značajnih činjenica i izveštavanju o njima, ono predstavlja očigledno kršenje temeljnog principa profesionalne novinarske etike da novinari treba da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu.

Postoji tanana linija između interpretiranja tekućih događaja time što se oni smeštaju u vremenski kontekst, što se povezuju i s njihovom istorijskom pozadinom i sa verovatnim budućim posledicama, s jedne strane, i pukog nagađanja šta bi moglo da se desi ili da se ne desi u budućnosti, s druge. Ako se predviđanja prikazuju kao vesti, problem je samo uvećan kad se ona iznose istim tonom glasa i istim ozbiljnim načinom prikazivanja kojim se izveštava o vestima dana i događajima koji su se stvarno desili. Spekulacije su u poslednje vreme počele da zamenjuju pravi posao izveštavanja o događajima, naročito na televiziji. Zanimljivo je zapitati se da li je do toga došlo zato što dvadesetčetvoročasovne emisije vesti naprosto nemaju boljeg načina (imajući u vidu nedostatak osoblja i sredstava) da popune toliko vreme nečim zanimljivim. Druga zanimljiva hipoteza: angažujući gledaoce u anketama, informativne televizijske mreže se nadaju da će navesti gledaoce da ostanu uključeni kako bi videli konačne rezultate i saznali šta drugi ljudi misle, što bi povećalo njihovu gledanost. Velike televizijske mreže koje emituju vesti samo nekoliko sati dnevno, i to u određeno vreme, izgleda da su osetile potrebu da slede ovu praksu da bi ostale konkurentne i ponudile gledaocima ono što su oni sada već uslovljeni da očekuju kad gledaju televizijske vesti. To je, zbog razloga koje smo pomenuli i bez obzira na ekonomske motive, žalostan trend kome se treba odupreti i koji treba, u svakoj mogućoj meri, obuzdati i preokrenuti, kao nešto oprečno obavezi da novinarstvo treba da se usredsredi na relevantno govorenje istine. Spekulacije i predviđanja nisu novinarstvo, ništa više od gatanja u karte ili prizivanja duhova, i ne bi smeli da se izdaju za novinarstvo.

Nije ni potrebno reći da do neuspeha novinskog izveštavanja o ishodu američkih predsedničkih izbora 2000. godine

ne bi ni došlo da su novinari svoje izveštavanje ograničili na postojeće činjenice i da se nisu otisnuli u opasne vode predviđanja događaja koji se još nisu desili. Mnogi od medija uključenih u ovu epizodu otada su posvetili pažnju poboljšavanju svoje sposobnosti da tačnije predviđaju ishod izbora. Prava moralna pouka izbora iz 2000. možda im još uvek izmiče, utoliko ukoliko još uvek nisu svesni implikacije da novinari, profesionalno posvećeni zadatku prenošenja činjenica, uopšte ne treba ni da pokušavaju da predvide šta će se dogoditi u budućnosti, šta će se pokazati ili se neće pokazati kao istina.

Rezime

U ovom poglavlju smo razmatrali šta bi novinari mogli, i šta bi trebalo da učine kako bi suzbili uticaj subjektivne i kulturne perspektive, interpretacija, predrasuda, kao i suda o relevantnosti na njihovo izveštavanje. Novinari imaju fundamentalno moralno pravo i odgovornost da govore istinu što bolje mogu, ali nisu nužno moralno obavezni da sve što napišu uvek bude tačno.

Istakli smo da se često u novinarstvu treba opredeliti između vrednosti brzog prikupljanja, procene i saopštavanja vesti, s jedne strane, i one vrste temeljnijeg i dugotrajnijeg istraživanja činjenica, koje istoričari i naučnici obično vrše da bi utvrdili činjenice i proverili ono što imaju da kažu pre no što odluče da kažu ono za šta veruju da je istina. Posledica je to da novinari ponekad, nadajmo se ne često, prave greške u svom izveštavanju tako što slučajno iznose lažne informacije. Ono što, uopšte uzev, očekujemo i zahtevamo da novinari učine u takvoj situaciji jeste to da javno objave svoju grešku istom krugu čitalaca i slušalaca kojima je lažna informacija neoprezno saopštena. Svi informativni mediji uključeni u praćenje američkih predsedničkih izbora 2000. godine časno su ispravili svoju grešku kad su je jednom otkrili. To nije isto toliko dobro koliko i izbeći grešku (a mi smo ukazali na neke od načina na koje bi se ubuduće mogli potruditi da grešku izbegnu), ali je najbolje posle toga.

Ukoliko dovoljno dugo pratite vesti u štampi, na radiju i televiziji, pre ili kasnije ćete se susresti sa ovakvim postupcima savesnih novinara. Kada je potrebno, oni mogu da ukažu na to da su

određenog dana objavili da se to i to desilo, i zatim dodati da su sada otkrili da je njihova informacija bila lažna, i da se činjenice, koliko je njima poznato, donekle razlikuju. Ponekad mediji preduzimaju i sledeći korak i izvinjavaju se za svoju grešku. To je lep i civilizovan gest, ali ne čini se da je moralno obavezan kada je do greške došlo nenamerno. Dovoljno je priznati pogrešku i izneti ispravnu informaciju. S druge strane, moralna je obaveza, s tačke gledišta profesionalne novinarske etike, da novinari pokušaju da svoju grešku isprave tako što će objaviti odgovarajuće ispravke i ono za šta sada veruju da su stvarne činjenice.

Poput drugih osoba koje se kao pogrešivi subjekti upuštaju u složene kognitivne poduhvate, i novinari treba da budu spremni na to da priznaju svoje greške i da ulože napor da ih isprave. To je takođe deo opšte obaveze maksimalizovanja iznošenja istine. Praktično govoreći, ako ta obaveza ne može uvek da bude ispunjena već pri prvom pokušaju izveštavanja o nekom događaju, tada ovu obavezu treba ispuniti što je pre moguće u izveštavanju tokom narednih dana, nedelja, meseci ili godina. Svako može da pogreši kad izveštava o složenim zbivanjima. Novinari imaju posebnu profesionalnu obavezu da, kad otkriju da su pogrešili, ulože sve razumne napore da isprave pogrešnu informaciju koju su objavili i da pokušaju da potru pogrešne utiske koje je ona možda izazvala. Ono što po svaku cenu treba izbegavati, ako novinari treba da zadovolje svoju profesionalnu obavezu da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu, to je pad u epistemički cinizam ili u apatično samozadovoljstvo u pogledu mogućnosti da se stigne do istine u novinskom izveštavanju zbog problema perspektive, interpretacije, predrasuda ili subjektivnih sudova o značaju. Novinari imaju moralnu obavezu da upoznaju sve te činioce, da ih postanu svesni, i da učine sve što je u njihovoj moći kako bi izbegli ovakve potencijalne prepreke istinitom izveštavanju. Oni izvode pogrešne zaključke o ovim činjenicama ako zaključe da zbog njih uopšte i nema svrhe pokušavati da se stigne do istine, da je istina na neki način nemoguća, i da su stoga oni kao novinari slobodni da kažu manje-više sve što im padne na pamet.

Načela koja smo naveli nisu neke nove moralne obaveze koje smo iznenada izvukli ni iz čega. To su neposredne implikacije

temeljnog moralnog zahteva profesionalnog novinarstva da se maksimalizuje istinito izveštavanje o relevantnim informacijama u javnom interesu i za javno dobro. Postoje bar dve široke kategorije novinara koji ne ispunjavaju ovaj moralni zahtev. Pokvareni novinari, uopšte uzev i srećom malobrojni, namerno pogrešno prikazuju činjenice ili izmišljaju stvari i prikazuju ih kao vesti, a da nisu preduzeli neophodna istraživanja kako bi otkrili i potvrdili da je sadržaj vesti istinit. O tim novinarima imamo malo šta da kažemo, osim da zaslužuju moralnu osudu novinarske zajednice, kao i odgovarajuće kazne za svoje postupke. To predstavlja najgoru zloupotrebu novinarstva, a posledice po osobe koje prihvataju njihove izmišljotine kao istinu i donose odluke na osnovu pogrešnih informacija mogu biti isto toliko porazne kao i posledice postupaka lekara ili pravnika krivih za profesionalni nehat. U drugu kategoriju novinara koji ne žive u skladu s moralnim idealom maksimalizovanja iznošenja istine u novinskom izveštavanju, kao što smo pomenuli, spadaju oni koji iskreno pokušavaju da iznose istine relevantne za teme o kojima izveštavaju, ali koji slučajno prave greške. Novinari koji nesvesno prenose neistine, pod uslovom da nisu samozadovoljni, cinični u pogledu problema otkrivanja istine, lenji ili nespremni da naporno rade kako bi utvrdili i saopštili relevantne činjenice, ne zaslužuju moralnu osudu, pod uslovom da se trude da isprave svoje greške i umanje štetu do koje je možda došlo usled nenamernog prenošenja pogrešnih informacija.

Osim ovih, profesionalni novinari imaju moralne obveze da budu svesni negativnih potencijala perspektive, interpretacije, predrasuda i subjektivnih sudova o relevantnosti i da preduzmu odlučne korake kako bi umanjili njihove efekte. U te korake, kao što smo nagovestili, mogu da spadaju raznovrsne mere. Potrebno je da novinari svoj rad podvrgnu kontroli od strane kolega i urednika kako bi na najmanju moguću meru sveli efekte perspektive; da izbegavaju predrasude svodeći na najmanju moguću meru izražavanje mnjenja aluzijama, jezikom tela i drugim znakovima odobravanja ili neodobravanja, i da u svojim uvodnicima, komentarima i stavovima uredništva pruže mogućnost da budu predstavljena različita stanovišta o osetljivim društvenim pitanjima; i da jasno nagoveste svojim čitaocima ili gledaocima kad iznose svoja

mišljenja, a kad samo izveštavaju o činjenicama, kad iznose lične poglede, a kad prenose objektivne istine.

Profesionalni novinari bi još za vreme školovanja trebalo da nauče kako da se bore protiv iskrivljujućih dejstava perspektive i predrasuda. Potrebno je da još na početku karijere steknu ovakav osećaj šegrtujući kod starijih novinara ili iskusnih urednika. Novinari su moralno obavezni da uzajamno proveravaju tačnost i istinitost svojih izveštaja, da regulišu svoju delatnost i delatnost svojih kolega i prihvate smernice s obzirom na efekte perspektive, interpretacije, predrasuda i subjektivnih sudova o relevantnosti koje bi vodile svako novinsko izveštavanje. To mogu činiti ohrabrujući maksimalno relevantno govorenje istine i izbegavajući sve što ometa efikasno otkrivanje i saopštavanje istinitih korisnih informacija. Ovi napori bi trebalo da budu podržani ličnim primerom, nagradama i drugim priznanjima, kao i obeshrabrivanjem suprotnih postupaka kritikom i, u ekstremnim slučajevima, kaznama, globom, javnom osudom i gubitkom posla. Činjenica da se ovako postupa u skoro svim odgovornim novinskim agencijama, kao i činjenica da odgovorne novinske agencije ispravljaju nenamerne greške u svom izveštavanju svedoče da su prihvatile činjenicu da imaju moralnu obavezu da maksimalizuju relevantno govorenje istine za dobro svojih potrošača. Svi mehanizmi koji podstiču relevantno govorenje istine i sprečavaju namerne ili slučajne neistine u izveštavanju takođe su moralno obavezni zato što služe ostvarivanju temeljnog moralnog principa profesionalne novinarske etike, principa maksimalizovanja relevantnog govorenja istine u otkrivanju i saopštavanju korisnih informacija o tekućim događajima, koji predstavlja poslednji razlog svih načela profesionalne novinarske etike.

9 Slobode i obaveze urednika

U ovom poglavlju se i dalje bavimo problemom novinarske perspektive razmatrajući pitanje uredničkih sloboda. Kolumne s komentarima u novinama, i njihov ekvivalent u elektronskim medijima, nude novinarima mogućnost ne samo izveštavanja o činjenicama, već i izražavanja mišljenja i interpretacije događaja. Ovde politički pogledi i eksplicitna pristrasnost imaju svoje pravo mesto, pod uslovom da su otvoreno priznati kao takvi i da se ne podmeću kao činjenice. Posebna novinarska prava i obaveze urednika vesti porede se s pravima i obavezama izveštača, a problemi uredničke slobode i odgovornosti razmatraju se unutar opštih okvira novinarske etike.

Urednička mišljenja

U prethodnim poglavljima smo razmatrali značaj koji moramo da pridamo poštovanju profesionalnih standarda tačnog izveštavanja. Dokazivali smo da izveštavanje u javnom interesu mora da zadovolji još jedan zahtev: novinari treba da, u granicama praktičnih mogućnosti, ostanu objektivni i nezavisni koliko je moguće i da zadrže kritičku distanciranost od događaja koje istražuju, izbegavajući pri tome najbolje što mogu predrasude i opirući se potencijalnom uticaju lične perspektive, interpretacije, kao i subjektivnih sudova o relevantnosti koji

mogu da umanje sposobnost da se saopšti istina. Pa, ipak, povrh ovih profesionalnih obaveza, u novinarstvu ima mesta za slobodno izražavanje mišljenja u novinskim uvodnicima, kolumnama, i uredničkim komentarima u radio i televizijskim emisijama vesti, baš kao što, ranije smo istakli, u vestima ima prikladnog mesta i za zabavu.

Slobodna štampa ne treba da bude sputana u izražavanju mišljenja. Sud cenjenih novinara pruža vredan doprinos našem razumevanju tekućih događaja, što nam može pomoći da obrazujemo vlastita mišljenja i donesemo vlastite odluke o značajnim događajima dana. Novinari imaju isto toliko prava kao i drugi građani slobodnog društva da, osim toga što izveštavaju o tekućim događajima, iznose i svoja mišljenja, da hvale ili kude sve za šta veruju da zaslužuje pohvale ili kritike. Ipak, to što novinari imaju poseban autoritet kao osobe koje tragaju za istinom i prenose informacije nameće im i posebne obaveze kad, pored izveštavanja o događajima, iznose i svoja mišljenja i komentare. Ispitaćemo najznačajnije od tih obaveza kao dopunu temama iz novinarske etike koje smo već obradili. Uredničko mišljenje je bitan deo novinarstva, ali o njemu se u standardnim izlaganjima novinarske etike retko kad podrobnije raspravlja. Moramo da, između ostalih, postavimo i pitanja: koje odgovornosti za sobom povlači urednička sloboda? Koje moralne smernice treba poštovati kad se, osim izveštavanja o činjenicama, izražavaju mišljenja i iznose procene i vrednosni sudovi o događajima?

Slučaj 28

Etika uređivanja u slobodnoj štampi

Sledeći opis odnosa slobodne štampe i razlike između izveštavanja o činjenicama i uredničkih komentara iznela je Onora O'Nil [Onora O'Neill], filozof i upravnik Njuhem koledža u Kembridžu, prema prikazu objavljenom, sasvim prikladno, u uvodniku novina *The Irish Times* od 22. februara 2005, str. 16:

> Slobodu štampe mora da prati obaveza da se ispune standardi, kao što je dužnost da se izveštava a ne da se obmanjuje, piše Onora O'Nil.

Jedan od likova (dramskog pisca) Toma Stoparda [Tom Stoppard] objašnjava drugome: „Mislim isto što i ti o slobodi štampe. Jedino što ne podnosim novine."

To je misao koja je mnogima od nas pala na pamet. Da li je sloboda štampe zanemarivanje dobrih novinarskih i uredničkih standarda, bavljenje ogovaranjima i glasinama, i prenebregavanje primerenog izveštavanja?

Ako želimo slobodu štampe, da li moramo da prihvatimo sve što nam se u novinama servira, čak i kad je to uvredljivo, dostojno moralne osude ili trivijalno?

Nasuprot mnogim tvrdnjama, odgovori na ova pitanja nisu očigledni.

Slobodna štampa mora da bude slobodna (bar) od kontrole vlasti. Ako vlasti mogu da odrede o čemu treba a o čemu ne treba izveštavati, štampa nije slobodna. O tome se u liberalnim demokratskim društvima ne može pogađati; nikakvo obavezno objavljivanje državne propagande, nikakva državna (ni crkvena!) cenzura. Međutim, nije svaka kontrola – kontrola sadržaja, niti je svaka kontrola – državna kontrola.

Sloboda štampe nikada nije bezuslovna sloboda. Na primer, sloboda štampe je tipično ograničena zakonima protiv klevete i raspirivanja verske, rasne i druge mržnje, propisima o oglašavanju, kao i mnogim drugim merama.

Evropska konvencija o ljudskim pravima iznosi niz legitimnih razloga za ograničavanje slobode štampe (član 10, ii), a govori i o pravu na privatnost (član 8)...

Sloboda štampe je pala na niske grane ako čitaoci ne mogu lako da razlikuju izveštavanje od komentara, ili informaciju od zabave (nedopustivi su hibridni žanrovi poput „infozabave" i „reklamouvodnika"*). Ona se pogrešno koristi ako novine ne teže tačnosti, ako ne proveravaju činjenice i ne ispravljaju greške.

---

* *Infotainment* – kovanica od engleskih reči *information* (informacija) i *entertainment* (zabava); i *advertorials* – kovanica od *advertisement* (oglas) i *editorial* (uvodnik) – prim. prev.

Ona se zloupotrebljava ako javnost nije zaštićena od „upravljanja vestima" koje prikriveno ostvaruje ili štiti interese vlasnika, urednika i novinara (posebno kad je reč o izveštavanju o pitanjima finansija, planiranja i politike).

Ona je ugrožena ako se interesi i sukobi interesa vlasnika, urednika i novinara skrivaju od javnosti, ostavljajući one koji imaju interese slobodnim da ih brane pod maskom izveštavanja ili iznošenja nezavisnih komentara...

PITANJA

1. Na koji način autor dovodi u vezu slobodu štampe i novinarsku odgovornost da se ne obmanjuju čitaoci ili gledaoci u pogledu razlike između „izveštavanja" i „komentara"?
2. U čemu je razlika između ove dve funkcije novinarstva? Može li ijedan novinski izveštaj da bude potpuno nezaražen uredničkim mišljenjem ili komentarom? Kako čitaoci i gledaoci mogu da nauče da ih razlikuju? Šta se može dogoditi ako se ova distinkcija postepeno zamagli?
3. U kojoj meri je, pisac uvodnika obavezan da razlikuje urednički komentar od informacija o događajima? U kojoj meri je, čitalac ili gledalac obavezan da utvrdi i primeni ovu distinkciju na ono što čita ili gleda i sluša?
4. Objasnite šta autor podrazumeva pod načinima na koji „upravljanje vestima" može da ostvaruje ili štiti interese vlasnika, urednika i novinara kad je prerušeno u izveštavanje. Mogu li u ove napore tipično da spadaju urednički komentari prerušeni u vesti? Otkrijte, opišite i kritikujte neki skoriji slučaj uvodnika u novinama ili uredničkih komentara u informativnim emisijama u kojima se čini da lični interesi dobijaju formu novinskog izveštavanja. Zašto to zaslužuje osudu s tačke gledišta novinarske etike?
5. O'Nilova veliča značaj samoregulacije očuvanja slobode štampe. Na koji način bi slobodna štampa trebalo da pokuša da reguliše samu sebe kako bi izbegla zloupotrebu uredničkih prerogativa? Šta bi trebalo, da se dogodi

ako štampa ne uspe da prihvati adekvatnu samoregulaciju? Da li su cenzura i prinudno ograničenje novinarske slobode jedina alternativa?

Razlikovanje vesti od komentara

Prvi princip uredničke odgovornosti jeste to da komentari uredništva treba da budu izričito razdvojeni od izlaganja činjenica. O događajima novinari izveštavaju odgovarajući na pet tradicionalnih pitanja: ko, šta, kada, gde i zašto. To je suština novinarskog posla, i razlog zašto javnost smatra da novinari prenose značajne ili samo zanimljive činjenice.

Kad novinari zađu s onu stranu činjenica, čini se razumnim da njihovim čitaocima i gledaocima treba upadljivo naznačiti tu razliku, tako da bude jasno da novinari ne iznose puke izveštaje o događajima, već vrednosne sudove. Na ovu distinkciju se pažljivim čitaocima i gledaocima vesti može ukazati na razne načine. Novine sadrže uvodnike koji nose taj naslov, ili su istaknuti kao izrazi mišljenja uredništva, i često sadrže izraze kao što su „verujem", „po mom mišljenju", „prema mišljenju ovog komentatora" „kako ja vidim stvari" i slične. Sva ta sredstva služe da bi se naznačila razlika između mišljenja mudrih urednika i običnih izveštaja o činjenicama.

Cilj je da se izbegne zbrka tako da javnost ne razume pogrešno razliku (ili da je ne prepozna) između toga šta to znači da je nešto prikazano kao činjenica i toga da je nešto prikazano kao mišljenje o činjenicama i njihova ocena. Slične grafičke tehnike se koriste na televiziji gde urednički komentar često prate titlovi koji skreću pažnju na činjenicu da je nešto „uvodnik", „mišljenje uredništva" ili „analiza i vrednovanje". Ideja je da se razdvoji izveštavanje o činjenicama i ono što novinari i urednici, ili vlasnici i uprava, misle o smislu i vrednosti tih činjenica. Izričito isticanje razlike između činjenica i mišljenja o činjenicama, kao i institucija uvodnika ili njegovih ekvivalenata na radiju i televiziji poštuje jedan važan princip novinarske etike da treba maksimalizovati relevantno govorenje istine tako što se čitaoci i gledaoci neće dovoditi u zabunu u pogledu onoga za šta novinar veruje da je činjenica i onoga što je samo uredničko mišljenje, procena i izraz vrednosti.[1]

1 Podroban opis kombinovane uloge izveštavanja, analize i uredničkih komentara može se naći u: Merritt, *Public Journalism and Public Life*.

Pošto smo već utvrdili da je maksimalno relevantno govorenje istine prva dužnost novinara, sada ćemo dokazivati da je eksplicitno pravljenje razlike između izveštavanja o činjenicama i izražavanja uredničkih mišljenja dalji zahtev profesionalne novinarske etike. Razlog je to što bi došlo do potencijalnog sukoba sa obavezom novinara da informišu potrošače vesti u javnom interesu i za javno dobro kad distinkcija između činjenica i vrednosti ne bi bila jasno povučena. Šta se događa kad se distinkcija između činjenica i mišljenja ne poštuje? U najočiglednije posledice propusta da se ta razlika dovoljno označi čitaocima i gledaocima spada to što čitajući novine ili gledajući televiziju mogu da steknu pogrešan utisak da je činjenica, na primer, da neka strana vlada postupa ispravno ili pogrešno, da je abortus moralno dopustiv ili nedopustiv, da izvestan zakon o kojem se trenutno raspravlja u zakonodavnom telu treba ili ne treba doneti – kada su ovi vrednosni sudovi samo uredničko mišljenje pisaca uvodnika ili medijskih mogula. Postoje činjenice, s jedne strane, koje novinari istražuju i o njima izveštavaju, a postoje i mišljenja, interpretacije i analize smisla i vrednosti činjenica, s duge. U interesu maksimalno relevantnog govorenja istine njih ne treba pomešati.

Stoga urednička mišljenja ne treba iznositi zajedno sa informacijama o događajima kao da je reč o samo još jednoj činjenici. Profesionalni novinari su obavezni, usled svoje odgovornosti da maksimalizuju relevantno govorenje istine u javnom interesu, da ne ohrabruju čitaoce i gledaoce da pobrkaju činjenice, kao što su činjenice da je neka strana vlada postupila na ovaj ili onaj način, da se abortusi vrše ili da se ne vrše, ili da se u zakonodavnom telu raspravlja o predlogu nekog zakona, sa uredničkim stavovima prema vrednosti ili širim implikacijama tih činjenica. Novinar obmanjuje javnost na način koji je nesaglasan sa temeljnom moralnom obavezom profesionalne novinarske etike da se maksimalizuje relevantno govorenje istine u javnom interesu ukoliko izražavanje mišljenja ili analizu i vrednosnu ocenu događaja prikazuje kao da se radi o istinskim činjenicama. Ponavljamo da novinari imaju pravo, mada ne nužno i profesionalnu moralnu obavezu, da izražavaju lična i urednička mišljenja o smislu i značaju zanimljivih pojava u vestima. Ako izaberu neki informativni medijum, novine ili radio ili televizijski program, da bi izneli

mišljenja i vrednosne sudove o događajima, obavezni su da to učine na način koji ih neće pomešati sa činjenicama za koje imaju temeljniju moralnu obavezu da ih otkrivaju i saopštavaju javnosti.

Jaz između vrednosti i činjenica i naturalistička greška

Distinkcija između činjenica i vrednosti, između vesti i mišljenja ili vrednosnog suda o činjenicama iznetim u vestima, jeste značajna distinkcija koja je široko prihvaćena u moralnoj filozofiji. Ta distinkcija se ponekad naziva *jaz između činjenica i vrednosti*, a pokušaj da se ovaj jaz premosti ili da se potre razlika između činjenica i vrednosti naziva se, donekle neadekvatno, *naturalistička greška*.

Jaz između činjenica i vrednosti označava razliku usled koje se pretpostavlja da vrednosti, odnosno vrednosni iskazi, ne mogu biti validno izvedeni iz činjenica, odnosno iz iskaza o činjenicama. Razmotrimo primere: uzmimo činjenicu da je izbio rat ili da je neko vratio svoj dug. Možemo zamisliti da razne osobe imaju različita mišljenja o moralnoj vrednosti ovih činjenica, neki veruju da je rat sam po sebi nešto rđavo, dok drugi prihvataju pojam pravednog rata i smatraju rat o kojem je reč pravednim i stoga moralno opravdanim, pa čak i vrednim pohvale. Neke osobe mogu verovati da je vraćanje dugova uvek dobra stvar, dok bi drugi želeli da podrobnije razmotre okolnosti zaduživanja i vraćanja duga. Oni bi mogli da se pitaju da li, na primer, vraćanje duga omogućava osobi da počini neko zlodelo koje inače ne bi mogao da počini jer ne bi imao potrebna sredstva, ili da li su vraćajući dug dužnici toliko osiromašili da nedužne osobe nepotrebno pate zbog sume novca koja je zajmodavcu potpuno beznačajna.

Filozof morala Dž. E. Mur [G. E. Moore] iz Kembridža, u svojoj uticajnoj knjizi iz 1905. *Principi etike* (*Principia Ethica*), dokazivao je da se jaz između činjenica i vrednosti može pokazati pomoću „argumenta otvorenog pitanja". Ideja tog argumenta jeste u tome da ostaje neodlučeno ili neodređeno da li je neka činjenica, bez obzira na to koliko je potpuno opisna, dobra ili rđava. Ako pitanje da li je izbijanje rata ili vraćanje duga (ili bilo čega drugog)

da se pojam moralno dobrog identifikuje sa prirodnim stvarima, posebno sa psihološkim stanjima, ne samo činjenički pogrešan, već da predstavlja logičku grešku u rasuđivanju koju je nazvao naturalističkom greškom.[3]

Osnivač analitičke filozofije Mur veruje da su neki pojmovi nesvodivi ili neanalizabilni. U analizi pojmova, baš kao i u analizi hemijskih jedinjenja, stižemo do tačke kada dalja analiza postaje nemoguća, stižemo do najjednostavnijih mogućih pojmova koji se po definiciji stoga ne mogu dalje analizirati. Mur ukazuje na naturalističku grešku, uz pomoć argumenta otvorenog pitanja, kao na dokaz da se pojam dobra ne može dalje analizirati, ne može dalje svesti na druge jednostavnije ili primitivnije pojmove. On poredi neanalizabilnost pojma dobra sa onim što smatra očigledno neanalizabilnim pojmom, pojmom žutog, za koji veruje da je jednostavan, primitivan ili atomski koliko to bilo koji pojam u našoj pojmovnoj shemi može biti.[4]

Mur razlikuje nužnu uzajamnu povezanost svojstava kod stvari koje su dobre od sastavnih svojstava pojma dobra u koje bi on mogao biti analiziran. Žuta boja je povezana sa apsorpcijom i refleksijom svetlosti određene talasne dužine, svetlosti čija talasna dužina ima izvesni broj angstrema (Ĺ) i s kojom je žuta boja povezana i po kojoj se razlikuje od drugih boja, od kojih je svaka povezana sa svetlošću određene talasne dužine. Međutim, ove činjenice o žutim stvarima po Muru ne predstavljaju zadovoljavajuću definiciju ili analizu pojma žutog. Po analogiji, on dokazuje da izvesna svojstva mogu da prate skoro sve dobre stvari, kao što su svojstva zadovoljstva ili sreće, inteligencije i slično, ali da ove korelacije same po sebi ne impliciraju da se pojam moralno dobrog može definisati ili analizirati pomoću njih, čak i ako uvek idu zajedno. Otvoreno pitanje nas podstiče na to da razmislimo o bilo kojoj pojavi zadovoljstva: „Da li je to stvarno dobro?" Ako je Mur u pravu, tada se možemo zapitati o bilo kojoj reflektovanoj svetlosti odgovarajuće talasne dužine: „Ali, da li je to stvarno žuto?" Utoliko ukoliko ovo ostaju otvorena pitanja sve dok na njih ne odgovorimo nezavisno od

3 *Ibid.*, str. 12, 15, 19–21, 90–95. Videti i: Hutchinson, *G. E. Moore's Ethical Theory*; Sylvester, *The Moral Philosophy of G. E. Moore*; i: Olthuis, *Facts, Values and Ethics*.

4 Moore, *Principia ethica*, str. 9, 12–16, 92.

njihove povezanosti sa određenim prirodnim svojstvima, ne možemo prihvatiti analizu ili definiciju koje ih identifikuju s bilo čim drugim osim sa njima samima. Način na koji stižemo do odgovora na pitanje da li je nešto žuto jeste taj da prosto pogledamo tu stvar. Mur je predložio nešto slično i s obzirom na naš intuitivni osećaj da li nešto jeste ili nije moralno dobro.[5]

Evo još jednog načina na koji se može shvatiti Murovo osporavanje identifikacije dobra ili dobrote sa prirodnim činjenicama. Ako pođemo od iskaza „Ja sam dobar" u smislu „Ja imam svojstvo dobrote", i ako neko predloži da se dobro definiše kao sve ono što pruža zadovoljstvo, tada supstitucija termina daje očigledno lažne iskaze: „Ja sam sve ono što pruža zadovoljstvo" ili „Ja imam svojstvo da sam sve ono što pruža zadovoljstvo". Trebalo bi da zaključimo da „sve ono što pruža zadovoljstvo" nije adekvatna definicija pojma moralnog dobra. Možemo pokušati da promenimo definiciju dobra kao analizu prema kojoj je dobro ono što pruža više zadovoljstva nego bola. Tada je, ako je istina da sam ja dobar, bar logički i gramatički bez zamerke zaključiti, na osnovu iste vrste supstitucije koju je Mur razmatrao, da ja pružam više zadovoljstva nego bola. Ni ovo još uvek možda nije zadovoljavajuća definicija pojma dobra. Ako je analiza neuspela, međutim, ne izgleda da je neuspela zbog one vrste problema identifikacije i supstitucije za koje izgleda da Mur misli kako će se javiti svaki put kad pokušamo da u istinitom iskazu termin za neko svojstvo zamenimo njegovom naturalističkom definicijom. Ako definicija dobra kao onoga što pruža više zadovoljstva nego bola nije tačna, ona se mora kritikovati na osnovu svog sadržaja, a ne pukim pozivanjem na njenu navodno logičko-definicijski pogrešnu formu. Mur dokazuje da se etika može zasnovati ili na lažnoj definiciji dobra koja dobro pogrešno uzima kao nešto složeno, ili se može dalje razvijati i bez ikakvog pokušaja da se definiše pojam dobra.

U stvari, alternativa je da se moralno dobro tretira kao nedefinljivo i neanalizabilno, kao primitivan pojam naše konceptualne sheme morala. Mur tvrdi da, ako etika pođe od analize ispravnog postupanja kao postupanja koje vodi sreći, tada ostaje

5 *Ibid.*, str. 126–129, 143–146, 154–160, 194–198. Mur razlikuje intuiciju moralno dobrog od moralnog čula kao neke vrste šestog čula, koje odbacuje.

o protivpravnom oduzimanju života. Iz pretpostavke da su manjine bile diskriminisane logički ne sledi da stoga treba ili ne treba da budu diskriminisane. Niti logički sledi da zato što izvesna grupa ljudi ima određenu boju kože ili druge telesne odlike, ona treba ili ne treba da bude diskriminisana.

Na osnovu ove verzije Hjumove naturalističke inferencijalne greške možemo reći da su rasistički ili bigotni postupci, među ostalim mnogobrojnim moralnim zlima, ne samo dostojni moralne osude, već su i logički zbrkani čak i kad se zasnivaju isključivo na tačnim činjenicama. Kad bi činjenice bile vrednosti, kad bi naprosto bile identične vrednostima, tada bismo mogli da rešimo mnoge ako ne i sve moralne probleme i da odredimo ispravan način postupanja koristeći metode prirodnih nauka. Naravno, ništa slično nije moguće. Ako, pozivajući se na Murov argument otvorenog pitanja, u principu uvek možemo da postavimo pitanje o vrednosti nauke i ako u svakom slučaju možemo da pitamo da li je praksa prirodnih nauka sama moralno dobra, tada moralno dobro ne možemo da svedemo na naučno otkrivanje činjenica. Kao što smo ranije rekli, s jedne strane imamo činjenice, a s druge – pitanje o vrednosti i značenju činjenica, uključujući ispravnost i neispravnost.

Mada Mur svoju raspravu o naturalističkoj grešci ograničava na definicije a ne zaključivanja, njegov pojam se često proširuje na deduktivne argumente. Na jedan istorijski neprecizan način, za Murovu definicijsku naturalističku grešku često se pretpostavlja da je samo drugi način da se izrazi Hjumova inferencijalna verzija slične greške. Pa, ipak, one se u važnim pogledima razlikuju. Tamo gde Mur govori o naturalističkoj grešci, Hjum govori o jazu između činjenica i vrednosti ili o jazu između *jeste* i *treba*. To nije samo terminološka razlika. Razumno je da se ova dva prigovora razmotre zajedno kao dva načina da se pažnja skrene na jedan te isti problem: na pokušaj da se moralne vrednosti definišu isključivo pomoću prirodnih činjenica ili da se iz njih izvedu. Ovde je na delu greška koja ističe pojmovnu razliku između činjenica i vrednosti kao razliku između iskaza u kojima se javlja izraz „jeste" i onih u kojima se javlja „treba". Ne možemo ni da definišemo moralno dobro u smislu onoga što treba da bude slučaj pomoću onoga što je slučaj, niti

da ga iz njega izvedemo. Stoga, prema ovom načinu razmišljanja, ne možemo da izvedemo moralne vrednosti iz prirodnih činjenica. Sličnosti i razlike između Murove definicijske naturalističke greške i Hjumovog jaza između činjenica i vrednosti ili „jeste" i „treba" možemo videti iz sledećeg poređenja:

DEFINICIJSKA NATURALISTIČKA GREŠKA (MUR)

Dobro (normativni vrednostan pojam) = df

prirodno svojstvo ili svojstva (naučni empirijski pojmovi)

INFERENCIJALNA NATURALISTIČKA GREŠKA
– JAZ IZMEĐU JESTE I TREBA (HJUM)

1. Naučno tvrđenje o činjenicama (jeste-iskaz)
2. Normativno tvrđenje o vrednosti (treba-iskaz)

Ako uvek možemo da postavimo pitanje da li neka činjenica treba da bude slučaj, kao što pretpostavlja Murov argument otvorenog pitanja, tada iz onoga što je činjenički slučaj ne možemo da izvedemo ono što treba da bude slučaj. Uvek o ovakvim činjenicama ili jeste-iskazima o svetu možemo da postavimo pitanje da li oni ili njihove implikacije treba da budu slučaj, što pokazuje da same činjenice ne mogu da odrede da li one treba ili ne treba da budu istinite. Mur postavlja ovu vrstu pitanja kada zapaža da ne možemo da definišemo ono što treba ili ne treba da bude istinito pomoću psiholoških činjenica o zadovoljstvu i bolu, niti ono što treba da bude istinito o čovekovom razvoju pomoću činjenica o pravcu i smeru njegove evolucije. Isti problem nastaje i ako pokušamo da izvedemo istine o moralnoj vrednosti iz naučnih činjenica. U definicijskom ili inferencijalnom obliku, naturalistička greška i jaz između „jeste" i „treba" na različite načine utvrđuju u analitičkom ili logičkom pogledu nepremostiv jaz između činjenica i vrednosti i, određenije, između prirodnih svojstava i pojma moralnog dobra.

Sada možemo da razumemo šta Hjum podrazumeva pod onim što je nazvano jazom između činjenica i vrednosti ili „jeste" i

„treba", a šta Mur podrazumeva pod naturalističkom greškom. Možemo i da vidimo zašto Mur veruje da je ta greška izvor pojmovne zbrke i lažnih zaključaka u filozofiji morala. Ista teškoća se manifestuje kod definicija, zaključaka i moralnog rasuđivanja uopšte, ako je Mur u pravu, kao i u pokušajima da se dobro identifikuje sa nečim drugim, a ne sa samim sobom. Sve su to pokušaji da se vrednost definiše pomoću činjenica, odnosno da se vrednost definiše pomoću onoga što nije vrednost, pokušaji osuđeni na neuspeh. Naturalistička greška nam govori o tome da vrednost ne možemo da definišemo pomoću nečega različitog od vrednosti, tako da dobro ne možemo da shvatimo kao nešto drugo, a ne ono samo. To dalje implicira da mora da postoji jednostavna, osnovna, temeljna, poslednja, primitivna, nesvodiva, nedefinljiva, neanalizabilna vrednost, koju Mur u etici poistovećuje sa moralno dobrim.

Jaz između „jeste" i „treba" i razlika između vesti i mišljenja

Hjumovom i Murovom filozofijom morala bavimo se samo u meri u kojoj njihova kritika većeg dela istorije etike uključuje pozivanje na neku verziju jaza između činjenica i vrednosti, ili „jeste" i „treba", koja nam pomaže da shvatimo distinkciju u novinarskoj etici između izveštavanja o činjenicama i iznošenja uredničkog mišljenja koje izražava smisao činjenica ili njihovu političku, religijsku ili neku drugu vrednost. U razlici između činjeničkih vesti i uredničkih mišljenja nalazimo istu onu opštu razliku koju nalazimo i kod filozofa morala koji su isticali razdvajanje pitanja o činjenicama od pitanja o vrednostima. Baš kao što postoji duboka razlika između pitanja o tome šta je istinito i pitanja o tome da li to treba da bude istinito, tako u novinarskoj etici postoji i važna razlika između izveštavanja o činjenicama i izražavanja uredničkog mišljenja o vrednosti činjenica, o tome da li je ono što se desilo dobro ili nije.

Filozofi morala za odnos između činjenica i vrednosti kažu da je to odnos u kome vrednosti *transcendiraju* činjenice. Pod tim, uopšte uzev, podrazumevaju da su vrednosti nešto povrh činjenica i da same nisu neka posebna vrsta činjenica niti su svodive na činjenice. Prema tom gledištu, vrednosti stoje potpuno

izvan carstva činjenica kao dobrota, lepota, značaj ili neka druga vrednost koja pripada činjenicama. Nešto slično toj dvočlanoj podeli na činjenice i vrednosti, na ono što jeste slučaj i na ono što treba da bude slučaj, može se razabrati, kao što smo nagovestili, i u podeli na profesionalno odgovorno izveštavanje o činjenicama i uredničke komentare i mišljenja. Utoliko ukoliko novinari prihvataju značaj razlikovanja između vesti o događajima i vrednovanja tih događaja možemo reći da i oni, bar implicitno, prihvataju jaz između činjenica i vrednosti ili između onog što jeste i onog što treba da bude. Sama činjenica da informativni mediji razlikuju vesti i uredničke komentare nagoveštava da oni dobro razumeju ovu distinkciju. Oni ne očekuju da će činjenice same po sebi govoriti o svom društvenom značaju, već iznose procenu vrednosti i komentar kao nešto dodatno pukom izveštavanju o činjenicama. Da bismo se pozivali na tu distinkciju ne moramo naivno da pretpostavimo da je novinsko istraživanje činjenica ikada potpuno nezavisno od vrednosti. Razumno je pretpostaviti da novinarevi motivi za želju da se bavi ovim, a ne onim događajima, baš kao i mnoge odluke koje uobličavaju i usmeravaju istraživanje, pisanje teksta, njegovu dopunu slikama i, najzad, prikazivanje celog paketa radi potrošnje kao vesti, na svakom stupnju odražavaju ceo kompleks raznovrsnih vrednosti.

Vratimo se na trenutak ranijem izmišljenom slučaju. Zašto je novinar zainteresovaniji za zatvaranje prihvatilišta za beskućnike nego za požar u praznom skladištu? Zašto nekog drugog novinara više zanima požar u praznom skladištu nego zatvaranje prihvatilišta za beskućnike? I jedno i drugo su činjenice, možemo da pretpostavimo, i ima informacija o oba događaja, koje zaslužuju da budu objavljene u večernjim vestima. Zašto, kad izveštava o nekom događaju, novinar bira jedan skup činjenica, a ne neki drugi, ističući posebno ove ili one činjenice, ilustrovane ovim fotografijama ili video-snimcima, a ne onim, koje bi isto tako bile prikladne? Na ove i na bezbroj drugih načina novinari svesno ili nesvesno izražavaju vrednosti – moralne, društvene, religijske i umetničke ili estetske. Radeći kao reporteri, ili urednici ili komentatori, oni moraju da shvate svet i donesu vlastite odluke o tome šta je ispravno, a šta nije. To je nerazdvojan deo novinarske profesije, često tako duboko i neprimetno utkan u izveštavanje

o činjenicama da i sami novinari mogu da ne budu svesni tanane granice između činjenica i vrednosti u svojim izveštajima.

Pa, ipak, postoji razlika između činjenica i vrednosti, čak i kad se javljaju nerazdvojno spleteni u novinskim izveštajima. Štaviše, postoji i razlika između vrednosti koje utiču na otkrivanje činjenica i izveštavanje o njima, vrednosti koje se implicitno manifestuju u izveštavanju, i vrednosti koje su eksplicitno izražene u uredničkim komentarima i uvodnicima.

Ako nismo uvek u stanju da razlikujemo vrednosti od činjenica u tom smislu što ne možemo da u novinskim izveštajima utvrdimo činjenice apsolutno nezavisne od vrednosti naspram činjenica nabijenih vrednostima, možemo bar teorijski da razlikujemo tvrđenja o vrednostima koja su nezavisna od činjenica od tvrđenja o činjenicama koja su nabijena vrednostima. To je sve što nam može biti potrebno da bismo dovoljno dobro razumeli jaz između vrednosti i činjenica ili „jeste" i „treba", i objasnili novinarsku praksu izveštavanja o događajima kao činjenicama nabijenim vrednostima i nečinjeničkih tvrđenja o vrednostima koja se odnose na činjenice u uredničkim komentarima iznetim u novinskim uvodnicima ili u radio i televizijskim emisijama. Mada svako izveštavanje o činjenicama može da zavisi od vrednosti koje prihvataju reporteri, urednici i druge osobe koje učestvuju u proizvodnji vesti, eksplicitno vrednovanje činjenica o kojima se izveštavalo jeste nešto sasvim drugo. Iznoseći komentare o širem značenju iznetih činjenica novinari imaju priliku da iznesu svoja mišljenja o značaju vesti koje su objavili oni ili neko drugi. U uredničkim komentarima oni mogu da kažu ne samo da je prihvatilište za beskućnike zatvoreno, već i da iznesu svoje mišljenje da do toga nije smelo da dođe, da je to loše ili dobro za zajednicu i zašto.

Slučaj 29

Fondacija nacionalne konferencije pisaca uvodnika (National Conference of Editorial Writers Foundation – NCEW)

Sledeći izveštaj koji se odnosi na Nacionalnu konferenciju pisaca uvodnika (NCEW) pokazuje da su profesionalni novinari svesni značaja uvodnika i komentara kao legitimne funkcije štampe.

Konferencija svake godine organizuje seminar „o tehnikama uredničkog komentarisanja za novinare i urednike, pripadnike manjina, koji se manje od dve godine bave novinarstvom". Kejt Rajli [Kate Riley], pisac uvodnika za *The Seatle Times*, iznosi sledeći opis u vašingtonskom izdanju publikacije NCEW-a *The Masthead*, jesen 2004, tom 56, broj 3, str. 5:

> Elbert Garsija [Elbert Garcia], mladi Njujorčanin, zaposlen je u malom nedeljniku u kojem radi sve poslove.
>
> Ali posle nekoliko napornih dana na Seminaru za manjinske pisce NCEW-a, kaže da oseća kako ga privlači pisanje uredničkih komentara.
>
> „Nisam mislio da je pisanje uredničkih mišljenja kreativan oblik pisanja", kaže Garsija, koji radi za *Manhattan Times*. „Ali jeste. Najbolja stvar je bila dolazak na Seminar i napor da ovladam zanatom pisca uvodnika. Razmišljanje o različitim načinima na koje to može da se radi otvorilo mi je oči."
>
> Garsija je bio jedan od šesnaestoro novinara koji su učestvovali na seminaru od 29. aprila do 2. maja u Nešvilu. Ovaj seminar, koji se održava svake godine, samo je jedan od nekoliko zadataka Fondacije Nacionalne konferencije pisaca uvodnika. Fondacija ima za cilj da podržava i unapređuje pisanje uvodnika i uredničkih komentara, bilo da se radi o novinarima koji se ovim poslom aktivno bave, bilo da je reč o onima poput Garsije koji o njemu tek razmišljaju.
>
> Fondacija organizuje Seminar manjinskih pisaca u saradnji sa Institutom za slobodnu raznovrsnost (Freedom Forum Diversity Institute) Univerziteta Vanderbilt. Učesnici plaćaju samo troškove prevoza, a seminar je otvoren za manjinske novinare zainteresovane za pisanje uvodnika ili za one koji se tim poslom bave manje od dve godine.
>
> Raniji predsednik Fondacije Tomi Denton [Tommy Denton] istakao je da oko 25 procenata učesnika na Seminaru za manjinske pisce kasnije postanu pisci uvodnika.

Osnovana 1981, Fondacija podržava i one koji se već bave zanatom pisanja uvodnika, preko svog četvoromesečnog časopisa *The Masthead*, stipendijama za putovanje u inostranstvo i organizacijom razgovora u Ministarstvu spoljnih poslova. Odbor Fondacije NCEW-a pruža i izvesnu finansijsku pomoć regionalnim konferencijama namenjenim piscima uvodnika...

PITANJA

1. Zašto treba da postoji organizacija poput Nacionalne konferencije pisaca uvodnika? Kojoj svrsi ona služi unutar šire novinarske zajednice?
2. Koje vrednosti su otelotvorene u NCEW-u? Šta ova organizacija želi da postigne?
3. Rad NCEW-a ne ograničava se na organizovanje seminara za manjinske pisce. Kojim drugim pitanjima bi trebalo da se bavi ova nacionalna organizacija pisaca uvodnika? Koja su pitanja profesionalne novinarske etike relevantna za misiju jedne takve organizacije?
4. Uporedite etičke kodekse štampane na kraju knjige. Pokušajte da napišete sličan etički kodeks namenjen posebno piscima uvodnika i uredničkih komentara i problemima s kojima se oni susreću. Koji bi principi za njih bili najznačajniji? U kojoj meri etički kodeksi organizacija profesionalnih novinara već pokrivaju određene odgovornosti pisaca uvodnika i komentara, a u kojoj meri bi morali da budu promenjeni i dopunjeni?
5. Novinari, voditelji emisija vesti i pisci uvodnika – svi su novinari koji sarađuju sa kamermanima, toncima, urednicima, menadžerima i drugima. Kakav bi trebalo da bude stav profesionalne novinarske zajednice prema piscima uvodnika? Koju ulogu i koje posebne zadatke oni imaju? S kakvim se posebnim moralnim pravima i odgovornostima suočavaju? Na koji način se ova novinarska prava i odgovornosti mogu najbolje upražnjavati i ispunjavati?

Uredničko mišljenje i perspektiva

Uvodnici i urednički komentari imaju značajnu funkciju. Oni dopunjavaju i upotpunjavaju osnovne činjenice koje su, nadajmo se, relevantne i istinite. Oni nude jedan ličniji pogled na to da li su događaji nešto dobro, rđavo ili neutralno, i koje dalje posledice mogu imati za ciljeve i vrednosti zajednice, države ili sveta u celini.

Iako neki informativni mediji objavljuju uredničke komentare u skoro svakom broju ili u svakoj emisiji, značajno je to što neki ograničavaju svoje uvodnike na posebne slučajeve. Na taj način oni mogu da skrenu veću pažnju na dati događaj, ističući ga kao nešto što zaslužuje poseban komentar, a ne samo puko iznošenje činjenica. Značajni događaji u svetu, kamen međaš ove ili one vrste, naučni ili diplomatski proboji, preokreti u tekućim sukobima, početak ili kraj velikih društvenih pokreta, posebno istaknuti herojski ili zločinački postupci, često zaslužuju da budu izdvojeni uredničkim komentarom. Ovi mogu biti još upadljiviji time što se ograničavaju na posebno značajne događaje i ne objavljuju svakodnevno u novinama ili informativnim emisijama.

Uvodnici ipak mogu da budu objavljeni u svakom trenutku kad god novinari imaju nešto značajno da kažu o tekućim događajima, da objasne ono što smatraju smislom onoga što se dogodilo ili će se tek dogoditi. Stavljajući događaje u perspektivu i iznoseći moralne, estetske, religijske, političke ili druge vrste sudova o značajnim događajima, urednički komentari mogu potrošačima vesti pomoći da bolje shvate činjenice o kojima se izveštava. Oni mogu kod čitalaca da podstaknu razmišljanje o dubljem smislu događaja, čak i ako se oni ne slažu sa iznetim mišljenjima. Oni omogućavaju novinarima da ocene današnje vreme, da utiču na opredeljenja svojih čitalaca i slušalaca, i da izraze vrednosti šire zajednice ili kulture čijim članovima, mada im nisu potrebni novinari da im kažu šta da misle o događajima o kojima se izveštava, može biti korisno da doznaju da ima i drugih koji osećaju isto što i oni ili koji osećaju nešto veoma različito.

Najzad, uvodnici ponekad novinarima pružaju mogućnost da utiču na javno mnjenje. I to je legitimna funkcija novinarstva,

pod uslovom da se brižljivo razlikuje od izveštavanja o činjenicama, i pod pretpostavkom da uvodničari žele da utiču na javno mnjenje moralno sumnjivim načinima. Da li razdvajanje izveštavanja o činjenicama i uredničkih mišljenja implicira da izveštači nikada ne bi trebalo da politički ili na neki drugi način ocene činjenice? Ne moramo da tvrdimo da izveštači moralno greše kad iznose uredničke komentare, niti da novine, radio-stanice, televizijske mreže i drugi informativni mediji treba da zapošljavaju različite osobe da izveštavaju o činjenicama i da pišu uvodnike, a ne da dopuštaju istim pojedincima da rade oba posla. Ista osoba može da obavlja obe funkcije, pod uslovom da se u praksi ove dve vrste aktivnosti mogu jasno razlikovati. To je ono što zapravo većina izveštača i radi, prelazeći sa izveštavanja o činjenicama na iznošenje uredničkih komentara i obrnuto.

Sredstva koja se u tu svrhu najčešće koriste već smo pomenuli. To su posebni nadnaslovi za uvodnike, obraćanje voditelja sa različitih mesta u studiju ili njihovo pretvaranje kao da čitaju sa lista, a ne sa televizijskog monitora, ili korišćenje drugih načina da se čitaocima i gledaocima ukaže na to da je reč o iznošenju mišljenja i ocena, a ne o pukom izveštavanju. Uz jasan način da se označi razlika između izveštavanja o činjenicama i iznošenja uredničkih mišljenja i ocena o činjenicama, isti novinari koji naizmenično deluju kao izveštači i pisci uvodnika mogu da ispune obavezu profesionalne novinarske etike da pruže relevantno govorenje istine u javnom interesu pomažući čitaocima i gledaocima da shvate razliku između opisivanja činjenica i izražavanja vrednosti.

Urednička sloboda i ideologija

Brižljiva razlika između vesti i vrednosne procene vesti sama po sebi ne zadovoljava sve moralne zahteve koji se postavljaju pred pisce uvodnika i uredničkih komentara. Urednici nemaju samo slobodu da ispredaju vrednosne komentare. Ima i drugih određenih moralnih obaveza za pisanje i iznošenje uvodnika i komentara.

Prelaca ideološke pređe uvek će biti, uključujući i one koji tvrde da se time ne bave. Počećemo da artikulišemo moralne parametre pisanja uvodnika i uredničkih komentara isticanjem zdravorazumske

zabrane da se čitaoci i gledaoci podstiču na nasilje ili da se uvodnici koriste kao zaštita i opravdanje za iznošenje neistina.

Ovakve upotrebe medija jesu za moralnu osudu, pre svega, zato što krše prioritetnije moralne obaveze koje važe za sve građane i sve moralne subjekte svakog društva. One takođe protivreče određenim moralnim obavezama profesionalnih novinara da uvek maksimalizuju govorenje relevantnih istina. Kao i ranije, moramo pokušati da ocrtamo put kroz šipražje moralnih dilema s kojima se suočava razmišljanje u primenjenoj etici tako što ćemo utvrditi jasne krajnje slučajeve i ustanoviti praktične zdravorazumske principe koji važe za očigledne situacije i pružaju smernice u spornim prelaznim slučajevima.

Novinari su isto toliko moralno odgovorni za svoje izbore pri pisanju uvodnika i komentara, kao i za izveštavanje o činjenicama. Koje vrednosti će izražavati i pokušavati da šire? Kakvu vrstu moralne klime treba da pomažu da se stvori u javnosti kojoj služe kad izražavaju svoja urednička mišljenja, skidajući ovaj ili onaj teret sa grudi, obično na kraju emisije vesti ili u posebnim rubrikama novina posvećenim iznošenju stavova o skorašnjim događajima ili onima koji se očekuju u budućnosti?

U jednom očiglednom smislu ova pitanja nas odvode preko granica profesionalne novinarske etike u sferu opšte teorijske etike i problema ispravne filozofije morala. Možemo reći da ako bismo mogli da rešimo ova teža pitanja o pravom smeru etike, bilo konsekvencijalistički (etika usmerena na opštu sreću), bilo deontološki (etika usmerena na zadovoljavanje zahteva moralne dužnosti bez obzira na posledice), konzervativno ili liberalno, ili na neki hibridan ili treći način u odnosu na ove standardne kategorije, pisci uvodnika i uredničkih komentara imali bi moralnu obavezu da šire sve one vrednosti koje su u skladu s prihvaćenim moralom. Takva moralna obaveza višeg reda i njene implikacije za izražavanje uredničkih mišljenja mogu se smatrati još jednim smislom u kojem su novinari, poput drugih profesionalaca, subjekt prioritetnijih moralnih obaveza koje važe za sve članove društva bez obzira na njihovo zanimanje i njihove posebne profesionalne obaveze.

Naravno, ne slažu se svi pisci uvodnika i komentara o osnovnim moralnim pitanjima niti, sa teorijskog stanovišta, o tome šta je

ispravna filozofija morala koju treba slediti i pokušavati da se živi u skladu s njom. Što je važnije, mnogi urednici i novinari uopšte neće nužno filozofski razmišljati o tim stvarima. Većim delom će se zadovoljiti time da postupaju u skladu sa svojim intuicijama o tome šta je ispravno, a šta rđavo ili će postupati u skladu sa vrednostima kulture u kojoj su odrasli i koje su im stoga najbliže kad se suočavaju sa moralnim izazovima života. U to spada i ono što mnoge praktične osobe nazivaju svojim vrednosnim kodeksom, kao i osećajem za vrline za koje je važno da ih pojedinci i društvo kao celina neguju. S obzirom na tu činjenicu, trebalo bi da se uzdržavamo od brzopletog suđenja o vrednosti uvodnika i komentara samo na osnovu toga da li oni podržavaju ono što smo na filozofski način prosudili kao najprihvatljiviju moralnu teoriju, pošto su i filozofi oštro podeljeni u pogledu toga koja je od mnogih oprečnih filozofija morala ispravna. Ako pisci uvodnika i komentara nisu moralno obavezni da imaju sve ispravne odgovore na najteža pitanja etičke teorije, oni su u najmanju ruku moralno obavezni, isto koliko i svako drugi, da pokušaju da nađu odgovore i da postupaju u skladu s onim što u datom trenutku smatraju ispravnim moralom. A šta je taj moral zapravo, prepustićemo savesti pisaca uvodnika i uredničkih komentara, kao i ishodu dugotrajnih rasprava u opštoj teorijskoj etici.

Etičke smernice za pisce uvodnika i komentara

U međuvremenu, ima još mnogo toga što se može reći o profesionalnim moralnim smernicama a što može biti korisno za uvodničare. Za šta treba koristiti, pozitivno govoreći, priliku za pisanje uvodnika ili komentara, koje vrednosti bi njihovi pisci trebalo da šire i kakvu vrstu individualnog i kolektivnog ponašanja da se trude da obrazuju?

Možemo samo da nagovestimo neke od mogućnosti koje najviše obećavaju. Sve njih na izuzetan način oličavaju najbolji uvodničari koji iznose vrednosne komentare zasnovane na činjenicama u kompletnom novinarskom poduhvatu. Uvodničari mogu da podignu svest o okolini, upute čitaoce i gledaoce u to da cene ono što je dobro i osude ono što je loše, da javnost upozore na neprimerene postupke političara, pomognu javnosti da bolje razume politička pitanja o kojima se raspravlja, da tekuće

događaje smeste u širi društveni i istorijski vrednosni kontekst, da kritikuju vlast i motivišu građane da aktivno učestvuju u političkom životu, izlaskom na birališta i na druge načine, kao i da učine mnoge druge dobre stvari.

Dobri uvodnici nas podstiču na to da razmišljamo o činjenicama objavljenim u vestima – čak i ako se ne slažemo sa vrednostima u njima izraženim. Oni nas navode na to da se upitamo šta događaji znače za nas pojedince, za društvo u kojem živimo, za svet u celini, pa čak i za istoriju i budući razvoj naše vrste, civilizacije i celog čovečanstva.

Nije isuviše preterano izneti ovakve pohvale, ma koliko su retko dovoljno obdareni uvodničari dovoljno nadahnuti događajima da bi stvari izložili u najobuhvatnijoj perspektivi. Pravi uvodničarski stav može mnoge osobe da navede na ispravno razmišljanje i ispravno postupanje, dok neodgovorno upražnjavana urednička sloboda može ljude da navede na to da skrenu sa moralnog puta. Uvodnici u štampi, na radiju i televiziji predstavljaju izuzetnu novinarsku govornicu koja se može upotrebiti dobro ili loše, upravo zato što uvodnici dopiru do tolikog broja misaonih osoba i zato što je njihov predmet, u suštini, vrednovanje i ocena društvenog dobra i zla.

Opasnosti koje implicira urednička sloboda unutar svojih pravih granica iste su one o kojima smo ranije raspravljali govoreći o problemima novinarskih predrasuda, perspektive, interpretacije i subjektivnih sudova o tome šta je relevantno. Praktični metodi kojima se te opasnosti mogu otkloniti isti su i za pisanje uvodnika i za izveštavanje, što je novinarska verzija razlike između vrednosti i činjenica ili „jeste" i „treba".

Novinske kompanije su pozvane, mada nisu moralno obavezne, da stvore vlastiti urednički stav, da izraze određeni vrednosni pogled na činjenice o kojima izveštavaju. One mogu postati poznate, na primer, kao zastupnici konzervativnih ili liberalnih političkih vrednosti, da počnemo grubom i nezadovoljavajućom podelom stavova o vladinom odnosu prema građanima. One mogu biti religiozne, agnostičke, ateističke, socijalističke, komunističke, kapitalističke, pristalice ili protivnici prava na abortus, ma koliko ove etikete bile nezadovoljavajuće. One mogu zastupati militarizam, pacifizam, intervencionizam, antiintervencionizam,

izolacionizam, ukratko celu lepezu ličnih i društvenih političkih pogleda i vrednosti koje uvodničari, poput drugih odgovornih građana, mogu biti skloni da zastupaju ili da im se protive. Novine ili radio-televizijska stanica mogu nastojati da osvoje mesto na kompetitivnom novinskom tržištu zastupajući ovakva politički orijentisana gledišta, uz odgovarajuće izveštaje i uvodnike.

Glavna matica tradicije vesti u istoriji novinarstva u Sjedinjenim Državama, kao i u mnogim drugim delovima sveta, jeste to da novinske agencije, uopšte uzev, imaju veće poštovanje prema tačnosti i verodostojnosti izveštavanja, kome se tako pridaje veći autoritet, prema objektivnosti i nepristrasnosti, koji se smatraju utoliko većim ukoliko se prosuđuje da je izveštavanje nezavisno od svakog pojedinačnog društvenog ili političkog stava i da ne zastupa nijedan od njih. Slobodu štampe smo opisali kao „četvrtu granu vlasti", posebno u Sjedinjenim Državama i državama čiji je ustav načinjen po uzoru na američku tročlanu podelu vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Prema takvoj koncepciji, baš kao što postoji tradicija podržana Ustavom da država i crkva budu razdvojene, tako je po analogiji ista vrsta religijske nepristrasnosti i neutralnosti prema spornim društvenim pitanjima počela da se smatra moralnom dužnošću novinara kao nezvaničnog dela mehanizama uzajamne kontrole koji čuva liberalnu demokratiju u kojoj slobodna štampa cveta.

Razlog će nam biti očigledan ako razmislimo o tome da je, što su čvršće novinari povezani s datim skupom političkih stavova, tim verovatnije da će njihov izbor događaja koji će pratiti, pojedinosti koje će objavljivati, kao i načina na koje će ih prikazivati čitaocima i gledaocima, s kojim naglaskom ili ideološkim opredeljenjem, naginjati prema interesima određene političke orijentacije da na određeni način utiče na društvena i politička dešavanja. Kako da verujemo vestima koje objavljuje novinska agencija za koju znamo, na osnovu njenih uvodnika i tananih i ne-tako-tananih nagoveštaja sadržanih u njenim izveštajima, da je pristrasna prema krajnje konzervativnim ili krajnje liberalnim političkim vrednostima? Kako da imamo poverenja u to da ono što nam govori ovakav izvor predstavlja nepristrasnu istinu i puke činjenice iznesene koliko je objektivnije moguće, a ne politički program koji diktiraju vrednosti? Čak i ako informativni mediji

neprekidno ponavljaju mantru da oni samo izveštavaju, a čitalac ili gledalac odlučuje šta da misli o vestima, nešto što zrelim čitaocima i gledaocima uopšte ne bi ni trebalo ponavljati, nije verovatno da će ovakve novine ili radio-televizijska stanica zadobiti dugoročno poštovanje kod potrošača vesti. Biće jasno na osnovu svih strana njihovog izveštavanja i uredničkih komentara da su te novine ili stanica veoma pristrasni prema određenim društvenim ili političkim stavovima.

Kako podsticati pluralizam mišljenja

Novinari koji su odani istinski pluralističkom pristupu uvodnicima i komentarima kao primerenom dodatku objektivnom izveštavanju i nezavisnosti kako činjenica o kojima izveštavaju tako i vrednosti koje zastupaju u uvodnicima, mogu da ispune svoje profesionalne etičke obaveze na raznovrsne načine, o kojima svakodnevno čitamo i slušamo i primećujemo ih u odgovornom novinskom izveštavanju i komentarisanju.

Jedan od najočiglednijih metoda jeste taj da se prilika da pišu uvodnike naizmenično pruža novinarima koji zastupaju različite poglede i različite moralne, društvene i političke vrednosti. Isti efekat se može postići i osnivanjem tima uvodničara, koji zastupaju različita politička i društvena stanovišta, a koji bi međusobno raspravljali i izražavali različite vrednosti, izlagali prednosti i mane različitih ocena istih događaja, omogućavajući tako potrošačima vesti nesputaniju slobodu izbora i donošenja odluka o tome koja mišljenja su bliža njihovom vlastitom pogledu na stvari, čak i ako njihov pogled na stvari nastaje pod uticajem uvodnika i uredničkih komentara. Gostujući uvodničari omogućavaju informativnom mediju da vrednostima pristupi iz različitih perspektiva i da osvetli smisao događaja i izrazi mnoga raznovrsna moralna stanovišta.

Ako su cilj i moralno opravdanje izražavanja uredničkih mišljenja širenje moralnih vrednosti i procena događaja u širem kontekstu društvenih i političkih pitanja, može se dokazivati da novinari imaju moralnu obavezu da podržavaju izražavanje različitih vrednosti, kao i rasprave i sporove o vrednostima. Prednosti ovakvog pristupa trebalo bi da budu očigledne kad ga uporedimo

i zarađuje ogromne pare od računa za vodu poreskih obveznika. Filip, pomoćni urednik i pisac uvodnika za *The Sacramento Bee*, shvatio je mogućnost katastrofe i napisao „Barone vode", niz od dvadesetak uvodnika.

„Sve je počelo telefonskim pozivom jednog izvora iz jednog distributera vode, koji je dočuo glasine da je drugi distributer upravo otpustio nadzornika zato što je postavljao pitanja o ekstra-isplatama direktorima", rekao je Filip. „Poslali smo zahtev da pregledamo arhivu i isplate pojedinim osobama i upravi."

Kao što je i očekivao, Filip je otkrio ogromne zloupotrebe.

Jedan od distributera je mešao poslove snabdevanja vodom sa golfom koji su subvencionisali poreski obveznici (u Pebl Biču, ni manje ni više). Drugi distributer je prekršio obećanje velikoj poroti da će javno odobravati sva službena putovanja i da će oduzeti direktorima službene kreditne kartice. U trećem su svi zaposleni bili članovi iste porodice.

Narednih nedelja podrobnije ćemo upoznati skrivena carstva distributera vode i ljude koji njima upravljaju. To će biti zanimljivo putovanje. Te vlasti – često male, prizemne i skoro bez ikakvog nadzora – pokazale su se vredne pažnje, i javnosti i zakona.

„Reč je o značajnim, ali skoro nepoznatim vlastima koje se isuviše često ponašaju kao da ih niko ne posmatra", kaže Filip. „A jedan distributer vode, predgrađa Sacramenta, u kome je ponašanje bilo potpuno nezakonito – koji nije prijavio stotine hiljada dolara prihoda, na primer, što je do danas dovelo do podizanja federalnih optužnica protiv dva člana uprave i do jedne osude."

Filip je napisao niz uvodnika tokom 2003. godine. Njegovo istraživanje je uključivalo i pregledanje više od 8.500 stranica traženih dokumenata.

„Ja sam obeležavao sumnjive troškove dok sam pregledao dokumenta", kaže Filip. „Na kraju sam sva obeležena dokumenta povezao u osam centimetara debele fascikle."

Promena koju je izazvalo objavljivanje „Barona vode" još uvek se oseća u svakodnevnom poslovanju kalifornijskih distributera vode.

„Počeli su da se ponašaju kao da ih neko posmatra – ili kao da će neko ubrzo početi da ih posmatra", rekao je Filip.

PITANJA

1. Na koji način pisanje uvodnika i uredničkih komentara može u novinarstvu da bude snaga koja vodi društvenom dobru?
2. Kakva je razlika između istraživačkog novinarstva one vrste koju oličava Filipsov niz uvodnika o „Baronima vode" i uvodnika koji izražavaju mišljenja o pristiglim vestima ne preduzimajući nikakva posebna istraživanja?
3. Filipov projekat novinari ponekad svrstavaju u „kampanje", a u prošlosti su ih nazivali, bez neke posebne kulturne osetljivosti, „krstaškim ratovima". Pod ovim se podrazumeva praksa da se uvodnici u štampi i drugim informativnim medijima koriste kako bi se uzburkalo javno mnjenje i podstakla policija, zakonodavna tela i druge regulativne agencije da preduzmu akcije kako bi se ispravila društvena zla. Kakve smernice, treba ustanoviti da bi se pomoglo ovakvim uredničkim kampanjama? Da li ima nekakvih ograničenja u pogledu onih tema kojima urednici treba da se bave? Ako nema, zašto? Ako ima, kakav bi oblik trebalo da imaju, i na koji način bi ih trebalo opravdati u kontekstu poštovanja slobode štampe?
4. Do kojih su dobrih posledica doveli Filipovi istraživački uvodnici? Ako uzmemo da je Filipov slučaj tipičan, šta iz njega možemo da naučimo o vrednosti i potencijalnoj moći da se dovede do društvenog dobra, koje ima ovakva vrsta novinarstva?

znamo kada nam se iznose činjenice, a kada vrednosti. Posebno ne bi trebalo da pretpostavimo da, kada novinar poznat po tačnom izveštavanju o činjenicama takođe izražava i vrednosti, te vrednosti nužno nose istu meru prihvatljivosti kao što su pouzdane nezavisno proverljive činjenice. Činjenice su činjenice, a sudovi o vrednosti činjenica nisu činjenice i ne bi ih trebalo pogrešno shvatiti kao činjenice. Pisci uvodnika i komentara imaju obavezu da ih ne pomešaju, ali i čitaoci i gledaoci su odgovorni da te dve kategorije razlikuju kad razmišljaju o sadržaju vesti.

Trebalo bi da budemo svesni te distinkcije i da zastanemo i zapitamo se šta nam se saopštava i koju težinu bi trebalo da pridajemo ovim različitim vrstama informacija. Kad neki uvodničar izražava izvesne vrednosti, trebalo bi da shvatimo da je to uvek stvar ličnog suda koji ne moramo da delimo s njim čak i kada u potpunosti prihvatamo činjenice i istinitost izveštavanja o činjenicama kome je pridodato mišljenje autora uvodnika ili komentara. Na nama je kao pojedincima da odredimo smisao i vrednost činjenica koje novinari iznose da bismo ih procenili. Treba da prihvatimo to da nam uvodnici iznose samo jedan od načina na koje se može razmišljati o datim događajima, koji smo slobodni da prihvatimo ili odbacimo, ali koji, u svakom slučaju, treba da smatramo samo putokazom u našem vlastitom razmišljanju o vrednostima i donošenju suda o značaju i moralnoj vrednosti činjenica o kojima novinari izveštavaju. Konačna odgovornost za procenu vrednosti činjenica leži na svakom od nas pojedinačno, čak i kada harizmatični autori, novinski izveštači i voditelji iznose privlačne i uverljive razloge u prilog svojim gledištima.

Štaviše, ne bi trebalo da dopustimo sebi da nas emocionalno ponesu iskazi o vrednostima koje nalazimo u uvodnicima. Uviđanje da nam uvodnici nude samo određenu vrednosnu ocenu činjenica, koju treba da razmotrimo, može nam pomoći da ne budemo navedeni na nepromišljene postupke. Vrednosti delom zavise i od emocija; pa, ipak su isto tako, ako ne i više, rezultat hladnog racionalnog prosuđivanja o tome šta je dobro, a šta rđavo, lepo i ružno, značajno i beznačajno, o tome koje ciljeve je vredno sebi postaviti i slediti, i o tome kako se sredstva i ciljevi mogu najbolje povezati da bi se ostvarile još važnije vrednosti. Odanost nekoj vrednosti i odluka da se postupa u skladu s njom,

prema tome, nisu stvar pukih emotivnih reakcija, već razmišljanja o tome šta je u našem najboljem interesu, kao i u interesu drugih članova naše porodice, zajednice, države i čovečanstva, pa čak i u zamišljenom interesu svih živih bića i nežive okoline.

Kao deo obaveze da ne dopustimo da nas ponese nijedno pojedinačno uredničko zastupanje vrednosti, možemo dalje, i naposletku, da smatramo moralnim zahtevom koji se postavlja pred čitaoce i gledaoce vesti i da, baš kao što možemo smatrati neophodnim da proverimo važne vesti poredeći nekoliko nezavisnih izvora informacija, uporedimo i procenimo više uvodnika koji se tiču iste teme, a koji su objavljeni u medijima koji zastupaju različite vrednosti i različita društvena, politička i druga gledišta. U tom procesu možemo otkriti kako naše vrednosti dobijaju određeniji i čvršći oblik. Treba da se opiremo vrednosnom dogmatizmu na koji smo upozoravali u slučaju autora uvodnika, da ostanemo otvorenog duha i koristimo mnoštvo izvora informacija i vrednosti da bismo, kao odgovorni građani sveta, dovodili u pitanje vlastito razumevanje događaja i vlastiti osećaj za vrednosti, čineći sve što je u našoj moći da saznamo činjenice o tekućim događajima, postupamo u skladu s jednim prosvetljenim moralnim stanovištem i svoje odluke donosimo obavešteno vođeni primerenim vrednostima.[7]

7 Videti: Stonecipher, *Editorial and Persuasive Writing*, i Hulteng, *The Opinion Function*. Izbor nekih od najboljih i najzanimljivijih uvodnika može se naći u: Trager, ed. *Great Events, Great Debates*.

Vesti koje menjaju svet

Dok pišem ove završne primedbe, svet viđen očima novinara suočio se s nizom izuzetnih događaja. Razmotrićemo samo tri dramatična događaja u kojima su novinari igrali vitalnu ulogu, skrećući na njih pažnju javnosti i pružajući smislene odgovore koji su doveli do pozitivnih promena.

Teroristički napadi u Londonu

Sedmog jula 2005. četiri bombaša samoubice napala su centar Londona, ubivši četrdeset dvoje i ranivši nekoliko stotina ljudi. Koordinisani napadi izvršeni su u transportnom sistemu krajem jutarnjeg špica. Tri bombe su eksplodirale u 8.50 u vozovima podzemne železnice kod stanica u ulici Liverpul i Edžver i u vozu koji se kretao između stanica Kings Kros i trga Rasel. Do poslednje eksplozije došlo je sat kasnije u autobusu na trgu Tavistok, u blizini Kings Krosa.

Bombaši su kasnije identifikovani na osnovu snimaka video-kamera postavljenih na ulazima u metro, a istražene su i njihove porodice, motivi i strukture podrške. Otkriven je napušteni automobil, koji su koristili neki od njih, u kojem su se nalazile bombe kućne izrade napunjene ekserima i komadima gvožđa, sa eksplozivom na bazi peroksida. Istražujući ove zločine, londonska policija je kasnije brižljivo pretražila stanove četiri bombaša. Doznalo se da su bar dvojica od njih nedavno posetila Pakistan u novembru 2004, navodno radi verskog obrazovanja, gde su, nagađa se, vrbovani i navedeni da preduzmu samoubilačke bombaške napade. Sva četvorica mladića su bili ugledni članovi zajednice,

a osobe koje su ih poznavale bile su veoma iznenađene kad su doznale za njihovu terorističku akciju. Milioni ljudi širom sveta posmatrali su na televiziji i pratili istragu u štampi. Potresni video i dokumentarni snimci koje su emitovale televizijske stanice, posebno BBC i CNN, iznoslile su podrobne informacije, upozorile stanovnike Londona na mogućnost novih terorističkih akcija, i obrazovale obaveštajnu mrežu pojedinaca koji su pomagali policiji obaveštenjima relevantnim za ovaj zločin.

Uragan Katarina

Uragan Katarina je bio četvrti uragan po redu i prvi uragan pete kategorije u sezoni uragana koji su 2005. pogodili obalu Atlantika. Od jedanaest tropskih oluja koje su te godine zadesile Atlantik, to nije bio najsnažniji uragan, jer su uragani Vilma i Rita bili snažniji od njega. Nacionalna okeanografska i meteorološka agencija (National Oceanographic and Atmospheric Agency – NOAA) rangirala ga je kao šestu najsnažniju nepogodu koja je ikada zabeležena na Atlantiku. Formirao se u Karibima, stigao do kopna severno od Majamija na Floridi 25. avgusta 2005. kao uragan prve kategorije i zatim, ojačavši iznad Meksičkog zaliva, ponovo pogodio obalu 29. avgusta u blizini Buras-Trijumfa u Luizijani, kao uragan četvrte kategorije.

Vetar i voda su srušili zastareli sistem obalskih nasipa koji je trebalo da Nju Orleans zaštiti od obližnjeg jezera Ponšatren i reke Misisipi. Sistem nasipa, izgrađen tako da odoli samo uraganima treće kategorije, i za čije održavanje je nedavno bilo ukinuto federalno finansiranje kako bi se smanjili budžetski troškovi, popustio je i voda je poplavila Nju Orleans u trenutku kad se već verovalo da je najveća opasnost od uragana prošla. Veći deo grada poplavila je voda iz jezera. Velika šteta je naneta i priobalnim oblastima Misisipija i Alabame, što je Katarinu učinilo jednim od najrazornijih prirodnih katastrofa u istoriji Sjedinjenih Država.

Po zvaničnim podacima u uraganu je poginulo više od 1.325 osoba, što čini Katarinu trećim najsmrtonosnijim uraganom u istoriji Sjedinjenih Država, posle Galvestonskog uragana iz 1900. i uragana Okičobi iz 1928. U vreme dok ovo pišemo, 6.644 osobe

se vode kao nestale, a za 1.300 da su mrtve. Finansijska šteta koju je oluja nanela procenjuje se na 200 do 300 milijardi dolara, što je dvostruko više od štete koju je pričinio uragan Endrju. Pogođena oblast obuhvata više od 234.000 kvadratnih kilometara, što je površina malo manja od površine Velike Britanije. Majkl Čertof, sekretar za domovinsku bezbednost, 3. septembra je opisao posledice koje su za sobom ostavili uragan Katarina i poplava u Nju Orleansu i njegovom neprocenjivom istorijskom jezgru kao „verovatno najtežu katastrofu, ili niz katastrofa" u istoriji Sjedinjenih Država.

Ljudske žrtve merene izgubljenim životima, brojem ljudi koji su morali da napuste svoje domove, traumom, nezaposlenošću, bolestima i povredama, uključujući pljačke, silovanja i ubistva među preživelima koji su čekali pomoć, predstavljaju nacionalnu sramotu i svedočanstvo o nedostatku planiranja, organizacije i spremnosti vladinih službenika u Nacionalnoj upravi za slučajeve opasnosti (National Emergency Management Administration – FEMA), od čijeg je direktora (postavljenog iz političkih razloga) Majkla Brauna [Michael Brown] pod pritiskom javnosti, 12. septembra 2005, najzad zatraženo da podnese ostavku. Njega su mnogi ljudi smatrali krivim zbog sporog i veoma neadekvatnog odgovora federalne vlade na krizu. Dovođena je u pitanje i njegova kvalifikovanost za taj položaj, kao i politička pozadina njegovog imenovanja. Mislilo se da se pokazao nesposobnim u situaciji ozbiljne krize.

Ono što je naročito upadljivo kod novinskog praćenja uragana i njegovih posledica bila je neprekidna bujica video-snimaka onoga što se dešavalo na pogođenoj teritoriji. Hiljade ljudi je pobeglo pred uraganom, ali oni, koji iz nekog razloga to nisu mogli, bili su prinuđeni da pribegnu primitivnim metodima preživljavanja. U odsustvu zvaničnih vlasti koje bi se brinule o situaciji, mnogi ljudi su postali žrtve beskrupuloznih sugrađana u okolnostima koje su opisane kao opšti slom društva. Svako ko je posmatrao snimke emitovane iz Nju Orleansa ili susednih oblasti Luizijane, Misisipija i Alabame, bio je potresen slikama Amerikanaca koji traže spas na krovovima kuća ili satima i danima stoje u dugačkim redovima čekajući da budu primljeni u prihvatilišta koja su na brzinu podignuta i koja su i sama

bila opasna po zdravlje i život. U Evropi, gde sam iz daljine posmatrao događaje povezane s uraganom, voditelji i komentatori su bili iznenađeni što najmoćnija država na svetu, kako se SAD često veličaju, nije pripremljena za katastrofu i što je u kriznoj situaciji reagovala toliko sporo da mnoge osobe nisu bile evakuisane, ostavljene da se, bez sredstava za život i bez pomoći ma koje vrste, same bore za opstanak bar tri dana, a u mnogim slučajevima i nekoliko nedelja.

Pobuna javnog mnjenja protiv američke administracije u to doba je postala druga vrsta uragana. Ljudi su bili besni što nije više učinjeno i što federalna vlada izgleda ili ravnodušna prema patnjama svojih građana u pogođenim oblastima ili nesposobna da im pomogne. Posle nekog vremena, i u velikoj meri zahvaljujući moćnom uticaju televizijskih i novinskih izveštaja s lica mesta, vlada je, posle prvobitnog šoka, počela avionima da prevozi ljude, šalje hranu i pomoć, nastojala da povrati red, pokušavala da ponovo uspostavi snabdevanje strujom i vodom, da se bori s brojnim zdravstvenim problemima koji su se javili posle oluje, i da se uz pomoć lokalnih vlasti stara o početku teškog procesa povratka izbeglih svojim domovima, od kojih su mnoge potpuno uništili vetar i voda. Teško bi bilo svakome ko je to vreme proživeo prateći događaje u štampi i na televiziji da ne shvati meru u kojoj je uzbuna javnosti predstavljala neposredni činilac koji je pokrenuo vladu da konačno preduzme odlučne akcije, i podjednako teško da ne oda priznanje medijima što su skrenuli pažnju javnosti na tragediju koja se dešava u Nju Orleansu i susednim oblastima posle prolaska uragana Katarina.

Zemljotres u Pakistanu

Pakistan je 8. oktobra 2005, u oblasti oko Kašmira, pogodio zemljotres jačine 7,6 stepeni Rihterove skale. Geološki zavod Sjedinjenih Država (United States Geological Survey – USGS) izdao je sledeće Preliminarno saopštenje o zemljotresu preko Nacionalnog centra za praćenje zemljotresa u Svetskom centru seizmoloških podataka u Denveru. Evo činjenica prema USGS-u:

> Najmanje 86.000 ljudi je poginulo, više od 69.000 je povređeno i naneta je velika šteta na severu

Pakistana. Najteže je pogođena oblast Muzafarabada u Kašmiru, gde su uništena cela sela, i oblast oko Urija, gde je 80 procenata grada razrušeno. Najmanje 32.335 zgrada je srušeno u Anantnagu, Baramuli, Džamu i Šrinagaru u Kašmiru. Zgrade su se rušile u Abotabadu, Gudžranvali, Gudžaratu, Islamabadu, Lahoreu i Ravalpindiju u Pakistanu. Najveći intenzitet VIII. Zemljotres u Topiju VII; u Islamabadu, Pešavaru i Ravalpindiju VI; u Fejsalabadu i Lahoreu V. Zemljotres se osetio i u Čakvalu, Džangu, Sargodi i sve do Kvete. U Indiji je poginulo najmanje 1.350 ljudi a 6.266 je povređeno. U Čandigaru i Nju Delhiju u Indiji jačina V; u Delhiju i Gurgaonu IV. Zemljotres se osetio u indijskim državama Gudžarat, Harajana, Himačal Pradeš, Madja Pradeš, Pendžab, Radžastan, Utarančal i Utar Pradeš. U Avganistanu je poginula najmanje jedna osoba i nekoliko kuća je porušeno. U Kabulu je jačina zemljotresa bila IV, a u Bagramu III. Procenjuje se da je 4.000.000 ljudi ostalo bez domova. Odroni zemlje i stena oštetili su ili uništili nekoliko planinskih puteva, što je danima onemogućavalo pristup ovoj oblasti. Do odrona je došlo i severnije, u blizini gradova Gilgit i Skardu u Kašmiru. Bujice blata i peska pogodile su zapadni deo doline Kašmira i oblast u blizini Džamua. Do odronjavanja zemljišta i stena došlo je i u delovima Himačal Pradeša u Indiji. Potresi su se osetili u Harajani, Utar Pradešu i zapadnom Bengalu u Indiji, kao i u mnogim delovima Bangladeša.

Ljudske patnje, gubitak života i imovine, uništenje celih sela, i patnje ljudi koji su napustili svoje domove ili čiji su domovi potpuno porušeni bili su ogromni. Dok pišem ove redove, u planinama Pakistana je već počela zima i mnogi beskućnici, koji nisu mogli ili nisu želeli da ih napuste, pokušavaju da nađu sklonište. Pakistanski zemljotres svojom razornošću u velikoj meri nadmašuje katastrofu koju je izazvao uragan Katarina na obalama Sjedinjenih Država. Razlike u ekonomiji i infrastrukturi te dve

pogođene oblasti kao i udaljenost velikog broja postradalih mesta u Pakistanu mnogo teže su pogodile veliki broj ljudi u delu sveta u kome se čini da se život mnogo sporije vraća u normalne tokove nego na jugu Sjedinjenih Država.

Novinari mogu da nam pomognu da bolje razumemo veličinu katastrofa, poredeći činjenice i statističke podatke i prikazujući nam slike onoga što se dešava na drugim mestima u svetu. Reporteri sa lica mesta donose video-snimke i fotografije koje nam čine bliskim veoma udaljene događaje. Kad vidimo šta je zadesilo druge ljude manje srećne od nas, saosećanje nas može podstaći da ponudimo svaku moguću pomoć. Građani svih zemalja koji su spremni da velikodušno pomognu ljudima u nevolji moraju biti tačno obavešteni o situaciji u svetu kako bi mogli da odluče da li će pružiti pomoć i kome. Oni moraju da odluče kome je u svetu njihova pomoć najpotrebnija.

Pouke za novinarsku etiku

U ova tri primera vidimo jedan od najznačajnijih načina na koje novinari mogu da iznose istinu u javnom interesu. Oni imaju obavezu prema javnosti da objavljuju sve relevantne činjenice o svetu koje su otkrili. Novinari posebno otkrivaju značajne istine kad razobličavaju korupciju, delujući kao nezavisna snaga koja štiti javni interes, ili kada izveštavaju o značajnim istorijskim i naučnim otkrićima i nacionalnim i internacionalnim političkim događajima, ili kada vode kampanju radi važnih ciljeva. Kad pomislimo na izveštavanje o značajnim događajima u svetu, onda smo skloni da o novinarstvu mislimo kao o snazi koja deluje za dobrobit društva. Najčešće nam padaju na pamet razobličavanje Votergejta, Klintonov skandal, pokretanje opoziva i podizanje optužnice u Klintonovom slučaju, zemljotresi i razorne oluje, velike vojne operacije, otkrića koja menjaju istoriju. Ovi primeri pokazuju, bez obzira na to koliko se često ponavljaju i koliko se podrobno analiziraju, da novinarstvo sadrži potencijal da doprinosi društvenom dobru.

Svako ko zaista želi da pomogne da se svet promeni trebalo bi da razmisli o novinarstvu kao o načinu na koji osobe (sa pravim talentima i obrazovanjem) mogu da pruže pozitivan doprinos. To je, naravno, idealizam. Ponekad nas uče da realnosti tržišta čine

etiku novinarstva zastarelom i da su važni samo prodaja, tiraži i, u krajnjoj liniji, finansijska strana novinskog biznisa. Onima koji imaju ciničan stav o vrlinama i vrednosti dobrog novinarstva reći ću to da je vrhunac nepraktičnosti upravo propuštanje da se prihvate ideali i uloži energija u bilo koji praktičan metod koji je dokazao, kao što se novinarstvo neprekidno dokazuje, da čini život ljudi boljim, da doprinosi dobrobiti društva. Novinarska etika je samo drugo ime za kvalitetno novinsko izveštavanje, a, u krajnjoj liniji, kvalitetno izveštavanje je ono što prodaje novine i doprinosi većoj gledanosti televizije. Mi, kao pripadnici svetske zajednice, ma kom posebnom društvu pripadali, svakog dana otkrivamo nove razloge za zahvalnost novinarima. To je često težak i opasan, mada lep posao, a bez etički obrazovanih novinara koji izveštavaju o činjenicama, koji kao profesionalni novinari postupaju svesni svojih moralnih prava i odgovornosti, naše razumevanje situacije u svetu, kao i mnoge svakodnevne odluke bile bi predate na milost i nemilost glasinama i neobaveštenoj nadi ili strahu.

To je ono, setićemo se, što je Tomas Džeferson smatrao toliko vrednim i nezaobilaznim doprinosom slobodne štampe u demokratskom društvu. Ako su novinarstvo, te stoga i novinarska etika bili važni u osamnaestom veku kada su rukom pisane poruke prenošene na čamcima, konjima, kočijama i pešice, koliko su tek važni danas kada na raspolaganju imamo toliko široku lepezu različitih medijskih tehnologija za prikupljanje, uređivanje i prenošenje vesti tolikom broju prijemčivih čitalaca i gledalaca širom sveta. Isto to važi i za manje ambiciozne informativne medije namenjene osobama sa posebnim interesovanjima. I oni mogu da se služe odgovarajućim tehnologijama koje omogućavaju sjajan izgled čak i medijima koji posluju sa veoma malim budžetom. Dobro novinarstvo nikada nije imalo veze sa tehnologijom već sa pitanjima koja novinari postavljaju i s njihovim metodima traganja za odgovorima i njihovim objavljivanjem. Napredna tehnologija može očigledno da pomogne u ovom poduhvatu, ali ona nije uvek neophodna, pa čak nije uvek ni prednost. Koliko je značajno to da se u televizijskim vestima koriste najnovije tehnike prezentacije, na primer, podeljeni ekran sa brojnim učesnicima koji komuniciraju preko monitora, ako voditelj postavlja plitka i nezanimljiva pitanja i čak ne izgleda kao da sluša odgovore?

Visoka tehnologija i informisanje

Nove tehnološke mogućnosti fotožurnalizma otvaraju posebna pitanja novinarskih moralnih prava i odgovornosti i potencijala da se fotožurnalizam iskoristi za dobro društva. Situacija je slična onoj u kojoj posebne moralne odgovornosti nastaju usled moći drugih tehnologija čiji razvoj postavlja ranije nepoznate moralne dileme.

Kad je reč o tehnologiji medija, ne smemo propustiti da uzmemo u obzir činjenicu da se ovim novim sredstvima može uticati na veći broj osoba na mnogo dramatičniji način, zahvaljujući maloj veličini i ogromnim mogućnostima za čuvanje podataka nekih od novih uređaja, kad se oni koriste zajedno sa veoma razvijenim sistemima satelitske komunikacije preko kojih se može uspostaviti veza čak i spravicama koje se mogu nositi u šaci. Potencijal modernih medija da se utiče na javnu politiku ili na biračko telo, da se promeni javno mnjenje i time podstaknu dobre ili loše društvene promene, kao i da se događaji, još dok se dešavaju, prenesu u gledaočevu dnevnu sobu, sve to današnje načine novinske komunikacije čini moćnijim no ikad. Ne treba da tražimo druge primere od onih kojima smo počeli ovaj pogovor, naime, terorističkim napadima u Londonu, uraganom Katarina i zemljotresom u Pakistanu. Ovako povećana moć, kao što smo istakli, uopšte uzev, praćena je etičkim sudom o praktičnim stvarima i proporcionalno povećanom moralnom odgovornošću.

Pristupačnost minijaturne foto-opreme i moćnih naprava za snimanje slike i zvuka otvara dodatna posebna pitanja koja se tiču poštovanja privatnosti, teme sedmog poglavlja. Elektronsko prisluškivanje i snimanje potencijalno čine svaki aspekt našeg privatnog života dostupnim osobama koje profesionalno prikupljaju informacije, kako iz legitimnih novinarskih razloga, tako i iz puke radoznalosti. Ima toliko različitih vidova novinskog izveštavanja na koje utiču nove tehnologije da možemo da razmotrimo samo mali broj njih. Pošto bacimo pogled na istorijsku pozadinu nastanka fotožurnalizma i naprednih medijskih tehnologija, posvetićemo pažnju prvo uticaju direktnih prenosa i reportaža s lica mesta na javno mnjenje i donošenje političkih odluka. Potom ćemo razmotriti pitanja koja se tiču moralne odgovornosti za način na koji se koriste ovi izvori informacija. Najzad, bavićemo se

načinom na koji masovne elektronske komunikacije omogućavaju u većoj meri no ikad ranije emocionalnu manipulaciju ljudima, kao i neke od moralnih problema koje pokreće ova sve veća mogućnost. Ne možemo da ih zanemarimo, zato što je to jedna bitna savremena pojava koja ima ogroman uticaj na mogućnost da novinarstvo bude snaga koja deluje za društveno dobro.

Istorijska pozadina: Tvenov pamflet o Kongu

Kada su se javile ove mogućnosti? Kakve moralne pouke možemo da izvučemo iz novinarskog iskustva sa razvojem medijskih tehnologija? Istoričari novinarstva ne slažu se u pogledu toga kada i gde se javio fotožurnalizam, ali jedan od često pominjanih i donekle neočekivanih izvora jeste fotografijama ilustrovani pamflet američkog pisca Marka Tvena [Mark Twain] *Solilokvij kralja Leopolda* (*King Leopold's Soliloquy*).

Napisano 1904. i objavljeno 1905, Tvenovo delo, puno pakosti, predstavlja fiktivnu jadikovku belgijskog kralja. Kralj Leopold je imao ogromne kolonijalne posede u tadašnjem Belgijskom Kongu u ekvatorijalnoj Africi. Kraljevo bogatstvo poticalo je prvenstveno od eksploatacije zlata, dijamanata, bakra, slonovače, gume i drugog. Ta bogatstva su vađena iz rudnika i uzgajana na plantažama uz pomoć robovske radne snage. Kralj je bio duboko upleten i u unosnu trgovinu robovima, koja se u to doba smatrala nezakonitom u većem delu civilizovanog sveta. Leopoldovi predstavnici su održavali disciplinu u rudnicima i na plantažama pomoću torture, mučenja i ubistava. Uobičajeni oblik kažnjavanja u kolonijama bilo je odsecanje desne ruke, a prema Tvenu, brutalni nadzornici bi ponekad mačetama za jedan dan obogaljili stotine robova.

Tven se moralno zgrozio nad tim pojavama. Stoga je on, kao i u nekim drugim ranijim romanima koji su budili društvenu svest, kao što su *Haklberi Fin*, *Bukvan Vilson* i *Jovanka Orleanka*, pokušao da izazove indignaciju javnosti nad zverstvima počinjenim u Kongu, objavivši delo koje ih je razobličilo, a u koje je, prema nekim istoričarima novinarstva, prvi put bila uključena foto-dokumentacija tih zločina protiv čovečnosti. Tvenova izričita namera bila je da izazove buru protesta koja bi mogla da dovede do okončanja ovih užasnih postupaka. Tvenov pamflet ne samo da sadrži potresne fotografije žrtava mučenja, dece kojima je odsečena desna ruka, već on i opširno

govori, imaginarnim glasom kralja Leopolda, o tome koliko je kralju dosadilo to što tu oblast posećuju ljudi sa novim laganim „kodak" fotoaparatima. Jer oni, stavlja Tven reči Leopoldu u usta, prvi put omogućavaju da se prikupe neoborivi dokazi o zverstvima kojima se robovska radna snaga drži u poslušnosti. Tven piše:

> „Kodak" nam zadaje teške muke. Zaista, najmoćniji neprijatelj s kojim smo se sreli! Ranije nije bilo teško da naša štampa priče o mučenju „razobliči" kao klevete, laži, izmišljotine američkih misionara koji vole da se u sve petljaju, kao i razočaranih stranaca koji su otkrili da su im „otvorena vrata" Belgijskog Konga zatvorena kada su naivno tu došli radi trgovine. ...A tada je iz vedra neba udario grom! Nepotkupljivi *kodak* – i sva harmonija ode do đavola! Jedini svedok koga sam ikada sreo, a koga nisam mogao da podmitim! Svaki Jenki misionar i svaki najureni trgovac nabavio je aparat; i sada – slike se javljaju svuda, uprkos svim našim pokušajima da ih pronađemo i zaplenimo. Deset hiljada predikaonica i deset hiljada novina neprekidno govore lepo o meni i mirno i ubedljivo poriču mučenja. A sada taj sveprisutni mali *kodak*, koji i dete može da nosi u džepu, diže glavu i, ne govoreći ni reč, sve ih uteruje u laž![1]

Fotografije objavljene u Tvenovom pamfletu, koje je odbacio prvobitni izdavač koji ih je i naručio, bile su smatrane isuviše napadnim i možda ne samo uvredljivim po osetljive senzibilitete čitalaca, već i politički opasnim. Naravno, Tvenova namera je i bila da izazove zgražanje i bes koji će omogućiti da se uradi nešto pozitivno. Fotografije su jedak iskaz koji gledaocu na nedvosmislen način pokazuje šta se tačno dešava u Kongu. Ne mogu se gledati lica

1 Twain, *King Leopold's Soliloquy*, drugo izdanje, str. 68. U korisne istorijske i kritičke izvore o ovom predmetu spada Baldasty, *The Commercialization of News in the Nineteenth Century*. Videti i: Barnouw, *The Sponsor: Notes on a Modern Potentate*, i *Tube of Plenty*, drugo izdanje. Poglede na uticaj novih komunikacijskih tehnologija na novinarsku etiku mogu se naći u: Leslie, *Mass Communications Ethics*. Za ranu istoriju novinarstva u Sjedinjenim Državama treba pogledati posebno: Barnouw, *A Tower of Babel*, kao i ostale tomove njegove istorije radio-televizije u Americi; i: Meyer, *The Story of the New York Times*; Dicken-Garcia, *Journalistic Standards in Nineteenth-Century America*; Hamilton, *The Country Printer*; Nord, *Communities of Journalism*; Blenheim, *News Over the Wires*; Schwartzlose, *The Nation's Newsbrokers: The Remarkable Story of the Telegraph and the Nineteenth Century's On-Line Pioneer*.

afričkih mladića koji pokazuju patrljke svojih ruku a da se ne oseti opravdano moralno zgražanje nad zločinima počinjenim početkom, kako se smatralo, prosvećenog dvadesetog veka.

Videti, često znači znati i razumeti. Jedna fotografija često može da vredi kao hiljadu reči. Fotografije snažno deluju na posmatrača, a Tven je, i sam dugogodišnji novinar, bio svestan njihovog potencijala za uticaj na javnost širom sveta. U tom smislu je on bio pionir, ako možda i nije bio prvi pisac koji je koristio novi tehnološki medijum fotožurnalizma. U Tvenovo doba, lakoća rukovanja tek patentiranim kodakovim fotoaparatom omogućila je korišćenje ovakvih otkrića u novinarstvu. Danas nam na raspolaganju stoji široka lepeza minijaturnih fotoaparata, satelitskih veza, kao i bezbrojnih drugih sredstava koja gledaoca mogu da prenesu na skoro bilo koje mesto na svetu i omoguće mu da posmatra bilo koja značajna zbivanja. Pa, ipak, još početkom dvadesetog veka fotografije se nisu objavljivale u novinama, već su bile korišćene samo kao predlošci za crteže i grafike. To je svakako sumnjiv postupak, jer grafički umetnik postaje posrednik između originalne fotografije i čitaoca. Tvenov pamflet je bio izuzetan zato što je sadržao prave fotografije mnogo pre nego što je to postalo uobičajena praksa u dnevnoj štampi.

Kontinuitet novinarskih vrednosti naspram sve složenije medijske tehnologije sažeto je izražen u sledećem opisu današnjih internacionalnih radio-televizijskih mreža, čiji je nastanak omogućio razvoj tehnologije elektronskih komunikacija. Vilijam A. Hačten [William A. Hachten] i Džejms F. Skoton [James F. Scotton] pišu u svojoj knjizi *Prizma svetskih vesti (The World News Prism)*:

> Prošireni međunarodni sistem novinskog informisanja u velikoj je meri izrastao iz zapadnjačkih medija, posebno onih u Velikoj Britaniji, Sjedinjenim Državama i, u manjoj meri, Francuskoj i Nemačkoj. Svetski informativni sistem danas postoji zato što su ljudi koji žive u zapadnim demokratijama želeli vesti iz sveta, i što su velike nezavisne novine, časopisi, novinske agencije i, kasnije, radio-televizijske kuće sarađivale i međusobno se nadmetale u tome da zadovolje tu potražnju. Urednici i dopisnici, koji su radili za nezavisne (to će reći, nevladine) profitne novinske organizacije, razvili su tradicije i obrasce skoro trenutnog

i odupiranja, ništa ne pruža delotvornije informacije o vođenju spoljne politike od kompetentnog i slobodnog novinarskog istraživanja koje koristi sve prednosti modernih komunikacionih tehnologija. To implicira da novinarstvo, a posebno fotožurnalizam i direktni prenosi, mogu da u spoljnoj politici budu značajno oruđe. Zapravo, to je dvosekli mač koji može delovati i u prilog vladinim inicijativama i protiv njih, zavisno od toga kako mediji reaguju i kako prikazuju činjenice, kao i od intrinsične vrednosti politike o kojoj izveštavaju. U teoriji, slobodna štampa će omogućiti ljudima da donesu ispravne odluke o tome kako njihova vlada postupa kako u unutrašnjoj, tako i u spoljnoj politici. Novinarstvo čini dostupnim činjenice na jedan tako uverljiv način da nijedna vlada u slobodnom pluralističkom društvu ne može na dugi rok sprovoditi moralno sumnjive odluke.

Dvostruki uticaj medija na političke odluke

To implicira dve stvari. Prvo, ne može se očekivati da će bilo koja moralno neprihvatljiva politika ostati na snazi kada slobodna štampa počne da izveštava o činjenicama. Drugo, moć štampe, posebno kad je reč o izveštavanju o ostvarivanju vladinih ciljeva, navodi na pomisao, kao što Strobel tvrdi, da vlada mora da stekne podršku novinara da bi zadobila odobravanje javnosti za svoje postupke, što je neophodno za dugoročan uspeh njene politike.

Razmatranje ovih zaključaka samo će ojačati potrebu da štampa ostane slobodna. Ako novinari sebi dopuste da ih kooptira vlada koja je shvatila vrednost pozitivnog izveštavanja o njenim spoljnopolitičkim akcijama, tada su sloboda i nezavisnost novinara ugroženi. A prema tezi o međuzavisnosti slobode društva i slobode štampe, to preti da podrije slobodu i nezavisnost celog društva. Kako vlade postaju sve više svesne uticaja globalnog fotožurnalizma na uspeh spoljne politike, možemo očekivati sve energičnije pokušaje da se zadobije podrška štampe kao jednog od oruđa za ostvarivanje vladine politike, i stoga sve više pritisaka na štampu da se odrekne svoje kritičke nezavisnosti.

Iz toga za novinarsku etiku sledi da svaki pripadnik industrije vesti ima dodatni stepen odgovornosti da se čuva pokušaja da se cilj novinarstva izopači, da se izopače ciljevi razobličavajućeg

novinarstva, budnog istraživačkog novinarstva, uredničkih komentara, i svih informacija u javnom interesu, pokušaji koji prete da novinarstvo preobraze u sredstvo vladine propagande. Sam uspeh fotožurnalizma u vršenju uticaja na ciljeve spoljne politike čini ga privlačnijom metom za strukture moći jednog društva. To je, kao što znamo, baš ono što su tvorci Ustava Sjedinjenih Država nastojali da spreče i čemu su pokušavali da nađu protivtežu, proglašavajući slobodu štampe temeljnim uslovom za očuvanje slobode celog društva. Posledica je to da sloboda štampe, naročito sloboda od uplitanja vlade, postaje još dragocenija, a odgovornost novinara da sačuvaju svoju nezavisnost još veća. Ovo važi i u svetlosti impresivnog tehnološkog napretka savremenog fotožurnalizma u svim oblastima primene, ali naročito u slučajevima, uključujući tu i spoljnu politiku, kada korišćenje fotožurnalizma može da podržava ili da podriva najznačajnije interese društva.

Ideologija implicitna u tehnologiji masovnih komunikacija

Nil Postman [Neil Postman] iznosi ovaj problem u svojoj knjizi *Umiremo od smeha (Amusing Ourselves to Death)* i opisuje uticaj popularnih medija i savremenih komunikacionih tehnologija. On ističe meru u kojoj ove tehnologije (svojom skoro isključivom vlašću nad medijima i imaginacijom gledalaca) podstiču, ako već ne čine nužnom, preobražaj informativnog izveštavanja i analize u jedan opasan vid zabave. On dokazuje da bi bilo naivno te moderne medijske tehnologije smatrati ideološki neutralnim:

> Ne biti svestan da tehnologija dolazi već snabdevena programom za društvene promene, tvrditi da je tehnologija neutralna, pretpostaviti da je tehnologija uvek prijatelj kulture jeste, u naše pozno doba, prosto-naprosto glupost. Štaviše, videli smo već dovoljno da bismo znali da su tehnološke promene u našim načinima komuniciranja još nabijenije ideologijom nego promene u našim načinima transporta. Uvedite alfabet u neku kulturu i promenili ste njene kognitivne navike, njene društvene odnose, njeno poimanje zajednice, istorije i religije. Uvedite štamparsku presu

> i učinili ste isto. Uvedite prenos slika brzinom svetlosti i izvršili ste kulturnu revoluciju. Bez glasanja. Bez rasprava. Bez gerilskog otpora. Evo ideologije, čiste, ali ne i uzvišene. Evo ideologije bez reči, ali stoga samo još moćnije. Sve što je potrebno da bi ona opstala jesu ljudi koji pobožno veruju u neizbežnost progresa. A u tom smo smislu svi mi Amerikanci marksisti, jer ako u nešto verujemo, onda verujemo u to da nas istorija nosi prema nekom unapred datom raju i da je tehnologija snaga koja pokreće taj tok.[4]

Opasnost koju Postman oseća i na koju upozorava, pre svega sve inteligentne gledaoce televizijskih vesti, jeste to da tehnologija nije nevina. Naprotiv, činjenica da su se razvila ta sredstva i usluge odražava želju moćnih snaga društva da dopru do mišljenja i verovanja građana. Drugim rečima, postoji razlog zašto su finansirane određene vrste informacionih tehnologija, zbog koga unapređivane i uvedene u upotrebu. Zloslutna mogućnost jeste ta da tehnologija oličava volju i nastojanja izvesnih osoba da dopru do javnih vrednosti, da utiču na njih i manipulišu njima radi svojih vlastitih političkih ciljeva.

Idealna situacija bi bila ona u kojoj je vlada, bez obzira na trenutno stanje medijskih tehnologija, sprečena da slobodnu i nezavisnu štampu, koja na raspolaganju ima sva sredstva savremenih komunikacija, koristi za svoje svrhe. Ako se onemogući vladino uplitanje u praćenje vesti, jedini ciljevi spoljne i unutrašnje politike koje slobodno društvo može da ostvaruje biće oni koji su prihvatljivi slobodnom i dobro informisanom biračkom telu, a to su oni ciljevi za koje slobodni ljudi mogu s pravom da prosude da su moralno ispravni. Ako štampa funkcioniše na taj način, država će u praksi i u principu biti sprečena da po svetu sprovodi nepravednu politiku. Tada će država, kao što su osnivači Sjedinjenih Država želeli, na duge staze biti u stanju da svetom širi svoju volju samo na način koji je moralno odgovoran i moralno opravdan.

Štampa može da pruži potrebne informacije i tako pomogne ljudima dobre volje da spreče nepravdu, i može da bude predvodnik u usmeravanju spoljne politike slobodnog društva u moralno

4 Postman, *Amusing Ourselves to Death*, str. 157–158.

ispravnom pravcu. Slobodna štampa u svom najboljem izdanju može pomoći narodu da na primeran način upravlja sam sobom, sprečavajući ga da skrene s pravog puta i da izazove mržnju i nepoverenje drugih naroda na koje su njegovi postupci negativno uticali, i može da spreči da se moralni status njegovog društva unizi u globalnoj porodici naroda. Ako se pretpostavlja da slobodna štampa pomaže slobodnom društvu da izbegne nemoralne postupke, tada je taj proces osujećen u onoj meri u kojoj je štampa postala oruđe državne propagande koje treba da zadobije poverenje javnosti za svaku politiku koju vlada odluči da sledi.

Za novinare ima mnogo posla. Nikada im neće ponestati činjenica o kojima treba izveštavati niti ciljeva za koje se treba boriti. Pitanja koja se tiču kvaliteta novinarstva u krajnjoj liniji jesu sva pitanja novinarske etike, pitanja o tome kako obavljati posao koji se zahteva od novinara na način koji odražava vrednosti istine i rada za javno dobro. Svaka osoba ima koristi kad novinari vrše svoju dužnost u skladu sa standardima novinarske etike, sve dok novinari štite moralna prava i moralne obaveze slobodne štampe u slobodnom društvu.[5]

5 Posredan dokaz moći medija možemo naći u radio-emisiji Orsona Velsa [Orson Welles], emitovanoj 30. oktobra 1938. u okviru programa „Pozorište Merkur na radio-talasima", koja je pripremljena na osnovu naučnofantastičnog romana H. Dž. Velsa [H. G. Welles] *Rat svetova*. Orson Vels je na početku emisije najavio da je reč o radio-drami, a to je ponovio i tokom programa. Međutim, u međuvremenu su se uključivali slušaoci koji nisu znali da je sadržaj emisije izmišljen i koji su mislili da slušaju izveštaj o tome kako Nju Džersi stvarno napadaju Marsovci. Velsov glumački talenat je zaista bio ogroman kad je toliki broj ljudi poverovao da je njegova priča istinita i da se događaji, koje je opisivao histeričnim glasom boreći se da ostane priseban, zaista dešavaju. Emisija je izazvala opštu paniku i haos. Ljudi su uskakali u automobile i pokušavali da pobegnu iz grada, zatvarali se u kuće i spremali za napad vanzemaljaca. Iz ovog događaja možemo da izvedemo zaključak o ogromnoj moći medija da utiču na ponašanje najrazličitijih osoba, onda kada publika nije pripremljena da kritički prosuđuje o onome što joj se saopštava. Velsov radio-prenos je bio fiktivan, ali on pokazuje koliki uticaj može da ima izveštavanje putem medija, bilo da su informacije tačne bilo netačne, ako se neodgovorno vrši i ako dovoljan broj ljudi veruje da je reč o istini.

DODACI

1 Etički kodeks Društva profesionalnih novinara

Uvod

Članovi Društva profesionalnih novinara veruju da je prosvećenost javnosti preduslov pravde i temelj demokratije. Dužnost je novinara da brane te ciljeve tako što tragaju za istinom i što pred javnost iznose uravnotežen i obuhvatan opis događaja i društvenih problema. Savesni novinari svih medija i specijalnosti žele da pošteno i časno služe javnosti. Profesionalni integritet je kamen temeljac kredibiliteta novinara. Članovi Društva teže da postupaju moralno, a ovaj kodeks usvajaju da bi javnost upoznali s principima i standardima koje Društvo prihvata.

Tražiti istinu i izveštavati o njoj

Novinari treba da budu časni, objektivni i hrabri kad prikupljaju, objavljuju i interpretiraju informacije.

Novinari treba:

- da proveravaju pouzdanost informacija dobijenih iz svih izvora i da nastoje da izbegnu nenamerne greške; namerno iskrivljavanje činjenica je nedopustivo;
- da uporno tragaju za ljudima o kojima se piše da bi im pružili priliku da odgovore na optužbe za zlodela;
- da objave identitet izvora kad god je to izvodljivo; javnost ima pravo na svaku moguću informaciju o pouzdanosti izvora;

- da uvek ispitaju motive nekog izvora pre no što mu obećaju anonimnost; treba da potpuno razjasne uslove pod kojima daju to obećanje u zamenu za informacije i da ispunjavaju svoja obećanja;
- da budu sigurni da naslovi, najave vesti i promotivni materijal, fotografije, video i audio-snimci, crteži i navodi ne prikazuju stvari pogrešno; ne treba da preterano pojednostavljuju događaje niti da ih istržu iz konteksta;
- da nikada ne preinačuju sadržaj fotografija ili video-snimaka; pojačanje slike radi tehničke jasnoće uvek je dopušteno; montaže i fotoilustracije treba da budu naslovljene i datirane;
- da izbegavaju obmanjujuće insceniranje ili rekonstrukcije događaja; ako je rekonstrukcija događaja neophodna za priču, to treba da bude izričito navedeno;
- da izbegavaju špijuniranje i druge potajne načine prikupljanja informacija, osim kada uobičajeni javni metodi ne mogu da obezbede informacije od vitalnog javnog interesa; korišćenje ovakvih metoda treba da bude uneto u izveštaj;
- da nikada ne plagiraju;
- da smelo govore o raznovrsnosti i širini ljudskog iskustva, čak i kad je to nepopularno;
- da preispituju vlastite kulturne vrednosti i da ih ne nameću drugima;
- da izbegavaju stereotipe u pogledu rase, roda, uzrasta, religije, etničke pripadnosti, geografije, seksualne orijentacije, invaliditeta, fizičkog izgleda i društvenog statusa;
- da podržavaju otvoreno iznošenje gledišta, čak i onih koja su im odbojna;
- da govore u ime onih koji ćute; zvanični i nezvanični izvori informacija mogu biti podjednako valjani;
- da razlikuju zastupanje vrednosti i izveštavanje o činjenicama; analiza i komentar treba da budu označeni kao takvi i ne treba pogrešno da prikazuju činjenice ili kontekst;
- da razlikuju vesti od reklama i da izbegavaju hibride koji potiru razliku među njima;

- da prihvate da je njihova posebna obaveza da utiču na to da se javni poslovi obavljaju javno i da arhive vlasti budu otvorene za uvid javnosti.

Minimalizovati štetu

Moralni novinari tretiraju izvore, osobe o kojima pišu i kolege kao ljudska bića koja zaslužuju poštovanje.

Novinari treba:

- da pokažu saosećanje sa onima na koje objavljivanje vesti može negativno da utiče, i da budu naročito pažljivi kad imaju posla sa decom i neiskusnim izvorima informacija ili osobama o kojima pišu;
- da budu uviđavni kad traže ili koriste intervjue i fotografije ljudi pogođenih nekom tragedijom ili patnjom;
- da uvide da prikupljanje i objavljivanje informacija može da prouzrokuje štetu ili nanese bol, a da traganje za vestima nije opravdanje za nadmenost;
- da uvide da privatna lica imaju veće pravo na kontrolu informacija o sebi od javnih zvaničnika i drugih koji teže da steknu moć, uticaj ili da privuku pažnju; samo značajnija javna potreba može da opravda povredu tuđe privatnosti;
- da pokažu dobar ukus i da izbegavaju povlađivanje zaludnoj radoznalosti;
- da izbegavaju da identifikuju osumnjičene maloletnike ili žrtve seksualnog nasilja;
- da budu pažljivi kad govore o osobama osumnjičenim za kriminalna dela pre podizanja formalne optužnice;
- da uravnoteže pravo na pošteno suđenje optuženima za kriminal sa pravom javnosti da bude obaveštena.

Postupati nezavisno

Novinari ne treba da služe bilo kojim interesima osim pravu javnosti da bude obaveštena.

Novinari treba:

- da izbegavaju sukobe interesa, stvarne ili prividne;

- da izbegavaju veze i postupke koji mogu da kompromituju njihov integritet ili nanesu štetu njihovom kredibilitetu;
- da odbijaju poklone, usluge, nadoknade, besplatna putovanja i poseban tretman, kao i da izbegavaju dopunske poslove, političko angažovanje, javne službe i angažovanje u lokalnim organizacijama ako to kompromituje njihov novinarski integritet;
- da otvoreno priznaju neizbežne sukobe;
- da budu uporni i hrabri kad pozivaju vlastodršce na odgovornost;
- da uskrate poseban tretman oglašivačima i posebnim interesnim grupama i da se odupru njihovim pokušajima da utiču na izveštavanje;
- da budu oprezni prema izvorima koji nude informacije u zamenu za usluge ili novac; da izbegavaju da se međusobno nadmeću u trci za vestima.

Biti odgovoran

Novinari su odgovorni svojim čitaocima, slušaocima, gledaocima i jedni drugima.

Novinari treba:

- da razjasne i objasne svoje izveštavanje i da javnost pozivaju na dijalog o ponašanju novinara;
- da ohrabruju javnost da iznosi zamerke informativnim medijima;
- da priznaju greške i da ih blagovremeno isprave;
- da razobličavaju nemoralne postupke novinara i informativnih medija;
- da se drže istih visokih standarda kojima mere druge.

Etički kodeks Društva profesionalnih novinara dobrovoljno su prihvatile hiljade autora, urednika i drugih profesionalaca u medijima. Sadašnja verzija kodeksa je prihvaćena na Nacionalnoj konferenciji Društva 1996, posle višemesečnih ispitivanja i rasprava među članovima Društva.

Prvi Sigma Delta Hi etički kodeks preuzet je od Američkog društva novinskih urednika 1926. Godine 1973. Sigma Delta Hi je sastavila vlastiti etički kodeks, koji je izmenjen 1984, 1987. i 1996.

Dobijeno od Društva profesionalnih novinara, 3909 N. Meridian Street, Indianapolis, Indiana, 46208; www.spj.org. © Society of Profesional Journalists. Objavljeno uz dozvolu Društva.

7. Novinari će biti svesni svih opasnosti diskriminacije koju šire mediji, i učiniće sve što je u njihovoj moći da izbegnu širenje takve diskriminacije zasnovane, između ostalog, na rasi, polu, seksualnoj orijentaciji, jeziku, religiji, političkim ili drugim mišljenjima i nacionalnom ili socijalnom poreklu.
8. Novinari će teškim profesionalnim prekršajima smatrati sledeće:

- plagijat;
- zlonamerno iskrivljavanje;
- klevetu, uvredu, neosnovane optužbe;
- primanje mita u bilo kom obliku radi objavljivanja ili prećutkivanja informacija.

9. Novinari vredni tog imena smatraće svojom dužnošću poštovanje navedenih principa. U okviru opštih zakona svake države, novinari će u profesionalnim stvarima priznavati nadležnost samo svojih kolega, isključujući svaki vid uplitanja vlasti ili bilo kog drugog.

3 Etički kodeks Udruženja novinarskih urednika

Etički kodeks

Izmenjen i dopunjen 1995.

Ovi principi predstavljaju uzor u odnosu na koji novinari i urednici mogu da sameravaju svoj rad. Ti principi su formulisani s uverenjem da novine i ljudi koji ih prave treba da se drže najviših standarda etičkog i profesionalnog ponašanja.

Pravo javnosti da bude obaveštena o značajnim stvarima od najveće je važnosti. Štampa, kao zastupnik svojih čitalaca, ima posebnu odgovornost da bude budan čuvar legitimnih javnih interesa.

Nikakvi principi ne mogu propisati odluke koje treba doneti u svakoj mogućoj situaciji. Za primenu etičkih principa u svakodnevnom novinarskom radu neophodni su zdrav razum i razborit sud. Kako se razvijaju nove tehnologije, ti principi mogu da pomognu urednicima da obezbede kredibilitet vesti i informacija koje objavljuju. Sve novine pojedinačno treba smernice Udruženja novinskih urednika da prilagode svojim uslovima.

Odgovornost

Dobre novine su nepristrasne, tačne, časne, odgovorne, nezavisne i pristojne.

Istina je njihov vodeći princip.

Dobre novine izbegavaju postupke koji su u neskladu sa mogućnošću da se izveštava na nepristrastan, tačan i pošten način.

Novine treba da služe kao konstruktivan kritičar svih segmenata društva. One treba da na razuman način odslikavaju, svojim osobljem i načinom izveštavanja, svu raznovrsnost svojih čitalaca. One treba neumorno da razobličavaju zlodela, dvoličnost ili zloupotrebu moći, bilo javne bilo privatne. U svojim uvodnicima i uredničkim komentarima one treba da zastupaju neophodne reforme i promene u javnom interesu. Izvori informacija treba da budu navedeni, osim ukoliko nema nekog nedvosmislenog razloga da se to ne učini. Kada je neophodno zaštititi poverljivost izvora, razlog treba da bude objašnjen.

Novine treba da brane pravo na slobodu govora i slobodu štampe i da poštuju pravo pojedinca na privatnost. Novine treba da se neumorno bore za to da aktivnosti onih na vlasti budu javno dostupne, zahtevajući otvorenost sednica i dostupnost dokumenata.

Tačnost

Novine treba da se čuvaju netačnosti, nepažnje, predrasuda ili iskrivljavanja putem isticanja, izostavljanja ili tehnološke manipulacije.

One treba da priznaju greške, da ih blagovremeno isprave i da to naglase.

Integritet

Štampa treba da teži nepristrasnom odnosu prema svim pitanjima i da bez strasti pristupa spornim problemima. Ona treba da bude forum za razmenu komentara i kritika, posebno kad su oni oprečni opredeljenjima urednika. Uvodnici i izrazi ličnih mišljenja novinara i urednika treba da budu jasno označeni. Oglašavanje treba da bude razdvojeno od izveštavanja.

Novine treba da objavljuju vesti bez obzira na svoje interese, svesne potrebe da otkriju potencijalne sukobe interesa. One ne smeju da se na poseban način odnose prema svojim oglašivačima ili grupama sa specijalnim interesima.

Novine treba o stvarima koje se tiču njih samih ili njihovog osoblja da izveštavaju s istom budnošću i iskrenošću kao što bi

to činile kada su u pitanju drugi pojedinci i ustanove. Briga za interese zajednice, preduzeća ili osoblja ne sme da navede novinare da iskrivljuju ili pogrešno prikazuju činjenice.

Novine treba da se časno odnose prema čitaocima i novinarima. One treba da ispunjavaju svoja obećanja.

Novine ne smeju da plagiraju tekstove ili slike.

Nezavisnost

Novine i njihovo osoblje ne smeju da imaju obaveze prema svojim izvorima i onima o kojima izveštavaju. Treba izbegavati čak i sam privid takve obaveze ili sukoba interesa.

Novine ne smeju da primaju ništa vredno od izvora vesti ili drugih osoba izvan profesije. Ne smeju se primati pokloni i besplatna putovanja ili putovanja po sniženoj ceni, usluge, proizvodi ili smeštaj. Troškove povezane sa izveštavanjem treba da plaćaju novine. Treba izbegavati posebne pogodnosti za novinare i urednike ili poseban odnos prema njima.

Treba podsticati novinare da učestvuju u životu svojih lokalnih zajednica, u meri u kojoj takve aktivnosti ne dovode do sukoba interesa. Treba izbegavati svako angažovanje u politici, demonstracijama ili drugim društvenim kretanjima koje bi dovelo do sukoba interesa ili do privida takvog sukoba.

Rad novinara za osobe ili institucije o kojima pišu takođe treba izbegavati.

Treba izbegavati i investicije osoblja koje bi mogle izazvati utisak o sukobu interesa.

Članke ne treba pisati niti uređivati prvenstveno radi dobijanja nagrada i priznanja. Treba izbegavati nadmetanja novinara i nagrade koje bi negativno uticale na novine ili novinarsku profesiju.

Etički kodeks: Udruženje novinskih urednika

Autor: Udruženje novinskih urednika

Objavljeno 28. januara 1999.

Poslednji put dopunjeno 17. februara 1999.

4 Etički kodeks i kodeks profesionalnog ponašanja Udruženja urednika radio-televizijskih vesti

Udruženje urednika radio-televizijskih vesti, u želji da neguje najviše profesionalne standarde radio-televizijskog novinarstva, da unapredi razumevanje i poverenje javnosti u novinarstvo elektronskih medija i da osnaži principe slobode novinara da prikupljaju i šire informacije, donelo je Etički kodeks profesionalnog ponašanja.

Usvojeno na sastanku Udruženja urednika radio-televizijskih vesti 14. septembra 2000. u Mineapolisu.

Uvod

Profesionalni novinari elektronskih medija treba da delaju kao poverenici javnosti, da tragaju za istinom, izveštavaju nepristrasno i sa integritetom i nezavisnošću, i da budu odgovorni za svoje postupke.

Poverenje javnosti: Profesionalni novinari u elektronskim medijima treba da prihvate da imaju obavezu prvenstveno prema javnosti.

Profesionalni novinari u elektronskim medijima treba:

- da shvate da bilo koja druga obaveza osim služenja javnosti podriva poverenje i kredibilitet;
- da prihvate da služenje javnom interesu nameće obavezu da se odslika sva raznolikost prisutna u društvu i da se čuvaju preteranog uprošćavanja problema ili događaja;

- da iznose sve informacije neophodne da bi javnost mogla da donosi prosvećene odluke;
- da se bore kako bi obezbedili da se javni poslovi javno obavljaju.

Istina: Profesionalni novinari u elektronskim medijima treba zdušno da nastoje da otkriju istinu i da događaje prikazuju tačno, u kontekstu, i što je potpunije moguće.

Profesionalni novinari treba:

- da neprekidno tragaju za istinom;
- da se opiru iskrivljavanjima koja bi umanjila značaj događaja;
- da jasno otkriju izvor informacija i da označe sav materijal koji su dobili od drugih.

Profesionalni novinari u elektronskim medijima ne treba:

- da objavljuju bilo šta što znaju da nije istinito;
- da manipulišu slikama i zvukom na bilo koji način koji može da obmane;
- da plagiraju;
- da emituju snimke ili zvuke koji su naknadno inscenirani ne obaveštavajući o tome gledaoce i slušaoce.

Nepristrasnost: Profesionalni novinari elektronskih medija treba vesti da predstavljaju nepristrasno, uzimajući u obzir prevashodno njihov značaj i relevantnost.

Profesionalni novinari elektronskih medija treba:

- da se prema svim ljudima o kojima izveštavaju odnose s poštovanjem i dostojanstveno, pokazujući posebno saosećanje sa žrtvama zločina ili tragedije;
- da budu izuzetno pažljivi kad je reč o deci i da njihovu privatnost štite više no privatnost odraslih;
- da teže da shvate raznolikost svoje zajednice i da javnost informišu bez predrasuda i unapred stvorenih klišea;
- da iznose raznovrsna gledišta, mišljenja i ideje;

- da nastoje da njihovi analitički izveštaji budu zasnovani na profesionalnim pogledima, a ne na ličnim predrasudama;
- da poštuju pravo na pravično suđenje.

Integritet: Profesionalni novinari elektronskih medija vesti treba da prikazuju sa integritetom i pristojnošću, izbegavajući stvarne ili prividne sukobe interesa, i poštujući dostojanstvo i inteligenciju gledalaca kao i ljudi o kojima izveštavaju.

Profesionalni novinari elektronskih medija treba:

- da identifikuju izvore kad god je to moguće, pri čemu poverljive izvore treba koristiti samo kada je očigledno u javnom interesu da se prikupe ili objave važne informacije ili kad bi osoba koja pruža informacije mogla biti oštećena;
- da jasno označe komentare i mišljenja;
- da se čuvaju opširnog izveštavanja o događajima ili pojedincima koje ne doprinosi značajnom razvoju priče, smeštanju događaja u kontekst niti doprinosi širem znanju javnosti;
- da se uzdrže od stupanja u dodir sa učesnicima nasilnih situacija dok te situacije još nisu okončane;
- da tehnološka sredstva koriste vešto i promišljeno, izbegavajući tehnike koje iskrivljuju činjenice ili koje teže pukom senzacionalizmu;
- da koriste potajne tehnike prikupljanja vesti, kao što su skrivene kamere i mikrofoni, samo ako nema drugog načina da se prikupe informacije od javnog značaja i samo ako je upotreba tih tehnika objašnjena javnosti;
- da prenose emisije drugih medijskih organizacija samo uz njihovu dozvolu.

Profesionalni novinari elektronskih medija ne treba:

- da plaćaju izvore informacija koji imaju nekakvog interesa da priča bude objavljena;
- da primaju poklone, usluge ili nadoknadu od onih koji bi želeli da utiču na izveštavanje;
- da se upuštaju u aktivnosti koje bi mogle da kompromituju njihov integritet ili nezavisnost.

Nezavisnost: Profesionalni novinari elektronskih medija treba da štite nezavisnost svih novinara od onih koji žele da utiču na sadržaj vesti ili da ih kontrolišu.

Profesionalni novinari elektronskih medija treba:

- da prikupljaju i objavljuju informacije bez straha ili pristrasnosti, i da se snažno opiru neprimerenom uticaju bilo kojih spoljašnjih snaga, uključujući oglašivače, izvore, ljude o kojima izveštavaju, moćne pojedince i posebne interesne grupe;
- da odrede sadržaj vesti na osnovu uredničkog suda, a ne pod spoljašnjim uticajem;
- da se odupru svakom pritisku kolega koji bi mogao da utiče na ispunjavanje novinarske dužnosti i na služenje javnosti;
- da jasno stave do znanja da sponzorisanje vesti neće ni na koji način biti iskorišćeno za određivanje i ograničavanje sadržaja ili manipulaciju njime;
- da ne dopuste da interesi vlasnika ili uprave utiču na sadržaj vesti ili komentara;
- da brane prava slobodne štampe i prava svih novinara, prihvatajući da bilo koje profesionalno ili vladino davanje licenci novinarima predstavlja kršenje te slobode.

Odgovornost: Profesionalni novinari elektronskih medija treba da budu svesni svoje odgovornosti javnosti, profesiji i sebi samima.

Profesionalni novinari elektronskih medija treba:

- da aktivno ohrabruju sve novinare i njihove poslodavce da poštuju ove standarde;
- da odgovaraju na reakcije javnosti, i da istražuju žalbe i blagovremeno ispravljaju greške, kao i da ispravke objave isto kao i prvobitne izveštaje;
- da javnosti objasne novinarski proces, posebno kad njihovi postupci izazivaju pitanja ili primedbe;
- da prihvate da su profesionalni novinari u elektronskim medijima dužni da se ponašaju moralno;

- da se uzdržavaju od nalaganja ili podsticanja postupaka koji bi zaposlene prisilili da vrše nemoralne činove;
- da pažljivo saslušaju zaposlene koji iznose etičke primedbe i da stvaraju okolinu u kojoj se te primedbe i rasprava o njima podstiču;
- da traže podršku za donošenje etičkih odluka i da pružaju mogućnost za etičko obrazovanje zaposlenih.

Da bi ispunilo svoju odgovornost prema profesiji radio-televizijskog novinarstva, Udruženje urednika radio-televizijskih vesti donosi ovaj kodeks da bi se utvrdila značajna pitanja, da bi poslužio kao putokaz članovima, da bi se podstaklo samopreispitivanje, kao i da bi se ponudio okvir za buduće rasprave.

Literatura

Alia, Valerie, Brennan, Brian, and Hoffmaster, Barry, eds., *Deadlines and Diversity: Journalism Ethics in a Changing World.* Nova Scotia, Canada: Fernwood Publishing, 1996.

Ames, William E. *A History of the National Intelligencer.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1972.

Andrews, J. Cutler. *The North Reports the Civil War.* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1955.

—— *The South Reports the Civil War.* Princeton: Princeton University Press, 1970.

Atkinson, Rick. *In the Company of Soldiers: A Chronicle of Combat.* New York: Henry Holt & Company, 2004.

Baldasty, Gerald J. *The Commercialization of News in the Nineteenth Century.* Madison: University of Wisconsin Press, 1992.

Barnhurst, Kevin G., and Nerone, John. *The Form of News: A History.* New York: Guilford Press, 2001.

Barnouw, Erik. *A Tower in Babel: A History of Broadcasting in the United States to 1933.* New York: Oxford University Press, 1966.

—— *The Golden Web: A History of Broadcasting in the United States 1933–1953.* New York: Oxford University Press, 1968.

—— *The Image Empire: History of Broadcasting in the United States from 1953.* New York: Oxford University Press, 1970.

—— *The Sponsor: Notes on a Modern Potentate.* New York: Oxford University Press, 1978.

—— *Tube of Plenty,* 2nd ed. New York: Oxford University Press, 1990.

Berger, Meyer. *The Story of the New York Times, The First 100 Years, 1851–1951.* New York: Arno Press, 1970.

Bezanson, Randall P. *How Free Can the Press Be?* Carbondale: University of Illinois Press, 2003.

Black, Jay, Steele, Bob, and Barney, Ralph. *Doing Ethics in Journalism: A Handbook with Case Studies.* Boston, MA: Allyn and Bacon, 1995.

Blenheim, Menahem. *News Over the Wires: The Telegraph and the Flow of Public Information in America, 1844–1897.* Cambridge: Harvard University Press, 1995.

Brown, Charles H. *The Correspondent's War: Journalists in the Spanish-American War.* New York: Scribner, 1967.

Christians, Clifford G., and Covert, Catherine L. *Teaching Ethics in Journalism Education.* Garrison, NY: Hastings Center, Institute for Society, Ethics and the Life Sciences, 1980.

Christians, Clifford G., Fackler, Mark, Rotzoll, Kim B., and McKee, Kathy Brittain. *Media Ethics: Cases and Moral Reasoning,* 6th ed. Boston, MA: Addison Wesley Longman, 2001.

Cohen, Elliot D., and Elliott, Deni, eds., *Journalism Ethics: A Reference Handbook.* Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 1997.

Cornebise, Alfred E. *Ranks and Columns: Armed Forces Newspapers in American Wars.* Westport, CT: Greenwood Press, 1993.

—— *The Stars and Stripes: Doughboy Journalism in World War I.* Westport, CT: Greenwood Press, 1981.

Crawford, Nelson Antrim. *The Ethics of Journalism.* New York: A. A. Knopf, 1924; 1969.

Crouthamel, James L. *Bennett's New York Herald and the Rise of the Popular Press.* Syracuse: Syracuse University Press, 1989.

Day, Louis Alvin. *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies,* 4th ed. Belmont: Wadsworth Publishing, 2003.

Dewall, Gustaf von. *Press Ethics: Regulation and Editorial Practice.* Diisseldorf, Germany: European Institute for the Media, 1997.

Dicken-Garcia, Hazel. *Journalistic Standards in Nineteenth-Century America.* Madison: University of Wisconsin Press, 1989.

Dickerson, Donna Lee. *The Course of Tolerance: Freedom of the Press in Nineteenth-Century America.* Westport, CT: Greenwood Press, 1990.

Downie, Leonard Jr., and Kaiser, Robert G. *The News about the News: American Journalism in Peril, With a New Afterword.* New York: Vintage Books, 2003.

Editors of Time Magazine, *21 Days to Baghdad: Photos and Dispatches from the Battlefield.* New York: Time-Life, 2003.

Edmonds, David, and Eidinow, John. *Wittgenstein's Poker: The Story of a Ten-Minute Argument Between Two Great Philosophers.* New York: HarperCollins, Ecco Books, 2002.

Elson, Robert T. *Time Inc.: The Intimate History of a Publishing Enterprise,* edited by Duncan Norton-Taylor, 3 vols. New York: Atheneum, 1968–1986.

Fielding, Raymond. *The American Newsreel, 1911–1967.* Norman: University of Oklahoma Press, 1972.

Filler, Louis. *The Muckrakers: Crusaders for American Liberalism,* enlarged ed. University Park: Perm State University Press, 1976.

Fink, Conrad C. *Media Ethics.* Boston, MA: Allyn and Bacon, 1995.

Foerstel, Herbert N. *From Watergate to Monicagate: Ten Controversies in Modern Journalism and Media.* Westport, CT: Greenwood Press, 2001.

Franklin, Bob, ed., *Social Policy, the Media and Misrepresentation.* London, UK: Routledge, 1999.

Friedrich, Otto. *Decline and Fall: The Death Struggle of the Saturday Evening Post.* New York: Curtis Publishing, 1970.

Friendly, Fred W. *Minnesota Rag: The Dramatic Story of the Landmark Supreme Court Case That Gave New Meaning to Freedom of the Press.* New York: Vintage Press, 1981.

Fuller, Jack. *News Values: Ideas for an Information Age.* Chicago: University of Chicago Press, 1996.

Goldberg, Bernard. *Bias: A CBS Insider Exposes How the Media Distort the News.* Washington, DC: Regnery Publishing, Inc., 2002.

Gramling, Oliver. *AP: The Story of News.* Port Washington, NY: Kennikat Press, 1940.

Hachten, William A., and Scotton, James F. *The World News Prism: Global Media in an Era of Terrorism,* 6th ed. Ames: Iowa State University Press (Blackwell), 2002.

Hamilton, Milton W. *The Country Printer: New York State, 1785–1830.* Port Washington, NY: I. J. Friedman, 1964.

Hart, Jim Allee. *The Developing Views on the News: Editorial Syndrome 1500–1800.* Carbondale: Southern Illinois University Press, 1970.

Hausman, Carl. *Crisis of Conscience: Perspectives on Journalism Ethics.* New York: Harper Collins, 1992.

Hindman, Elizabeth Blanks. *Rights vs. Responsibilities: The Supreme Court and the Media.* Westport, CT: Greenwood Press, 1997.

Hohenberg, John. *Foreign Correspondence: The Great Reporters and Their Times,* 2nd ed. Syracuse: Syracuse University Press, 1995.

Hulteng, John L. *The Opinion Function: Editorial and Interpretive Writing for the News Media.* New York: Harper & Row, 1973.

Hume, David. *A Treatise of Human Nature* (1739–40). L. A. Selby-Bigge (ed.), 2nd ed., revised by P. H. Nidditch. Oxford: Clarendon Press, 1978.

Hutchinson, Brian. G. *E. Moore's Ethical Theory: Resistance and Reconciliation.* Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Iggers, Jeremy. *Good News, Bad News: Journalism Ethics and the Public Interest.* Boulder, CO: Westview Press, 1998.

Jordan, William G. *Black Newspapers and America's War for Democracy, 1914–1920.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001.

Kalb, Marvin L. *The Rise of the „New" News: A Case Study of Two Root Causes of the Modern Scandal Coverage.* Joan Shorenstein Center on the Press, Politics, and Public Policy, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 1998.

—— *One Scandalous Story: Clinton, Lewinsky, and Thirteen Days that Tarnished American Journalism.* New York (Simon & Schuster): Free Press, 2001.

Kant, Immanuel. *Practical Philosophy.* Mary J. Gregor (ed. and trans.), Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Katorsky, Bill, and Carlson, Timothy. *Embedded: The Media at War in Iraq.* Guilford: Lyons Press, 2003.

Kluger, Richard. *The Paper: The Life and Death of the New York Herald Tribune.* New York: Alfred A. Knopf, 1986.

Knightley, Phillip. *The First Casualty.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1975.

Knowlton, Steven R. *Moral Reasoning for Journalists: Cases and Commentary.* Westport, CT: Praeger, 1997.

Knowlton, Steven R., and Parsons, Patrick R., eds., *The Journalist's Moral Compass: Basic Principles.* Westport, CT: Praeger, 1995.

Kovach, Bill. *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect.* New York (Random House): Crown Publishers, 2001.

Lambeth, Edmund B., Meyer, Philip E., and Thorson, Esther, eds., *Assessing Public Journalism.* Columbia, MO: University of Missouri Press, 1998.

Leslie, Larry Z. *Mass Communication Ethics: Decision Making in Postmodern Culture.* Boston, MA: Houghton Mifflin Co., 2000.

Levy, Bernard Henri. *Who Killed Daniel Pearl?* Hoboken: Melville House Publishing, 2003.

Lewis, Anthony. *Make No Law: The Sullivan Case and the First Amendment.* New York: Vintage Press, 1992.

Logan, Robert A., Fears, Lillie M., and Wilson, Nancy Fraser. *Social Responsibility and Science News: Four Case Studies.* Washington, DC: Media Institute, 1997.

Luxon, Norval Neil. *Nile's Weekly Register: News Magazine of the Nineteenth Century.* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1947.

Madingen, John. *Confidential Informant: Understanding Law Enforcement's Most Valuable Tool.* London: CRC Press, 1999.

Mander, Jerry. *Four Arguments for the Elimination of Television.* New York: Quill, 1978.

Marbut, Frederick B. *News from the Capital: The Story of Washington Reporting.* Carbondale: Southern Illinois University Press, 1971.

Merrill, John Calhoun. *Journalism Ethics: Philosophical Foundations for News Media.* New York: St. Martin's Press, 1997.

—— *The Princely Press: Machiavelli on American Journalism.* Washington, DC: University Press of America, 1998.

Merritt, Davis. *Public Journalism and Public Life: Why Telling the News is Not Enough,* 2nd ed. Mahwah, NJ: L. Erlbaum Associates, 1998.

Mill, John Stuart. *Utilitarianism* (1863). London and New York: Longmans, Green and Co., 1907 (15th ed.).

Milton, Joyce. *The Yellow Kids: Foreign Correspondents in the Heyday of Yellow Journalism.* New York: Harper & Row, 1989.

Moore, G. E. *Principia Ethica.* Cambridge: Cambridge University Press, 1905; 2nd ed., revised, 1922; 1994.

Moore, Roy L. *Mass Communication Law and Ethics,* 2nd ed. Mahwah, NJ: L. Erlbaum Associates, 1999.

Morris, Joe Alex. *Deadline Every Minute: The Story of the United Press.* New York: Greenwood Press, 1957.

NBC Enterprises. *Operation Iraqi Freedom: The Insider Story.* Kansas City: Andrews McMeel Publishing, 2003.

Nevins, Allen. *The Evening Post, A Century of Journalism.* New York: Boni and Liveright, 1922.

Nord, David Paul. *Communities of Journalism: A History of American Newspapers and their Readers.* Urbana: University of Illinois Press, 2001.

O'Brien, Frank M. *The Story of the Sun.* New York: D. Appleton and Company, 1928.

O'Neil, Robert M. *The First Amendment and Civil Liability.* Bloomington: Indiana University Press, 2001.

Olen, Jeffrey. *Ethics in Journalism.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice--Hall, 1988 (Occupational Ethics Series).

Olthuis, James H. *Facts, Values and Ethics: A Confrontation with Twentieth-Century British Moral Philosophy, in Particular G. E. Moore.* New York: Humanities Press, 1968.

Porter, Philip Wiley. *The Reporter and the News.* New York: D. Appleton-Century Company, Inc., 1935.

Postman, Neil. *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business.* Harmondsworth: Penguin Books, 1985.

Postman, Neil, and Powers, Steve. *How to Watch TV News.* Harmondsworth, UK: Penguin Books, 1992.

Powe, Lucas A., Jr. *The Fourth Estate and the Constitution.* Berkeley: University of California Press, 1991.

Pritchard, David, ed., *Holding the Media Accountable: Citizens, Ethics, and the Law.* Bloomington, IN: Indiana University Press, 2000.

Ramsey, Doug, Ellen Shaps, Dale, and Bassett, Edward P., eds., *Journalism Ethics: Why Change?* Pasadena, CA: Foundation for American Communications, 1986.

Reuters Correspondents. *Under Fire: Untold Stories from the Front Line of the Iraq War.* London: Reuters Books, 2004.

Rivers, Caryl. *Slick Spins and Fractured Facts: How Cultural Myths Distort the News.* New York: Columbia University Press, 1996.

Ruhl, Robert, and Mabel Ruhl Endowment. *Ruhl Symposium on Ethics in Journalism.* Eugene, OR: University of Oregon School of Journalism, 1986–1987.

Russell, Nick. *Morals and the Media: Ethics in Canadian Journalism.* Vancouver, British Columbia, Canada: UBC Press, 1994.

Schwarzloze, Richard A. *The Nation's Newsbrokers: The Formative Years: From Pretelegraph to 1865.* Evanston: Northwestern University Press, 1989.

—— *The Nation's Newsbrokers: The Rush to Institution: From 1820 to 1920.* Evanston: Northwestern University Press, 1990.

Seib, Philip M. *Campaigns and Conscience: The Ethics of Political Journalism.* Westport, CT: Praeger, 1994.

—— *Journalism Ethics.* Orlando, FL: Harcourt Brace College Publishers, 1997.

Siebert, Fred S., Peterson, Theodore, and Schramm, Wilbur. *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do.* Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1963.

Smith, Jeffery A. *Printers and Press Freedom: The Ideology of Early American Journalism.* New York: Oxford University Press, 1988.

Smith, Ron F. *Groping for Ethics in Journalism,* 4th ed. Ames, IA: Iowa State University Press, 1999.

Splichal, Slavko, and Sparks, Colin. *Journalists for the 21st Century: Tendencies of Professionalization Among First-Year Students in 22 Countries.* Norwood, NJ: Ablex Publications, 1994.

Standage, Tom. *The Victorian Internet: The Remarkable Story of the Telegraph and the Nineteenth Century's On-Line Pioneers.* New York: Berkley Books, 1998.

Sterling, Christopher, and Kittross, John. *Stay Tuned: A Concise History of American Broadcasting,* 3rd ed. Mahwah, NJ: Lawrence Earlbaum Associates, 2002.

Stevens, John D. *Sensationalism and the New York Press.* New York: Columbia University Press, 1991.

Stonecipher, Harry W. *Editorial and Persuasive Writing: Opinion Functions of the News Media.* Mamaroneck, NY: Communication Arts Books, Hastings House, 1990.

Strobel, Warren P. *Late-Breaking Foreign Policy: The News Media's Influence on Peace Operations.* Washington, DC: United States Institute of Peace, 1997.

Summers, Mark Wahlgren. *The Press Gang: Newspapers and Politics, 1865–1878.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1994.

Sylvester, Robert P. *The Moral Philosophy of G. E. Moore.* Edited with an Introduction by Ray Perkins, Jr. and S. W. Sleeper. Foreword by Tom Regan. Philadelphia: Temple University Press, 1990.

Talese, Gay. *The Kingdom and the Power: The Story of the Men Who Influence the Institution That Influences the World – The New York Times.* New York: World Publishing Co., 1969.

Time Magazine Editors. *21 Days to Baghdad: Photos and Dispatches from the Battlefield.* New York: Time, 2003.

Trager, Oliver, ed., *Great Events, Great Debates: A Quarter Century of Editorial Opinion.* New York: Facts on File, 1996.

Trager, Robert, and Dickerson, Donna L. *Freedom of Expression in the 21st Century.* Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 1999.

Tucher, Andie. *Froth and Scum: Truth, Beauty, Goodness and the Ax Murder in America's First Mass Medium.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1994.

Twain, Mark. *Collected Tales, Sketches, Speeches, & Essays* 1891–1910. New York: The Library of America, 1992.

United States Congress, House of Representatives. *Protection from Personal Intrusion and Privacy Protection Act of1998: Hearings Before the Committee on the Judiciary, House of Representatives, One Hundred Fiftieth Congress, Second Session on H.R. 2448 and H.R. 3224.* May 21,1998. House Committee on the Judiciary.

Indeks pojmova

A

abortus 30, 42, 316, 342

agnostik 359

akrasia 129–130; *videti i* slabost volje

anonimno 206, 247, 249; *videti i* poverljivi izvori

apstraktni moralni ideali; *videti* moralni ideali

ateizam 359

autobiografija 256

autonomija 257

autopsija 283

autoritet novinara 39, 360

B

bezbednost društva 145–146, 147, 187, 191

bezbednost pridruženih novinara 312
faktori bezbednosti 306

bezuslovna prava 67, 81, 181f, 183, 339; *videti i* neotuđiva prava

bigotnost 348

bojkot 124

bombe i bombaški napadi terorista 207, 369–370, 376

C

cenzura i više društveno dobro
cenzura 183–187
moralni razlozi za uvođenje cenzure 189–193
kontrola cenzure 193–198, 208–212

cenzura 183–220
i otkrivanje poverljivih izvora 244–245
i pridruženi novinari 309–313
i finansijsko zastrašivanje 125–127
razmatranje teških slučajeva u prilog cenzure 204–206
samocenzura 123, 210, 213, 218–219

Č

činjenice i vrednosti
razlika činjenica i vrednosti 343–344, 359
jaz između činjenica i vrednosti 343–344

D

dečja pornografija 190, 204, 205–206, 208

defamatorne neistine 159

demokratija 360, 375

diktatura 74, 124, 201
dileme 357
moralne dileme 24, 26, 110, 116, 118, 320
dileme slobode štampe 143–144, 181f
dobrobit 35, 211, 249
dobrovoljna cenzura 209–211, 213–216
dokumentarno 55f
dokumentarno novinarstvo 104
dokumentarni snimci 130, 370
donošenje odluka 26, 28, 63, 167
i Povelja o pravima Ustava SAD 153–157
o poverljivim izvorima 244–246
o televizijskim programima 107–109
donošenje političkih odluka 382–383
društveno dobro i novinarstvo; *videti* novinarstvo
društvenopolitička etika 59
duh 24, 102, 199, 285
dužnost; *videti* prava i odgovornosti
dvosmislenost 92, 144

DŽ

džefersonska demokratija 153

E

ekonomija 21, 35, 193, 331
empirijski metodi 177
epistemologija, *videti i* znanje, teorija saznanja
epistemička nezavisnost 293
epistemička cena 311
epistemički cinizam 333
etičke teorije 79, 92, 358
etički kodeksi 22, 24, 28, 140, 354
etički prestupi 41
etika, profesionalna; *videti* moralni ideali
eudajmonistički egoizam 344
eutanazija 81

F

film 137
filozofija
analitička filozofija 345
filozofska dimenzija dileme o slobodi štampe 181f
filozofski zahtevi za cenzurom 212
teorija saznanja 23–26
filozofija morala 343, 350, 357
politička filozofija 28
filozofija prava 28
filozofi o problemu relevantnosti 55
filozofsko razjašnjenje pojmova 144
finansije
finansijske obaveze 35, 380
finansijska nezavisnost 185
finansijsko zastrašivanje 125–126
proizvodni troškovi 104–105, 194
finansijski pritisci 21, 126
formalna teorija 47
fotografije iz zasede 285, 287; *videti i* paparaci
fotografije 148–149, 377–379
fotožurnalizam 377, 379, 381–382

G

gatanje u karte 331
golotinja 191
gostujući pisci uvodnika 361
govor mržnje 217
građanska prava 159, 233f, 255
građanske slobode 36, 167, 184

H

hedonistički egoizam 344
honorarni novinari 130, 135, 280
humanistički principi 155

I

ideali; *videti* moralni ideali
idealizam 123, 375
ideologija 356–357
imperativ
  moralni 22
  novinarski 43–45
informacije, štetne 198–199
inkvizicija 156, 200
instrumentalna vrednost 255–256
integritet 41, 51, 52, 130, 293, 309
interpretacija 51, 328, 342, 359
intervju 35, 53, 131
intrinsična vrednost 255–256, 285, 382
ispravljanje nepravdi 147, 254
istina
  i oglašavanje 133–141
  i cenzura 183–187, 221–222
  konsekvence istine 33–35
  teorija istine kao korespondencije 45–47, 62
  diskvotaciona teorija istine 46
  i štetne informacije, 197–200
  nenamerne neistine 35–36, 44, 62, 314, 335
  govorenje istine 43–45, 324
  i moralni ideali 21–29, 39–45, 117–130
  i javni interes 33–43
  potraga za istinom 162–165,
  istina i *raison d'etre*
  novinarstva 42–43, 51–52
  i zahtevi koji se postavljaju pred novinare 62–63
  relevantne istine i objektivnost 55–62, 297–298
  i poverljivi izvori 238–242
  govorenje istine i javni interes 33–45
istorija 28
  istorija etike 350
  istorija novinarstva 360
istraživačko novinarstvo 50, 115, 330
izmišljanje i izmišljotine 35, 52–53, 92, 94, 334
iznuđivanje i ucene 120
izolacionizam 360
izvori 171, 184, 246–248
  poverljivost 221–222, 232–238
  plagiranje izvora 49–51
  poverljivi izvori 222–223

J

javni interes 43, 149, 334
  i političke odluke 382–383
  i pridruženi novinari 308
  i istinito izveštavanje 19, 42–43, 63
javno dobro 43, 149, 246, 334

javno mnjenje 152, 380–382
„jeste iskazi" 348–349

K

kablovska televizija 21, 106
kazne 67, 70, 334
kažnjavanje 73
kažnjavanje u kolonijama 377
klizava nizbrdica 145, 216, 267, 281
komercijalnost 91, 115–120, 140
konzervativne predrasude 192, 316, 318, 359
korupcija 374
kredibilitet 26, 34f, 49, 380
kriterijumi 29–32, 311, 324, 326
krizne situacije 78, 245–246, 371
kultura 114, 174, 252
kvalitet života 93
kvantna fizika 295–296

L

liberalizam 65, 381
liberalne predrasude 192, 316–318
liberalna demokratija 165–168, 360
liberalne političke vrednosti 360

M

maksimalno relevantno govorenje istine 108–109, 119, 244, 356
i uvodnici i urednički komentari 337–343
i ispravke pogrešnih informacija 333–334
i pojam relevantnosti 55–58
mediji
i oglašavanje 115–117, 119, 130–133
i predrasude; *videti* predrasude
informacijske tehnologije 376–377
i interpretacija 320–322
i inscenirani događaji 39–40
mirno okupljanje 82, 154, 162, 166
mišljenje
urednička mišljenja 338–343
javno mnjenje i društveno dobro 372
mišljenja Tomasa Džefersona o slobodi štampe 150–153
mito i podmićivanje 92, 241, 378
moć 24, 253–254, 255, 383
moralni ideali
zloupotreba prava 70–74
i kontrola cenzure 195–197
apstraktna ideja moralnog ideala 95, 105
i etičke smernice za pisce uvodnika i komentara 358–361
moralni ideali 21, 91–92, 95, 96, 173, 217
moralni imperativ 22, 197, 219
moralno opravdanje cenzure 211–212
filozofija morala 343–347, 350, 357
moralni principi 21, 23, 95, 138, 140, 248
moralno poštovanje 123, 255–256, 285
moralna prava i moralne odgovornosti 76–81
moralne vrednosti 22, 28, 87, 253, 380

N

nabijeno vrednostima 316, 352
nacionalna bezbednost 26, 167, 303, 305
nasilje 89, 202, 202, 357
naturalistička greška 343–350
nedobrovoljna cenzura 184, 219, 232
neetično ponašanje 27, 71, 129, 267
neistine, laži 36, 62, 188, 203, 241, 357
  nenamerne 44, 62, 314
  i moralni ideali novinarstva 99–100, 133, 136
neodgovorno
  novinarstvo 36
  izveštavanje 29
  uređivanje 359
neotuđiva prava 67, 81–83, 153
nezavisno od vrednosti 351–352
Novinari bez granica 169, 172
novinari
  predrasude novinara 315–320, 359
  profesionalno ponašanje novinara 25, 27, 29, 141
  novinarski integritet 41, 202, 110, 288
  novinarska privilegija 233, 235, 239–241, 242
  i poštovanje privatnosti; *videti* privatnost
  novinarska prava i odgovornosti 22, 23, 27, 65, 354
novinarstvo
  i društveno dobro 25, 27, 246–247, 278, 364
  kao snaga koja menja svet 370–374
  etičke pouke 374–375
  i donošenje političkih odluka 382–383
  javno mnjenje i uticaj medija 380–382

O

obaveza proveravanja podataka 47–48
objavljivanje štetnih informacija 198–200
objektivnost, subjektivna perspektiva i predrasude
  predrasude, *videti* predrasude
  uredničke slobode 337
  etičke smernice za urednike 358–361
  i potraga za znanjem 23–24, 28
oglašavanje 120–123, 130–137
opsceni materijali 206, 217
osetljive informacije 74, 207–208
otkrivanje poverljivih izvora 244–245, 246–250
otvoreno pitanje 23, 219, 345
  argument otvorenog pitanja 343–344

P

pacifizam 359
paparaci 260, 280, 285–288
peticije 147, 153, 166
„pet tradicionalnih pitanja" 341
pisani zakoni 72
podstrek 130, 134, 294
pogrešne informacije 33, 34, 53, 178, 333
pokvareni novinari 35, 52–54, 238, 241, 334

politika
  političke partije 292
  politički pokreti 166
  političke slobode 253
  političko delovanje 253
  političke veze 56
  političko neslaganje 162
  politička filozofija 28
  poštovanje privatnosti
  političara 265–266
pornografi 205, 217, 152; *videti i* dečja pornografija
poslovna etika 20, 117
posmatranje 221, 295–296
postmodernizam 322–333
poverljivost 221–222
  poverljivi izvori 27, 222, 224–225, 238–248
  poverljive medicinske informacije 60
praktična razmišljanja 27
praktični problemi 293
prava i odgovornosti novinara 65–70
  prva dužnost štampe 380
  legalna i moralna prava 66–70
  moralna odgovornost 39, 96; *videti i* apstraktni moralni ideali
  i objektivnost 291–293, 299
  izvor prava 81–85
  odnos prava i odgovornosti 76–81
  i obaveze prema istini 23, 34–35, 322–326
prava intelektualne svojine 44, 49
pravo glasa 66, 82
pravo glasa 82
pravo javnosti da zna 26, 265, 307
pravo na posedovanje oružja 218
pravo na život 66, 81–82, 85
predrasude i pristrasnost u medijima 14, 23, 28, 136, 139
  i urednička sloboda 359
  interpretacija i istina 322–326
  objektivnost, perspektiva i predrasude 296–297, 311–312, 332, 335
  političke i lične predrasude 315–320
  i imperativ govorenja istine 43–45
predstavnička demokratija 162, 167
prihod 102, 107, 122, 125–127
prisluškivanje 232
pritisci (na novinare) 101, 170, 224, 286
privatnost 70, 251, 262, 263
  ustavne osnove prava na privatnost 252
  moralna vrednost i pravo na privatnost 118, 253–259
  odricanje od privatnosti 275–280
privatnost, obaveza novinara da poštuju 262–263
profesionalno ponašanje 22, 25, 139, 141
profit 94, 117–118, 137, 140
proizvodni troškovi 104–105, 194
propaganda 174, 214, 305, 309–313
prostorno-vremenska lokacija 314
prosvetljeno
  interesovanja 60
  narod 160, 162
  moralno stanovište 367

prudencijalni razlozi 122–123, 223–224
psihologija 25
psihološka svojstva 344, 349
psihološke činjenice 349

R

radio 28, 315, 332, 359
radio-televizijski programi
i cenzura 191–194
i neistinite informacije 39–42
programi vesti 58–59, 103–106, 327–329, 330–331
radna etika 85, 94, 101
radoznalost 28, 59, 210, 376
raison d'etre novinarstva 42, 51–52
rasne grupe 319
rasprava, raspravljanje 34, 71, 247, 299
rat 30, 85, 276, 282, 309, 311, 312
izveštavanje u doba rata 306–308
razdvajanje crkve i države 156–157, 360
rđavo profesionalno ponašanje 22, 41, 62
relevantnost 55–62
religija 157
religijska ubeđenja 189
sloboda veroispovesti 82, 153–157, 218
religijske dogme 156
romani 39, 55f, 358f

S

sankcije (zakonske) 97, 231, 269, kazne, kažnjavanje 50, 241
satelitske komunikacije 29, 376, 379
seksualnost 191, 264
skepticizam 101, 214, 322–323
moralni skepticizam 91
slabost volje 129–130; *videti i* akrasija
slavne ličnosti 133, 260, 261, 269, 270, 273–275
sloboda govora 146–147
sloboda javnog izražavanja 34, 181
sloboda štampe
i komercijalizacija vesti 115–124
dileme slobode štampe 143–147
i urednička sloboda 338–341
i pridruženi novinari 302–313
i plagiranje 49–51
i odgovornost 179–181
zakoni o zaštiti novinara 227–232
smrtna kazna 57, 81, 206, 208
spekulacije i nagađanja 326, 329–332
spoljna politika 38, 299
sportisti i sportska nadmetanja 93, 97–98, 140
stanje stvari 46–47, 62
statistika
statističke korelacije 206
statistički podaci 328, 324
stvarni svet 21, 47, 152, 161
stvarni život 20, 184
subjektivna perspektiva 55, 61, 313–315, 355–358
subjektivni sud 56, 204, 333, 334, 359
subjektivnost 30, 142, 240–242
sudovi o relevantnosti 51, 337, 359

sudske odluke 79, 86, 157–162
supererogativno 71
svakodnevna stvarnost
novinarstva 91–92, 94, 98, 161, 217

Š

šteta
štetne informacije 198–200
princip minimalne štete 284

T

tabloidno novinarstvo 285, 286
tačnost, tačne informacije 26, 34f, 55f, 141, 360; *videti i* istina
tehnologija 29, 52, 379–380, 383–385
tekući događaji 23, 32, 329, 358–359, 380
telekomunikacije 29
televizija 110, 117, 118, 119–122
i visoke tehnologije 376–377
televizijske vesti i profit 103–106, 115–116
snaga za društveno dobro 369–374
neprimetno oglašavanje na televiziji 130–137
teorija evolucije 188
teorijska etika 85, 139, 357
terorizam 38, 111, 214–215, 369–370
tiranija
tiranske vlade 150
tiranija većine 154
totalitarni režimi 179, 201
„treba iskazi" 348–349
tržište 59, 111, 139, 360
zahtevi tržišta 139, 213
snage tržišta 110, 128, 205, 263 70, 83, 92, 143, 149, 187
stvarnosti tržišta 92–98, 105, 108, 375

U

umetnost 191, 274
unakrsna provera 47–48, 55
uplitanje i objektivnost 293–296
upravljanje društva samim sobom 162, 181f, 195, 274, 279
urednici
i neistinite vesti 53, 102, 135
uređivački proces 56, 229
i spoljašnji pritisci 122–123
urednička sloboda 338–341
uvodnici i urednički komentari 355–367
etičke smernice za pisce uvodnika 358–361
odgovornosti urednika 139, 140
naturalistička greška i razlika između vesti i komentara 350–352
i ideologija 356–358
urednički komentari i subjektivna perspektiva 355–356
podsticanje pluralizma mišljenja 361–362
uskraćivanje informacija 26, 207–208, 210–213
uticaj štampe i uticaji na štampu 33, 124, 175, 355
obaveza da se odupre spoljašnjim uticajima 123
uticaj medija na političke odluke 382–383

utopija
moralna utopija 21, 92
utopijsko 207
uvodnici i urednički komentari 334, 352–354; *videti i* urednici
uvreda suda 227, 233f, 235, 236

V

vera 164; *videti i* religija
vitalni interesi 145, 146, 250, 265
vlasnici deonica i akcionari 97, 103, 118, 126, 138
voditelji vesti 104, 330, 356
vojska 37, 73, 98–100
i pridruženi novinari 302–313
vojni zatvori 36
vojna postrojenja 204
vojne baze 207
vojne tajne 190, 263
votergejtski skandal 112, 232, 236, 374
vrednosti; *videti* moralni ideali
vulgarnost 145

Z

zakoni o zaštiti štampe 227–232
zakoni 171, 139
Povelja o pravima Ustava SAD 153–162
kršenje zakona i javne ličnosti 268–273
Zakon o špijunaži 158
zakonodavci 66, 146, 177
legalna prava i obaveze 66–68
zakoni o zaštiti novinara 227–232
pisani zakoni 72, 79
zanimljivosti 57, 275
zaštitne mere 190, 329
zdravstveni radnici 119, 131
zločin kažnjiv smrtnom kaznom 81
znanje 24, 149f, 159, 164, 221, 254, 307, 309, 326
potraga za znanjem 23, 28
teorija saznanja 23, 45–46
zverstva 299, 377

Ž

životni stil homoseksualaca 125

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

070.11
316.77:174
659.3/.4:174
179.1

ЖАКЕТ, Дејл
Novinarska etika: moralna odgovornost u medijima / Dejl Žaket; s engleskog preveo Rastko Jovanović. – Beograd: Službeni glasnik, 2007 (Beograd: Glasnik). – 425 str.; 23 cm. – (Edicija Primenjena etika; kolo 2)

Prevod dela: Journalistic Ethics / Dale Jacquette. – Tiraž 1.000. – Napomene i bibliografske reference uz tekst.
– Bibliografija: str. 407–415. – Registar.

ISBN 978-86-7549-657-1

a) Масовни медији – Етика b) Масовне комуникације – Етички аспект
c) Новинарска етика
COBISS.SR-ID 144021772

ГЛАСНИК
ШТАМПАРИЈА

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

070.11
316.77:174
659.3/.4:174
179.1

ЖАКЕТ, Дејл
Novinarska etika: moralna odgovornost u medijima / Dejl Žaket; s engleskog preveo Rastko Jovanović. – Beograd: Službeni glasnik, 2007 (Beograd: Glasnik). – 425 str.; 23 cm. – (Edicija Primenjena etika; kolo 2)

Prevod dela: Journalistic Ethics / Dale Jacquette. – Tiraž 1.000. – Napomene i bibliografske reference uz tekst.
– Bibliografija: str. 407–415. – Registar.

ISBN 978-86-7549-657-1

a) Масовни медији – Етика b) Масовне комуникације – Етички аспект
c) Новинарска етика
COBISS.SR-ID 144021772

ГЛАСНИК
ШТАМПАРИЈА